

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NEYLÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLÎLİ

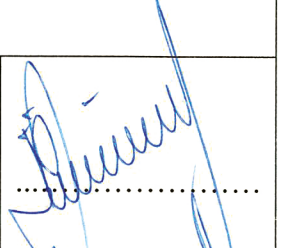
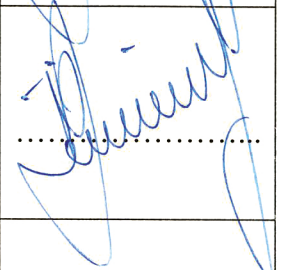
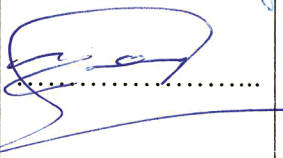
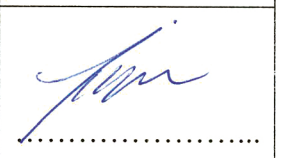
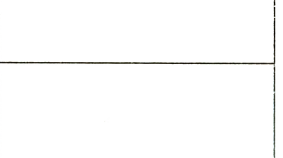
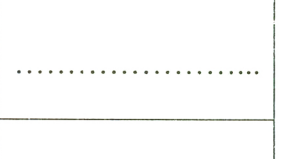
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
RAMAZAN ALKAN

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBÂĞ

VAN - 2019

KABUL VE ONAY

Ramazan ALKAN tarafından hazırlanan “ Neylî Dîvânı’nın Tahlîli” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat KEKLİK Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Doç. Dr. Recep DEMİR Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsa IŞIK Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	12.05.2019
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

12/09/ 2019

Ramazan ALKAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Ramazan ALKAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Eylül, 2019

NEYLÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLÎLİ

ÖZET

Bilindiği gibi, Türk Edebiyatı birçok döneme ayrılır. Bu dönemlerin içinde en geniş ve en kapsamlı yere sahip olan dönem, dîvân edebiyatıdır demek mümkün. Dîvân edebiyatı da kendi içerisinde farklı zamanlara ayrılarak belli dönemlere bölünmüştür. Bu dönemler içerisinde XVIII. yy. dîvân edebiyatı'nın son merhalesini oluşturmaktadır diyebiliriz. XVIII. yüzyılda birçok şair yetişmiştir. Bunlardan biri de Mirzâ-zâde Ahmed Neylî 'dir.

Çalışmamızda; Mirzâ-zâde Ahmed Neylî 'nin hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Neylî'nin dili, edebî yönü, şiirlerine yansıyan duygu ve düşüncelerini belirten nazımlardan örnekler sunulmuştur. Bunun yanı sıra Neylî'nin Dîvânı; Dîn-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat şeklinde incelenmiş ve tahlil edilmiştir. Her bölüm de kendi içerisinde farklı bazı bölümlere ayrılmış, dîvân şiirine uygun gereken bilgi ve yorumlar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, Dîvân şiiri, Şâir, 'Aşk, Sevgili,

Sayfa Adedi : 246

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBÂĞ

(Master Thesis)

Ramazan ALKAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
September, 2019

THE ANALYSIS OF DİVAN OF NEYLİ

ABSTRACT

Turkish literature is divided into many periods, as known. It is possible to say that the widest and most extensive one among these periods is the literature of Divan. Divan literature is alsodivided into different periods. Among these periods, XVIII century constitutes the last stage of divan literature. In this century, many poets emerged, one of whom is Mirzâ-zâde Ahmed Neylî.

In this study, Mirzâ-zâde Ahmed Neylî's life, literary personality, and information about his works were presented. In addition, the examples of verses expressing Neylî's style, literary aspect, feelings and thoughts reflected in his poems were presented. Divan of Neylî was also examined and analysed based on themes of Religion-Sufism-Society, and Human and Nature. Each section was divided into different sections within itself, and the necessary information and comments were given in accordance with Divan poetry.

Keywords : Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, Dîvân poem, Poet, Love, Darling,
Number of Pages : 246
Thesis Consultant : Ass. Prof.Ömer DEMİRBAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALATMALAR DİZİNİ	XVII
ÖN SÖZ.....	XVIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: MÎRZÂ-ZÂDE AHMET NEYLÎ	3
1.1. Hayatı	3
1.2. Yaşadığı Dönem (XVIII. yüzyıl) ve Edebi Şahsiyeti.....	11
1.2.1. Neylî'nin Yaşadığı Devir (XVIII. yüzyıl) ve Onun Şiirine Yansıyan Çeşitli Olaylar	11
1.2.2. Edebi Şahsiyeti	30
1.3. Eserleri.....	46
1.3.1. El-Fazlû'l-Vehbî Fi-tercemeti'l-Cânibî'l-Garbî	46
1.3.2. El-Evfâ fî-tercemeti'l-Vefâ.....	47
1.3.3. Mâ-lâ-büdde Minhü Li'l-edîbi Mine'l-meşhûri Ve'l-garîb (Şerh-i Lügat-ı Târih-i Vassâf).....	48
1.3.4. Dîvân.....	49
1.3.5. Aynî Târîhi Tercümesi ve Diğer Eserlere Dair Bilgi.....	55
İKİNCİ BÖLÜM: NEYLÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLÎLİ.....	57
2.1. Din – Tasavvuf	57
2.1.1. Din	57
2.1.1.1. Allah.....	57
2.1.1.2. Melekler	59
2.1.1.2.1. Cebrâ'il	60
2.1.1.3. Kitaplar.....	61
2.1.1.4. Âyetler ve Hadisler	61
2.1.1.5. Peygamberler	62
2.1.1.5.1. Hz. Muhammed (S.A.V)	62
2.1.1.5.2. Hz. Musâ.....	64
2.1.1.5.3. Hz. Îsâ.....	64
2.1.1.5.4. Hz. Süleymân	65

2.1.1.5.5. Hz. Eyyûb	66
2.1.1.5.6. Hz. Yûsuf	67
2.1.1.5.7. Hz. Âdem	68
2.1.1.5.8. Hz. İbrâhim	68
2.1.1.5.9. Hz. Ya'kûb	69
2.1.1.5.10. Hz. Yûşa	70
2.1.1.6. Dört Halife	70
2.1.1.6.1. Hz. Ebubekir	70
2.1.1.6.2. Hz. 'Osmân	70
2.1.1.6.3. Hz. Ali	71
2.1.1.7. Diğer Sahâbîler	71
2.1.1.8. Kazâ ve Kader	72
2.1.1.9. Âhiret ile İlgili Mefhumlar	72
2.1.1.9.1. Âhiret	72
2.1.1.9.2. Kıyâmet ve Mahşer	73
2.1.1.9.3. Âhir Zaman	74
2.1.1.9.4. Cennet	74
2.1.1.9.5. Cehennem	75
2.1.1.10. Diğer İtikadî Mefhumlar	76
2.1.1.10.1. Ölüm, Ecel	76
2.1.1.10.2. Rûh	77
2.1.1.10.3. Peri	78
2.1.1.10.4. Şeytan	78
2.1.1.11. Çeşitli İnanışlar ile İlgili Mefhumlar	79
2.1.1.11.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman	79
2.1.1.11.2. Namaz	80
2.1.1.11.2.1. Câmi, Mescit	80
2.1.1.11.2.2. Kible, kiblegâh	81
2.1.1.11.2.3. Ezan, Duâ, Salâ	81
2.1.1.11.3. Oruç	82
2.1.1.11.4. Hacc	82
2.1.1.11.4.1. Hacc	82
2.1.1.11.4.2. Kâbe ile İlgili Mefhumlar	83
2.1.1.11.4.2.1. Kâbe	83

2.1.1.11.4.3. Hacerü'l-Esved	83
2.1.1.11.4.4. Çâh-ı Zemzem	84
2.1.1.11.5. Kurban	84
2.1.1.11.6. Günah, Tevbe	84
2.1.1.11.7. Gazâ.....	85
2.1.1.11.8. Nûr.....	86
2.1.1.12. Küfr, Kâfir.....	86
2.1.1.12.1. Deyr, Kilisâ, Havra.....	87
2.1.1.12.2. Bût	87
2.1.1.12.3. Rühbân, Papas	88
2.1.1.12.4. Zünnâr.....	89
2.1.2. Tasavvuf	89
2.1.2.1. Tarîkat ve İlgili Mefhumlar.....	89
2.1.2.1.1. Mevlevî, Semâ.....	89
2.1.2.1.2. Naşkıbendî.....	90
2.1.2.1.3. Bektâşî.....	90
2.1.2.1.4. Kalender, Abdal, Derviş.....	90
2.1.2.1.5. Işık	91
2.1.2.1.6. Pîr, Pîr-i mugân, Mürid, Şeyh, Dede	92
2.1.2.1.7. Dergâh, Hânîkâh, Harâbât, Savma'a, Tekye	92
2.1.2.1.8. Hırka	93
2.1.2.2. Tecellî.....	94
2.1.2.3. Cezbe, Hâl	94
2.1.2.4. Halvet	95
2.1.2.5. Kanâat, Sabır	95
2.1.2.6. Keşf ü Kerâmet	96
2.1.2.7. Vilâyet.....	96
2.1.2.8. Hayret.....	97
2.1.2.9. Gayb	97
2.1.2.10. Ezel.....	97
2.1.2.11. Bezm-i Elest	98
2.1.2.12. Cevher, Araz	98
2.1.2.13. İstiğnâ.....	99
2.1.2.14. Bela	100

2.1.2.15. Can gözü	100
2.1.2.16. Vahdet, Kesret.....	101
2.1.2.17. Fenâ	101
2.1.2.18. Hakikat	102
2.1.2.19. Bâtın, Zâhir	103
2.1.2.20. Nefs	103
2.1.2.21. Riyâ	104
2.1.2.22. Vird, Zikir	104
2.1.2.23. Dünya	105
2.1.2.24. Rind, Zâhid, Sofî, Vâiz	106
2.1.2.25. Bazı Mutasavvıflar	107
2.1.2.25.1. Mevlânâ	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CEMİYET	108
3.1. Şahıslar	108
3.1.1. Tarihî Şahsiyetler.....	108
3.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzâdeler ve Devlet Adamları	108
3.1.1.1.1. Sultân Mustafâ.....	108
3.1.1.1.2. Vezîr-i A'zâm İbrahim Paşa.....	108
3.1.1.1.3. Vezîr-i A'zam Baltacı Muhammed Paşa.....	109
3.1.1.1.4. Vezîr-i A'zam Dâmâd 'Alî Paşa.....	109
3.1.1.1.5. Nu'mân Paşa-zâde Ahmed Paşa.....	110
3.1.1.1.6. Kapudân Mustafâ Paşa	110
3.1.1.1.7. Feyzu'llâh Efendi	111
3.1.1.1.8. Köprülü-zâde Ahmed Paşa.....	112
3.1.1.1.9. Sadra'zam 'Alî Paşa	112
3.1.1.1.10. Seyyid 'Abdu'llâh Efendi.....	112
3.1.1.1.11. Sultân Mahmûd	113
3.1.1.1.12. Şah Süleymân	114
3.1.1.1.13. Şehzâde İbrâhim Efendi	114
3.1.1.1.14. Sultân Ahmed	114
3.1.1.1.15. Sultân Murâd	115
3.1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları	115
3.1.1.2.1. Şeddâd	115
3.1.1.2.2. Nizâm-ı Mülk	116

3.1.1.3. Şairler	116
3.1.1.3.1. Bâkî	116
3.1.1.3.2. Sâbit	117
3.1.1.3.3. N ef'î	117
3.1.1.3.4. Nedîm	117
3.1.1.3.5. Nâzîm	118
3.1.1.3.6. Nâbî	118
3.1.1.3.7. Kâmî	119
3.1.1.3.8. Bağdâtlı Rûhî	119
3.1.1.3.9. Tuğrâyî	119
3.1.1.3.10. Ömer Hayyâm	120
3.1.1.3.11. Riyâzî	120
3.1.1.3.12. Dürri	120
3.1.1.4. Sanatkârlar	121
3.1.1.4.1. Bihzâd, Mânî	121
3.1.2. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler	122
3.1.2.1. Cem	122
3.1.2.2. Rüstem	122
3.1.2.3. İskender	122
3.1.2.4. Dârâ	123
3.1.2.5. Husrev	124
3.1.2.6. Behrâm	124
3.1.2.7. Efrâsiyâb	124
3.2. Aşk Kahramanları	125
3.2.1. Ferhâd-Şirin	125
3.2.2. Leylâ Mecnûn	125
3.2.3. Vâmık-Azrâ	126
3.3. Diğer Şahıslar	127
3.3.1. Farklı Statülerde Olan Kişiler	127
3.3.1.1. Aristo	127
3.3.1.2. Eflâtun (Platon)	127
3.3.1.3. Bermek	127
3.3.1.4. Yezîd	128
3.3.1.5. Haccâc	128

3.4. “Târîh”lerinde Yer Verdiği Kişiler, Yerler ve Eserler	129
3.5. Kavimler	131
3.6. Ülkeler ve Şehirler.....	131
3.6.1. Ülkeler	131
3.6.1.1. ‘Osmanlı Devleti	132
3.6.1.2. ‘Arabistân.....	132
3.6.1.3. Yunanistân.....	133
3.6.1.4. Îrân	133
3.6.1.5. Venedik	133
3.6.1.6. Mora	134
3.6.1.7. Çin.....	134
3.6.1.8. Yemen	135
3.6.1.9. ‘Irâk	135
3.6.1.10. Mısır	135
3.6.1.11. Avusturya, İsveç, Fransa	136
3.6.1.12. Habeşistân	136
3.6.2. Şehirler.....	137
3.6.2.1. Şâm.....	137
3.6.2.2. Belgrad	137
3.6.2.3. İstanbul.....	137
3.6.2.4. Halep	138
3.6.2.5. Necef	138
3.6.2.6. İzmir	139
3.6.2.7. Edirne	139
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İÇTİMAÎ HAYAT.....	140
4.1. Rezm.....	140
4.1.1. Kan.....	140
4.1.2. Savaş Aleti ve Eşya	140
4.1.2.1. Kılıç ve diğer kesici aletler	140
4.2. Eşya	141
4.2.1. İğne	141
4.2.2. At Dizgini	142
4.2.3. Ayna.....	142
4.2.4. Tarak	143

4.2.5. Cam.....	143
4.2.6. Dürbün	143
4.3. Av	144
4.4. Bezm, Meclis, Meyhâne	144
4.4.1. Kadeh, Bâde.....	145
4.4.2. Sâkî, Himmet-i pîr-i mugân, sâkiyâ.....	146
4.4.3. Mum.....	146
4.4.4. Mest, Hûmâr, Sergeşt, Serkeş.....	147
4.5. Musiki.....	148
4.6. Süslenme.....	149
4.6.1. Kıymetli Madenler.....	149
4.6.2. Güzel Kokular.....	150
4.6.3. Diğer Süs Unsurları	151
4.6.3.1. Sürme	151
4.6.3.2. Küpe	151
4.7. Giyim-Kuşam	151
4.8. Sofra, Yiyecek ve İçecekler.....	152
4.9. Mimari	153
4.10. Tabâbet	154
4.11. Alış-Veriş	155
4.12. Yazı ile İlgili Hususlar	156
4.12.1. Harfler	157
4.13. Sihir, Efsûn, Tılsım	158
4.14. Oyunlar	159
4.15. Âdet ve Gelenekler	159
4.15.1. Bayramlar	159
4.15.2. Sûrlar.....	160
4.15.3. Cûlûs Dağıtımları.....	161
BEŞİNCİ BÖLÜM: İNSAN	162
5.1. Güzellik	162
5.2. Sevgili.....	163
5.3. Sevgilide Güzellik Unsurları	164
5.3.1. Saç.....	164
5.3.2. Alın	165

5.3.3. Kaş	166
5.3.4. Göz.....	166
5.3.5. Gamze	167
5.3.6. Kirpik.....	168
5.3.7. Yüz ve Yanak	169
5.3.8. Ben	170
5.3.9. Hatt	170
5.3.10. Ağız.....	171
5.3.11. Boy.....	171
5.3.12. Diş.....	172
5.3.13. Kulak.....	172
5.3.14. Burun	173
5.3.15. Sîne, Gerdan	173
5.3.16. Bel.....	173
5.3.17. Cisim, Ten, Beden	174
5.3.18. Baş, El, Dil, Koku.....	174
5.4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar.....	175
5.4.1. Bûse, Leb	175
5.4.2. Göz.....	176
5.4.3. Kûy-i Yâr	176
5.4.4. Eşik, Kapı	177
5.4.5. Sevgilinin Ayağı Toprağı	177
5.4.6. Naz	178
5.5. Seven (Âşık)	179
5.5.1. Âşık.....	179
5.5.2. Gönül	180
5.6. Âşığa Ait Vücut Aksâmı ve İlgili Unsurlar.....	181
5.6.1. Vücut.....	181
5.6.2. Can	182
5.6.3. Yüz, Yanak	182
5.6.4. Göz.....	183
5.6.5. Gözbebeği	184
5.6.6. Gözyaşı	184
5.6.7. Kirpik.....	185

5.6.8. Boy.....	185
5.6.9. Sîne	185
5.6.10. Ciğer	186
5.6.11. Baş	187
5.7. Maddî ve Manevî Haller.....	187
5.7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle.....	187
5.7.2. Yara.....	188
5.7.3. Gam, Gussa, Dert, Belâ, Elem, Hüzün,	189
5.7.4. Cevr, Cefâ, Kahr, Sîtem.....	190
5.7.5. Ayrılık.....	191
5.7.6. Kan.....	191
5.7.7. Aşk.....	192
5.8. Rakîb	193
ALTINCI BÖLÜM: TABİAT.....	195
6.1. Kozmik Âlem	195
6.1.1. Gökyüzü.....	195
6.1.2. Yıldızlar	196
6.1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri.....	196
6.1.3.1. Pervin	196
6.1.3.2. Samanyolu.....	196
6.1.3.3. Zühre (Venüs, Nâhîde).....	197
6.1.3.4. Burçlar.....	197
6.1.3.4.1. Cevzâ	197
6.1.3.4.2. Burc-ı Hamel	198
6.1.4. Seyyâreler	198
6.1.4.1. Güneş	198
6.1.4.2. Utârid (Merkür).....	199
6.1.4.3. Ay.....	200
6.1.4.3.1. Hilâl	200
6.1.4.3.2. Dolunay	201
6.1.5. Işık	201
6.1.6. Karanlık	201
6.1.7. Gölge.....	202
6.1.8. Diğer Kozmik Unsurlar	203

6.1.8.1. Hâle, Mehtâb, Kavs-i Kûzâh.....	203
6.1.8.2. Berk, Evc, Kıvılcım, Ufuk, Ukde.....	203
6.2. Zaman ve Zaman ile İlgili Mefhumlar	204
6.2.1. Zaman	204
6.2.2. Yıl	205
6.2.3. Mevsimler	205
6.2.3.1. Bahar	205
6.2.3.2. Yaz	206
6.2.3.3. Sonbahar.....	207
6.2.3.4. Kış	207
6.2.4. Aylar	208
6.2.4.1. Ramazan.....	208
6.2.4.2. Şevvâl.....	208
6.2.4.3. Muharrem.....	209
6.2.4.4. Temmuz.....	209
6.2.5. Gün	209
6.2.5.1. Sabah.....	210
6.2.5.2. Akşam, Gece	211
6.3. Dört Unsur.....	211
6.3.1. Su	211
6.3.1.1. Umumi Olarak Su	211
6.3.1.2. Deniz	212
6.3.1.3. Dalga	213
6.3.1.4. Akarsu	213
6.3.1.5. Bulut.....	214
6.3.1.6. Yağmur.....	215
6.3.1.7. Çiğ.....	215
6.3.2. Toprak.....	215
6.3.3. Ateş.....	216
6.3.4. Hava.....	217
6.3.4.1. Rüzgâr	217
6.3.4.2. Bazı Rüzgâr Çeşitleri	217
6.3.4.2.1. Sabâ	217
6.3.4.2.2. Nesîm.....	218

6.3.4.2.3. Hazan Yeli	218
6.3.4.2.4. Sam Yeli	219
6.3.4.2.5. Bâd-ı Garb	219
6.4. Hayvanlar	220
6.4.1. Kuşlar.....	220
6.4.1.1. Umumi Olarak Kuş	220
6.4.1.2. Kuş Çeşitleri.....	220
6.4.1.2.1. Bülbül	220
6.4.1.2.2. Tâvus	221
6.4.1.2.3. ‘Ankâ	221
6.4.1.2.4. Güvercin	222
6.4.1.2.5. Tûti (Papağan)	222
6.4.1.2.6. Doğân	223
6.4.1.2.7. Hüdhdüd	223
6.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	224
6.4.2.1. Seg (Köpek)	224
6.4.2.2. Ceylan	224
6.4.2.3. At.....	224
6.4.2.4. Aslan	225
6.4.3. Sürüngenler, Balık ve Böcekler	225
6.4.3.1. Balık	225
6.4.3.2. Yengeç	226
6.5. Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Unsurlar	226
6.5.1. Bağ.....	226
6.5.2. Çemen	227
6.5.3. Şükûfezâr	228
6.5.4. Gülzâr, Gülşen, Gülistân.....	228
6.5.5. Lâlezâr	229
6.6. Bitkiler.....	230
6.6.1. Ağaçlar.....	230
6.6.1.1. Ağaç ve Ağaç Çeşitleri.....	230
6.6.1.1.1. Servi.....	230
6.6.1.1.2. Tûbâ.....	231
6.6.1.1.3. Çınâr	231

6.6.1.1.4. Söğüt.....	231
6.6.1.1.5. Şimşir.....	231
6.6.2. Çiçekler.....	232
6.6.2.1. Çiçek	232
6.6.2.2. Çiçek Çeşitleri.....	232
6.6.2.2.1. Gül	232
6.6.2.2.2. Gonca.....	233
6.6.2.2.3. Nergis	234
6.6.2.2.4. Sünbül.....	234
6.6.2.2.5. Yasemin.....	235
6.6.2.2.6. Menekşe.....	235
6.6.2.2.7. Lâle	235
6.6.2.2.8. Karanfil.....	236
6.6.2.2.9. Nihal	236
6.7. Meyveler.....	237
6.7.1.1. Şeftâli	237
6.7.1.2. Elma, Kayısı.....	238
SONUÇ.....	239
KAYNAKÇA	242
İNDEX.....	244
ÖZ GEÇMİŞ.....	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU.....	

KISALATMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Ans.	Ansiklopedi
Bkz.	Bakınız
C.	Cild
G	Gazel
Hız.	Hazreti
Haz.	Hazırlayan
İnc.	İnceleyen
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
K	Kaside
Ktp.	Kütüphane
L	Lügaz
M	Murabba'
MF	Müfred
MH	Muhammes
MK	Mukata'ât
MM	Muamma
MS	Mesnevi
MST	Müstezad
Nu.	Numara
R	Ruba'î
s.	Sayfa
Ş	Şarkı
T	Tahmis
TK	Takriz
TR	Târihler
TRB	Terkîb-i bend
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire

ÖN SÖZ

Dîvân şiiri neredeyse altı asırlık bir geçmişe sahip olup Türk edebiyatının en uzun soluklu kesitini oluşturmuştur. Dîvân şiiri bu altı asırda da kendi içinde bazı dönemlere ayrılmış ve kendi bünyesinde şairler yetiştirmiştir. Bu dönemlerin son safhası olarak nitelendirilen XVIII. yüzyıl kendi içerisinde birçok şair barındırmıştır. Bu şairlerden bir tanesi de Mirzâ-zâde Ahmed Neylî'dir. Neylî ile ilgili bu çalışmamızda, onun hayatını araştırmaya ve eserlerini tanıtmaya gayret ettik. Bu çalışmanın asıl gayesi, Neylî Dîvânı'nı tahlil ederek nazımlarını günyüzüne çıkarmak ve şiirlerindeki olay, olgu ve kişileri belli bir sınıflandırma içine alarak inceleme gereği duyulmuştur.

Neylî'nin yaşadığı devir, 'Osmanlı Devleti'nin en karmaşık dönemleri arasında olmakla birlikte Lâle Devri'ne denk gelmiş ve aynı zamanda dönemin savaş ve barışlarının da yaşandığı karmaşık bir dönem olmuştur. Şairin yaşadığı yüzyılda hükümdar III. Ahmed ve onun hem damadı hemde sadrazamı olan Nevşehirli İbrahim Paşa ile aynı dönemi paylaşmış ve bunlar için nazımlar kaleme almıştır. Dönemin padişahı III. Ahmed birçok şairi himaye etmiştir. Bu şairlerden bir tanesi de Nedim olmuştur.

Bu konuyu seçmemizin ana nedeni; böyle açık, anlaşılır, şiirleri edebi değer taşıyan ve 'Osmanlı kültürünü, yaşam hazinesini içinde barındıran dönem şiirlerini ve şairlerini gün yüzüne çıkarmak ve ayrıca gelecek nesillere tanıtmak olmuştur. Dîvân şiirinin içinde barındırdığı edebi unsurları, dönemin sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal olay ve olguları herkesin anlayacağı, yorumda bulunacağı ayrıca okumaktan keyif alacağı duruma getirmek de bir diğer neden olmuştur. Her ne kadar tahlil çalışmaları olsa da divan şiiri tükenmez ve bitmez bir hazine durumundadır. Onun içindir ki şairlerin ve şiirlerin anlaşılması, yorumlanması, okunup zevk alınması için böyle çalışmaların önemi ve gerekliliği göz ardı edilmeyecek bir gerçektir.

Bu çalışmamız, esasen ana hatlarıyla altı bölümden oluşmaktadır; birinci bölüm şairin hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili olan bölümdür. Asıl bölüm olan ikinci bölüm ise Dîvân'ın Tahlil'ini oluşturmaktadır. Bu tahlil bölümü de kendi içerisinde beş farklı bölüm oluşturmaktadır. Çalışmanın ana hedefi, ikinci bölüm üzerinde

yoğunlaştırılmıştır. İkinci bölüm kendi içerisinde, bazı kısımlar küçük alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Bu çalışmada birçok tez, tahlil örnekleri, sözlük, ansiklopedi, tezkirelerden yararlanılmıştır.

Bu çalışma esnasında danışmanlığımı üstlenmiş bulunan hocam Dr. Ömer Demirbâğ'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Ramazan ALKAN
VAN-2019

GİRİŞ

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun en karmaşık dönemlerinden bir tanesine denk gelmiştir. Bu devrin en önemli dönemi olan Lâle Devr'ne ve dönemin hükümdarı III. Ahmed zamanında yaşamıştır. Neylî, Osmanlı'nın siyasi çöküntüsüne şahid olurken aynı zamanda da döneminde yaşayan Nedim'le de Lâle Devri'nin zevk ve eğlencesini görmüştür. Neylî kendine has üslubuyla kendi dönemine ayna tutarak nazımlarına, zamanın sosyal yaşantısını, siyasi olaylarını, gelenek-göreneklerini ve kültürel yapısını edebi bir edayla şiirleştirmiş, okura sunmuştur.

Çalışmanın asıl gayesi, dîvânın tahlilini yapmak ve dîvânın içerisindeki olaylar, olguları, kültürü, sosyal hayatı, şahısları, doğal olayları ve şairin hayal gücündeki tasavvurları gün yüzüne çıkararak başlıklar halinde tasnif etmek olmuştur. Şairin olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, düşünce inceliğini, hayal zenginliğini ve güzelliklere bakış açısını sistemli bir şekilde okurla buluşturmak da bir diğer gaye olmuştur. Ayrıca dönemin dayattığı eski karşıtlığına karşı da bir duruş ve bu eskiyi yaşatma çabasıdır.

Bu çalışma esnasında, birçok kaynağa başvurulmuş, incelenmiş ve taratılmıştır. Daha önce yapılan tahliller klavuz olarak kullanılmış ve bu kaynaklara bir yol gösterici gözüyle bakılmıştır. Dîvân'ın içeriğindeki unsurlar bölümlere ayrılmış ve belli tasnifler halinde incelenmiştir. Şâirin hayatı, sanatı ve eserleri kısmında özellikle tezkirelere başvurulurken ayrıca şâir hakkında yazılan tezlerden de yararlanılmıştır. Nazımlarda kelimelerin, terkiplerin ve kullanılan cümlelerin anlaşılmasına yardımcı olan sözlükler kullanılmıştır. Bu sözlüklere ek olarak teknolojik aletlerle ulaşabildiğimiz uygulama sözlüklerden de yararlanılmıştır. Dîvân tahlîli çalışması esnasında birçok kaynak klavuzlanarak tahlil çalışması sürdürülmüştür. Tasnifleme ve bölümlenmeye yardımcı olan aynı zamanda tahlilde en çok yararlanılan kaynak Cemal KURNAZ'ın *Hayâli Bey Dîvânı'nın Tahlîli* ve ayrıca dîvânın latinize edilmiş hali olan Sadık ERDEM'in *Neylî ve Dîvân'ı* adlı eseri, tahlil yapılırken en çok yararlanılan bir diğer kaynak olmuştur.

Dîvân tahlîl edilirken yapılan yorumlamalar, farklı benzetmeler, kişisel düşünceler tamamıyla umumi olup hiçbir kesinlik taşımamaktır. Kesinlik olabilmesi

için birçok şairin farlı benzetmeler, tasnifler, kullandığı benzer veya farklı durumlar karşılaştırılarak verilmelidir. Ancak alışmamızda herhangi bir kesinlik verecek yorumlama, benzetme veya ilişki kurma amacı güdülmemiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma şâir Neylî'nin hayatı sanatı ve eserleri tanıtılmıştır. Ve buna ek olarak Dîvânı tahlil edilmiştir. Hayatı ve sanatı kısmında, şâirin nerde doğduğu, hangi görevlerde bulunduğı ve edebi kişiliğı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca en önemli bölüm olan tahlîl bölümü dört ana başlık etrafında toplanmış ve bu başlıklar; Dîn-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat şeklinde ayrılmıştır. Bu başlıklar da kendi içerisinde farklı bölümler oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÎRZÂ-ZÂDE AHMET NEYLÎ

1.1. Hayatı

Neylî'nin asıl ismi; “*Ahmed'dir.*”(Safâyi Efendi, 309b: 666). Mirzâ-zâde Ahmet Neylî doğum yeri ve tarihi olarak “*İstanbul'da doğduğu bu tarihin de H.1084 / M.1673-74 yıllarını*” (Kılıç, 1994: 2) gösterdiği muteber kaynaklar vasıtasıyla Neylî'nin doğumuna ilişkin bilgilere ulaşmaktayız. Ahmed Neylî ile ilgili bilgileri dönemin en önemli kaynakları olan tezkirelerden ve farklı dönemlerde çıkan tarih kitaplarından istifade ederek ulaşmaktayız. Ancak, Sâlim Efendi dönemindeki şairleri, tezkiresine “*Tezkiretüü'ş-şu'arâ*” alırken Neylî'nin ne zaman doğduğu hakkında pek bilgi vermez (Safâyi Efendi, 682-683).

Neylî'nin doğum yılına ilişkin bilgileri yine aynı dönemdeki bir diğer tezkire yazarı Safâyî de kendi tezkiresi olan *Tezkire-i Safâyî*'sinde yer vermemiştir(Safâyî Efendi, 309b:666). Mirzâ-zâde Ahmed Neylî'nin doğum yılına ilişkin veriler: *Bursalı Mehmed Tâhîr ve onlardan istifade eden bazı kaynaklarda H.1084 / M.1673-74 olan doğum tarihinin H.1104 / M.1692-93 verildiğini götmekteyiz. Bu tarihin yanlışlığı daha ilk başta, Neylî'nin babası Mîrzâ Mehmed Efendi'nin ölüm tarihini göz önüne aldığımızda görebiliriz. Mîrzâ Mehmed Efendi, İstanbul kadısı iken orada H.1093/M.1682 tarihinde vefat etmiştir. Bu sebeple Neylî'nin babası öldükten on sene sonra doğması mümkün olmayacağı için bu 1104 tarihi mantikî olarak yanlıştır. Ayrıca biliyoruz ki Neylî, ilk görevini H.1089/M.1677'de babası Mekke kadısı iken mülahım olarak almıştır. Buradan da bu tarihin yanlış olduğu kessin olarak anlaşılmaktadır* (Kılıç, 1994:2-3). Doğum yeri ile ilgili eski kaynaklar olan üç farklı tezkireden”Sâlim, *Safâyi, Safvet*” de teyit edilebilir ki Neylî'nin doğduğu yerin İstanbul olduğudur.

Neylî, çok geniş bir soy ağacına sahip olurken aynı zamanda geniş bir aile yapısına da sahiptir. Osmanlı devletinin soylu sülalelerinden biri Mîrzâ-zâdeler ailesinin bir ferdi olan Neylî'nin babasının adı “*Mîrzâ Mehmed Efendi'dir*” (ö. 20 Rebîü'l-evvel 1093/29 Mart 1682). Dedesi Habîb Beg'dir. Biraderlerinden biri, Şeyhü'l-islâm Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi'dir. Şeyhü'l-İslâm Mehmed Efendi de

Neylî'nin biraderi Mîrzâ-Zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Neylî, Mîrzâ Mehmed Efendi'nin oğlu olmasından ötürü "Mîrzâ-zâde" diye anılmıştır (Erdem, 2005:1-2).

Şâir'in asıl adı Ahmed olup "mahlası Neylî'dir." (Kılıç, 1994:1). Bu mahlasının nereden alındığı veya kim tarafından verildiği bilinmiyor. Şâir Neylî, daha önce değişik bir mahlas kullanmadığı gibi ömrünün sonuna kadar da "Neylî" mahlasını kullanmıştır. Ailesinden dolayı Mîrzâ-zâde diye anılagelmiştir. Bu yüzden de şâir Neylî'nin de isminin önünde bu lakab yer almaktadır.

Neylî, ilim irfan bilen ulema sınıfından bir aile çocuğu olarak dünyaya gelirken şiir ve bilgiyle yetiştirilmiştir. Şâir, daha çocuk yaşlarda iken babasını kaybetmiştir. Medrese tahsili gördüğü sırada aynı zamanda şiirle de ilgili olmuştur. Şiir konusunda yetenekli olan Neylî, bu yeteneği ile etkili nazımlar oluşturmuş sultanlar ve padişahların gözüne girmiş başarılı bir şair olma yolunda adımlar atmıştır. Neylî'nin bu şiir yeteneği ona birçok şey katarak ayrıca onu farklı mertebelere erişmesine vesile olmuştur. Bu dönemde Neylî'nin başından geçen olaylar kısaca şu şekildedir: "Bu arada Sultan II. Mustafa'ya bazı kasideler sundu. Müderris olma isteğine, Seyyid Feyzullah Efendi'nin ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmesinden sonra ona sunduğu bir kaside vesilesiyle erişti. Henüz yirmi beş yaşlarında iken hariç payesiyle İstanbul'da Cafer Ağa Medresesi'ne müderris tayin edildi (1109/ 1697). Yine Feyzullah Efendi'nin yardımıyla İbtidai dâhil, musile-i Sahn, Sahn-ı Seman ve mûsile-i Süleymaniyye derecelerini aşarak Süleymaniye müderrisliğini elde etti (1129/1717). Fakat onun asıl arzusu kadılık mesleğine geçmek ve büyük vilayetlerden birine kadı olmaktı. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin himmetiyle İzmir kadılığına tayin edilerek arzusuna erişti (1130/1718). Bu tarihe kadar yazdığı manzumelerde talihinden sürekli şikâyet eden Neylî'nin bundan böyle şikâyetlerinden vazgeçtiği dikkati çekmektedir (Türkiye Dîyânet Vakfı İslâm Ans., c. 33: 70-71).

Şâir Neylî, Osmanlı Devletinin çokça şair verdiği bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bu dönem Divân Edebiyatı'nın aynı zamanda şaha kalktığı bir dönemdir. Bu yüzyılda yüzlerce şair yaşamış, binlerce divan yazılmıştır. Arap ve Fars edebiyatından sonra bir Osmanlı lisanı olan Dîvân edebiyatı bu dönemde etkisini iyice göstermiştir. Edebiyat kanadında bunlar yaşanırken devlet siyasi yönden durma veya gerileme noktasına gelmiştir. Siyasi olayların yarattığı bu karmaşa Lâle

Devri'nin yaşanmasına ve bunun da beraberinde farklı karmaşık olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan bir tanesi de “*Patrona Halil İsyanı*” olmuştur. Bu esnada Neylî, bir yandan edebiyat ve şiir ile ilgili olurken bir diğer taraftan da bazı görevler icra etmiştir. Neylî, aldığı görevleri başarılı bir şekilde yerine getirirken, bu ona yeni bir görev ve unvanlar kazandırmıştır. Genel olarak Neylî'nin aldığı görevleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- *H.1099'de Mekke-i Mükerreme Kâdîlığı Teşrifâtında Mülâzımlık (protokol stajyerliği)* (Efendi, (tezkiire: 682).
- *H.1109/M.1698'de Ca'fer Ağa Dârü'l-hadîsi'nde ibtidâ-i hâric müderrisliği (1.basamak)*
- *H.1111'de Seyyâdbaşı Medresesi'nde hareket-i hâric Müderrisliği (2.basamak)*
- *H.1113'te Demirkapı'daki Ahmed Paşa Medresesi'nde İbtidâ-i dâhil müderrisliği (3.basamak)*
- *H.1116'da Mi'mar Kasım Medresesi'nde hareket-i dâhil müderrisliği (4.basamak)*
- *H.1118'de Zekerîyyâ Efendi Birinci Medresesi'nde Mûsıla-i Sahn Müderrisliği (5. Basamak)*
- *H.1121'de Mûsıla-i Sahn-ı semân Müderrisliği (6.basamak)*
- *H.1121'de Nûh Efendi Medresesi'nde ibtidâ-i altmışlı müderrisliği (7. Basamak)*
- *H.1122'de Sinân Paşa Medresesi'nde hareket-i altmışlı müderrisliği (8. Basamak)*
- *H.1125'te Kalenderhâne Medresesi'nde mûsıla-i Süleymâniyye müderrisliği (9. Basamak)*
- *H.1129/M.1717'de Süleymâniyye medreselerinden birinde müderrislik*
- *H.1130-31/M.1718-19'de tarihleri arasında İzmir Mevlevîyyeti (kâdîlığı).* (Sâlim Efendi, : 682-683)
- *H.1193-1140/M.1727-1728 yıllarında Kâhire Kâdîlığı* (Erdem, 2005: 5)
- *H.Muharrem 1144/M. Temmuz 1731'de Mekke-i Mükerreme Kâdîlığı*
- *H.1147/M.1734'de Anadolu Sadâreti (Kâdî-askerliği)*

- H.26 Muharrem 1149-23 Muharrem 1150/6 Haziran 1736-23 Mayıs 1737 tarihleri arasında ikinci defa Anadolu Sadâreti (Kâdî-askerliği)
- H. Şevvâl 1149/M. Şubat 1737'de İran'la yapılan sulh görüşmesinde devlet temsilciliği
- H. 16 Cumâde'l-âhîre 1154- 4 şevval 1155/ M. 29 Ağustos 1741- 2 Aralık 1742 tarihleri arasında Rumeli Sadâreti (Kâdî-askerliği)
- H. 1154/M.1741'de Ca'ferî Mezhebi'nin beşinci mezhep olarak sayılması konusunda İstanbul'da İran'la yapılan görüşmede temsilcilik.
- H.Ramazân 1160/M. Ağustos 1747'de sadr-ı a'zâmın huzurunda Beyvâzî Tefsirî'ni okuyup anlatma görevi (Huzur dersleri)
- H. 24 Recep 1160- 29Rebîü'l-evvel 1161/M. 1 Ağustos 1747- 29 Mart 1748 tarihleri arasında ikinci defa Rumeli Sadâreti (Kâdî-askerliği) (Erdem, 2005: 6).

Bu aldığı görev ve vazifeleri özel olarak da ele alırsak, bu görevler şöyle izah edilmiştir: *Lale Devri ile birlikte ön plana çıkan Damad İbrahim Paşa zamanında Neylî'ye de ikbal kapıları açıldı; önemli sayılabilecek bir takım görevlerle birlikte İstanbul'a geldikçe devlet büyüklerinin meclislerine katıldı. Bu arada Bedreddin el-Aynî'nin 'ik-dü'l-cümân adlı yirmi ciltlik tarihinin Türkçeye çevrilmesi için kurulan heyete dâhil edildi. Ancak 1131 'de(1719) İzmir kadılığından azledildiği gibi 1139'da (1726) getirildiği Mısır kadılığından da bir yıl sonra azledildi. 1143'te (1730) Patrona İsyanı'nı takip eden günlerde Lale Devri'nin nimetlerinden faydalanan birçok kişi taşraya sürülürken muhtemelen ağabeyi Mirza-zade Şeyh Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlık makamına getirilmiş olmasından dolayı o İstanbul'da kaldı. Neylî 1144'te (1731) Anadolu payesiyle ve Haremeyn mevleviyetiyle Mekkekadılığına, arkasından Anadolu (1149/1736) ve Rumeli(1154/ 1741) kazaskerliğine tayin edildi. Ömrünün son yıllarında ikinci defa Rumeli kazaskeri oldu. 1161 'de (1748) hastalığı sebebiyle görevinden ayrıldı (Türkiye Dîyânet Vakfı İslâm Ans. C.33: 70).*

Mîrzâ-zâde Ahmet Neylî Osmanlı toplumuna icra ettiği belli görevler neticesinde hizmetler sunmuş ve aynı zamanda şairlik de yaparak kendi üslubuna has şiirler de icra etmiştir. Ancak ikinci kez aldığı Rumeli kazaskerliği sırasında epeyce

rahatsızlanmış bu yüzden istifa ederek inzivaya çekilmiş ve görevlerden uzak durmuştur. Ancak yinede rahatsızlığı önlenememiş ve Neylî vefat etmiştir.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin vefatı kaynaklarda şöyle geçmektedir: “*Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, ikinci kez Rumeli kazaskerliğini yaptığı sırada yaşının ve rahatsızlığının artması sebebiyle vefatından 20 gün önce yani 29 Rebiyülevvel 1161/29 Mart 1748'de istifa ederek konağına çekilmiş ve sû'-i kinye, yani dinmez ishalden dolayı 19 Rebiyülâhır 1161/18 Nisan 1748 Perşembe günü öğleden sonra vefat etmiştir.*” (Kılıç, 1994: 46). Şâir Neylî, vefat ettikten sonra Mîrzâ-zâdeler Sofası Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bir aile sofası olan bu yerde aile fertlerinin çoğu bu mezarlıkta defnedilmiştir. Ancak bu döneme kadar gerek doğa olayları nedeniyle gerekse insanoğlunun müdahalesiyle bu mezarlıklar tahrip edilmiştir. Neylî'nin mezar taşında şöyle bir yazı mevcuttur:

*“Hüve'l-Bâkî
Merhûm ve mağfûrun leh sâbikan
Rum-ili Kâzî- 'askeri
Mîrzâ-zâde Neylî Ahmed Efendi
Rûhiçün Fâtîha*

Sene 1161

Lahit kapağının ağabeyinin mezarı tarafında yola bakan yan kısmında Şeyhülislam Çelebizâde İsmâ'il Âsım Efendi'nin Neylî'nin vefatı üzerine kaleme aldığı;

*Neylî Ahmed Efendi tâbe serâh
Kıldı çün gül-şen-i cinânı vatan*

*Didi ahabbına mübeşşir-i gayb
Mevtine eylemen anun şîven*

*Mîrzâ-zâde Ahmed-i Neylî
Sahn-ı firdevsi eyledi mesken*

Sene 1161” (Erdem, 1994: 7)

Neylî, Osmanlı devletinin yetiştirdiği muhterem zatlardan bir tanesiydi. Onun ailesi de Osmanlı devletine hizmette bulunmuş soylu bir ailedir. Ve aynı zamanda “Mîrzâ-zâdeler” ailesi çok geniş ve kalabalık bir şecereye sahiptir. Mîrzâ-zâdeler; okumuş, ilim irfan görmüş, tahsil bitirmiş ve bazı devlet dairelerinde görev almış bir Osmanlı ailesidir. Neylî de bu ailenin bir ferdi olarak dünyaya gelmiş daha küçük yaşlardayken babasını kaybetmesine rağmen hayat mücadelesine katılmış ve bu mücadeleyi başararak hem devletine hem de milletine yararlı bir fert olarak belli görevler icra edebilmiştir. XVIII. Yüzyılın önemli simalarından biri olan Neylî gerek kazaskerlik gerekse kadılık gibi önemli görevler üstlenmiştir. Daha küçük yaşlarda babasını kaybetmesinden dolayı Neylî’ye kol kanat gelen abisi Şeyhü’l-islâm Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi, Ahmed Neylî’ye büyük destekleri olmuştur.

Ahmed Neylî, Osmanlı’nın Devleti’nin en önemli merkezlerinden biri olan İstanbul gibi büyük bir şehirde dünyaya gelmiş ve burada tahsilini gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra aynı zamanda da şairlik yönünü de geliştirerek şiirler yazmış hem dillerde hem de gönüllerde yer edinmiştir. Yazdığı başarılı nazımlarla şairler topluluğuna katılmıştır. Neylî, geniş bir aileye ve soy ağacına sahiptir demiştik. Bununla beraber Neylî’nin abisi ve kardeşleri de Osmanlı devletinin belli kademelerine yerleşmiş Osmanlı toplumuna hizmetlerde bulunmuştur. Neylî’yi ve ailesini araştırırken şu bilgileri elde ettik:

“Neylî’nin babası Mîrzâ Mehmed Efendi, aslen doğu vilayetlerinden birinden olan “Hâbîb Bey” adındaki bir kişinin oğludur. Mehmed Efendi’nin kendisine verilen “mîrzâ” unvanı ise babasının “bey” sıfatından dolayıdır. Bilindiği gibi mîrzâ, Farsça bir unvan olup, hükümdar soyundan gelen manasındaki “mîrzâde” veya “emîr-zâde”nin kısaltılmış şeklidir. Bu mîrzâ unvanından dolayı Mehmed Efendi’nin 18. Asrın sonlarına kadar takip edebildiğimiz meşhur ailesinin genel olarak bilinen lakabı “Mîrzâ-zâdeler”dir. Mîrzâ Mehmed Efendi, Sultan IV. Murad’ın hükümdarlığı sonunda hükümdarla beraber 27 Aralık 1635’te İstanbul’a gelmiş, sadâret Bayram Paşa’nın sarayında tahsil ve terbiye görmüştür... Mîrzâ Mehmed Efendi, Muharrem 1077/Temmuz 1666’da Sultan Ahmed Han medresesine atanmıştır. Bu vazifede on sene kadar kalmış ve padişah IV. Mehmed’in huzurunda ders vermek için defelarca Edirne’ye davet edilmiştir. Mîrzâ Mehmed Efendi, Cemâziyelâhır 1086/ Ağustos 1675’te Şam kadılığına tayin edilmiş, 1087 Şevval /

1676 Aralık'ta da, 1 Muharrem 1088 /6 Mart 1677 cumartesi gününden başlamak kaydıyla Mekke-i Mükerreme kadılığına getirilmiştir. Mekke kadılığı görevindeyken, bu kadılığın teşrifatından oğulları Mîrzâ-zâde Mustafa Efendi ve Ahmed Neylî'ye mülâzemet vermiştir. Harameyn mevleviyeti olarak adlandırılan Mekke kadılığından bir sene sonra azledilmiştir. Muharrem 1092/ Ocak 1681'de Anadolu sadâreti pâyesiyle İstanbul kadılığına getirilmiştir. Bu görevinin sonuna doğru rahatsızlanan Mîrzâ Mehmed Efendi, İstanbul kadılığından ayrılmasından kısa bir süre sonra, hastalığı artarak 20 rebbiyülevvel 1093/29 Mart 1682 Pazartesi günü öğleden sonra, tahminen 51-52 yaşında iken vefat etmiş ve Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda hazırlattığı aile sofasındaki kabrine defnedilmiştir...

Mîrzâ Mehmed Efendi'nin bir kızı üç oğlu vardır. Kızının ismini bilemiyoruz. Ancak Mantıkçı Mes'ud Efendi ile evlendiğini biliyoruz... Mîrzâ Mehmed Efendi'nin oğulları ise sırasıyla, 1734'te vefat eden Mîrzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi, 1669'da doğup 1688'de vefat eden Mustafa Efendi ve 1673'te doğan 1748'de vefat eden Ahmed Neylî Efendi'dir. Neylî'nin annesi, Safiyye Hanım'dır. Kaynaklarda ismi Safiyye Binti Abdullah olarak görmekteyiz." (Kılıç, 1994:4-9).

Neylî, babası gibi birçok devlet görevinde bulunmuş, icraatlar yapmıştır. Hayatının zorlu aşamalarıyla karşı karşıya kalan Neylî dirayetle ve sağlam bir şekilde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Şüphesiz en büyük zorluk, onun daha küçük yaşlarda iken babasını kaybetmesidir. Bu acı ve zorluklar Neylî'yi daha da güçlendirmiş hem edebiyatta hem de devlet kademelerinde ilerleme kaydetmesine vesile olmuştur. Dönemin sosyal ve siyasi olaylarından faydalanan ve kendi ruhî duygularıyla şiirler meydana getirmiştir. Dönemin dilini çok güzel bir biçimde kullanmış, etkili şiirler meydana getirmiştir. Onda biraz Nâbî biraz Nedim etkisi hissedilse de kendine has bir üslupla şiirler oluşturmuş gayreti içerisinde olmuş ve bu şiirlerini de bir dîvân haline getirebilmiştir. Kendini işlere ve edebiyata veren Neylî, belli bir müddet sonra evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Eşi ve çocukları ile ilgili bilgiler, kaynaklarda şöyle geçmektedir:

"Neylî'nin, 1 Safer 1192/ 1 Mart 1778'de vefat ettiğini Karacaahmet mezarlığının, Tunusbağı'ndan Selimiye'ye giden caddenin sağ tarafında kalan ve henüz tahrip edilmemiş bulunan kısmında, yol kenarında bulduğumuz mezarının kitabesindeki

*Hüve 'l-Hayyu 'l-Bâkî
Sâbıkan Rûmili Kâdı 'askeri
Merhûm u mağfûrun leh Ahmed Neylî
Efendi 'nin halîlesi merhûme
Ve mağfûre Hanîfe Hâtûn
Rûhına el-Fâtîha*

Sene 1192 H.II ğurre-i Safer

İbarelerinden öğrendiğimiz Hânîfe Hâtun adında bir hanımının olduğunu tesbit edebildik...

Neylî'nin iki oğlu bir de kızı vardır. İlk çocuğu olan ve Hâmid mahlasıyla şiirler de yazan Mehmed Hâmid Efendi 1181 yılı ortalarında yani 1767 Eylül veya Ekim 'inde vefat etmiştir. Neylî'nin diğer oğlu ise, Mehmed Sürreya'nın "... mahdûm müderrisinden Mehmed Efendi 1162'de vefât idüp yanına defn idildi diğeri Hâmîd Efendi'dir." Kaydından öğrendiğimize göre, kendisinden bir sene sonra yani, H.1162/M.1749'davefat eden müderris Mehmed Efendi'dir. Yine aynı kaynakta Mehmed Efendi'nin babası Neylî'nin yanına defnedildiği belirtilmektedir, ancak bu gün Neylî'nin yanında böyle bir mezar yoktur. Mehmed Efendinin de ne zaman doğduğunu da bilmediğimiz gibi, sadece bir kaynakta bu isimde bir oğlunun olduğu kaydedildiği için temkinli davranılması gerektiğine de inanıyoruz.

Kızı Safiyye, Neylî'nin, Dîvânı 'nda da kayıtlı bulunan

Dirîğ duhter-i pâk-ahterim Safiyyeciğim

Ki hep kırâ'at-i Kur'ân u 'ilm idi kârı

Dem-i şebâbda terk itdi dâr-ı dünyâyı

Civâr-ı râhmet-i Hakkın ola sez- vâri

Bekâya eyledi rihletbu dâr-ı gurbetde

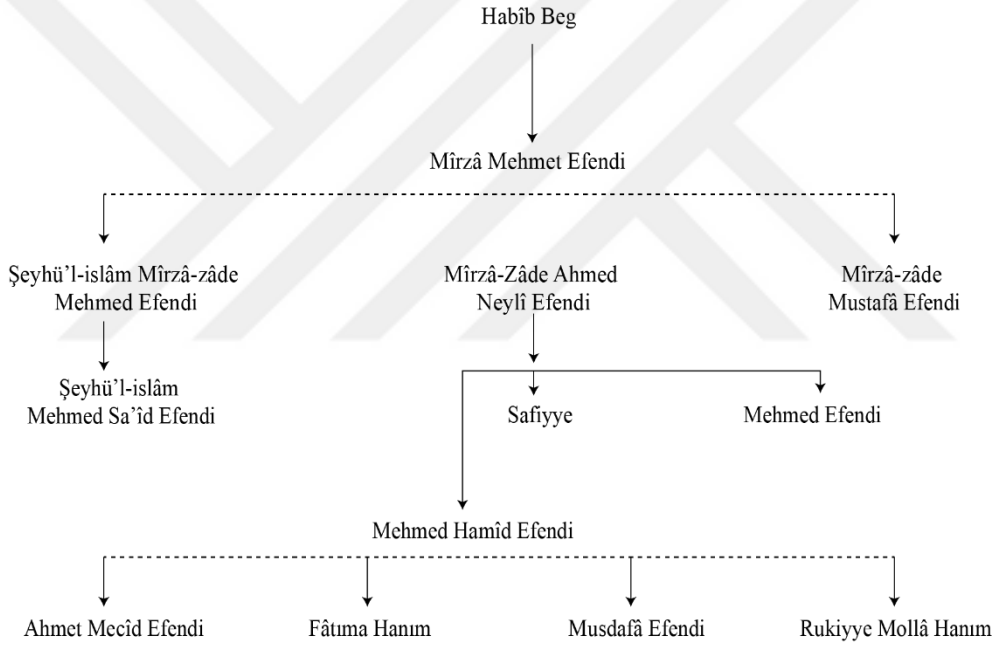
Îlâhî hûr u cinân ola mûnîs ü yâri

*Hezâr hüznile Neylî Didim ana târîh
Mekânın eyleye cennet Safiyyenin Bârî*

Sene 1138

Beyitlerinden oluşan târîh manzumesinden anlaşılacağı üzere H. 1138/M.1725-26'da genç yaşta vefat etmiştir. Neylî'nin çocukları "Neylî-zâde" sıfatıyla anılmıştır. (Kılıç, 1994: 17-19)

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, annesi babası ve çocukları ile geniş bir aile oluşturmaktadır. Şeyhü'l-islam Mehmed Efendi ve Ahmed Neylî ailesine babaları Mîrzâ Mehmed Efendi'den dolayı "Mîrzâ-zâdeler" diye anılagelmiştir. Mîrzâ-zâdeler ailesinin soy şemasını şöyle gösterebiliriz:

(Erdem,2005: 3)

1.2. Yaşadığı Dönem (XVIII. yüzyıl) ve Edebi Şahsiyeti

1.2.1. Neylî'nin Yaşadığı Devir (XVIII. yüzyıl) ve Onun Şiirine Yansıyan Çeşitli Olaylar

Neylî, XVIII. yüzyılda ilim irfan gören bununla birlikte şairlik yeteneği olan başarılı bir devlet adamı olarak da göze çarpmaktadır. Birçok farklı görevleri üstlenen Neylî, Osmanlı coğrafyasının farklı bölümlerinde görevlerini icra etme

fırsatı yakalamıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın birçok sosyal ve siyasal olaylar içinde olması, toplumu etkilediği gibi Neylî'yi de etkilemiştir. Bu dönemin Lâle Devri'ne denk gelmesi ve Patrona Halil isyanının olması şair Neylî'nin farklı görevlere getirilmesine vesile olmuştur. Aldığı görevleri icra ederken bazen de terslikler yaşayarak birkaç nedenlerden dolayı bazı görevlerden azledilebilmiştir. Aldığı bu görevleri icra ederken bununla birlikte kendine has tutumunu sergileme şansı olan şairlik görevini de yerine getirmiştir.

Neylî, aynı zamanda Osmanlı'nın birçok olayla uğraşması nedeniyle birçok sultan değiştiği döneme de denk gelmiştir. Neylî'nin döneminde şu padişahlar devleti yönetmişlerdir: *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, H.1084/M.1673-74'te doğup, H.1161/M.1748'de öldüğüne göre sırasıyla IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa(1695-1703), III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754)'un saltanat yıllarında yaşamıştır* (Kılıç, 1994: 52). Neylî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı devleti; birçok siyasi olaylarla, savaşlarla ve çalkantılı geçen bu dönemde birçok anlaşmaya imza atmıştır. Bu olaylar neticesinde yukarıda olduğu gibi bir padişah gidip yerine bir yenisi gelerek birçok padişah değişikliğinin yaşanmasına neden olmuştur.

Yüzyıllar boyunca kendi içinde kalarak kendi kendine yetmeyi başarmış bir toplum olan Osmanlı toplumu son yüzyıllarda Batı'ya karşı askeri başarısızlıklarla gelen siyasi başarısızlıklar Osmanlı toplumunu iyice germiştir. Eski başarısını yakalamak isteyen Osmanlı devleti, bu yüzyılda yüzünü batıya dönerek onun yeniliklerini almaya başlamıştır. Birçok yenilik Lâle Devri'yle birlikte getirilirken bir taraftan da zevk ve keyif yapan devlet adamlarına karşı bir ayaklanma bir isyan planlanmıştır. Bu isyan "*Patrona Halil İsyanı*" adını almıştır. Yapılan bu isyanda birçok kişi İstanbul dışını sürülürken Neylî, abisi olan Mîrzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlık makamından olsa gerek o İstanbul'da kalmış ve sürgün edilmemiştir.

Neylî'nin çoğu tarih ve kaside manzumelerinde devrin önemli olayları; savaşlar, ortaya çıkan farklı vakalar, belli devlet işlerinde yer edinenler, barış antlaşmaları ve birçok imâr faaliyetleri yer edinmiştir. Onun şiirlerinde dönemin sosyal ve siyasal yansımaları yer edinirken aynı zamanda Neylî'nin kendi iç duygulanmalarını, iç arzuları, aşk ve ıstırapları da şiirlerine yansıyan bir diğer

tarafıdır. Neylî'nin hayatındaki bariz ve en büyük değışiklikler II. Mustafa devrine tekâbül etmektedir. Neylî, yaşadığı devrin olaylarını ve oluşan siyasal oluşumları tarih manzumeleriyle kayda almış başarılı bir şairdir. Dönemin bir olayını yani, “II. Mustafa'nın H. 1106/M.1695'te II. Ahmed'in yerine tahta çıkması sebebiyle Neylî'nin yazdığı

*İtdi ol şâh-ı cihân teşrîf-i cây-ı saltanat
Eyledi tekrîm ile ser-cümle erkân pâ-y-bûs*

*Reşk-i mihr olsa 'aceb mi necm-i baht-ı kâ'inât
Tali' oldı matla'-ı devletden ol şemsü'ş-şümûs*

*İrdi nevbet ol şehenşâh-ı mu'allâ-rütbeye
Tâk-ı gerdûna n'ola olsa resîde bâng-i kûs*

*Bâz-ı ikbâli şu dem ki saldı dehre perr ü bâl
Dîde-i haşm oldı hûn-âlûd mânend-i horûs*

*Hâtif-i kudsî didi bu mısra'ı târîh için
'Adlile dâdile Sultân Mustafâ itdi cûlûs*

Sene 1106

beyitlerinden oluşan târîh manzumesi, yaşadığı devrin hâdiselerine temas eden ilk şiiridir (Kılıç, 1994: 53-54).

Neylî, bunun gibi sultanları konu eden şiirler ve manzumeler konu alırken yine aynı şekilde başka devlet adamlarını veya devletin ileri gelenlerini târihleriyle ve kasideleriyle o döneminde tarih düşürerek şiirleştirmiştir. Kasidelerde sultanları veya padişahları övmüş bununla beraber o vakaların günümüze kadar taşınmasına vesile olmuştur. Neylî, yine aynı şekilde bu dönemde şeyhülislam olan Feyzullah Efendi'ye de çeşitli şiirler sunmuştur. “Neylî'nin Feyzullah Efendi'ye biri nâkıs olmak üzere iki kasidesi, bir mersiyesi ve yaptırdığı Medrese-i Feyziyye için Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış toplam üç de tarih manzumesi vardır. Neylî, müderris

olma isteğini aynı zamanda ağabeyi Mîrzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin de kayınpederi olan Feyzullah Efendi'ye sunduğu,

*Yine 'ahd-i kerem hengâm-ı feyz-i lutf u ihsândır.
Zamâne bu zamân dem bu dem devrân bu devândır*

Beyitiyle başlayan 24 beyit tutarındaki kasidesi ile belirtmiş ve neticede henüz 25 yaşında iken Şeyhülislam Feyzullah Efendi kendisine H. 1109/M.1697-98'de Cafer Ağa darülhadisi müderrisliğini hâriç pâyesi ile vermiştir. Neylî'nin Feyzullah Efendi'ye yazdığı

*Te'âlallah zihî feyz-i nesîm-i lutf-u yezdânî
Getürdi cûşa deryâ-veş derün-ı müste mendânı*

Matla beytiyle başlayan ancak, nâkıs olan 8 beyitlik bir kasidesi daha vardır (Kılıç, 1994: 56).

Osmanlı devletinin XVIII. yüzyıl karmaşasında, padişah II. Mustafa'nın şeyhülislamlığını yapan Feyzullah Efendi birçok devlet olaylarında rol oynamıştır. Padişah üzerinde etkisi çok olan Feyzullah Efendi toplum tarafından pek de hoş karşılanmaz. Feyzullah Efendi'nin padişahı etkisi altında aldığını düşünen devlet adamları, Feyzullah Efendi'nin payitahtı İstanbul'dan Edirne'ye taşıma fikrine karşı gelerek “*Edirne Olayı*” bir diğer deyişle “*Feyzullah Efendi Vakası*”na neden olmuştur. Bu vakanın ardından sadrazamlığa *Baltacı Mehmed Paşa* getirilmiştir. Neylî, Baltacı Mehmed Paşa'ya da nazımlar dizmiştir:

*Habbezâ 'ahd-i mübârek dem-i ferhunde-kadem
Oldı gül-zâr-ı cihân reşk-i çemen-zâr-ı irem*

*Eyledi dehre yine 'ahd-i meserret 'avdet
Oldı diller yine şad şevkle şâd u hurrem*

*Oldı leb-rîz sürûr ile cihân set-tâ-ser
N'ola ârâma mahall bulmasa bir güşede gam*

*Sükker-i şükr-i enâm olsa mükerrer ne 'aceb
Asaf-ı 'ahd yine oldı vezîr-i azam*

*Asaf-ı kâmil-i Cem-rütbe Mehmed Paşa
Ki der-i devletidir ma'rız-ı hâcât-ı ümem*

Şeklinde başlayan 21 beyitlik kasidesinde

*Menem ol bî-kes bî-çâre ki her demde bana
Künc-i mihnetde gam u derd ü belâdır hem-dem*

*Eyleyüp dūr beni matlab u me'mûlûmden
Beni şâd eylemedi hâsılı bu baht-ı dijem*

*Oynadı gerçi nice şu'bede-i gûn-â-gûn
Lîk güldürmedi ben bî-kes ü zârı bir dem*

Beyitleriyle de hâlimden şikâyet ederek Baltacı Mehmed Paşa'dan ihsan ve himmet beklediğini belirtmektedir (Kılıç, 1994).

Devlet adamlarına kaside yazma geleneği bu dönemde de sürmüştü ve farklı bir bakış açısına sahip olan Şâir Neylî tarafından da bu gelenek sürdürülmüştür. Devlet adamlarını övmek ve onları yüceltme yollarından biri olan şiir, daha birçok farklı işlevlerde kullanılmıştır. Şâir Neylî tarafından kendi iç duygulanması olan aşktan, sevgiden, doğa olaylarından ve dönemin siyasi vakalarından ziyade, sosyal faaliyetler de şiire konu etmiştir. Dönemin değişik bir faaliyeti olan ve toplumun faydası için yapılan imaretler; köprüler, camiler, şadırvanlar ve çeşmeler vb. birçok sosyal fayda sağlayan, halkın yararına olan yapılar inşa edilmiştir. Neylî de o dönemde yapılan yapıları ve kimin tarafından yaptırıldığını şiire konu etmiş ve bunu manzum bir şekilde dile getirmiştir. Baltacı Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam olan

Çorlulu Ali Paşa'ya şiirler düzen Neylî, onun halkın yararına yaptırdığı bir çeşme için şöyle bir tarih manzumesi yazmıştır:

*Sadr-ı a'zam ol müşîr-i pür kerem
Revnâk-efzâ-yı serîr-i dâverî*

*Ya'ni hem-nâm-ı şehen-şâh-ı Necef
Peyrev-i âsâr-ı pâk-i Hâyderî*

*Şâh-ı 'âlem hazret-i Hân Ahmedin
Âsaf-ı zî-şân-ı haşmet-güsteri*

*Hâyır-ı câriye idüp niyyet yine
Oldı altâf-ı Hudânın mazharı*

*Geldi cârî oldı bu âb-ı hayât
Itidi Hızır himmet çün reh-beri*

*Oldı âyât-ı du'â-yı devleti
Su gibi cümle enâmın ezheri*

*Neyli-i dâ'i didi târîhini
İçelim 'ayn-ı 'Aliden kevseri*

Sene 1119 (Kılıç, 1994: 60,61)

Osmanlı imparatorluğu genişledikçe içinde barındırdığı ulus sayısı da artıyordu. Küçük bir aileden üç kıtaya hükmeden koskoca bir devlet olan Osmanlı Devleti Asya'dan Avrupa'ya güney sınırını ise Afrika kıtasına kadar genişletmiştir. Bu genişleme artıkça farklı uluslar da bir arada bulunan toplum arasında etkileşimler oluyor, kültür alışverişleri yaşanıyor. Bu alışverişler maddi olarak; ticaret ile olabiliyorken manevi olarak da duygu alışverişleri de sağlanıyordu. Bir diğer alışveriş şekli olan ve zorunluluktan dolayı gelişen bu alışveriş ise dildir. Osmanlı toplumu

çok farklı ulustan oluşan geniş ve kalabalık bir toplumdur. Bu toplumda aydınlar ve devlet adamları birden fazla dil bilme mecburiyetinde kalabiliyorlardı. Bu gelişme aynı zamanda şairler cephesinde de meydana geliyordu. Şairler Türkçenin yanında birden fazla farklı dil de bilme gayretine girişiyorlardı. Bu diller genelde Türkçenin yanında; Arapça ve Farsça en çok bilinen diller arasında yer alıyordu.

Dîvân edebiyatı şairi olan Neylî de birçok konuda kendini geliştirmiş, eğitimlerle kendi diline ek olarak farklı diller öğrenmiştir. Neylî'nin öğrendiğı bu dillerde, konuşmadan ziyade şiirler yazabilecek kabiliyette olmuştur. Neylî, dönemin devlet adamlarından olan ve Ali Paşa'nın yerine geçip sadrazam olan Köprülü-zâde Nu'man Paşa'ya “beş beyitten oluşan Arapça bir tarih manzume yazmıştır.” (Kılıç, 1994: 61). Neylî yine aynı şekilde o dönem de sadrazam olan Ali Paşa için de 21 beyitlik bir kaside kaleme almış:

Hudâvendâ misâl-i dest-i ümmîd-i heves-kârân

Bulunmaz sâha-i evsâfının hiç hadd ü pâyanı

Sezâdır ‘âciz-âne ‘ârz-ı hâl-i bendeni gûş it

Nigâh-ı şefkât-i ihsânına kıl anı erzânı

Benim ol bî-nevâ-yı zâr u ser-gerdân-ı kem vâye

Ki mir’ât-ı cihânda görmedim hiç rüy-ı sâmânda

Rehâ-yâb olmadım ben teng-destîden dahı ammâ

Semend-i tab’ım aldı sâha-i pehnâ-yı ‘irfânı

Lisân-ı hâss-ı vâdî-i ‘Arabda şi’r-gûy olsam

Cevâd-ı hâmem eyler esb-i Tâzî gibi cevânı

Ger itsem Sâbit-i merhûma tarz-ı şi’rde talîd

Hemân Sâbit sanur gûş eyleyenler dehrde anı

diyerek hem kendini methetmiş hem de himmet talep etmiştir.” (Kılıç, 1994: 61).

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî Osmanlı devletinin içinde bulunduğu zorlu süreçlere ve birçok gerçekleşen olaya şahitlik etmiş olup dönemin vakalarına temâşâ edebilmiştir. Dönemin bir tanığı olan Neylî, tarihi olayları nazımlarına da almayı unutmamıştır. Dönemin sosyal, siyasi ve kültürel tasvirleri onun şiirlerinde yer bulabilmiştir. Diğer birçok şair gibi Neylî de kendi döneminin bir tanığı olmuş ve kendi dönemindeki vakalara bir ayna tutarak, o dönemin olaylarını resmetmeyi bilmiş bir şairdir. O dönemde bazen yenilgiler bazen de zaferler olsun, birçok savaşlar yaşanmış ve Neylî de bu olaylara kendi nazariyesiyle, kendi penceresinden bu olayları yorumlamıştır. Bu dönemde, dönemin sadrazamı Ali Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu Mora Adası'nı alarak zafer ilan etmişti. Şair Neylî de bu olaya kendi kaleminden bu vakaya dair tarih düşürmeye çalışmıştır. *“Neylî, bu fethin tarihini 47 beyitlik uzun bir kaside halinde düşmüştür. Bu manzumenin tarih kısmı son beyit olan:*

Aldı cümle memâlik-i Morayı

Cûd-ı ikbâlile 'Alî Pâşâ

Sene 1127beytidir (Kılıç, 1994: 62)

Neylî, bu olay gibi birçok olaya ayna tutmuş onları şiirlerinde işleme gereği duyarak tarihler düşürmüştür.

Osmanlı devleti birçok savaşa katılarak hem kendi konumunu koruma çalışmalarını yürütmüş hem de var olan konumunu elden çıkartmamaya çabalamıştır. Osmanlı imparatorluğu açılan çoğu savaşlarda güç kaybetmeye başlamıştı. Devlet ekonomik anlamda zayıflayarak yeni sorunlar meydana çıkarmıştır. Her yapılan savaş, Osmanlı devleti için yeni bir olumsuzluk haline gelmiştir. Bu savaşlar neticesinde yeni antlaşmalar imzalanarak ortamlar yumuşatılmaya çalışılmıştır. Neylî de yapılan anlaşmaları bile göz ardı etmeyerek şiirlerine konu etmiştir. Dönemin bir anlaşması, Neylî'nin penceresine şöyle yansımıştır: *Neylî, H.1130/M.1718'de aksedilen Pasarofça Antlaşması için “Tarîh-i Sulh-i Nemçe” başlığı ile 25 beyitlik bir târîh manzumesi nazmetmiştir.*

*Sulh ile gerd-i veğâdan kalmayup şimdi nişân
Sûret-i emn ü emân gösterdi mir'ât-i cihân*

Matla'ı ile başlayan bu manzume, “innâ fetehnâ lekefethen” (Ey Muhâmmmed!! Sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Fetih 1.) ayetinin bu fethe tarih olduğunu belirtikten sonra

*Kıldı emn-âbâd cümle kişveri sulh u salâh
Buldı sa'y-ı dâver-i ekremle âsâyiş cihân*

Şeklindeki son beyitle asıl târihi verirken, âdetâ Lâle Devrini de müjdelemektedir.” (Kılıç, 1994: 66).

XVIII. yüzyılda savaş ve çatışmaların yoğun olduğu bir dönemde III. Ahmed daha çok barışçıl ve sükûn içinde bir ortam istemekteydi. Savaşın olmadığı, insanların huzur içinde mutlu yaşadığı bir devlet arzulamaktaydı. Bu dönemde daha çok köşk ve saraylara önem verilerek imâr işlerinde yoğunlaşma fazlalaşmıştır. İstanbul'un sokakları ve çevresi lalelerle bezenerek süsleme çalışmaları yürütülmüştür. Bu dönemde zevk ve eğlence artmış savaş düşüncesi en aza indirilmeye çalışılmıştır. Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Damat İbrahim Paşa, âlimleri, şairleri ve çoğu devlet adamlarına zevk ve sefa dönemi yaşatmıştır. Saraylar ve konaklar imar edilerek İstanbul'a yenilikler getirmeye çalışmıştır. Yapılan çoğu imâri yerlerden bir tanesi de Sa'dâbâd adı verilen kağıthânedir. Bu kağıthane o dönemin en çok ziyaret edilen yerlerinden bir tanesi olmuştur.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî de bu dönemin gerçeklerinden faydalananak kendi nazarından şiirler dile getirmiştir. Onun penceresine yansıyan ve bu yansıma neticesinde kaleminden dökülen çoğu manzumeler daha çok dönemin devlet adamlarına ve devlet büyüklerine sunulan kasideler, bentler ve tarihlerdir. “Onun bu devirle ilgili ilk şiiri Mustafa Paşa'nın H.1132/M.1720'de kaptan-ı derya olması üzerine yazdığı, tarih beytini aşağıya aldığımız 7 beyitlik bir manzumedir.

*Didi Neylî kemter dâ'i-i dîrînesi târîh
Kapûdân oldu ikbâl ile bahre Mustafa Paşa*

Kapudan Mustafa Paşa ile ilgili şiirleri sadece bundan ibaret değildir. Paşa'ya ayrıca biri yaptırdığı kasr için bir kaside olmak üzere bir ıydiyye bir ramazâniyye ve iki tane müzeyyel gazel yazmıştır. Bu müzeyyel gazellerden özellikle

*Gönülde şevk-ı vuslat dîdede rûy-ı nigâr olsa
Çırâğân vakti gelse fasl-ı seyr-i lâle-zâr olsa*

*Yine bir nâz-perver şeh-levend ister gönül ammâ
Hât-ı nevle beyâz-ı gerdeni subh-ı bahâr olsa*

*Vahîd olsa dür-i yektâ gibi hüsn-i ser-âmedle
Dil-ârâ dil-fîrîb ü dil-nüvâz u dil-küşâ olsa*

*Şafak-pûş oldu zann itse gören hûrî-i rahşânı
Turunc î câme ile rekş-i mihr-i tâb-dâr olsa*

*Sirâc-âsâ olup mir'ât-ı ruh-sârı fîrûzende
Çerâğ-ı hüsnî ile gül-şen-i dil şu 'le-dâr olsa*

*Görüp dâğ-ı kebûdum lâciverdî lâle şevkiyle
O gül-ruhsâr gelse sîneme zîb-i kenâr olsa*

*Sinân-ı gamze dönse nîze-i gül-gûna her zahmı
Misâl-i hançer-i lâ 'lin dilde yâdigâr olsa*

*Bahâr u lâle vasfı şimdi bî-hengâmdır Neylî
Ne denlû gerçi vaktinde sezâ-yı i 'tibâr olsa*

*Tek ü pûy-ı dile bir Gülşen-i feyz olsa 'âlemde
Olup dâ'im şükûfte gülleri her dem bahâr olsa*

*Nihâl-i hâmeye ya'ni olursa cilve-gâh-ı feyz
Çemen-zâr-ı se-nâ-yı Âsaf-ı 'âli-tebâr olsa*

*Vezîr-i bî-müdânî revnâk-ı câh-ı kapûdânî
Ki sâyân zevrak-ı iclâl-i gerdûn-i 'tibâr olsa*

*Cenâb-ı Mustafâ Pâşâ-yı zî-şân kim vefâ itmez
Nevâ-perdâz-ı gül-zâr-ı senâsı sad-hezâr olsa*

*Yem-i mecd ü me'âlî kim sezâ eyyâm-ı ikbâlî
Misâl-i 'ikd-ı gevher-zîb-i tâc-ı rûzgâr olsa
Bülend-ikbâl-i devrân kim olur sâhib-ser ü sâ mân
Nigâh-ı himmetinden bir kemîne behre-dâr olsa*

*Hemîşe neyyir-i iclâl-i reşk-i mihr ü mâh olsun
Budur Hakdan du'âmız her ne dem leyl ü nehâr olsa “*

(Kılıç, 1994: 67-68)

gibi nazımlarla hem döneme hem de zamana atıflarda bulunarak, şiirde Lâle Devri'ni genişçe konu edinmiştir. Lâle Devri'nin zevk ve eğlencesini, nasıl olması gerektiğini özlemleri bir duyguyla şiirine aksettirerek kaleme almıştır. Neylî gibi birçok şair de aynı dönemde yaşamış ve bu konulara değinmiştir. Onunla aynı yüzyılı paylaşan Nedîm de Lâle Devri'ni geniş bir açıyla kaleme alan şairlerden bir tanesidir. Neylî özellikle dönemin zevk ve anlayışını, dönemin yapılarını ve devlet büyüklerini şiirlerine aksettirmiştir. Bu yapılardan en önemlisi *Sa'dâbâdKöşkü*'dür. Ve dönemin en önemli adamı ise padişah ve sultan olan III. Ahmed'dir. Şair Neylî, *Sa'dâbâd köşkü* için şiirler yazmıştır. Bu yapıya dair yazılanları şöyle belirtebiliriz; Neylî, “sadece bu köşkün açılışına 51 beyit tutan 5 tarih düşürdüğünü söyleyecek olursak, onun bu konudaki yaklaşımı az çok anlaşılır. Sultan III. Ahmed adına yazılan bu manzumelerin târîh kısımlarını aşağıya kaydediyoruz:

*Kudûm-ı pâkine gelsün de Neylî söyle târîhin
Ka'îd itsün bu sa'dâbâdı Sultân Ahmede Mevlâ*

*Bu sa'd-âbâd-ı 'âlî cennet-âsâ
Yapıldı 'ahd-i Sultân Ahmedîde*

*Bu Sa'd-âbâd-ı vâlânın hemîşe
Anılsun nâmı Sultân Ahmedile*

*Lisânü'l-gaybdan Neylî gelürse söyle târîhin
Sa'îd itsün bu cây-ı sa'dı Sultân Ahmede Mevlâ*

*Yazıldı tâkına eyvân-ı çerhinNeyliyâ târîh
Bu sa'd-âbâdı yaptı mecdile Sultân Ahmed Hân*

*Yine Sa'dâbâd vasfında Sultân III. Ahmed'e yazdığı 4 bendden oluşan şu
murabba da güzel şiirlerindendir:*

I

- 1 Çemen pâ-bûsuna bin cânile âmâde sultânım
Kıyâm itirdi şevk-i makdemin şimşâde sultânım*
- 2 Ayâğın tozın özler bende vü âzâde sultânım
Kadem rencîde kıl devletle Sa'd-âbâda sultânım*

II

- 1 Sabâ kim hâk-i 'anber-fâmını geşt ü güzâr eyler
Samîm-i cân-fezâsın bergü-zâr-ı zülf-i yâr eyler*
- 2 Çerâğ-ı devletindir makdeminle iftihâr eyler
Kadem rencîde kıl devletle Sa'dâbâda sultânım*

III

- 1 *O bâğ-ı dil-kesin mi 'mâr-ı bir düstür-ı Ekremdir
Ki 'âlem 'ahd-i lutfında ser-âpâ şâd u hurremdir*
- 2 *zamân hurrem zemîn reşk-i irem ferhunde bir demdir
Kadem rencîde kıl devletle Sa'd-âbâda sultânım*

IV

- 1 *Hudâ zât-ı hümayûnun hatâlardan ba'îd itsün
Sa'âdetle hemîşe her günün 'ıyd-ı sa'îd itsün*
- 2 *o da Neylî takbîl-i dâmânınla 'îd itsün
kadem rencîde kıl devletle sa'd-âbâda sultânım"*

(Kılıç,1994: 69-70)

“Neylî, aşağıdaki terkîb-i bendi sa'd-âbâd'ın açılışı üzerine hem hükümdar hem de devrin veziri için söylemiştir:

I

*Feyz-i nûr etmede hûrşîd-i cihân-efrûzı
Böyle sâl-i tarabın böyle olur ne-rûzı*

*Cebhe-i tâl'i sa'dında bu sâl-i şerefîn
Gün gibi oldu 'ıyân bârika-i fîrûzı*

*Dehre tâb-efkenolup neyyir-i sa'd-ı ikbâl
Lem'a-i feyzle şeb viridi gınâ-yı rûzı*

*Germ idüp tâb-ı hevâ açdı dil-i ezhârı
Bülbülün oldu mü'essir nefes-i pür-sûzı*

*'ıyd-gâh-ı tarab itdi çemen-i hükm-i bahâr
Rûze-dârân-ı gama oldu meserret rûzı*

*Câme-i sebz ile bak cilvesine şimşâdın
Nev-be-nev hüsnî füzûn olmasa Sa'd-âbâdın*

II

*Var iken sâha-i 'âlemde o cây-ı hurrem
Seyr idenler dimesün eylemedük seyr-i İrem*

*Olmuş encüm gibi etrâfı kusûr-ı esrâf
Mâh-ı pür-nûr u ziyâ kasr-ı şehenşâh-ı ümem*

*Hikmet-i sun'ı Hakın oldu riyâziyyâtı
Cevdel-i sîm ile bir nüshadır ol reşk-i İrem*

*Sebz kâlîçesi nitmiş yoluna pây-endâz
Dîde-i hasret ile muntazır-ı hâh-i kadem*

*Demidir eyleye teşrîf ol Neşât-âbâdı
'izz ü ikbâlile sultân-ı hümâyûn-makdem*

*Şehriyâr-ı 'azamet-güster-i Dârâ-mesned
Şâh-ı Cem-kadr celî-menkâbe Sultân Ahmed*

III

*O şehenşeh ki degil sath-ı fîrâz-ı gerdûn
Süllem-i kürsi-i ikbâline bir pâye-i dîn*

*Gördi devlet yüzini cümle mülûk-ı aktâr
Hâk-i pâk-i kademin itmekile kuhl-i 'uyûn*

*Eylemiş şeş-cihet-i 'âleme hükmin cârî
Eyleyen devletile dâver-i rub'ı meskûn*

*Kefî deryâ-yı himem lutfi himem-sâz-ı ümem
'Ahdi nevrûz-ı kerem mekremeti rûz-efzûn*

*Râhat-ı halkı bilüp kendüye aksâ-yı murâd
Dâ'imâ olmagıla niyeti hayra makrûn*

*O şeh-i ekremi devletle Süleymân-âsâ
Kıldı bir Âsâf-ı zî-şâna muvaffak Mevlâ*

IV

*Niçe Âsâf ki mekârimde olup misli 'adîm
Hüsn-i tedbîri ile oldu cihân bâğ-ı na'im*

*Sadr-azam şeref-i mesned-i 'izz ü ikbâl
Dâver-i Ekrem ü dâmâd-ı şehenşâh-ı kerîm*

*Hilkatinde komış ahlâk-ı Halîlü'l-lâhı
İsm-i sâmisin iden rûz-ı ezel İbrâhîm*

*Hüsn-i tedbîri müsellemler 'alem-efrâz-ı himem
Cûd ü ihsânı dem-â-dem kerem ü lutfi 'amîm*

*Re'y-i bârîk-teri vâsîtâtü'l-'akd-i nizâm
Nutkı mecmû'a-i hikmet suhanı dürr-i nazîm*

*Hakk bu kim gelmedi ol mesneden bundan akdem
Sâhib-i seyf ü kalem böyle vezîr-i a'zam*

V

*Neyliyâ dergeh-i Mevlâyaolup-dest-güşâ
Elimizden bu gelireyleyim hayr du'â*

*Sâye-i lutfi olan pâdişeh-i devrânı
Haşre dek eyleye Hakk devletile kâm-revâ*

*Bir işâretle bin efkendeyi ihyâ eyler
Bir günin bin ide ikbâl ü sa'âdetle Hudâ*

*Güni günden yeg ola devlet ile 'izzet ile
Îde her rûzını nevrûz şerefle Mevlâ*

*İde şeh-zâdelerin revnak-ı bâğ-ı ikbâl
Her biri Gülşen-i lutfında bula neşv ü nemâ*

*Âsâf-ı dehre vire gönli murâdın Bârî
Gün gibi mahşere dek eyleye hükmin cârî"*

(Kılıç,1994: 72-73)

Neylî, dönemin gelişen olaylarına seyirci kalmayarak olayları, savaşları, siyasi diğer gelişmeleri nazımlar halinde şiirlere konu ederek işlemiştir. Dönemin padişâhını ve diğer devlet adamlarını, onların yaptığı veya yaptırdığı herhangi bir gelişmeyi göz ardı etmeyerek şiirlere konu etmiş ve günümüze taşıyarak bir nebze de olsa o dönemin gelişmelerinden bizi haberdar etmektedir. Lâle Devri ile ilgili ve dönemin siyasi, sosyal gelişmelerini de kendi penceresine yansıyan taraflarını işleyerek şiire geçirmiş aynı zamanda kendi kâbiliyetini göstererek târihler ve kasideler şeklinde nazım haline getirerek döneme ilişkin şiir tadında bilgiler vermektedir. Neylî, dönemin Sultânı III. Ahmed olmasına karşın tarihlerinde ve kasidelerinde ona pek yer vermemiştir. Ancak Neylî, aynı şekilde dönemin sadrazamı olan Damad İbrâhîm Paşa'yı genişçe ele alarak onun yaptığı icraatları ve çeşitli vakalarını dile getirmiştir. Diğer şairler gibi Neylî de bir Lâle Devri şairi unvanına sahiptir. O Damad İbrahim Paşa'yı kendisine yakın bularak ona hitaben şiirler yazmıştır. Aynı zamanda Neylî farklı icraatlar peşinde de olmuştur.

Bu icraatları şöyle beyan edebiliriz; Şâir Neylî, *bu arada 'Aynî Târîhi'ni çevirerek komisyona üye tayin edildiğini de biliyoruz. Neylî, 53 yaşının içerisinde ve henüz İzmir kazâsı mazullerinden sıfatı ile anılırken, Sadrazam Damad İbrahim*

Paşa'nın, İmam Bedrü'd-din 'Aynî (1360-1451)'nin “ ‘ikdü'l-cümân fî Târîhi Ehli-z-Zaman” adını taşıyan kıymetli ve hacimli târihin Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmesi için oluşturduğu heyete de dâhil edilmiştir. Bu tercüme faaliyetinin hikâyesini Çelebizâde Târîhi'nde “Zikr-i Tercüme Suden-i Târîh-i 'Aynî ve Habîbü's-Siyer” başlığı altında teferruatlı bir şekilde buluyoruz. (Kılıç,1994: 73-74).

Neylî, hem tercüme çalışmaları hem de şairliğini icra etmeye çalışarak yeni görevlerde ilerleme gayreti içinde olmuştur. Şair Neylî, Damad İbrahim Paşa'yı kendisine yakın bulduğundan onun kolaylıkla yaptığı işleri veya kazandığı zaferleri o, büyük zaferler kazanmış gibi göstererek İbrahim Paşa'yı yerlere ve göklere sığdıramıyordu. Neylî'nin bu konular hakkında birçok manzumesi vardır. Ancak Damad İbrahim Paşa, ülkenin zor durumları; savaşlar, ekonomik olumsuzluklar, olumsuz sosyal ve siyasi vakaların meydana gelmekteydi. Bu olayların gerçekleşmesi Damad İbrahim Paşa'nın itibarının da yavaş yavaş gözlerden düşmesine neden olmuştu. Ekonominin gidişatı halkı huzursuz edip Patrona Hâlîl İsyanı'nın oluşmasına neden olmuştur. Bu isyan belki de Osmanlı devletinde en kanlı isyanlarından biri olmuştur. Damad İbrahim Paşa bu isyanda öldürülerek hayatına son verilmiştir. Sultan III. Ahmed de tahtan uzaklaştırılmış ve Lâle Devri de bu vesileyle son bulmuştur.

Bu isyanda şair, Damad İbrahim Paşa'ya yakın olan herkes sürgün edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Ancak şair Neylî, sürgün edilmemiş olup hatta daha iyi bir konum elde etmiştir. Bunun da tek nedeni olarak ağabeyinin yani Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi'nin ilmiye sınıfının en yüksek makamı olan şeyhülislamlığa getirilmesi olarak gösterilebilir. Böylece Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî taşraya sürülmekten kurtulup Mısır kazâsındaki Kadılık görevinden sonra Mekke kadılığına geçmiştir. Neylî o dönemde onca olay yaşanırken; padişahın tahttan indirilmesi, Damat İbrahim Paşa'nın ölümü, Patrona Halil bir isyanın olması gibi pek çok vakanın yaşanması şair Neylî'nin nazımlarında, bu olaylara dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Uzun süre tarihlerine ve kasidelerinde tarihi olay ve vakaları yoksun bırakan Neylî, bir müddet sonra gerçekleşen Belgrad'ın fethedilmesi üzerine yeniden kalemını ele almış ve şu şekilde bir nazım dile getirmiştir:

“Şehriyâr-ı heft-kışver pâdişâh-ı bahr u ber
Dâver-i Dârâ-der ü hâkân-ı İskender-zâfer

Ol şehen-şâh-ı felek-mesned ki reşk eyler müdâm
Âsümânda kevkeb-i ikbâline şems ü kamer

Yümni tuğrâsı nişân virir hümâdan cân gibi
Olalı nâm-ı hümâyûnı içinde cılve-ger

Şekli bir ‘ankâ-yı kâf-ı ma’deletdir kim ider
Beyzasıyla beyzattü’l-islâm def’-i şür-ı şer

Zü’l-fikâr-ı Haydâr-ı kerrârdır şemşîri kim
Seyf-i kışver-gir-i şâh-ı ‘âleme telmîh ider

Dâ’im olsun devlet ü sıhhatle sultân-ı enâm
Dîde-i ikbâli bir dem görmesün rûy-ı keder

Kim Beligrâdı alup düşmen niçe eyyâm u sâl
Kâfire oldu esîr ol hışn-ı pâk ü mu’teber

Gelmez idi ‘akla tahlîsi o zîbâ ma’kılın
Ehl-i İslâma ‘aceb dâğ-ı dil idi ser-te-ser

Hamdüli’llah dest-i a’dâdan anı itdi halâs
Himmet-i şâh-ı cihân Sultân-ı Mahmûdü’l-eser

Ba’d ez-în hem ka’lasın ta’mîr ü tezyîn eyledi
Oldı revnâkla metânetde dahı efzûn-ter

Gerçi kim sâ’ir kapularla kapu yoldaşdır
Oldı İstânbul Kapısı cümleden mergüb-ter

*Intisâb itmiş o zîrâ pâ-y-i taht-ı câhına
Anın içün oldu pes bu resmile pür-zîb ü ter*

*Eyleye Bârî o şâh-ı 'asrı mansürü'l-livâ
Kahr idüp a'dâsını dâ'im ide zîr ü zeber*

*Fethine ta'mîrine târîh ile me'mûr olup
Neyli-i kemter de bu hîdmetle oldu behre-ver*

*Geldi tâ ki hâtıra bir beyt kim mısra'ları
İmtizâc itmiş biri biriyle çün şîr ü şeker*

*Mısra'-ı evvel olup târîh-i fethi kal'anın
Mısra'-ı sâni virir târîh-i ta'mûrin haber*

*Feth idüp bu kal'ayı yümn ile sultânü'l-ümem
Kıldı ma'mûranı ol Sultân Mahmûdü's-siyer “*

(Kılıç,1994: 78-79)

diye kaleme aldığı bu manzumesi III. Ahmed'den sonra tahta çıkan Sultân I.Mahmûd döneminde Belgrâd'ın alınma zaferini konu edinmektedir. Bu tür siyasi ve sosyal olayları konu edinmeyi seven Neylî, aynı zamanda padişâhlara ve devlet adamlarına şiirlerinde övgüler yağdırmış, kendi kaleminden dökülen şahsına has bir üslubla şiirlerini yazmıştır.

Sonuç olarak dönemin şairi ve devlet adamı olan Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'yi değerlendirecek olursak XVIII. yüzyıl karmaşık olaylarla dolu bir devir olarak tarihe geçmiştir. Dönemin kargaşaları, savaşları ve isyanları olmak üzere birçok vaka patlak vermiştir. Şair Neylî, dört padişah devrini görmüş olup hayatının önemli bir bölümünü etkileyen III. Ahmed döneminde Neylî için büyük bir etkiye sahip olan Damad İbrahim Paşa'nın etkisiyle Neylî'nin hayatına ve aldığı görevlerde önemli derecede etkisi olmuştur. Bu dönemin en önemli devlet adamlarından biri haline gelen ve dönemin siyasi, sosyal olaylarında rol oynayan sadrazam Damad İbrahim

Paşa'nın da hem Neylî için hem de dönem için önemi azımsanmayacak derecededir. Ve Damad İbrahim Paşa da bu dönemde ölen devlet adamlarından biridir.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî bu dönemde iki önemli olaya tanık olmuştur. Bunlardan birincisi “Edirne olayı” ikincisi ise ”Patrona Halil İsyanı”dır. Bu vakaların vuku bulması Neylî için de önemli bir durumdur. Bir yandan çıkan olaylar olumsuz iken bir diğer taraftan Neylî için yeni iş ve vazifeler gösteren olumlu bir hal de almıştır. Neylî Mısır kazâsı kadılığından Mekke kadılığına atanma fırsatı bulmuştur. Neylî de bu siyasi ve sosyal kargaşada hem görev vazifeleriyle ilgilenmiş hem de şiirler yazarak kendi dönemini yansıtacak vakalara değinerek olayları bu güne taşıma fırsatı yaratmıştır. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, gerek sultan gerekse farklı bir görev icra eden devlet adamlarını şiirlerine almış, bunu daha çok kaside ve târîh şeklindeki manzumeler halinde şiirleştirmiştir.

1.2.2. Edebi Şahsiyeti

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren, içerisinde barındırdığı milletlere hoşgörölü bir politika izleyerek, kendi içerisinde gelişip büyüyen büyük bir imparatorluk kurmayı başarabilmişti. Osmanlı devleti fethettiği topraklardaki halka zulmetmeyip onlara kucak açarak yaralarını sarmış ve dertlerine derman olabilmiş bir devlet halini alabilmişti. Bu devletin serüveni Osman Gâzi'den başlayarak Sultan Vahdettin'e kadar altı asırlık gibi uzun bir ömür omuştur. Devletin ilk kuruluşundan itibaren gelişen ve genişleyen kültür hazinesi, farklı kültürleri içerisinde barındıran muazzam bir oluşum meydana getirmiştir. Bu kültür hazinesinde farklı dil, inanç ve örf-adetler yer alıyordu. Yerelde herkesin kendi dilini konuştuğu ama ilim ve bilimde Arapça, Farsça ve Türkçenin etkin olduğu muhteşem bir dil kozmolojisi mevcuttu.

Yeni yeni kurulan Osmanlı devleti önceleri Arap ve Fars edebiyatı etkisiyle gelişimini sağladı. İlk başlarda Osmanlı şairleri bu kültürden yetişen şairleri taklit ederek veya onların etkisi altına girerek gelişme ve genişleme sağlama çabası içerisine girmişlerdir. Ancak daha sonra gelişen ve genişleyen Osmanlı devleti on beşinci yüzyıldan sonra bir şahlanma yaşayarak imparatorluk haline geldi. Bu imparatorlukta gelişen Türk Edebiyatı on yedinci yüzyılda neredeyse Arap ve Fars edebiyatlarıyla yarışır hale gelmişti. İlk başlarda şair sayısı az iken on yedinci yüzyılda şair sayısı binleri aşarak artmaya devam ediyordu.

Her dönemin kendine has özellikleri ve güzellikleri vardır. Türk Edebiyatı da belli dönemler yaşamıştır. Türk edebiyatının en önemli ve en geniş dönemi ise hiç şüphesiz Dîvân edebiyatı'dır. Dîvân edebiyatı, altı asırlık gibi uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Türk edebiyatının en uzun devrini kapsayan bu edebiyat içerisinde binlerce şair ve yüz binlerce eser barındırmaktadır. Dîvân edebiyatının en önemli dönemlerden bir tanesi de on sekizinci yüzyıldır. Bu yüzyıl divan şairleri için son merhale sayılır. Bu dönemde yetişen yüzlerce şair vardır. Bu şairlerden bir tanesi de Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'dir.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin edebi yönüne bakacak olursak ona ve diline etki eden durumları göz önünde bulundurmamız gerekecektir. Onu eserlerinde kullandığı dil ve temas ettiği konular, bu hususta en önemli basamak olacaktır. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, her şairin olduğu gibi kendisinden önceki dönemlerden veya şairlerden nem kaparak onların kullandığı, onların gittiği yoldan ve o yolun tesirlerinden etkilenmiştir. Neylî'nin kullandığı dil dönemin de etkisiyle açık ve anlaşılırdır. Onun eserleri de ondaki ilmin varlığını gösteren birer delil niyetini taşımaktadır.

“XVIII. Yüzyıl şairleri'nin birçoğunda olduğu gibi Neylî'nin şiirlerinde de açıklık ve sadelik dikkati çeker. Yaşça Nedim'den büyük olmasına rağmen Neylî'de duyuş ve söyleyiş tarzı itibariyle hem Nâbî hem Nedim etkisi görülmektedir. Bu devir Türk şiirine tesir eden Sâib-i Tebrizî'nin Neylî üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Şiirlerinde bir yandan bol miktarda deyim kullanırken bir yandan da günlük hayattan tablolar çizmiştir. Gazelleri'nde daha çok aşk konusunu işleyen şairin orjinal mazmunlarla süslenmiş bazı manzumeleri de vardır. Öğrencileri arasında Seyyid Vehbî, Selim el-Kazî ve Altunîçokzâde Abdi Abdullah Efendi sayılabilir. Neylî'nin kît'aları Belgrad Kalesi'nin ana girişi olan İstanbul Kapısı üstüne işlenmiş. Belgrad'ın düşmesinden sonra yerinden sökülen kitabe Viyana yakınlarında bir malikânenin bahçesine taşınmış olup günümüzde hala orada bulunmaktadır.” (Türkiye Dîyânet Vakfı İslâm Ans., c.33: 70).

“Neylî, güzel düşünüp fasîh yazan ve bazen de İrân mukallidliğine kaçan ince ruhlu bir şair olup, aynı zamanda ilmi eserler de veren devrinin önde gelen âlimlerdendir. Eserleri onun ilmi kudretini gösteren birer delildir. Kendisi hakkında

bilgi veren gerek devrindeki gerek daha sonraki eserlerin hepsi de istisnasız ondan övgüyle bahseder.

III. Ahmed'in fermanı ile melikü's-Şu'aratayın edilen Osman-zâde Taib(öl.1723-24), zamanının şairlerinden bahsettiği uzun kasidesindeki

*Velî ben bildigim şâ'ir Neylî vü Kâmî'dir
Hatâdır gayra itmem şâ'iriyet ile bühtânı*

beytiyle, Neylî'yi Kâmî ile beraber zikrederek, ancak bu ikisinin şâir olduğunu, diğerlerine şairdir demenin yalan ve iftira olduğunu söyler.

Neylî'nin talebelerinden olan Seyyid Vehbî de meşhur vekâletnâmesi'nde hocası Neylî için şu beyti yazmıştır:

*Meger Kâmî-i kâmil Neylî-i fâzıl
Edîbân-ı suhandân ideler temyîz nâ-dânı*

(Kılıç, 1994: 108)

diyerek Ahmed Neylî hakkında övücü ve itibar verici sözler sarf etmişlerdir. Gerek şairin içinde bulunduğu dönem gerekse ondan sonraki dönemde şâir Neylî'yedair bilgiler vererek ondan övgüyle bahsetmektedirler. Şairi ilk başta konu edinen metinler olarak tezkireler göze çarpmaktadır. Şairin doğumu, edindiği görevler, yazdığı bazı şiirleri ve edebi kişiliği ile ilgili az da olsa Neylî'ye dair bilgilere, tezkireler vasıtasıyla ulaşmaktayız. Bazı tezkirelerde şu bilgilere ulaşmaktayız: ” ... *Hakkâ ki lââyık-ı 'izz ü ikbâl bir mahdûm-ı melek-hısâldir. Husûsa 'ulûm-ı 'Arabiyye'nin merd-i meydânı ve 'arşa-i nazm u inşânın faris-i devrânı olup selâset-i eş'âr-ı fesâhat-şi'ârı zevk bâhş-ı safâ-yı leb-i cûybâr ve güftâr-ı âbdârı Gühernisâr bir kâmil-i rûzgârdır. Her fende kemâl ile meşhûr bir vücûd-ı ma'mûrdur. Bu çend ebyât âsâr-ı kalemleri olan eş'ârındandır.*

Nazm

*Hatt-ı rûyu komadı nakd-i şirişke hâcet
Vech-i tahrîriyle düşmedi meâ'-ı vuslat*

*Nîk-dil 'âşık-ı sâdık katı nâdir bulunur
Deme-i zümre-i ağyârdadır yedd-bereket*

*Vâjgûn-ı na'l desem râstdır ebrûlarına
Ki eder 'âşıkâ îmâ-yı tarîk-i mihnet*

*Bilmem ebnân-ı kerâmet mi devât ey Neylî
Muttasıl hâme çıkarmakda metâ'-ı hikmet*

(Safâyî Efendi, 2005:309b, 666)

diyerek ele aldığı şair Neylî'ye dair bilgiler vererek ve edebi yönü üzerinde durarak onu birkaç şiiriyle tanıtmaya gayreti içine girmiştir. Yine aynı şekilde dönemin bir başka kaynağı olan farklı bir tezkire de Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin edebi yönü ve şahsiyeti hakkında şu bilgiler barındırıyor:

“... Hakkâ ki zât-ı 'âlîleri hilye-i kemâl ile âraste vücûd-ı bih-bûdları fazl u efzâl ile pîrâste bir mahdûm-ı necâbet-mersûmdur. Mevrûs-ı hânedân-ı kemâlleri olan fazl u salâh-ı hâlden mâ-'ada zamânede şî'r ü inşâda dahî yegâne bir zât-ı bî-bahânedir. Mahâret-i kemâl ve zât-ı sûtûde-hısâlleri ma'rûf-ı cümle-i enâm olduğundan evsâf u mahmidetleri tafsîle hâcet yoktur. Binâ berin medâyihi-i şerîflerinde ıtrâ olunmayıp âsâr-ı bî-hem-tâlarından bu güftârların tahrîr ile iktifâ olundu.

Gazel

*Geşt-i künişde oldu o serv-i çemen çemân
Büt gibi kaldı hayret ile bir hemen hemân*

*Dârû-yı derd-i 'aşk leb-i nûş-ı handidir
Renc-i firâkdan apulur anı emen emân*

*Verdi behişt-i heşti Hudâ cins-i tâ'ate
Bâzâr-ı fazlda olur ednâ semen semân*

*Ta'vî-i hüsn olup hat-ı müşggin-midâd ile
Oldu görünce anı nice Ehrimen remân*

*Ya 'kût-ı la'l-i dil-beri gördükde Neylî'ya
Reşk ile oldu hâl-ı 'akîk-i Yemen yamân"*

(Sâlim Efendi, 2005: 227b, 682, 683, 684)

diyerek Sâlim Efendi de tezkiresinde Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'den bahsederek onun edebi şahsiyeti, yaşadığı dönem ve onun şiirlerinden parçalar sunarak hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Sâlim Efendi gibi birkaç tezkireci daha Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî hakkında bilgi verme gereği duymuştur. Bunlardan bir tanesi de İsmail Belîğ'dir. İsmail Belîğ, tezkiresine Neylî'yi alırken onun hakkında yaşadığı yer, yaşamı, eserleri veya aldığı görevlerden ziyade sadece kimin kardeşi olduğu ve divânı hakkında kısa bir bilgi verme ile yetinmiştir. Ancak İsmail Belîğ, Neylî'nin bazı şiirlerinden bazı beyitlerini alarak örnekler vermekle yetinmiştir. İsmail Belîğ tezkiresine aldığı Neylî'nin bazı beyitleri şöyledir:

*"Hırâm eyle çemende nâz ile serv-i çemân-âsâ
Fidâ olsun sirişküm pâyuna cû-yı revân-âsâ*

*Sanur üstâd-ı kudret tâk-ı hüsne iki yay asmış
Gören ebrûların zîr-i cebîninde kemân-âsâ*

*Rikab-âsâ beni ey şeh-suvârum eyleyüp pâmâl
Dil-i ağyârı alursın ele dâyim 'inân-âsâ*

*Dimâğ-ı cânı 'tır sây ider mi bûy-ı ümîd
Görür mi dîde-i bahtum benüm de rûy-ı ümîd*

*Bin safâ-yı 'âleme virmez gâm-ı 'şkı gönül
Ola mı bîgânelerle hiç kadîmî yâr bir”*

(İsmail Belîğ,1985: 111a, 638-639)

diye bu beyitleri alarak Neylî'ye dair ve onun nazmına ilişkin bilgilendirme yoluna gitmiştir. Bu kaynaklardan ziyade Ahmed Neylî'yi kaydeden birçok farklı tarih kitapları vardır. Bu tarih kitaplarından bir tanesi de hiç şüphesiz İzzî Târîhi'dir. Atabey Kılıç hocamızdan aldığımız alıntıda Neylî'nin İzzî Târîhi'nde geçme şekli şöyledir: “... manzûm ve mensûr elsine-i selâsede mahâretleri müselleme ve sehâ Cevdet-i taî'atleri pesendîde-i 'âlem “ olduğunu zikrederek Türkçe, Arapça ve Farsça yazdığını, nazım ve nesirde kabiliyetin herkes tarafından bilindiğini belirtiyor (Kılıç,1994:109-110). Görüldüğü üzere şair ve devlet adamı olan Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî döneminde ve döneminden sonra ne kadar etkili ve önemli bir kişiliğe sahip olduğu gerek tarih kitaplarında gerekse tezkirelerde alıntılarla tespit edilmiştir.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, dil olarak sade, açık ve duru bir dil kullanımına sahiptir. Fazla abartıya, söz sanatına veya dolambaçlı girift bir anlatım biçimine kaçmadan açık ve fasih bir biçimde şiirlerini dile getirmiştir.”*Şiir dili anlaşılır ve sadedir. Anlatım külfetsiz ve sanat oyunlarından uzak sayılır.*”(Uzun,1991: 5). Aynı şekilde Neylî, kendi oluşturduğu şiirlerine ve şiir yazma kabiliyetine oldukça güvenmektedir. Ancak Neylî'nin önemi yeterince bilinmediğinden halk tarafından unutulmaya yüz tutmuştur. Şair Neylî'nin kendisine olan güveni şöyle belirtebiliriz; “*Neylî, sadece gazel ve kasidede iddialı olmamış, rubâide Hayyâm'la bile boy ölçüştüğünü ileri sürmüştür:*

*Eş'âr-ı nüvîs-i dehr ider ser-nâme
Her matla'ımız cerîde-i eyyâme*

*Nüh hayme-i çerhî Neyliyâ teng ideriz
Vâdî-i rubâ'ide ser-i Hayyâme”* (Kılıç,1994: 110)

diyerek kendisini diğer şairlerden daha iyi olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Daha bunun gibi Neylî'nin kendisini öven şiirleri vardır. Kendisinin yetenekli ve başarılı

olduğunu belirtmekte geri kalmaz. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî kullandığı dil ile yenilikler yaptığını ve bu yeniliklerde başarılı olduğunu da belirtmektedir. Birçok şiirinde dilin sadeleşmesi için ve dile yeni kelimeler kazandırmak için şiirlerinde çok doğal abartıya kaçmadan Arapça ve Farsça tamlamalardan ziyade Türkçe ve Türkçe kelimelere ağırlık vermiştir. Özellikle dile yeni kelimeler kazandırma çabası içinde olan Neylî, şiirlerinde yenilikler yapma çabası içerisinde olmuştur. “Neylî’nin kendi şiiri için kullandığı,

*Vâdi-i tanzîre düşsün reh-neverdân-ı suhan
Kişver-i ma’nâda Neylî nev-zemînîm var benim*

*Zemîn-i nevde Neylî cilve kulsın Edhem-i hâmen
Kühen vâdîde olup pey-rev-i üstâd neylersin*

*Vakf iderdim ben seni vasf-ı dehân-ı dil-bere
İy zemîn-i tâze ammâ neyleyim pek tensin*

*Pesend iderse sezâ Neyliyâ suhan-sencân
Bu nev-zemîn gazel-i mu’ciz-iştibâhımızı*

*Ne mümkündür nazîre bu zemîn-i tenge iy Neylî
Ki cevlan-gâh-ı rahş-ı tab’ pür-zûr olmadan kaldı*

*‘Aceb mi olsa sezâ-yı kabûl iy Neylî
Bu şi’r-i tâzeyi kim görse râğbet itmez mi*

*Neylî bu nev-zemînde nazîre muhâl iken
Buldı bu penç-beytle anda mahal kalem*

*Düşsün bu nev-zemîne kümeýt-i yerâ’ası
Neylî semend-i tab’ına meydân idenlerin*

beyitlerinde görüldüğü üzere “ zemin-i teng, nev-zemin şi'r, zemin- taze, şi'r-i taze, nazm-ı ab-dâr...” gibi çeşitli sıfatlar vardır. Bunlar onun şiirde yenilik, yeni bir tarz iddiasında olduğunu gösteren sözlerdir (Kılıç, 1994: 110-111).

Neylî 'ye göre şiir güzel, akıcı ve yeni olmalı. Şiir duygu yüklü olmasına karşın aynı zamanda bilgi ve nasihat de taşınmalıdır. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin birçok şiirinde atasözü niteliğinde beyitler mevcuttur. Şiirlerinde bir yandan keyif ve duygu var iken diğer yandan bilgi ve nasihat veren mısralar yer edinmiştir. O, konuşma dilindeki birçok malzemeyi şiire taşımayı başarmış bir kişidir. Neylî'nin çoğu sözleri de günümüzde dahi atasözü niyetinde kullanılmaya devam ediliyor, bu sözlerden bazıları şu beyitlerde geçmektedir:

*“Virdi güc ile ‘âşıkâ cânâneyi rakîb
Hileyle iş gören kişi mihnetle cân virir”¹*

beytindeki atasözü bu gün de aynı şekilde anıla gelmektedir.

*Eylerse n’ola vaslın her rüz gönül ümîd
Meşhûr meseldir kim dîvâneye hergün ‘îd²*

Müfredinde “Deliye her gün bayramdır” atasözü, yâre kavuşma isteğinde,

*N’ola ol kâfir-i hüsne havâle itsem ağyârı
Meseldir dinsizin iy dil gelür hakkında îmânsız³*

beytinde “Dinsizin hakkından imansız gelir” atasözü orijinal bir buluşla sevgiliden vazgeçme düşüncesine bir bahane olarak,

*Seh-i ‘ışk eyleyince hükmin icrâ ‘akla yer kalmaz
Meseldir iy gönül bir mülke iki pâdişâh olmaz⁴*

¹ G. 32/3. S.485

² Met. 15.

³ G. 73/3

⁴ G. 79/3

beytinde “Bir mülke iki padişah olmaz” atasözü aynen alınarak aşkla aklın bir yerde bulunmayacağını ifade etmek için başarılı bir şekilde vermiştir.” (Kılıç, 1994: 115). Neylî ’nin bunlar daha birçok şiirinde darb-ı mesel yani atasözü olarak bilinen vecize niteliğinde sözler yer almaktadır. Dîvân edebiyatında Necâti Beg’den sonra bir gelenek haline gelen Türkçe kelime ve Türkçe atasözü kullanma çabası şair Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî tarafından da başarılı bir biçimde şiirlere uygulanarak işlenmiştir. Girift ve anlaşılmamaktan çok anlaşılır, açık ve sarîh bir biçimde şiirlerini oluşturma gereği duymuştur.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî’nin dilinden sözlerine yansıyan ve kalemine aksettirdiği bir diğer yön ise onun şiirlerinde biraz da “Hikemî Tarz’da” şiirler yazmıştır. İyiliği, güzelliği, doğru yolu nasihat etmenin iyi bir yolu olan bu tarzda şiirler oluşturan Neylî, dilini kimseyi incitmeden, kırmadan ders vererek kullanmayı başarabilmiş bir şairdir. Şiirlerinde bir nasihat ve ders barındıran şair bunu çok naif bir üslupla sergilemiştir. Onun birçok şiirinde olduğu gibi şu şiirde de şöyle bir hikemî üslup sezilmektedir:

*“Tevâzu’ âdeme çûn muktezâ-yı tıynetdir
Kişi fütâdelere meyl âdemiyyetdir*

*Bu reng reng gül-i gül-sitân-ı kestretten
Gelen mesâmıma her lahza bû-yı vahdetdir*

*Ter itmeden güzer it anda dâmeni çün kim
Mecâz-ı kantara-i ‘âlem-i hakîkatdir*

*Zuhûrî hâlık-ı ‘âde ricâl-i ‘asra göre
Kerem zemâneye nisbet ‘aceb kerâmetdir*

*Bu nâ-revâci-i dânişde da’vî-i ‘irfân
Güvâh-ı bî-hiredî şâhid-i hamâkatdir*

*Felek de gerdişine oldu Neyliyâ hayrân
Ki mihr ü mâhı küşâde dü-çeşm-i hayretidir⁵*

Şeklindeki halk arasında darb-ı mesel gibi düşünölmüş beyitler ihtiva eden gazeli de hikemî bir gazel olarak aynı alakayı görmüşür.” (Kılıç, 1994: 117).

Şair Mirzâ-zâde Ahmed Neylî , nazımlarında günlük hayatı yansıtmaya açısında da gayet başarılı bir şairdir. Dönemin siyasi, sosyal ve diğler günlük hayatını şiirlerinde işlemeye ve o döneme ait gerçekleri nazım tadında işlemeyi ve gayet başarılı bir şekilde vermeyi başarmıştır. Özellikle dönemin olaylarını târîh düşürerek şiirlerinde yansıtmayı başatabildiğini daha önceki işlediğimiz “Dönemi ve şiirine yansıyanlar” kısmında târîh düşürmeyi, onun nasıl başarılı bir şekilde şiirlere yansıttığını beyitler üzerinden verdiğimiz kanıtlarla öğrenmiş bulunmaktayız. Dönemin devlet adamlarını kasidelerinde veya bazı gazellerinde işleyerek döneme dair yansıyanları şiirine aksettirmiştir.

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî birçok nazım şekliyle şiirlerini icra etmiştir. Bu nazım şekilleri; kasideler, müstezâdlar, terkîb-i bendler, rûbâîler, şarkılar, murabba’lar vs. gibi birçok nazım türü ile yazmasına karşın gazel tarzında edebi karakterini sergilemeye çalışmıştır. Gazellerinin çoğunda aşkı işlemiş ve gazellerde aşkın güzelliğı, ruhunu yansıtmaya çalışmıştır. “*Gazellerinin birkaçı hariç hemen hemen hepsinde de mahlası vardır. 35. Sırada kayıtlı bulunan “niçe bir” redifli 9 beyitlik gazel, 75. Sıradaki “dek dideriz” redifli 6 beyitlik gazel, 124. Sıradaki 5 beyitlik “imış turalım” redifli gazel ve 4 beyitlik “cûy” redifli 176. Sırada kayıtlı gazellerde, Neylî mahlas kullanmamıştır.*” (Kılıç,1994:126).

Ahmed Neylî, birçok divân şâiri gibi müretteb bir dîvân’a sahiptir. Onun divanında gazeller en çok yeri kaplarken başka nazım türleri de yer edinmiştir. Gazellerin çoğı aşkı konu etmesinin yanında günlük hayattan, sosyal olaylardan ve siyasi vakalardan da konu edinmiştir. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, diğler şairler gibi kurallar açısından endişeye girmez, rahat davranan bir şahsiyettir. Çoğı şairlerin yaptığı gibi hemen her harften gazel yazmamıştır. Şairlerde bir gelenek olan her Osmanlıca harfe karşı en az bir şiir yazma tutumu Neylî’de görülmez. “*Neylî’nin*

⁵ G. 39.

müretteb dîvânınd *وق غ ط ض ص س خ* harfî ile gazel yoktur. *ف* harfî ile de tek bir gazeli vardır. Bu da onun her harf ile gazel yazma gibi klasik bir endişe taşımadığını gösterir. Gazellerinin büyük bir kısmı aşkı terennüm eder, bunların içinde sanatkârâne ve zarîf olanları, güzel mazmunlarla süslenenleri çoktur. Bunlardan üçünü aşağıya alıyoruz:

Çeşm-i dil-dâre nazar nergis ü 'abher ne imiş
Kaddine nisbetile serv ü sanevber ne imiş

Görmeyen 'âriz-ı pâkindeki dürr-i 'arakın
Ne bilür bahr-i melâhatdeki gevher ne imiş

Ne terahhum ider iy dil ne bilür hâl-i dili
Meded ol şûh-ı cefâ-cûy-ı sitem-ger ne imiş

Gör hırâma gelicek kadd-i kıyâmet-hîzin
Bilmek istersen eger şûrişi mshşer ne imiş

Söyle âh-ı şerer-âlüd ideyim iy Neylî
Görsün a'dâdahı şemşîr-i mücevher ne imiş⁶

Rindâne çeküp câm-ı meyi nûş idebilsem
Hum gibi o keyfiyet ile cûş idebilsem

Cân virmek o şevkile bana minnet-i cândır
Pervâne-veş ol şem 'i der'âgüş idebilsem

Şad şevkıla kûyında idüp nâliš ü zârı
Gül-şende hezâr-ı yine hâmûş idebilsem

⁶ Bkz. G.92

*İdrâk olunurdu hele zevk-i gâm-ı hicrân
Bir kere dili 'ışk ile bî-hûş idebilsem*

*Neylî yine âh ile tutup kûyını yârin
Ol ka'be-i 'uşşâkı siyeh-pûş idebilsem ⁷*

*Hengâm-ı visâl 'âkıbet ağyâre de kalmaz
Encâma irer mevsim-i gül-hâre de kalmaz*

*Bir şûhun olur ol dahı dermânde-i 'ışkı
İtdikleri ol şûh-ı sitem-kâre de kalmaz*

*Çok kûh-ken-i 'ışkın irişdi sere kârı
Kuh-sâr-ı belâda dil-i bî-çâre de kalmaz*

*Ağyârın ider hâne-i ümmîdini rûşen
Bir gice o meh 'âşık-ı âvârede kalmaz*

*Bir gün tükenür nâle-i bülbül dahı Neylî
Encâma irer mevsim-i gül hâre de kalmaz"⁸*

(Kılıç, 1994: 126-127)

diyerek gazellerinde aşkı ve sevdâyı işlemeye çalışmış, güzel ve duygulu şiirler ortaya koymaya çalışmıştır. Neylî , şiirde dili kullanırken açık ve pürüzsüz bir biçimde işleme gayreti içine girmiştir. Gerek sanat yapma amacı olsun gerekse doğal kulansın Neylî'de dil, çok akıcı ve kıvraktır.

Mîrzâ-zâde Ahmet Neylî 'de bir önemli konu da onda tasavvuf etkisinin olmasıdır. Neylî, Mîrzâ-zâdeler ailesinin bir ferdi olarak İslâm'a veya dine düşkün bir kişidir. Ailesi de genel olarak İslâm'a ve peygambere inanan ve ailesinde şeyhlik, şeyhülislamlık gibi görevlerde bulunan kişiler mevcut olup inançlı bir ailedir. Ailesinin ad koyma biçimi de çoğunlukla "Habib", "Mehmed", "Ahmed" gibi

⁷ Bkz. G.117

⁸ G.82

peygamberi ve İslâm'ı anımsatan isimler koymuşlardır. Neylî'nin kendi ismi de “Muhammed'den” gelen “Ahmed”dir. Yani Şair Neylî hem inançlı hem de koyu bir şekilde olmasa da tasavvufa yönelmiş bir şahsiyettir. “*Neylî'nin inancını ve dolayısıyla dünya görüşünü en iyi şekilde yansıtan şiirleri Dîvânı'nın başında bulunan 5 tevhîd, 14 na't ve Kâbe ile ilgili şiirdir. Dîvan'ında gazeller arasında kayıtlı bulunan*

*Sehî kadler tarîk-i Gülşenîde sanma bî-câdır
Reh-i gülşende her biri bir serv-i ra'nâdır*

*Giriftâr olalı gîsû-yı yâre dâr-ı gurbetde
Gönül bir lânesinden dûr mürğ-i rişte-ber-pedâdır*

*Yine bir necm-i gîsû-dâr-ı hüsnin hükm-i te'sîr-i
Miyân-ı ehl-i dilde bâ'is-i âsub u gavgâdır*

*Muhakkak hân-kâh-ı Gülşenîdir Gülşen-i cennet
Ki gîsûlarla ol şûh-ı ser-âmed anda tûbâdır*

*Olaldan nağme-senc-i şevkı ol gül-goncenin Neylî
Gönül mânend-i bülbül Gülşenî bir mürğ-ı şeydâdır”⁹*

beyitlerinden oluşan gazelinden “Gülşeniye” tarikatına mensup olduğu tahmin edilmektedir (Kılıç, 1994: 136). Neylî'nin sadece bu gazelden hareket ederek onu Gülşeniye tarikatına mensup bir üye olduğunu söylemek elbette yanlış olacaktır. Ancak bu gazelle Şair Neylî'nin bu tarikatte meyletmesi, yönelmesi veya gönül vermesi onun İslâm'a ve tasavvufa olan ilgisinden olsa gerek. Yine aynı şekilde Mirzâ-zâde Ahmed Neylî'nin; “*Oysa şiirlerinde Mevlevîlikle ilgili motifler defalarca geçmektedir; ayrıca Nakşibendîlikle ilgili çeşitli temaslarının da varlığını inkâr etmemiz mümkün değildir. Manzum mektubunda geçen*

⁹ G. 50.

*Gâh irdikde rûz-ı âzîne
Semt-i Eyyûbe yol düşer mi yine*

*Hem-reh olup bir iki yârâne
Kaşd olunur mı Mevlevî-hâne*

*Bize çün lâcerem olup olacak
Künc-i gam kaldı cilde-gâh ancak*

beyitleri İstanbul dışındayken hatırladığı eski günlerden bahseder. Burada onun bir iki dostuyla beraber Mevlevî-hâne'ye gidiş günlerini nasıl yâd ettiğini görüyoruz. Müfredler arasında kayıtlı

*Bir Mevlevî-i şûha olup 'âşık-ı sâdık
Hâlim diyicek döndü didi öyle mi 'âşık*

beytinde de Mevlevîlik ile ilgili terimler kullanılmıştır.

Kasideler arasında kaydedilmiş, aynı zamanda Mevlâna Müzesi 479 ve 596 numaralarda kayıtlı olan, Mevlâna ve Mevlevîlik hakkında medhiyeler ihtiva eden mecmu'ada da bulunan Mevlânâ ve Mekke'deki Mevlevî tekkesi ile ilgili

Der- Sitâyiş-i Tekye-i Hazret-i Mevlânâ ve vasf-ı ân Cenâb-ı Kerâmet-pîrâ

*Habbezâ der-geh-i sultân-ı serîr-i 'irfân
Ana kandîl-i harem olsa sezâ mihr-i cihân*

*Ayet-i sun'-ı Hudâ Hazret-i Mevlânâ kim
Oldı her nutk-ı revân-perveri mağz-ı Kur'ân*

*Tâc-ı Hûrşîd'e ider nâzûnile pûşânî
Hırka-pûşânı virir atlas-ı çerh-i erzân*

*Eylemez gerdiş-i gerdûna nigâh-ı rağbet
Asitânında olan şevkla bir kez ğaltân*

*Görinen kâh keşân sanma sebân-gâh-ı felek
Hidmet-i der-gehine oldı kemer-bend-i miyân*

*Hasret-i der-geh-i pâkünle eyâ mef-har-i Rûm
Dil-i pür-dâğım idim ney gibi dâ'im nâlân*

*Rûy-mâl-i harem-i der-geh-i 'âlî-şânın
Lillahi'l-hamd nasîb itdi Cenâb-ı Yezdân*

*Kemterîn çâker-i deryûze-ger-i feyzündür.
Nigeh-i lutfuna kıl Neyi-i zârı şâyân¹⁰*

Der Vaf-ı Mevlevî-hân-i Mekke-i Mükerreme

*Habbezâ tekye-i Firdevs-âsâ
Dil-i 'ârif gibi pür-şevk u sâfâ*

*Tekye-i 'ışk u muhabbetdir bu
Genc-i esrâr-ı hakîkâtdir bu*

*Külbe-i sohbet-i dervîşândır
Gülşen-i bî-bedel-i 'irfândır*

*Çün getirmez bunun erbâb-ı keder
Buna gam-nâk gelen şâd gider*

¹⁰ K. 1.

*Beyt-i Mevlâya olup hem-sâye
Şeref-i kurbdan almış vâye*

*N'ola cerr-i şeref itse her bâr
Lâcerem kâ'idedür cerr-i civâr*

*Oldı bir başka şeref bu câya
Nisbeti Hazret-i Mevlânâya*

*Halka itmiş kerem ıssı Mevlâ
Şiddet-i cerr-i hevâda me'vâ*

*Buna benzer kanı bir nüzhet-gâh
Her gören 'âşık ider eyvallâh*

*İdüp âyîni-i semâ'ı icrâ
Oldı fevvâreleri sevk-efzâ*

*Cem' olup nâziki-i âb u hevâ
Oldılar rûha gıdâ câna safâ*

*Ab-ı kevserle idüp âmîzis
Tekye-i 'ışka yolundan gelmiş*

*Revnak-ı olmuş anın Şeyh Sa'id
Zevkını Şevkını Hakk ide mezîd¹¹*

Şeklindeki şu kasidelerini göz önünde bulundurduğumuzda Neylî'nin Gülşenîlikle ilgisinin Mevlevîlikle kıyaslandığı zaman daha az olduğunu rahatlıkla iddiâ edebiliriz “(Kılıç, 1994: 137...139). Görüldüğü gibi Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin şiirlerinde Mevlevîlik, Gülşenîlik ve Nakşibendîlik gibi bazı tarikatlara

¹¹ K. 2.

yönelik birçok şiir bulunmaktadır. Ancak Neylî'nin herhangi bir tarikata mensup olduğuna dair bir bilgi henüz mevcut değildir. Ve aynı zamanda Neylî'nin herhangi bir mürşide de mürid olduğunu belirten bir belge de yoktur. Onun için şair Neylî'yi bir tarikata mensup olduğunu göstermek yanlış olur. O da birçok şair gibi bu tarikâtların havuzlarında feyizlenen muhterem bir zattır.

Sonuç olarak Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî 'nin dil ve üslubu açık ve akıcıdır. Şiirleri genelde aşk üzerine olup, gazellerinin büyük bir kısmı aşka dair unsurları barındırarak aşk üzerine kaleme alınmıştır. Şair Neylî, dönemin sosyal, siyasi ve toplumsal olaylarından etkilenerek târîh ve kasideler gibi manzum yazılarında özellikle dönemdeki olaylara ayna tutarak târîhler düşürmüş ve bu konuda oldukça başarılı bir şekilde târîhleri şiirlerinde göstermiştir. Onun şahsiyetini etkileyen bir diğer olgu ise dine ve İslam'a olan inancıdır. Şair Neylî'nin de her şair de olduğu gibi o da kendi dönemindeki olaylardan, hareketlerden etkilendiği veya toplulukların yöneldiği olgulara yönelmesi az da olsa onda da bir yönelim etkisi oluşturmuştur. Özellikle her dönemde etkili olan, şiirlerde ve şairler üzerinde etkisi görülen mevlevîlik hareketi, çoğu şairlerin şiirlerinde olduğu gibi Neylî üzerinde de etkili olmuştur. Şair Neylî, gerek Gülşenîlik gerekse Mevlevîlik vasıtasıyla az da olsa tasavvufa yönelme göstermiş ve İslam'a ve peygambere sevgisini belirten ve Allah'ın birliğini dile getiren şiirler yazmıştır. Dîvânı'nda buluna tevhid ve n'atlar bunun bir göstergesi olarak belirtilebilir. Bu ve bunun gibi birçok olay ve olgu Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî'nin edebi kişiliğini oluşturan başlıca unsurlardır.

1.3. Eserleri

1.3.1. El-Fazlü'l-Vehbî Fi-tercemeti'l-Cânibi'l-Garbî

Eserin aslı, “el-Cânibü'l-garbî fî-halli müşkülâti'bni'i-'Arabî” adını taşımaktadır. Eser, Yavuz Sultan Selim'in emriyle eş-Şeyhu'l-Mekkî diye bilinen Ebü'l-Feth Muhammed b. Muzaf-feri'd-dîn Muhammed b. Hamîdi'd-dîn 'Abdi'llâh tarafından, Muhyi'd-dîn b. El-'Arabî'nin muhaliflerini susturmak ve onlara cevap vermek gayesiyle, Füsûsu'l-hikem'i üzerine Farsça olarak H.18 Şevvâl 924/M.23 Ekim 1518 tarihinde telif edilmiştir. Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî tarafından da H.3

Cumâde'l-âhire 1148/M.21 Ekim 1735 tarihinde “el-Fazlü'l-vehbî fî-tercemeti'l-Cânibî'l-garbî” adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir(Erdem, 2005: 8).

Eserin içeriği; iki bâb ve bir hâtimedden meydana gelen eserin birinci bâbında Muhyiddin İbni ‘Arabî’ye itirazda bulunan âlim ve şeyhlerin, onu hangi sebeplerden dolayı küfrün içerisine düşmüş, yolunu sapıtmış biri olarak gördükleri konusu ele alınır. İkinci bâb, ‘Arabî’ye yapılan itirazların akıl ve şeriat yoluyla cevaplandırılmasına ayrılmıştır. Hâtime’de ise, Muhyiddin ‘Arabî ile ilgili bazı menkıbelere, ona intisab etmiş olan şeyhlerine ve melâmiye silsilesine yer verilmiştir (Kılıç, 1994: 146).

Nüshaları:

1. Köprülü Kütüphanesi II. Kısım Nu. : 118.
2. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Nu. : 363.
3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı Nu. : 273.
4. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütğphanesi Hüdai Efendi Nu. : 317.
5. Süleymaniye Kütüphanesi Es’ad Efendi Nu. : 1347.
6. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Nu. : 628/2.
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. : 2332.
8. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. : 2214.
9. Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. : 2354
10. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnül-Emin Mahmud Kemal İnal Kısım Nu. : T.3304
11. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. : 9784.
12. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu. : 2078
13. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Nu. : 168.

(Erdem, 2005: 9).

1.3.2. El-Evfâ fî-tercemeti'l-Vefâ

Ebü'l-Ferec ‘Abdu’r-rahmân b. ‘Âli b. El Cevzî el-Bağdâdî’nin (ö.H. 597/M. 1201), Arapça “el-Vefâ fî-fezâ’ili’l-Mustafâ” adlı eserinin Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî tarafından Türkçe’ye yapılan çevirisidir (Erdem, 2005: 9).

486 bâba ayrılmış olan eserde her bâb “fasıl” başlığı altında çeşitli kısımlara bölünmüştür. El-Evfâ Fî Tercemeti’l-Vefâ, Hz. Muhammed’in nûrundan, silsilesinden, doğumundan, hayatından, mu’cizelerinden, diğer peygamberlere olan üstünlüğünden, vefatından ve son olarak kendisi ile ashâbının faziletlerinden bahseden hacimli bir eserdir (Kılıç,1994: 153).

Nüshaları:

1. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Bayezid Nu. :5266.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. :7378.
3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi Kitaplığı Nu. :1177.
4. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Nu. :488.
5. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Nu. :305.
6. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü Kitaplığı Nu. :256.
7. Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. :736.
8. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Nu. :66.
9. Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Nu. :738.

(Erdem, 2005: 10)

1.3.3. Mâ-lâ-büdde Minhü Li’l-edîbi Mine’l-meşhûri Ve’l-garîb (Şerh-i Lügat-ı Târih-i Vassâf)

Şerefe’d’dîn ‘Abdu’llâh Vassâf b. Fazli’llâh-ı Şîrâzî’nin (ö.735/M.1334) “Târih-i Vassâf” diye meşhur “Tecziyetü’l-emsâr ve tezciyetü’l-a’sâr” adlı eserinin Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî tarafından H.1157/M.1744 tarihinde yapılan şerhidir. Eserin aslında Moğullar, Salgurlu atabegleri, Lur atabegleri, Kirman sultanları, Dehli sultanları, Hârizmşâhlar ve İlhanlılar’dan bahsedilir. Şerh’e önce Reîsü’l-küttâb Şîrvânî Acem Ebû Bekr Efendi (ö. H.1135/M. 1744’ten sonra) başlamış, tamamlayamamıştır. Neylî tarafından tamamlanmıştır. Şerh’te eserde geçen âyetler ile bilinmeyen Arapça, Farsça ve Moğulca kelimelerin açıklamaları alfabetik olarak yer almıştır. Şerh’in tamamlanışına Nâilî (ö.H.1157/M.1745’ten sonra) tarafından bir tarih kasidesi kaleme alınmıştır.

Nüshaları:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. :974.
2. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hacı Selim Ağa Nu. :815.
3. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Nu. :317/2.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. :3969.
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY Nu. :1516.
6. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Nu. :545/2.
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi AY Nu. :3221.

1.3.4. Dîvân

Neylî 'nin edebî kıymetini ortaya koyan, bir edîb ve şair olarak duygularını, düşüncelerini aksettiren şiirlerini topladığı en önemli eseri müretteb Dîvân'ıdır (Kılıç, 1994: 169). *Neylî'nin Dîvânı'nı, İsmail Belîğ'in "...müretteb dîvân belâgat-nişânından nümûnedir..."* (İsmail Belîğ: 637). Söyleyerek şairin bir divan oluşturduğunu belirtmektedir. Ayrıca tezkire yazarı Belîğ, onun hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili herhangi bir bilgi de vermemektedir. Sadece divanından seçtiği birkaç şiirle onu tanıtmaya gereği duymuştur.

Bir diğer tezkire yazarları hem Sâlim Efendi¹² hem de Mustafa Safâyî Efendi¹³ tezkirelerinde şairin dîvanına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yukarıda Belîğ'in ifadesine göre en geç 1726 yılına kadar divanının hazırlanmış olabileceğini rahatlıkla iddia edebiliriz. İsmail Belîğ, tezkiresine 1621-1726 yılları arasında yaşamış olan şairleri aldığı ve kendisi de 1729 yılında vefat ettiğine göre, yukarıdaki ibarenin de delalet ettiği üzere tezkiresini bitirdiğinde Neylî 'nin müretteb Dîvânı'nı görmüş olmalıdır. ... Gerçi Neylî, Belîğ tezkiresi bitirildiğinde 54 yaşında, olgunluk çağındadır. Dîvân'ını artık tertip etmiş olması gerektiği de düşünülebilir. Belîğ'in de bahsettiği gibi, Neylî'nin şiirlerini 1726 yılında bir divan halinde toplamış olması ihtimali de her zaman kuvvetlidir (Kılıç, 1994:169-170).

¹² Ek bilgi almak isteyenler: Sâlim EFENDİ, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (İnc. Adnan İNCE), Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2005, 682. İnceleme yapılabilirler.

¹³ Ayrıntılı bilgi almak isteyenler: Mustafa Safâyî EFENDİ, *Tezkire-i safâyî*, (Haz. Pervin ÇAPAN), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 322, Tezkireler Dizisi:9, Ankara-2005,309b. 666. bakabilirler.

Neylî Dîvân'ının nüshalarını incelediğimizde ilk ve en önemli şey, gazeller haricinde kalan şiirlerin Dîvân'da çok düzensiz bir şekilde yer almasıdır. Mesela, "Murabba' Der Vâf-ı Sa'd-abad" başlıklı murabba, A nüshası olarak gösterdiğimiz İ.Ü. Kütüphanesi Ty. 2868 ve Arkeoloji Müzesi Ktp. 275'te normal sırası olan musammatlar başlığı altında kayıtlı iken, diğer nüshalarda "Fi Harfû'l Mîm" başlığı altındaki gazeller arasına kaydedilmiştir.

Yine, "Hikâye-i Manzûm" ve "Mektûb-ı Manzûm" adıyla kaydedilmiş olan mesneviler sadece bu iki nüshada târihler kısmından sonra gelmekteyken diğer nüshalardan İ.Ü.Kütüphanesi Ty.2878,Millet Kütüphanesi 483, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 900, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi 4316, Süleymaniye Kütüphanesi Zühdi Bey 172, Es'ad Efendi 3442/6, T arlan 31 ve Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 303'te bu mesneviler, musammatların içerisinde 2 terkeb-i bend ve bir muhammesin arasında; Süleymaniye Ktp. Hâmidiye 1123, Hâlet Efendi Mülhakatı 173, İ.Ü. Kütüphanesi Ty. 1627, 3116, 9622 ve Atıf Efendi Kütüphanesi 2115'te musammatların içinde iki terkeb-i bend ve 1 murabba'-ı mütekkerir arasında, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi 2710'da ise yine musammatların içinde "Der Medh-i Otağ-ı Âli" ile 1 muhammesin arasında, Selim Ağa Kütüphanesi 936'da ise 2 terkeb-i bend ile târihlerin arasında kayıtlıdır. Ayrıca, İ.Ü. Kütüphanesi Ty.2868'de normal olarak kasideler arasına kaydedilen¹³ beyitlik kaside diğer nüshalarda gazeller arasına alınmıştır. Bu tür düzensizliklerin sayısını artırmak mümkündür. Biz bunun sebebini, bizzat şair tarafından şiirlerinin bir divan halinde toplanmamış olmasına bağlıyoruz. Şâyet, Neylî her tür şiirini kendisine göre belli bir sırayla düzenlemiş veya kendi hattıyla bir nüsha oluşturmuş olsaydı, istisah edilen diğer nüshalar da bu tertibe uyacak ve bu karışıklık ortaya çıkmayacaktı (Kılıç, 1994:171).

İncelememiz neticesinde kendisinin kendisinin bizzat istinsah ettiği herhangi bir divan nüshası olmadığını tespit ettik. Bu konuda, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi "Neylî" maddesinde, İstanbul Üniversitesi İbnül-Emin Kitapları nu.3780'de müellif hattı ile divan nüshasının bulunduğu dair verile bilgi yanlıştır. "Mecmû'a-i Murakkaât" adı ile kayıtlı bulunan bu eser, meşhur bazı kişilerin el yazmalarından toplanan örneklerden ibarettir (Kılıç, 1994:171).

Dîvân'ın içeriğine ilişkin Sadık Erdem'in kitabında şöyle geçmektedir; hazırlanan tenkidli metinde, biri Arapça 16 kaside, on dördü Farsça 195 gazel, 1 müstezâd, 2 terhib-bend, üçü Farsça 34 rûbai, 2 murabba', 1 şarkı, 1 muhammes, biri Farsça 6 tahmis, ikisi Arapça biri Farsça 69 tarih, biri Arapça 16 lûgaz, 5 muammâ, 36 kıt'a, beşi Farsça 95 müfred, 5 mesnevî ve 3 takriz vardır (Erdem, 2005: 11).

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî 'nin Dîvânı, Hz. Muhammed'i öven ve ona sevgisini gösteren bir na't ile başlar. Dönemin Sultanlarını ve devlet adamlarını öven ve sürekli onlardan bahs eden kaside nazım şekliyle devam eder bu kişiler şunlardır; Sultan İkinci Mustafâ, sadr-ı a'zamlardan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Damad Ali Paşa, vezirlerden Nu'man Paşa-zâde Ahmed Paşa, Köprülü-zâde Ahmed Paşa gibi birçok vezir ve sadarazam hakkında yazdığı kasidelerle devam eder. Ve ayrıca Belgrad ve Mora'nın alınışıyla ilgili tarihi olayları konu eden kasideler de kaleme almıştır.

Nüshaları:

a. Süleymânîye Kütüphânesi:

1. Ali Nihat Tarlan Kitapları:31

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat(tevhîd), 14 na't, Mısır'daki kademi Nebî olan binaya ve Kâ'be'ye 2 gazel, 18 kaside (1'i Otağ-ı Âli mehdi), 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 173 gazel (10'u Farsça), 79 târih (1'i mükerrer), 13 lûgaz, 5 muammâ, 20rübâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 84 metâli ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:173).

2. Zühdi Bey:172

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid), 13 na't, (8 rûbai, 1 mesnevi, 1 gazel, 1 kaside, 2 murabba'-ı mütekerrir), Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra ve Kâ'be'ye 1'er gazel, 18 kaside (1 Otağ-ı Âli mehdi, 1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye, 2'si gazeliyatta), 1 murabba'-ı mütekerrir, 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 175 gazel, 80 târih (1'i mükerrer), 13 lûgaz, 6 muammâ, 20 rübâi, 36 kıt'a, 3 takriz, 101 metâli ve ebyât (müfred), (Kılıç, 1994:174).

3. Hâlet Efendi Mülhâkâtı:173

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid), 14 na't(8 rubai, 1 mesnevi, 1 kaside, 3 gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir), Kâ'be ile ilgili 9 beyitlik ve

Mısır'da kadem-i Nebî olan kasma 4 beyitlik 1'er gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye), 2 terkeb-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 177 gazel(11'i Farsça), 80 târih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 92 müfred(metâli ve ebyât), (Kılıç, 1994:175).

4. Hâmidîye:1123

Muhtevası: 1 Besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid) (1'i Farsça), 14 na't(8rubâi, 1 mesnevi, 1 kaside, 3 gazel, 1 murabbâ'-ı mütekerrir), Kâ'be ve Mısır'da Kadem-i Nebî olan kasma 2 gazel, 18 kaside(1'i Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye, 1 ıydiye, kasdelerden ikisi gazeliyatta), 2 terkeb-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir(gazeliyat arasında), 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 177 gazel(11 Farsça, 3'ü derkenar), 79 tarih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 36 kıt'a, 4 takriz(1'i derkenar), 92 metâli ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:176).

5. Es'ad Efendi:2710

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat (tevhid), (1'i Farsça 5 rubâi ve 1 murabba'-ı mütekerrir), 14 na't Mısır'da kadem-i Nebî olan kasma 4 byit gazel, Kâ'be ile ilgili 9 beyit gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir(gazeliyatda), 18 kaside, 2 terkeb-i bend, Otağ-ı Âli methi(13 beyit, kaside), 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 170 gazel(10 Farsça), 79 tarih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 5muamma, 19 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 93 metâli ve ebtât, (Kılıç, 1994:177-178)

6. Es'ad Efendi:3442/6(mecmu'a)

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat (tevhid), 14 na't, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasma 4 ve Kâ'be ile ilgili 9 beyitlik 2 gazel, 18 kaside, 2 terkeb-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 1 murabba'-ı mütekerrir(gazeliyatta), 174 gazel, (10 Farsça), 79 târih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 92 metâli ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:179).

b. İstanbul Üniversitesi:

7. TY. 1626

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat (tevhid), 14 na't, Kâ'be ile ilgili 9 beyitlik gazel, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasma 4 beyitlik gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye) 2 terkeb-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 173 gazel, 80 târih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 3 müfred, (Kılıç, 1994:180).

8. TY. 2868

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 14 na't(1'i mesnevi, 1 kaside, 3 gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir, 8 rubâi), 5 münacaat (tevhid)(1'i Farsça 5 rubâi ve 1 murabba'-ı mütekerrir), Kâ'be ile ve Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 1'er gazel, 18 kaside (1 Farsça, 1 Arapça, 1 mersiye, 1 ıydiye), 2 terkib-i bend, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 1 murabba'-ı mütekerrir, 175 gazel, (11 Farsça), 36 kıt'a, 19 rubâi, 92 metâli ve ebyât(müfred), 81 târih(2'si mütekerrir), 2 mesnevi, 3 takriz(1'i rubâiler arsında), 14 lugaz(1'i Arapça mensur), 5 muamma, (Kılıç, 1994:181).

9. TY. 2878

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat (tevhid)(1'i Farsça, 5 rubâi ve 1 murabba'-ı mütekerrir), 14 na't(8 rubâi, 1 mesnevi, 3 gazel, 1 kaside, biri gazelliyatda olmak üzere 1 murabba2-ı mütekerrir), Mısır'da kadem-i Nebî olan kasr ve Kâ'be için 1'er gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye, 1 ıydiyye, kasidelerin ikisi gazeliyatta), 2 terkib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 174 gazel, (10 Farsça), 79 târih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 92 metâli ve ebyât(müfred) (Kılıç, 1994:182).

10. İbnü'l-Emin Kitapları:3116

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat (tevhid), 14 na't(8 rubâi, 1 mesnevi, 1 kaside, 3 gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir), Kâ'be ve Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 9 ve 4 beyitlik 2 gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye), 2 terkib-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 173 gazel, (10 Farsça), 79 târih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 91 matla ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:183).

11. TY.5537/3 (mecmu'a)

Muhteva:50 gazel, 14 rubâi

12. TY.9622

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat (tevhid), 12 na't(6 rubâi, 1 mesnevi, 3 gazel, 1 kaside, 1 murabba'-ı mütekerrir), Kâ'be ile ilgili ve Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyitlik 2 gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye), 2 terkib-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 178 gazel, 79 târih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 36 kıt'a, 3 takriz, 92 matla ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:185).

c. Arkeoloji Müzesi (Âsâr-ı Âtika):

13. 275

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 14 na't, 6 tevhid(münacat)(1'i Farsça), Kâ'be ile ilgili 1 gazel, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça), 2 terhib-i bend, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 1 murabba'-ı mütekerrir, 175 gazel, 36 kıt'a, 19 rubâi, 92 müfred, 81 târih(2'si mükerrer), 2 mesnevi, 3 takriz, 14 lugaz, 5 muamma, (Kılıç, 1994:185-186).

14. 303

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat, 13 na't(8 rubâi, 1 mesnevi, 1 gazel, 1 kaside, 1 murabba'-ı mütekerrir), Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyit ve Kâ'be'ye 9 beyitlik gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir(gazeliyatta), 18+1 kaside(Der Meth-i Otağ-ı Âlî ile), 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 174 gazel, (10 Farsça), 79 târih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 6 muamma, 20 rubâi, 33 kıt'a, 3 takriz, 96 metâli ve ebyât(müfred), (Kılıç, 1994:186).

ç. Âtîf Efendi Kütüphanesi:

15. 2073/2 (mecmu'a):

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid), 13 na't, 17 kaside(Otağ-ı Âlî methi, 1 methiye, 1 mersiye), 5 tahmis, 41 gazel, (Kılıç, 1994:188).

16. 2115:

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid), 14 na't(8 rubâi, 1 mesnevi, 1 kaside, 3 gazel, 1 murabba'-ı mütekerrir), Kâ'be ile ilgili 9 beyitlik bir gazel, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyitlik 1 gazel, 18 kaside(1 Arapça, 1 Farsça, 1 mersiye), 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 murabba'-ı mütekerrir, 1 muhammes, 6 tahmis(1'i Farsça), 177 gazel, (11'i Farsça), 76 târih, 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 92 matla ve ebyât, (Kılıç, 1994:189).

d. Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi:

17. 936:

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat(tevhid), 12 na't(8 rubâi, 1 mesnevi, 1 gazel, 1 kaside, 1 murabba'-ı mütekerrir), Mısır'da kadem-i Nebî olan kasr ve Kâ'be'ye 2 gazel, 17+1 kaside(Der Meth-i Otağ-ı Âlî), 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 66 târih, 1 muhammes, 6 tahmis, 174 gazel, 20 rubâi, 33 kıt'a, 94 metâli ve ebyât(müfred), 6 muamma, 13 lugaz, 3 takriz, (Kılıç, 1994:190).

e. Fatih Millet Kütüphanesi:

18. Ali Emîrî, Manzum 483:

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 5 münacaat(tevhid), 15 na't, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyit ve Kâ'be'ye 9 beyitlik gazel, 18 kaside, 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 174 gazel, (10 Farsça), 79 târih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 35 kıt'a, 3 takriz, 92 müfred (metâli ve ebyât), (Kılıç, 1994:191).

f. Topkapı Sarayı:

19. Hazine 900:

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, 6 münacaat(tevhid), 14 na't, Mısır'da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyitlik gazel, Kâ'be ile ilgili olarak 9 beyitlik gazel, 18 kaside, 2 terhib-i bend, 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 174 gazel, (10 Farsça), 79 târih(1'i mükerrer), 13 lugaz, 5 muamma, 20 rubâi, 22 kıt'a(bu kısımda bir varak atlanmış), 3 takriz, 11 metâli ve ebyât(müfred)(bu kısımdan 4-5 varak eksiktir), (Kılıç, 1994:192).

g. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi:

20. Genel 4316:

Muhtevası: 1 besmele manzumesi, rubâi nazım şekliyle 5 tevhid, 8'i rubâi, 1'i mesnevi, 1'i kaside, 3'ü gazel, 1'i murabba'-ı mütekerrir şeklinde 14 na't, Kâ'be-i şerife 9 beyitlik 1 gazel, 2'si gazeller arasında olmak üzere 18 kaside(1'i Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye mersiye), gazeler arasında kaydedilmiş Sa'dâbâd için 1 murabba'-ı mütekerrir, 2 terhib-i bend, 1 "hikâye-i manzûme" ve 1 "Mektub-ı Manzûm" olmak üzere 2 mesnevi, 1 muhammes, 6 tahmis, 175 gazel, 77 târih, 12 lugaz, 5 muamma, 29 rubâi, 36 kıt'a, 3 takriz, 92 matla beyit, (Kılıç, 1994:193).

1.3.5. Aynî Târîhi Tercümesi ve Diğer Eserlere Dair Bilgi

Bedreddin el-Aynî'nin 'İkdü'l-cümân'ı sekiz büyük cilt halinde Türkçe'ye çevrildiyse de hangi bölümlerin şair tarafından tercüme edildiği belli değildir. Çeşitli kaynaklarda Neylî 'nin üç eserinden daha bahsedilmekteyse de bunlara henüz rastlanmamıştır. Yazısının güzel olduğu belirtilen Neylî 'nin Birgivi'nin Vasîyetnâme adındaki ilmihalinden altmış kadar nüshayı bizzat istinsah ettiği ve yarısını

Ayasofya, yarısını da Fatih Câmii'ne bağışladığı bildirilmektedir (Türkiye Dîyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 33: 71).

İKİNCİ BÖLÜM

NEYLÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLÎLİ

2.1. Din – Tasavvuf

2.1.1. Din

2.1.1.1. Allah

Lafza-i celâl, ism-i azam, yani Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismi. Ma'bud bi'l-hak, mutlak ilah. Haklı ve meşru olarak yalnızca O'na kulluk edilip tapıldığında el-Ma'bud bi'l-hak, yani hakiki ve yegâne Mâbut denilmiştir O'na (Uludâğ, 2012: 36). Allah, dinde tek yaratıcı olarak bilinir. O, sonsuz güç sahibidir, O ol der ve her şey olur. Allâh, aynı zamanda her şeyi bilen ve görendir. Onun haberi olmadan hiçbir şey gerçekleşmez. O rahman ve râhimdir, merhamet ve sonsuz güç sahibidir. En güzel isimler onundur. Aynı şekilde dîvân şiirinde Allah'ın birçok ismi geçmektedir. Neylî Dîvânî'nde ise, Allah'ın isimleri çokça zikredilmiştir. Bu isimler Allah'ın yaratıcılığını, merhametini, sonsuz gücünü, merhametiyle herkesi kucaklayan bir İlâh olduğunu, O'nun izni olmadan hiçbir şeyin olamayacağını belirten isimler zikredilmiştir. Neylî Dîvânî'nde Allah'ın isimleri şu şekilde geçmektedir:

“Mevlâ, Hudâ, Rahmân, Te'âla'llâh, Hakk, Hak Te'âlâ, 'arş-ı hüdâ, Hüdâvend, Hâk, ni'met-i Hak, dâver, lutf-ı Hüdâ, Rabbânî, hudâvend, hûrşî-i hüdâ, Hayy-i Kerîm, Sâneke'llâh, Veliyyü'llâh, Cenâb-ı Hüdâ, Hamdû li'llâh, Bârî, Cenâb-ı Râb, perverd-gâr, Râb, hazret-i Mennân, feyz-i Sübhânî, kelâm-ı Hak, in-şâ'-Allâh, Te'âla'llâh, bi-hamdi'llâh, hazret-i Mevlâ, Rabbü'l-erbâb, İlâhî, Rabbe'l-enâm, lî ma'a'llâh, Cenâb-ı kibriyâ, 'Âvn-i Hakk, Rabbî Muhammed, Hazret-i Hudâyı Hafîz, Hudâ Te'âlâ, Sübhânî, Yezdânî, Hudâvend-i ehad, Samed, Bâreke'allâh, sun'-ı İzîdî, sâye-i Ma'bûd, Hakîm-i lem-yezel, Rabb-ı Mecîd, sâye-i Yezdân, Hayy-i cemîl, Mevlâ-yı mecîd, Hazret-i Bârî, Hayy-i lâ-yenâm, Hudâvend-i Vedûd, Hayy-i Vedûd, Hayy-i ma'bûd, takdîr-i İlâhî, sır-ı Hakk, Tebâreke'llah, Bi'smi'llâhhi'r-râhni'r-râhim, şer'-i İlâh, bezm-gâh-ı kurb-i İlâh, Beyt-i Mevlâ, ey-va'llâh, Hazret-i

Mennân, Hudâ-yı Gafûr, Hayy ü Kerîm, Hâşe li'llâh, Hasbiya'llâhü lâ-ilâhe, 'âlî Hâlîk"

Yukarıda verilen Allâh'ın isimleri arasında en çok zikredilen isimlerinden bazıları ise "Mevlâ, Hakk, Rabb, İlâh ve Hüdâ"dır. Neylî Dîvânı'nda Allâh'ın bazı isimleri -"Hüdâvend" gibi- aynı zamanda padişah ve vezirler içinde kullanılmıştır. Bunlar; devlete hâkim ve hükümdar, malik, efendi anlamlarına da gelerek padişah ve vezirleri övmek için söylenmiştir.

*Zihî tevfîk-i **Hakk** âsâr-ı feyz-i lutf-ı **Rabbânî***

Hoşâ re'y-i hümayûn u huçeste-hükûm-i hâkânî¹⁴

(K 8/50-1)

Yukarıdaki Neylî Dîvânı'nda Nu'mân Paşa-zâde Ahmed Paşa'yı meth eden bir kaside'de alınan bu beyit Allah'ın ismi iki defa tekrarlanmıştır. Biri "Hakk" olarak diğeri ise "Rabb" şeklinde zikredilmiştir. Beyitte Allah'ın yardımıyla, lütfuyla hâkân hükümlerinin veya saray hükümlerinin iyi, güzel şeyler, hoş giden olayların olacağına inandığını belirtiyor.

Serir-i devlet üzre 'izz ü câhun

*Füzûn itsün hemîşe **Hak Te'âlâ***

(K 12/59-13)

Aynı şekilde yukarıdaki beyitte olduğu gibi ve daha birçok yerde geçen Allah'ın farklı bir ismi olan Hak Te'âlâ, Neylî dîvânı'nda kaside bölümünün Otâğ-ı 'Âlî Methi kısmında şâir du'ada bulunurken, Allah'ın yardımı niyâz edilir.

Tebdîl olur kabâ-yı ümîde libâs-ı gam

*Neylî yine 'inâyet-i **Perverd-gâr** olur*

(G 30/91-5)

¹⁴ Tahlil kısmında alınan tüm beyit ve bendler "Sadık ERDEM, *Neylî ve Dîvânı*" adlı kaynaktan yararlanılmıştır. Bu kaynak hakkında ayrıntılı bilgi, çalışma sonunda kaynakça kısmında bulabilirsiniz.

Meş'al-i tâli' olup râh-ber in-şâ'-Allâh
Eylerüz şehir-i ümîde sefer in-şâ'-Allâh

(G 169/176-1)

Bi-hamdi'llâh yine şevk ile diller şâd-mân oldu
Cihân mesrûr u pür-nûr oldu 'âlem kâm-rân oldu

(G 194/192-1)

Yukarıdaki beyitte Allâh'ı anmakla O'nu zikretmekle gönüllerin mutlu ve huzurlu olduğunu aynı zamanda da yapılan bu zikir ile dünyanın nûrla dolacağını belirtmektedir.

Olup berr ü bahirde savn-ı Yezdânî nigeş-bânı
Ola fânûs-ı şem'-i câhı bu nüh-kubbe-i mînâ

(TR 21/262-6)

Bi'smi'llâhhi'r-râhni'r-râhîm
Satr-ı nuhustîn-i Kitâb-ı Kerîm

(MS 1/357-1)

Yukarıdaki beyitler farklı manzumelerden seçilerek Allah'ın isimlerinin, NeylîDivânı'nda ne şekilde geçtiğini belirtmek için birçok örnekten sadece birkaçıdır. Neylî Dîvânı'nda Allah'ın farklı isimleri kullanılarak beyitlere anlam zenginliği katılmış aynı zamanda da Neylî için de Allah'ı bu kadar zikretmesi, onun Allâh'a ve dîne olan inancını simgeler.

2.1.1.2. Melekler

Melekler; gözle görülmeyen kanatlı, güzel, iyilik timsali olarak tasavvur edilir. Sevgili veya beğenilen kişi melek yaratılışlı ve güzel olarak algılanır. Neylî Dîvânı'nda da aynı şeyler geçerli olup sevgili meleğe benzetilir. Sevgili tasavvur edilirken meleğin özelliklerini taşımaktadır. Dîvânda özellikle melek şu şekilde geçmektedir:

“Melek-haslet, melekler, melek, Râz-dân-ı sürûş, Kerrûbiyân, kirâmen kâtibîn, firişte, melek menkabe”

olarak belirtilir. Ayrıca Dîvânda bazı devlet adamlarını övmek için de melek lafzı kullanılır. Örneğin; Köprülü-zâde Ahmed Paşa için de “melek menkâbe” kullanılmıştır. Dîvânda geçen birkaç örneği aşağıda verilmiştir.

*Hitâb idüp **melekler** Neyliyâ ana didi târîh*

Gül-âb-âsâ bu mâyı Verd-i Nâz Kadın sebîl itdün

(G 108/136-5)

*İdüp tebrîk Neylî didiler **Kerrûbiyân** târîh*

Sa'âdet ile Sultân Ahmede Gence Mübârek bâd

(TR 39/281-2)

Oldı fazlıyla çün karîn-i şeref

*Âdem oldı **firişteden** eşref*

(MS 2/358-5)

yukarıdaki beyitte Hz. Âdem'in meleklerden daha yüksek bir yerde olduğunu daha şerefli bir mertebeye eriştiği belirtilir.

2.1.1.2.1. Cebrâ'il

Cebrâil, Allâh'ın dört büyük meleklerinden bir tanesidir. O cenab-ı Hakk'ın emirlerini elçilerine bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Vahîy getiren melek olarak bilinir. Neylî Dîvânı'nda şu şekilde geçmektedir: “*Cibril, Cibril-i Mevlâ, Râz-dân-ı sürûş*”

Bir beyitte “Râz-dân-ı sürûş” şeklinde geçmektedir. Bu özelliği onun sırları bildiği, gizli olan şeyleri taşıdığını belirtir. Dîvânda farklı şekillerde geçen Cebrâil meleği, aşağıda örnekle gösterilmiştir.

Pâdişâh-ı maşrık u mağrib şeh-i Yesrib k'anun

*İstese **Cibrîli Mevlâ** ceyşine ser-dâr ider*

(K 1/36-12)

2.1.1.3. Kitaplar

Allâh'ın dört kutsal kitabı vardır. Her biri bir peygambere indirilerek Allâh ile insanlar arasında iletişimsizliği gidermek ve doğru, güzel olan yolu göstermek için birer ışık olmuşlardır. Bu kutsal kitaplar “İncil, Tivrât, Zeburve Kur’ân’ı Kerîm”dir. Neylî Dîvânı’nda bu dört kitaptan sadece Kur’ân’ı Kerîm zikredilmiştir. O da dîvânda şu şekilde geçmektedir:

“Hak Kelâmı, Kur’ân-ı Kerim, Mushâf-ı ser-livâ, Fâl-i Kur’ânî, magz-ı Kur’ân, sî-pâre, Kur’ân u ‘ilm, Kur’ân, Fûrkân, Kitâb-ı Kerîm”

Hayr ile ta’kîbe bu sulhı nice feth-i mübîn

*Fâl-i **Kur’ânî** yeter bu âyet-i mu’ciz-nişân*

(K 14/64-18)

Âyet-i sun’-ı Hudâ Hazret-i Mevlânâ kim

*Oldı her nutk-ırevân-perveri **magz-ı Kur’ân***

(G 134/152-2)

*Eyledükçe mukriyân tertîl-i **Kur’ân-ı Kerîm***

Sebt olınsun safha-i a’mâline ecr-i cezîl

(TR 42/282-5)

*Okınur evvelinde **Kur’ânun***

*Vasatında bulındı **Fûrkânun***

(L 12/318-2)

2.1.1.4. Âyetler ve Hadisler

Dîvânda âyetler parçalı ve kısa bir şekilde alınmıştır. Bu âyetler beyitler içine serpiştirilerek beyitn anlamı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda iktibâs yoluyla sanat oluşturulmaya çalışılmıştır. Dîvânda âyetler şu şekilde geçmektedir:

“Âyet-i “innâ fetahnâ”, âyet-i mu’ciz-nişân, Tûr-ı sühân,”

Bu isimlendirmeden ziyâde âyetin parçası doğrudan alınarak yapııştırılmıştır. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Âyet-i “innâ fetahnâ” sulha kim târîhdür
Ehl-i tefsîr itdi ma’nâ-yı latîfnde beyân*

(K 14/64-15)

*Feryâd feryâd o şûh-ı düzdîde-nigâh
Ser-mâye-i sabrum eyledi cümle tebâh
Bilmem nice olur hâl-i dil-i âvâre
“Lâ-havle ve-lâ-kuvvete illâ bi’llâh”*

(R 27/218)

*Kim ki ‘ibretle ana nâzır olur
“Sırru’n-nûri fi’s-sevâd”ı bulur*

(L 8/316-3)

*Becâ degül mi tecellî iderse nûr-ı sühân
Kelîm-i hâmeye oldı sahîfe Tûr-ı sühân*

(MK 31/336-1)

*“Tüsem mâ selsebîlâ” âyetin ezberleyüp tâlî
Ta’ayyün virdi bu ‘ayna müselsel savt-ı selsâli*

(MF 32/345)

Bu beyit haricinde aynı ayet “aynen tüsem mâ selsebîlâ” şeklinde başka bir yerde de geçmektedir. Bu ayetlerden ziyâde; “alleme’l-esmâ” diye bir ayet de zikredilmiştir.

2.1.1.5. Peygamberler

2.1.1.5.1. Hz. Muhammed (S.A.V)

Hz. Muhammed Allâh’ın elçilerinden en sonuncusudur. O “Âlemlere Rahmet¹⁵ olarak gönderilmiştir. Peygâmblerler arasında en yücesi olarak nitelendirilir. Şiirlede Allâh’ın sevgilisi, nebîlerin baş tacı, müjdeleyici, Hâşimî soyundan gelen... diye geçmektedir. Aynı zamanda en değerli şeyler ona benzetilmektedir. O incilerin, mücevherlerin en güzeli ve en değerlisi olarak vasıflandırılır. Üstelik o, bütün

¹⁵ Bkz. (Enbiya 21/107).

peygamberlerin imamı olarak bilinir. Hz. Muhammed'in isimleri Dîvân'da şu şekilde geçmektedir:

“Güher, resûl, Ahmed-i Muhtâr, Hüdâvend nebiyyü'r-rahme, hazret-i peygâamber, Hânedân-ı resûl, Sultân-ı Hâşimî-neseb, Habîb-i Cenâb-ı Râb, mahbûb-ı enbiyâ, bî-sâye, ser-i enbiyâya tâc, padişâh-ı mülk-i risâlet, Mustafâ, kiblegâh-ı Mustafâ, şer'-i Ahmed, Resûla'llâh, Habîb-i Cenâb-ı Kibriyâ, Rabbî Muhammed, resûl-i emced, sultân-ı rüsûl, Ahmed, Beşîr”

*Mahz-ı iksîr-i sa'âdetdür o kân-ı feyz kim
Hâtıra ilhâm-ı na't-ı **Ahmed-i Muhtâr** ider*

(K 35/1-5)

*Zıll-i himâyetünde cihân cümle sûretâ
Bî-sâye olsa nahl-i kadûn olmaya 'aceb*

(G /12-3)

*Tufeyl-i zâtı iken **Mustafânun** 'arş ile kürsî
Zihî 'izz ü şeref kim kible-gâh-ı **Mustafâ**dur bu*

(G 150/165-3)

*Teberrük kasd idüp nâm-ı imâm-ı **şer'-i Ahmed**le
Ana şah-ı cihân şâyeste gördi ism-i Nu'mânı*

(G 195/194-9)

*Gam-ı 'isyân derûna saldı hayret
Şefâ'at yâ **Resûla'llâh** şefâ'at
Nigâh-ı merhamet kıl eyle şefkat
Şefâ'at yâ **Resûla'llâh** şefâ'at*

(M 2/224-D-1)

Yukarıdaki murabba' örneğinde anlaşıldığı gibi peygamberden şefâ'at beklenmektedir. Kişi gam isyanıyla savaşıırken aynı zamanda peygamberden şefâ'at dilemektedir. Onun merhamet bakışlarına ihtiyaç duyarak yine kendisinden kurtuluş için şefâ'at beklemektedir. Ve ayrıca “şefâ'at ve Resûla'llâh” sözcükleri birden fazla kullanılarak tekrîr sanatı meydana getirilmiştir.

*Geldi nâ-gâh bir huceste-gulâm
Ana gûyâ ezel **Beşîr** idi nâm*

(MS 5/370-40)

Verilen örneklerde de olduğu gibi dîvânda peygamberin farklı isimlendirmeleri bulunmaktadır. Bu isimlendirmeler arasında en çok tekrar edilenler arasındakı “Ahmed, Resûl, Mustafâ”dır. Bundan ziyade bir beyitte onun bir müjdeleyici, güzel haber getiren, kurtuluşa sebep olan manasıyla kullanılan “Beşîr” ismi kullanılmıştır.

2.1.1.5.2. Hz. Musâ

Allâh’ın bir başka elçisi olan Hz. Musâ da bir peygamber olarak seçilmiş ve mu’cizelere de nail olmuş bir peygamberdir. Bu mu’cizeler, elinin beyaz olmasıyla anılan “Yed-i beyzâ”, “Asâsının canlanıp yılan olması” ve “Kızıl Deniz’i yararak kavmini karşıya geçirmesi”dir... Ayrıca Fira’un ile verdiği mücadele ile bilinir. Ve Allâh’ın Tûr Dâğı’nda ona seslenmesi ile lûtûflanmıştır. Dîvânda Hz. Mûsâ şu şekilde geçmektedir: “Yed-i beyzâ ve Mûsâ” şeklindedir.

*‘Âceb mi Tûr-ı tecellî-i feyz dirsem eger
Ki oldı hem-dem-i **Mûsâ**ya cây-ı ‘adn-âsâ*

(MK 36/337-2)

beyitte Hz. Mûsâ’ya Tûr Dâğı’na telmih edilerek geçen olaylar hatırlatılmıştır. Ayrıca beyitte Allâh’ın o dağda Hz. Mûsâ ile konuşmasını ve âsâ vakıasını da zihinlerde canlandırmıştır. Açıkça görünen bir diğer sanat ise tenasüp sanatıdır.

2.1.1.5.3. Hz. Îsâ

Dört büyük peygamberden birisidir. Hristiyanlık dininin peygamberidir. Ona indirilen kutsal kitap ise İncil’dir. Bu kutsal kitap ona da vahiy yoluyla indirilmiştir. Hz. Îsâ’nın herkesce bilinen en büyük mu’cizesi ise ölüleri diriltmesidir. Hz. Îsâ Neylî’nin Dîvânı’nda şu isimlendirmelerle gösterilmiştir:

“Mesih, Mesîh-âsâ, Mesîh-âsâr, dem-i ‘Îsâ, ihyâ, ‘Îsâ-dem, rişte-i Meryem” isimleridir. Bu isimlendirmeler arasında en çok kullanılanı ise “Mesîh” olmuştur. Dîvânda kullanılan şekillerinden birkaç örneği aşağıda sergilenmiştir.

*Sâneke’llâh **Mesîh**-menkabetâ*

Eyledün dîn ü devleti ihyâ

(K 13/59-1)

Nevâziş-nâme-i lutfiyle cân-bahş olmada her-dem

***Mesîh-âsâ** bilür ressâm kilik-i resm-i ahyâ-yı*

(G 193/192-8)

Nesîm-i subh refîâra getürdi serv-i gül-zârı

***Dem-i ‘Îsâ** gibi ihyâ idüp emvât-ı eşcârı*

(MF 15/343)

Yukarıdaki beyitte sabah rüzgârı olan nesîm sevgilinin kokusunu gül bahçesine getirmesiyle tıpkı Îsâ zamanı gibi yani, Îsâ’nın ölüleri canlandırdığı gibi sevgilinin kokusu da ölü ağaçları canlandırmaktadır.

Lebleri olmuş idi ‘Îsâ-dem

*Hem miyânı çü rişte-i **Meryem***

(MS 4/361-12)

Yukarıdaki beyitlerin çoğunda da Hz. Îsâ’nın ölü canlandırma olayı üzerinden gidilmiştir.

2.1.1.5.4. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân, Dâvud (A.S.)’ın oğludur. O hem peygamber hem de padişahlık yapan bir peygamberdir. O cinlere hükmederken ayrıca doğa olayları da onun emrine verilmiştir. Onun hükümdarlığı zamanında hem doğu hem de batı mâlikleri ona ita’ât etti. Neylî’de Hz. Süleymân geçerken, çoğu yerde de onun veziri olan ‘Âsaf’la birlikte anılır. Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı’nda Hz. Süleymân şu adlandırmalarla geçmektedir:

“‘Âsaf-ı Süleymân, süleymân, Süleymânlar, mühr-i Süleymân, evreng-i Süleymân, Süleymân-âsâ, Süleymân-satvetün, Süleymân-kadr”bu adlandırmalar Hz. Süleymânın heybetli duruşunu, saltanatını, şahlığını ve mührüyle ilgili anlatımlar üzerinde durmaktadır.

*Ne âsaf kim şehen-şâh-ı **Süleymân**-kadr-i zî-şânun
‘Adalet ile oldu revnak-ı eyvân-ı dîvânî*

(K 8/51-4)

Bir kasidede alınan bu beyit Vezir Nu’mân Paşa-zâde’yi övmek için yazılmıştır. Kasidenin genelinde Nu’mân Paşa’ya övgüler yağdıran Neylî, aynı zamanda telmih sanatından da yararlanarak hem Hz. Süleyman’ı hatırlatmış hem de onu veziri olan Âsaf’a göndermede bulunmuştur. Nu’mân Paşa ile Âsafı karşılaştıran Neylî, Nu’mân Paşa’nın Âsaf kadar adaletli ve ihtişamlı olduğunu belirtiyor.

*Böyle bir ‘âsafa Süeymân-veş
Anı tevîk idüp Cenâb-ı Hüdâ*

(K 13/62-39)

Bu beyit dîvânın kaside bölümünden alındığı için özellikle vezirlerin durumunu belirtme maksadından dolayı Hz. Süleymân, çoğu yerde vezirlerle kullanılmış, o dönemin veziri ile Hz.Süleymân’nın veziri olan ‘Âsaf ile bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

*‘Aceb mi dem-be-dem söyletse murgân-ı gül-istânı
Şeh-i gül taht-gâh-ı gül-şenün oldu **Süleymânı***

(G 183/185-1)

2.1.1.5.5. Hz. Eyyûb

Kur’ân’ı Kerîm’de ismi geçen Hz. Eyyûb çok varlıklı biriydi. Allâh’ın imtihanına mazhar olunca hey şeyini kaybetti. Üstelik sağlık durumu da bozulup

hastalanmış ve bedeninde açılmış, yaralarında kutlar çıkmıştı. Ancak Hz. Eyyûb yine de Allâh'ına şükredip bunlara sabır göstermişti. Bu yüzden Hz. Eyyûb bir sabır timsali olarak bilinir. Neylî Dîvânı'nda Hz. Eyyûb “*Eyyûb, reh-güzâr-ı Eyyûbı*” şeklinde geçmektedir.

*Eyleyüp feyz-i hayât-ı ebedî her mahbûb
Hûr-veşlerle bugün cennete dönmüş **Eyyûb***

(G 14/81-1)

*Cây idüp reh-güzâr-ı **Eyyûbı**
Seyr ider her gelen geçen hûbı*

(MK 3/327-1)

Dîvânda bu tür örneklerle Hz. Eyyûb, nâzımlarda yerini almıştır.

2.1.1.5.6. Hz.Yûsuf

Yûsuf peygamber Hz. Ya'kub'un on iki oğlundan biridir. Gördüğü rüya ile peygamber olacağını ve kardeşlerinin ona ita'at ettiğini öğrenir. Ancak kardeşleri onu kıskandıkları için Hz. Yûsuf'u kuyuya atmışlardı. Kuyudan kurtulan Yûsuf Mısırda köle olarak satıldı ve en sonunda da Mısırda en yüksek mertebeye ulaştı. Ayrıca Hz. Yûsuf zindan hayatı da yaşamıştır. Dîvân şiirinde bunlardan ziyade Hz. Yûsuf güzelliği, iffeti ve dürüstlüğü ile bilinir. Şiirlerde Züleyha, Ya'kûb, Mısır ve zindanla anılır. Neylî Dîvânı'nda şu vasıflandırmalarla geçer:

“Yûsuf, Yûsuf-ı sâni, Yûsuf-tabî'atân, Yûsuf-ı hüsn”

özellikle temiz yaratılışlı olması ve güzelliği şiirlere çokça konu olmaktadır.

*Nûr-ı dîdem deyü her kûçe güzâr-ı hasret
Yûsufın bulmağa gûşişde misâl-i Ya'kûb*

(G 14/81-2)

*Zindân-ı gamda kalsa da **Yûsuf-tabî'atân**
Olmaz safâ-yı gül-şen-i vasla nezâre-cûy*

(G 188/188-4)

2.1.1.5.7. Hz. Âdem

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamber olarak bilinir. Allâh'ın onu çamurdan ya da topraktan yarattığı ve eşi olan Havva'yı da sonradan halkettiği bilinir. Hz. Âdem, İnsanoğlunun babası olarak zikredilir. Dîvân şiirinde özellikle Havva, cennetten kovulma vakı'ası ve çamurla anılır. Neylî Dîvânı'nda şu terkiplerle geçmektedir: "Âdem, benî Âdem, Gil-i Âdem". Dîvânda nasıl geçtiğine dair birkaç örnekle aşağıda örneklenmiştir.

Noktadur cîm-i cemâle dâne-i hâlün degül

Virmez Âdemcennete hâlün ruh-ı âlun degül

(G 115/140-1)

Gil-i Âdem gibi ol nefha-i tekrîme sezâ

Kalma ayakda olup dest-huş-ı feyz-i Hudâ

'Işk-ı bî-cân gibi Neylî ola kadriün vâlâ

Feyz-i 'ışkıyla Riyâzî gibi bul neşv ü nemâ

Çâr-terkîb-i vücûda cüz'-i a'zam olagör

(TH 1/238-B-5)

Âdem vaktinde hem görmüş o pîr

Çehresi el'ân çün mühr-i münîr

(L 3/312-5)

Eyleyüp kâk-i tîreyi Âdem

Kıldı mescûd-ı kutsiyan anı hem

(MS 2/358-2)

2.1.1.5.8. Hz. İbrâhim

Halîlu'llâh ve Halîl-ur Rahman olarak bilinir. Peygamberlerden İshâk ve 'İsmâil'in (A.S.) babasıdır. Peygamberliğinde ona yirmi sahife indirilmiştir. Urfa'da doğduğu rivayet edilir. Nemrud tarafından ateşe atılır ve Allâh'ın bir mu'cizesi olarak ateş onu yakmaz olur. En zor zamanda Allâh'tan başka dostu olmadığına

inandığı için ona Halîlu'llâh denilmiştir. Neylî Dîvânı'nda özellikle makamı ve Allâh'ın dostu olduğu üzerinde durulmuştur. Dîvânda şu şekilde geçmektedir:

“Makâm-ı pâk-i İbrâhîm, Halîlu'llâh, İbrâhîm, hem-nâm-ı Hâlîl”

*Makâm-ı pâk-i **İbrâhîm**ün eyle kadrin iz'ân kim
Kelâm-ı Hakda hayyiz-kerde-i zikr ü senâdur bu*

(G 150/165-5)

*Hilkatinde komış ahlâk-ı **Halîlu'llâh**
İsm-i sâmîsin iden rûz-ı ezel **İbrâhîm***

(TRB 1/203-4B-3)

Yukarıdaki beyit Vezîr-i A'zam İbrâhîm Paşa'ya yazılan bir terkeb-i bend'den alınmıştır. İbrahim Paşa'nın yaratılıştaki İbrâhîm (A.S)'a benzediği onun gibi temiz bir yaratılışa sahip olduğunu vurgulamıştır.

2.1.1.5.9. Hz. Ya'kûb

Neylî Divânı'nda Hz. Ya'kûb özellikle “*Ya'kûb, Yâ'kub-ı belâ-keş, Buhûrc-ı Ya'kûb*” şeklinde geçmektedir. Hz. Ya'kûb'un Yûsun babası olduğu ve Yûsuf kaybolduğunda onun için ağlamaktan gözlerinin kör olduğu bilinir. Dîvânda özellikle Hz. Ya'kûb'un belâ çektiği üzerinde durulmuştur. Bazı örnekleri aşağıda verilmiştir.

***Ya'kûb-ı belâ-keşleri de yâda getürsen**
Mislün yoğıdı hak bu ki ey Yûsuf-ı sâni*

(G 185/186-3)

***Hâl-i mevtinde de degül gâfil**
Yâd-gârun **Buhûrcı Ya'kûbı***

(MK 3/327-2)

2.1.1.5.10. Hz. Yûşa

Yûşa, Hz. Musâ'dan sonra peygamber olmuş ve Beni İsrâil'i çöllerden kurtarmasıyla bilinir. Neylî Dîvânı'nda sadece bir beyitte geçmektedir. Divânda “*Cenâb-ı Yûşa*” diye zikredilir.

Tebâreke'llâh eyâ menzil-i behîst-âsâ
Cenâb-ı Yûşa'a kılmuş Hudâ seni me'vâ

(MK 36/337-1)

2.1.1.6. Dört Halife

2.1.1.6.1. Hz. Ebubekir

Hz. Ebubekir peygamberimizin ilk halifesi olmayan nail olmuş bir kişidir. Peygamberimize bağlılığından ve ona sadık oluşundan Ebubekir'e “*sıddık*” denilmiştir. Neylî dîvânı'nda da bu özellik üzerinde durulmuştur. Dîvânda “*Sıddîka*” diye geçmektedir. Örneği aşağıda verilmiştir.

Yâ Rab virüp gevher-i endîşeme tâb
Güftârumı kıl lâyük-ı vasf-ı ashâb
*Düşdüm heves-i menkâbet-i **Sıddîka***
Kıl meslegümi câdde-i sıdk u savâb

(R 6/212)

2.1.1.6.2. Hz. ‘Osmân

Hz. ‘Osmân, Hz. Muhammed'in damadı ve üçüncü halifesi olarak bilinir. Peygamberin iki kızıyla evlendiği için ona iki nûr anlamına gelen “*Zi'n-nûreyn*” lakabı verilmiştir. Ve aynı özellik Neylî Dîvânı'nda da geçmektedir. Örneği aşağıda verilmiştir.

Yegâne fâzıl-ı dehr ü semiyy-i Zi'n-nûreyn
Ki oldı zât-ı şerîfî 'âlem fazîletde

(TR 2/250-4)

2.1.1.6.3. Hz. Ali

Ebû Tâlib'in oğlu ve Hz. Muhammed'in dördüncü halifesidir. Aynı zamanda peygamberin damadıdır. Neylî Dîvânı'nda “*Hayder, Hayderî, 'Alîden Kevser içme*” şeklinde geçmektedir. Daha çok cesur, yiğit anlamlarına gelen “*hayder*” lakabıyla zikredilmektedir.

Ya'ni hem-nâm-ı shehen-şâh-ı Necef
Peyrev-i âsâr-ı pâk-i Hayderî

(TR 14/257-2)

2.1.1.7. Diğer Sahâbîler

Peyamber efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V)'i hayatta iken görenler ve onun yolunda olanlardır. Bunlar peygambere bağlı kişilerdi. Dîvanda farklı şekilde geçen adlandırma olmasına rağmen isim olarak verilen çok az sahabî vardır. Dîvânda “*eshâb-ı tevhîd, ashâb*” ve isim olarak dört halife haricinde sadece bir kişinin ismi zikredilmiştir. O da “*Selmân-ı Pâk*” şeklinde alınmış bir sahabîdir. İsim örneği aşağıda verilmiştir.

Gezend-i dîv-i nefs-i def' için ashâb-ı tevhîd
Mücerreb bir tılsım-ı mu'teberdür halka-i tevhîd

(G 23/87-2)

Şekve-i cevri o şûh-ı ser-tirâşun rûz-ı haşr
Gûşe-gîr-i dâmen-i Selmân-ı Pâk eyler beni

(G 184/186-3)

2.1.1.8. Kazâ ve Kader

Allâh tarafından kâinatta olmuş veya olacak her şeyin gelecekte veya geçmişte bilmesi ve bunların zamanında vuku' bulması anlamına gelir. Bir şeyin olup olmamaması Allâh'ın bilgisi dâhilinde olma halidir. Kazâ ve kader konusu Neylî dîvânında şu şekilde ele alınmıştır:

“*Tîr-i kazâ, hükm-i kazâ, debîr-i kazâ, ser-nüvişt, hân-ı kâder, iktizâ-i kerde-i kazâ*” diye belirtilmiştir.

Levh-i ta'zîme vasf-ı iclâlün

*Böyle sebt eylemiş **debîr-i kazâ***

(K 13/61-23)

***Ser-nüviştin** görelî künc-i gam u mihnetde*

Olduğın bildi gönül ehl-i gama ser-defter

(G 74/116-3)

Lîk bir hikmet-i Hudâdur bu

*İktizâ-kerde-i **kazâ**dur bu*

(MS 5/373-81)

2.1.1.9. Âhiret ile İlgili Mefhumlar

2.1.1.9.1. Âhiret

İnsanların öldükten sonra geçiş yaptığı diğer âlem. Kıyametten sonrası insanların ebedî mekânı olarak bilinir. Cennet ehli cennete cehenem ehli ise cehenneme gittiği yer olarak zikredilir. Neylî Dîvânı'nda “*‘Ukbâ, gussa-i ‘ukbâ, rehber-i ‘ukbâ, dâr-ı ‘ukbâ*” şeklinde geçmektedir. Genelde öbür dünya veya öbür âlem anlamı ile kullanılmıştır.

Mey-i gül-gûn içesin def'-i gam-ı dünyâyâ

*Gelmeye hâtırına **gussa-i ‘ukbâ** nice bir*

(G 38/95-6)

Şâir dünya gamından kurtulmak için şarâb içmek ister ancak aklına ahiret geldiğinden bir çekinme söz konusu oluyor. Şarâb içerek ikisinin de gamından, derdinden kurtulacağından bahsetmektedir.

*Ne denlû vâ'iz itsen rind-i 'ıška va'de-i ferdâ
İder elbette meyl-i dil-ber ü sahbâ-yı gam-fersâ
Şenîden key büved mânend-i dîden ey dil-i şeydâ
İşitdük âhiretde hûr u Kevser var imiş ammâ
Nazîr olur mı ey sûfî mey ü mahbûba dünyâda*

(TH 2/239-B-4)

*Cân u ten beynine düşüp fûrkât
Dâr-ı 'ukbâya eyledi rihlet*

(MS 4/364-44)

Bu beyitte ise rûhun cân ve bedenden ayrılmasıyla ahirete veya öbür âleme göçmenin olacağını söylemektedir.

2.1.1.9.2. Kıyâmet ve Mahşer

Dünya'nın yıkılıp yok olması ve her şeyin bitmesi diye bilinir. Mahşer günü ise herkesin kıyametten sonra toplanıp diriltildiği gündür. Haşir meydanına toplanılır bu büyük bir kalabalık şeklindedir. Neylî Dîvânı'nda şu adlandırmalar şeklinde ele alınmıştır:

“Yevm-i tenâdd, rûz-ı cezâ, rûz-ı rüst-e-hîz, mahşerîyan, haşre dek, kızılıca kıyâmet, haşr, fitne-i mâhşer, kıyâmet, şûrîş-i mahşer, kadd-i kıyâmet, ferdâda tâb-ı mâhşer, rûz-ı haşr”

*‘Âceb mi muntazır-ı rûz-ı rüst-e-hîz olsak
Cezâ-yı hasmına vâfî degül anun dünyâ*

(K 7/49-22)

*Hudâ ikbâl ü 'izz ü kadr ü câhun ber-devâm itsün
O hengâma degin kim diyeler Yevm-i tenadd oldı*

(K 3/42-21)

Neylî övgü dolu sözlerle kasideyi sunduğu kişiye Allâh'tan du'âda bulunarak onun kıyamet gününe kadar 'izzetinin, kadir ve kıymetinin kıyamete kadar sürmesini niyâz etmektedir.

*Kaddün kabâ-yı sürh ile âfet degül midür
Âfet degül **kızılca kıyâmet** degül midür*

(G 43/98-2)

*Ferdâda tâb-ı **mâhşere** yokdur çü iştibâh
Yarınun issi var deyüp itme bu gün günâh*

(G 168/175-1)

2.1.1.9.3. Âhir Zaman

Bu *devre* dünyanın yıkılışına dair son demleri olarak bilinir. Yani kıyametin yaklaştığı en son dönem olarak zihinlerde yer edinmiştir. Neylî Dîvânı'nda “*âhir-zemân*” diye geçmektedir.

*Ruhun âhir dem-i hüsninde hatt-ı dil-sitân tutmuş
'Aceb bir fitnedür kim dâmen-i **âhir-zemân** tutmuş*

(G 97/129-1)

2.1.1.9.4. Cennet

Allâh'a inananların ibadet ve ita'at edenlerin, imân edip sadakat gösterenler ve aynı zamanda iyilik ve güzellik yapanlara Allâh'ın vaat ettiği bir mekân olarak bilinir. Neylî Dîvânı'nda cennet değişik mefhumlarda kullanılmıştır bunlar; cennetteki bazı melekler, cennetteki sular, yeme-içme, nûr, güzel cennet, cennet bağı veya gül bahçesini cennetle bağdaştırma gibi farklı şekillerde dillendirmiştir. Ayrıca dîvânda

“Nüh-pâye, riyâz-ı cennet, gurfe-i garrâ, gül-i gülş-şen-i Nu'man, hâzin-i cennet heâ-yı 'adne, cûy-ı tesnîm, behîşt-i ma'nevî, kûy-ı bâğ-ı cinân, Selsebîl, hûr-i cinân, hûr-veş, bâğ-ı cinân, behîşt-âsâ, 'âlî-cennet-âsâ, cennet, nûr-ı cinân, cennet-i âlâ, gül-zâr-ı cennet, cennet-i firdevsi, kıt'a-i cennet, cennet-i me'vâda, tescmîm-i

cennet” şeklinde kullanılmıştır. Bu alıntılar dokuz cennet, parlak cennet, cennetteki bazı yerler, bazı durumlar ve bazı yiyecek-içecek şeklinde şiirlerdeki yerlerini alarak anla kazandırmıştır. Cennet’in dîvânda nasıl geçtiğine dair bazı örnekleri şöyledir:

Nesîm-i cân-fezâsın görmüş olsa hâzin-i cennet
Hevâ-yı ‘adne tercih eyler idi her çi bâdâ bâ

(K 15/66-6)

Behîşt-i ma’nevîye verd-i terdür halka-i tevhîd
Mey-i tahkîka câm-ı bî-kederdür halka-i tevhîd

(G 23/86-1)

Ne feyz-i ebr çemen zib-i gül-istân-ı emânı kim
Behîşt-âsâ müzeyyen kıldı bâzâr-ı dil ü cânı

(G 190/189-2)

2.1.1.9.5. Cehennem

Cehennem, Allâh’a ita’at yerine doğaya, maddeye veya herhangi bir varlığa inanan ve arzu ve heveslerine aldanan, günahlar işleyen ve kötülüklerde bulunan kişilerin ceza görecekları yer olarak bilinir. Neylî Dîvânında “Dûzah, Cehennem” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Dûzaha olsa vezân bâd-ı nesîm-i lutfı ger
Bir gül-i gül-zâr-ı Firdevs ola her bir ahgeri

(K 2/38-21)

Neylî, gül bahçesini kırmızı renginden dolayı cehennemle tasavvur etmektedir. Nesîm rûzgârı bir esse de cennetteki Firdevs bahçesinde güller kor ateş gibi açılrsa, manası çıkmaktadır.

Telâtum eyleyüp emvâc-ı kahr-ı
Yezdânîlde o firkayı ka’rı cehenneme ilkâ

(K 7/50-27)

2.1.1.10. Diğer İtikadî Mefhumlar

2.1.1.10.1. Ölüm, Ecel

Ahirete göç veya bu dünyadan diğer âleme geçiş yapma şeklinde izah edilebilir. Ayrıca rûhun bedenden ayrılması şeklinde de tanımlanabilir. Ecel ise her canlının tadacağı Allah tarafından bilinen ve belirlenen ölüm zamanının gelmesidir. Neylî dîvânı'na ölüm ve ecel'i şöyle alır; “*Kazıyye, ölüm, helâk ol, ecel, dest-i ecel, cesed, hâl-i mevt, emvât-ı eşcâr, mevt*” şeklinde sınıflandırabiliriz. Ölüm ile ilgili bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Bizümle bir gice haşr olmağı yâda getürmezsin

*Dimezsın ey meh-i nâ-mihr-bân bir gün **ölüm** vardur*

(G 52/104-3)

Var ise haddi sâ'ir a'dânun

*Bu **kazıyye** kıyâsa besdür ana*

(K 13/61-20)

Neylî Dîvânı'nda kaside bölümünden alınan bu beyit, şâir Mora'nın fethi'ni anlatırken *düşmana* savaş alanını veya o olayları seyretmesi bile ölüm gibi olduğunu ve bunun da düşmana yeteceğini belirtiyor.

Ey pâdişeh-i kişver-i mülk ü melekût

Sultân-ı serîr-i kibriyâ vü ceberût

*İtdükde **ecel** nâme-i enfâsumı tay*

Ur nâmun ile dehânuma mühr-i sükût

(R 8/212-213)

Kisve-i pâk ile dürc-i sîmîn

*İ'tilâf eyledi çün rûh u **cesed***

(TR 28/270-12)

*Hâl-i mevtinde de degül gâfil
Yâd-gârun Buhûrcı Ya 'kûbı*

(MK 3/327-2)

*Nesîm-i subh refâtara getürdi serv-i gül-zârı
Dem-i 'Îsâ gibi **ihyâ** idüp **emvât-ı eşcârı***

(MF 15/343)

Şair, sabah rüzgârının endamlı sevgilinin kokusunu gül bahçesine getirince, tıpkı Hz. Îsâ'nın ölüleri canlandırdığı gibi sevgilinin gelişiyile de ölü ağaçlar canlandı manasını vermektedir.

2.1.1.10.2. Rûh

Can veya nefes olarak bilinir. Bedende var oldukça canlılık sağlanmış olur. Bedende çıkınca beden işlevi de bitiyor. Dîvânda parlak olan *ruh*, *nûrlu rûh*, *cesetteki rûh* şeklinde geçmektedir. Şu türlerde ele alınmıştır:

*“Neyyir-i iclâl-i rûh-âsâ, nûr-ı ruh, rûh-ı pür-tâb, rûh-ı revân pîrehensüz,
rûh u cesed, rûh”* diye dîvânda beyitlerde veya bendlerdeki yerini almışlardır.

Rûh'un beyitlerde geçiş şekli aşağıdaki bazı örneklerde verilmiştir:

*N'olâ olsa berâber kadr ü şân-ı çarh-ı çârumla
Ki sadr-ârâsıdur ol neyyir-i iclâl-i **rûh-âsâ***

(G 6/76-7)

*Pervâne-vâr dönmez idi üstine felek
Bezm-i hüdüya **nûr-ı ruhun** olmasa sirâc*

(G 20/85-3)

*Kisve-i pâk ile dürc-i sîmîn
İ'tilâf eyledi çün **rûh** u cesed*

(TR 28/270-12)

*Cem' olup nâziki-i âb u hevâ
Oldılar **rûha** gıda câna safâ*

(MS 3/360-11)

Yukarıdaki beyitte hava ve suyun toplanıp rûha ve cânâ gıda olduğunu, rûh ve cânı beslediğini belirtmiştir.

2.1.1.10.3. Peri

Peri, bir cin çeşidi olup dişi olanlarındandır. Bu dişi cin olan periler, çok alımlı ve güzel olarak bilinirler. Bu yüzden de dîvân şiirinde sevgililer daha çok perilere benzetilir ve onlar gibi gösterilir. Neylî Dîvânı'nda da sevgililer perilere benzetilir ve güzel olmasından dolayı sevgili peri gibi veya perilerden daha güzel olarak tasvir edilir. Dîvânda:

“*Peri, ol perî, bir perî, perî-rû, perî-zâd*” diye geçer. Bu özellikler sevgilinin yüzü, şahsiyeti ve sevgilinin kendisi peri gibi gösterilir. Buna dair örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Bizümle ol büt-i bî-gâne ülfet itmez mi

***Perî** ise ne var âdemle sohbet itmez mi*

(G 181/184-1)

*İtdi dîvâne dil-i zâr-ı **perî-rû**larına*

Aldılar sihr ile ‘aklûm çeşmi câdûlarına

(MF 5/341)

Didi ey fenn-i nakş üstâdı

*Bana tasvîr it **perî-zâdı***

(MS 4/363-31)

Yukarıdaki beyitte şâir; nakş üstadına seslenerek bana bir perî kişilikli birini tasvîr et diye üstâda bir nîdada bulunmaktadır.

2.1.1.10.4. Şeytan

Bir diğer ismi iblistir. Bütün melekler Hz. Âdem'e secde ederken Şeytân ise kendisinin ateşten yaratıldığını, insandan daha üstün olduğunu söyleyerek secde etmekten vazgeçmiştir. Bundan dolayı Allâh'a karşı geldiğinden Allâh onu

rahmetinden kovmuştur. Neylî Dîvânî'nda "Gezend-i dîv-i nefis" şeklinde kötülüğü ortaya çıkaran nefis manasında geçmektedir.

*Gezend-i dîv-i nefis-i def' için ashâb-ı tevhîd
Mücerreb bir tılsım-ı mu'teberdür halka-i tevhîd*

(G 23/87-2)

2.1.1.11. Çeşitli İnanışlar ile İlgili Mefhumlar

2.1.1.11.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

Dîn, Allâh'ın kanunları olarak bilinir. Din aynı zamanda kainâtın, dünyânın ve insanların yaradılış gayelerini açıklayarak manasızlıktan kurtulmasına vesile olur. İmân ise, hiç şüphe duymadan Allâh'a inanmaktır. Şeri'at, İslâmın kuralları olarak zikredilir. Mümin, imân eden ve İslâm'ın şartlarını benimseyen kimse olarak bilinir. Müslümân ise İslâm dininde olan kimsedir. Neylî Dîvânî'nda bu tür mefhumlara çokça yer verilmiştir. Bunlar;

"Erkân-ı İmân, şer'a, şer', din u devlet, dîn, beyzatü'l-İslâm, ehl-i İslâm, şer'-i şerîf, İmânsuz, dînsüz, imân idenler, sultân-ı dîn, şer'-i mübîn, ihyâ-yı dîn, 'asker-i İslâm, 'asker-i dîni, ehl-i İslâm, ehl-i İslâm, sultân-ı dîn, hâkimü'ş-şer'i, seyyid- dîn, tarîk-i şer'a, mürâ'ât-ı şeri'atle, bâzâr-ı dîn, şe'âir-i İslâm, devhâ-i dîn, a'dâ-yı dîn, şer'-ı İlâh, şer'-i mübîn, câme-i Müselmânân, kisve-i İslâm, şem'i imân, dîn-i Nasrânî, Müselmânî, Ehl-i İslâm, Dîn-i İslâm" şeklinde, şiirlerde yerlerini ve anlamlarını almışlardır.

*Şekli bir 'ankâ-yı Kâf-ı mâ' deledür kim ider
Beyzasıyla beyzatü'l-İslâm def'-i şûr u şer*

(K 16/69-4)

*N'ola ol kâfir-i hüsne havâle itsem ağyârı
Meseldür dînsüzün ey dil gelür hakkından imânsuz*

(G 76/117-3)

*‘Âdû-yı çâr-yârı kahr idüp Sultân Ahmed Hân
Alındı genc-i Gence ehl-i İslâm oldılar pür-şâd*

(TR 39/281-1)

*Gördüm ol deyr içinde bir ruhbân
Câmesi câme-i Müselmânân*

(MS 4/361-3)

*Nice demdür ki ben Müselmânâm
Dîde pür-nûr-ı şem’-i îmânâm*

(MS 4/361-7)

*Ki idüp terk-i dîn-i Nasrânî
Oldı rûzı bana Müselmânî*

(MS 4/365-55)

“Dîn-i Nasrânî” şeklinde alınan bu beyitte Hristiyânlık ile ilgili dîvânda yer alan tek beyit olarak geçmektedir.

2.1.1.11.2. Namaz

Namaz, İslâmın beş esasından bir tanesi olarak bilinir. Allâh’a günde beş vakit olarak ibadet edilerek secde edilir. Bu yapılan görev Müslümânlarda kulluğun bir gerekliliği olarak gerçekleştirilir. Neylî dîvânı’nda “Beş vakit” diye geçmekte olup örneği aşağıya alınmıştır.

*Husrev-i ‘asr u âsaf-ı ‘ahde
Farzdur beş vakitde hayr-du’â*

(K 13/62-41)

2.1.1.11.2.1. Câmi, Mescit

Câmi’, Müslümânların içinde ibâdet ettiği, namaz kıldığı ve du’âda bulunduğu yerdir. Mescid ise câmi’nin olmadığı yerlerde câmi’ yerine ibadetin gerçekleştirildiği yer olarak tanımlanabilir. Neyî Dîvânı’nda mescidler ve câmiler

kutsal yerler olarak bilinir. Ve ayrıca bir beyitte câmi'nin kurallarına değinilmiştir. Dîvânda, “*Mescûd-ı kutsiyan, câmi’-i cerîde-i fazl*” şeklinde geçmektedir.

*Eyleyüp kâk-i tîreyi Âdem
Kıldı mescûd-ı kutsiyan anı hem*

(MS 2/358-2)

*Fihris-i câmi’-i cerîde-i fazl
Nûr-ı bîniş fazâ-yı dîde-i fazl*

(MS 5/369-22)

2.1.1.11.2.2. Kible, kıblegâh

Müslümânların namaz ibadetine başlarken yöneldiği yön olarak bilinir. Bu yön Mekke’yi göstermektedir. Yani kuzeyde olanlar güneye dönerek namaz ibâdetlerini gerçekleştirirler. Neylî’de kible, imân ehli’nin yöneldiği taraf ve Peygambere ithafen kıblegâh-ı Mustafa diye zikredilir. Dîvânda “*Kible-i ehl-i imân, kible-gâh-ı Mustafâ*” şeklinde geçmekte olup örneği aşağıya alınmıştır.

*Tufeyl-i zâtı iken Mustafânun ‘arş ile kürsî
Zihî ‘izz ü şeref kim kible-gâh-ıMustafâdur bu*

(G 150/165-3)

2.1.1.11.2.3. Ezan, Duâ, Salâ

Ezan, namaza çağırma, ibadete çağırma olarak bilinir. Dîvânda “*bang, âvâze-i gül-bang, ezân*” şeklinde geçer. Du’â ise Allâh’tan niyaz etme, dileme, isteme manasıyla bilinir. Dîvânda şu şekilde ele alınır; “*du’â, tîr-i du’â-i sûziş, du’â-gûy, du’âmuz, du’â-gûn, du’âyıla, du’â-gûy-ı serây-ı devleti*, şeklinde zikredilerek özellikle du’â eden, du’â okuyan ve ateşli du’ânın okları şeklinde şiirlerde gösterilmiştir. Salâ’, cum’anamazı veya biri öldüğünde okunur. Dîvânda; “*salâ, salâ-yı işret*” diye geçer. Örnekleri aşağıya alınarak gereken belirlemelerle okuyucuya sunulmuştur.

Viridi bâng-ı “‘aleyke ‘avnü’ allâh”

Sâk-ı ‘ârşâ tezelzül-i eczâ

(K 13/59-4)

Salâdur ehl-i ‘ışka savt u zikri hân-ı ihsâna

Keşîde bir simât-ı mâ-hazardur halka-i tevhîd

(G 23/87-5)

Hemîşe neyyîr-i iclâli reşk-i mihr ü mâh olsun

*Budur Hakdan **du’âmuz** her ne dem leyl ü nehâr olsa*

(G 170/177-15)

2.1.1.11.3. Oruç

Oruç, gün boyunca aç kalma veya hiçbir şey yememe, içmeme anlamıyla bilinir. İslâm’ın beş şartından biridir. Bir ibâdet biçimidir. Dîvânda “*Oruc*” şeklinde geçerek dîvânın bir beyitinde şâir, bu mübarek ayın nûrunu yalnızca zahîde bırakmayacağını söylemektedir. Bir örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Var yine şehrin **oruc** nâmında bir meh-pâresi*

Yâ seferdür yâ tahammül mübtelâya çâresi

(G 179/182-1)

2.1.1.11.4. Hacc

2.1.1.11.4.1. Hacc

İslâm’ın beş şartından bir tanesidir. Durumu müsait olan Müslümânlara farzdır. Ka’be-yi ziyaret ve ibâdet amacı taşımaktadır. Neylî Dîvânı’nda “*Hacc*” şeklinde geçip aşağıdaki beyitte sevlinin bu yıl Hac’dan gelmesiyle ayağının tozunu ordan getirerek ‘aşığa bir göz ilacı olarak hediye getirdiğini belirtmiştir.

‘Uşşâkına hediye-i kuhl-i cilâ yeter

***Hacdan** ayağı tozu ile geldiği bu sâl*

(G 116/140-2)

2.1.1.11.4.2. Kâbe ile İlgili Mefhumlar

2.1.1.11.4.2.1. Kâbe

Tüm Müslümânların kiblesi olarak bilinir. Müslümânların ibâdet edince yöneldiği yerdir. Hz. Âdem tarafından inşa edildiği rivayet edilir. Fakat Hz. İbrâhim tarafında yeniden inşa edildiği bildirilmiştir. Dîvânda; bir yöne yönelme, ‘âşığın ka’besi, Allâh’ın beyti ve du’â kalesi olarak zikredilir. Dîvânda geçen şekilleri; “*Kible-i ehl-i ikbâl, Ka’be-i maksûd, ka’be-i ‘uşşâk, kible-gâh-ı Mustafâ, beyt-i Cenâb-ı Kibriyâ, pey-â-pey tâ’ifân, kala-yı du’â, makâm-ı pâk-i İbrâhîm, der-i beyt-i Hudâ, astâr-ı beyt, nazâr-gâh-ı Hudâ, gönüller ka’besi, mescûd-ı kutsiyan, pey-rev-i Ka’be*” diye geçmektedir. Aşağıda birkaç örneği verilmiştir.

*Tufeyl-i zâtı iken Mustafânun ‘arş ile kürsî
Zihî ‘izz ü şeref kim **kible-gâh-ı Mustafâ**dur bu*

(G 150/165-3)

*Matâf-ı enbiyâ **beyt-i Cenâb-ı kibriyâ**dur bu
Gözün aç gâfil olma kim **nazâr-gâh-ı Hudâ**dur bu¹⁶*

(G 150/165-1)

*Eyleyüp kâk-i tîreyi Âdem
Kıldı **mescûd-ı kutsiyan** anı hem*

(MS 2/358-2)

*Pey-rev-i **Ka’be** recâ-yı Vâsik
Eyleye ka’bını ‘âlî Hâlîk*

(T 1/377-8)

2.1.1.11.4.3. Hacerü’l-Esved

Siyâh bir taş olup Ka’be’de bulunur. Siyâh renginden dolayı ona “esved” denilmektedir. Semâvi bir taş olduğuna inanılır. Ka’be’nin doğu kısmında yer aldığı bilinir. Neylî Dîvânı’nda aşağıdaki beyitte olduğu gibi geçmektedir.

¹⁶ Şâir Nâbî’nin Kâ’be’yi anlatan “ Bu” redifli gazeli’ne naziredir.

*Hâcer nâmıyla itdi cilve çeşm-i ehl-i zâhirde
Hâkikatde sevâd-ı bîniş-i ehl-i hüddâdur bu*

(G 150/165-6)

2.1.1.11.4.4. Çâh-ı Zemzem

Zemzem kuyusu olarak bilinir. Dîvânda kuyu şeklinde değil de zemzem suyu olarak zikredilir. Bu su, şifâ olarak bilinir. Suyun temiz ve şerbet tadında olduğu belirtilir. Derde tutulmuş olanlara veya isyanda olan kimselere bu suyun bir ilaç gibi geldiği anlatılmıştır. Örneği aşağıdadır.

*Şifâ kasdıyla nûş it şerbet-âsâ **zemzem-i pâkin**
Giriftârân-ı derd-i cürm ü 'isyâna devâdur bu*

(G 150/165-7)

2.1.1.11.5. Kurban

Bir amaç için feda etme manası taşır. Genellikle Müslümanlarda Allâh'ın rızası için kurbân kesilir. Ve bir sünnet olarak gerçekleşen bir durumdur. Dîvânda 'âşık daha çok sevgilinin gözü veya sevilinin kendisi için cânından vaz geçerek kendini fedâ eder. Dîvânda “Kurban, Olsun fedâ, kurbân-ı çeşm” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda verilmiştir.

*Olur sad-cân-ı 'âşık çeşmine **kurbân** o hûn-rîzûn
Ne dem ki gamzesini sala tîğî hûn-feşân-âsâ*

(G 4/75-4)

*Hep 'ışkı tekyesine bırakmazdı postını
Kurbân-ı çeşm-i olmasa ol meh-veşûn gazâl*

(G 116/140-2)

2.1.1.11.6. Günâh, Tevbe

Günâh, genelde Allâh'ın emirlerine veya dînin yasaklarına karşı gelme o emirleri çiğneme anlamı taşır. Tevbe ise, yapılan bir hatadan bir daha yapmama

suretiyle vazgeçmek veya bırakmaktır. Dîvânda günahın veya vebal'in kalpte kara bir leke olduğu belirtilirken, kara günah ve ara lekeyi izâh eden "süveyda-veş" kullanılmıştır. Tevbe'ye ise bu günahlardan vazgeçerek kurtuluş vesilesi gözüyle bakılmıştır. Dîvânda "vebâl, süveydâ-veş, günâh, tevbe,zahm-ı güneş" şeklinde geçmektedir.

*Bu 'asrun böyle ancak şimdi hükm-i kevkebi Neylî
Ki esbâb-ı şeref cem' eyleyen kesb-i vebâl eyler*

(G 61/109-)

*Gözümnden merdüm-âsâ hâl-i rûy-ı dil-rübâ çımaz
Süveydâ-veş dilümden fıkır-i ülf-i müşg-sâ çıkmaz*

(G 93/127-1)

*Vesay-şûy-ı günâh oldukça tevbe mi olur mâni'
Komaz hâssiyetin icrâya âb-ı telh-i sâbûnun*

(G 103/133-3)

*'Âlem-i feyz-i akdesi seyre
Dide-i câna perde oldu zünûb*

(MK 13/330-1)

2.1.1.11.7. Gazâ

Dîn uğruna yapılan savaşlar veya cihatlardır. Dîvânda, "Gazâ" diye geçer. Aşağıdaki beyit bir kasideden alınırken şâir, pâdişâhın çok şanslı olduğunu, çok açık bir bahta sahip olduğunu söyler. Çünkü o pâdişâh bir gazâ zamanına denk gelmiştir. Yani tam da dîn uğruna savaşılması gereken bir zamanda başa geçmiştir. Ve bu herkese nasip olmaz, demeye getiriyor.

*Bu dahı baht-ı pâdişâhîdür
Ki zemânında oldu böyle gazâ*

(K 13/62-32)

2.1.1.11.8. Nûr

Parıltı, ışık veya aydınlık manalarına gelir. Karanlığı yok eden ışık şeklinde zikredilir. Dîvânda, “*Neyyir-i tab’*, *nûr-‘adl*, *nûrânî*, *neyyir-i ecv-i himem*, *nûr-ı ruhsâr*, *nûr-ı ruh*, *nûr-ı siyeh*, *neyyir-i iclâl*, *lücce-i nûr*, *neyyir-i sa’d-i ikbâl*, *feyz-i nûr*, *bî-nûr u ziyâ*, *nûr-ı cebîn*, *nûr-ı cinân*, *nûr-ı tevhîd*, *misâl-i neyyireyn*, *mahz-ı nûr*, *nûr-ı bîniş*” diye geçer. Anlam olarak; özellikle pâdişâhlar veya sevgili için nûr yaradılışlı, nûrlu adalet, nûr yüzlü, parlak nûr, nûr’un feyzi diye daha birçok kullanımı mevcuttur. Nûr kelimesinin geçtiği birkaç beyit aşağıya alınmıştır.

N’olâ olsa berâber kadr ü şân-ı çarh-ı çârumla

*Ki sadr-ârâsıdur ol **neyyir-i iclâl-i rûh-âsâ***

(G 6/76-7)

Pervâne-vâr dönmez idi üstine felek

*Bezm-i hüdüâya **nûr-ı ruhun** olmasa sirâc*

(G 20/85-3)

***Feyz-i nûr** itmede hûrşîd-i cihân-efrûzı*

Böyle sâl-i tarabun böyle olur nev-rûzı

(TRB 1/201-1B-1)

Fihris-i câmi’-i cerîde-i fazl

***Nûr-ı bîniş** fazâ-yı dîde-i fazl*

(MS 5/369-22)

2.1.1.12. Küfr, Kâfir

Küfr; örtmek ya da kapatmak anlamındadır. Hakk’ı gizleyene ve inkâr edip yok sayanlara da “kâfir” denilmektedir. Dîvânda bazen sevgiliye de kâfir denilmiştir. Çünkü sevgili İslâm’a değil de başka bir dîne mensuptur. Neylî Dîvânı’nda şu tür kullanımlarda bulunulmuştur; “*kâfir*, *küfr*, *küfâr*, *kâfir-i hüsn*, *küfr ü şirk*, *küffar*” diye divânda bulundukları beyitlerde veya bendlerde kendi anlamlarına göre yer bulmuşlardır. Dîvânda kullanım örneği hemen altta verilmiştir.

*Kim Beligradı alup düşmen nice eyyâm u sâl
Kâfire oldu esîr ol hısn-ı pâk u mu'teber*

(K 16/69-7)

Beyitte Belgrâd'ın uzun süre düşmanın elinde kaldığı ve böyle itibârlı bir güzelliğin kâfirlerde esir gibi olduğunu ve bunun da üzüntüye sebebiyet verdiğini belirtir.

2.1.1.12.1. Deyr, Kilisâ, Havra

Deyr ve Kilise, Hristiyanlarda ibadet edilen yerler olarak bilinir. Havrâ ise Yahudi ibadet yeridir. Neylî'de fazlaca geçmemektedir. Havra ise Kışt-i künişte diye zikredilmiştir. Dîvânda “*Kışt-i künişte, büt-i deyr, deyr, pîrr-i deyr*” diye geçerken bunlar içerisinde en çok tekrar eden “deyr” olmuştur. Dîvânda geçiş şekli aşağıda verilen birkaç örnekle gösterilmiştir.

*Kışt-i künişte oldu o serv-i çemen çemân
Büt gibi kaldı hayret ile berhemen hemân*

(G 133/152-1)

*Erbâb-ı 'ışk ol büt-i **deyr**-i melâhatün
Şevk-i şarâb-ı la'li imiş mey-perest iden*

(G 139/156-4)

*Gördüm ol **deyr** içinde bir ruhbân
Câmesi câme-i Müselmânân*

(MS 4/361-3)

2.1.1.12.2. Büt

Heykel anlamı taşır. Bazı toplumlarda ilâh diye tapılmıştır. Dîvânda sevgili, puta benzetilerek sevgili bir put kadar güzeldir. Put'un tüm özelliklerini taşımaktadır. Neylî'nin şiirlerinde; “*sanem, büt-i ra'nâ, büt-i şûh, çeşme-i bütân, reşk-i bütân, büt-i rakkâs, büt-i deyr, büt-i bî-gâne, büt-i bed-kîşe, duhter-i tersâ, 'anber-i*

tersâ” şeklinde geçmektedir. Nazımlarda sevgili put gibi edalı, put gibi oynar ve put gibi güzel kokar. Dîvânda kullanım şekilleri aşağıda birkaç örnekle gösterilmiştir.

*Gözümde **sanemün** ‘aks-i tâk-ı ebrûsı
Yem-i sirişki güzâra hayâline pül olur*

(G 31/91-4)

*Bizümle ol **büt-i bî-gâne** ülfet itmez mi
Perîse ne var âdemle sohbet itmez mi*

(G 181/184-1)

*Nakş ider ol **sanemün** hüsnini levh-i câna
‘İşkî bir sûrete kor gibi dil-i dîvâne*

(MF 87/353)

*Vardı bir şûh **duhter-i tersâ**
Zülfi gül üzre ‘**anber-i tersâ***

(MS 4/361-14)

2.1.1.12.3. Rûhbân, Papas

Neylî Dîvânı’nda çokça geçmeyen konulardan bir tanesidir. Rûhbân ve Papas, Hristiyanlıkta din adamlığı görevini yürüten kişidir. Dîvânda, kilise içinde bir Müslümân elbisesiyle görünmüş olarak geçmekte ve yine râhib, sevgiliyi görür görmez içine bir nûr doğar ve doğruluk, güzelliğe ulaşır. Dîvânda bu terkipler şeklinde geçer; “*Rûhbân, râhib*” ve geçen iki örnek aşağıda gösterilmiştir.

*Gördüm ol deyr içinde bir **ruhban**
Câmesi câme-i Müselmânân*

(MS 4/361-3)

*Didi **râhib** görince anı hemân
Düşdi bir nûr gönlüme ol ân*

(MS 4/366-71)

2.1.1.12.4. Zünnâr

İp. Hristiyân râhiplerin veya puta tapanların, papazların bellerine bağladıkları örme kuşak. (Rükûa mani olduğu için kullanılasıküfür alâmeti sayılmıştır). (Uyg, Oncu: 2016). Dîvânda, “Zünnâr-beste” diye geçer. Beyitte zünnâr takan kişi oynayan güzele bakarken zühd sahibi olan zâhid ise salâvât tesbihlerini çekmektedir. Deyip zâhidi bir zünnâr takan kadar becerikli olmadığını söyler.

*Zünnâr-beste ol büt-i rakkâsı seyr idiüp
Zâhhid çevirdi sübhâ-i zühdün imâmesin*

(G 136/154-3)

2.1.2. Tasavvuf

2.1.2.1. Tarîkat ve İlgili Mefhumlar

Tarîkat; özellikle tasavvufta *Hakk’a ermek için tutulan, birtakım kuralları ve âyinleri bulunan yol* (Uludağ, 2012: 343). Diye geçmektedir. Bu yol iyiye, güzele ve doğruya götürüldüğüne inanılır.

2.1.2.1.1. Mevlevî, Semâ

“*Mevlâyâ mensup, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin tarîkatı, yolu ve bu tarîkatten olan kimse*” (Devellioğlu, 1993: 636). Sema ise; *mevlevî âyinlerinde tarîkat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmesi, zikretmesi* (Devellioğlu, 1993: 934). Dîvânda ise özellikle Mevlevî olan sevgiliye sadık olunması gerektiğini ve Mevlevîhâne’ye gitmek istenildiği, orada yârin olduğunu düşünmektedir. Üstelik semâ’nın bir âyin olduğunu dile getirmektedir. Dîvânda “*Mevlevî-i şûh, Mevlevî-hâne, âyîn-i semâ*” diye geçmektedir.

*Bir Mevlevî-i şûha olup ‘âşık-ı sâdık
Hâlüm diyicek döndi didi öyle mi ‘âşık*

(MF 9/342)

*Hem-reh olup bir iki yârâna
Kasd olunur mı **Mevlevî-hâne***

(MS 5/369-29)

*İdüp âyîn-i semâ'ı icrâ
Oldı fevvâreleri şevk-efzâ*

(MS 3/360-10)

2.1.2.1.2. Naşkîbendî

Bir tarikat yoludur. Neylî Dîvânı'nda özellikle çoğu seçilmiş kişilerin birleşip Nakşibendî'lik yolunda gittiği ve bunların da Allâh'ın mazharına ve lütfuna kavuştuğu belirtilir. Divânda şu mefhumlar şeklinde gösterilmiştir. “*Nakş-bendiyye, Nakış-bendiyyeye, Târîk-i Nakş-bendiyye, Nakş-bendîde*” Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Târîk-ı Nakş-bendiyye olup bi'l-cümle muhtârı
Hemîşe mazhar-ı tevîk-i Hayy-i lâ-yenâm oldı*

(TR 62/298-6)

2.1.2.1.3. Bektâşî

Bektâşilik de bir tarikat yolu olarak bilinir. *Bektâşi; Hacı Bektâş Velî Tarîkatına mensup olan kimse* (Devellioğlu, 1993: 81). Neylî Dîvânı'nda şiiirlerde çokça işlenmeyen konulardan bir tanesidir. Dîvânda şu şekilde “*Bektâşiyân*” geçmekte olup örneği aşağıda mevcuttur.

*Ba'z-ı eşhâsda o kasırdur
Lîk **Bektâşiyân**da hâzırdur*

(L 10/317-3)

2.1.2.1.4. Kalender, Abdal, Derviş

Kalender; *iki âlemden ilgisini kesen dünyâyı ve ahreti umursamayan. Kalender örfe, ananeye, âdetlere ve toplumun kurallarına karşı ilgisizdir. Hiçbir*

şeye aldırılmaz (Uludağ, 2012: 205). Abdal; dünyadan habersiz kalacak kadar kendini ahirete, gönlünü hakk'a veren saf derûn insanlar, ermişler (Uludağ, 2012: 19). Derviş ise; fakir, yoksul, dilenci. Sûfî, mutasavvîf (Uludağ, 2012: 103). Neylî dîvânı'nda abdal'ın gizli bir sırra erdiğini, dervişlerin ise hak aşkıyla zayıfladığı ve dervişlerin ilim, irfân bildiği vurgulanmıştır. Dîvânda “*Âbdal, lâgarî dervîş, külbe-i sohbet-i dervîşân*” diye zikredilmiştir. Örnekleri aşağıdadır.

*‘Uşşâka olduğına peder reh-ber-i visâl
Âbdâl lafzı oldu bu sırr-ı haftîye dâl*

(G 116/140-1)

*Cismi hem sîmîn ü hem gâhî semîn
Lâgarî **dervîşdür** gâhî hemîn*

(L 3/313-10)

*Külbe-i sohbet-i **dervîşândur**
Gül-şen-i bî-bedel-i ‘irfândur*

(MS 3/359-3)

2.1.2.1.5. Işık

Işık; ziyâ, nur. Osmanlılar zamanında bazen Bektaşilere, Alevilere, Hurûfîlere ve Râfîzî eğilimli derviş zümrelerine ışık ve ışık taifesi adı verilmiştir (Uludağ, 2012: 178). Dîvânda “*enver, ziyâ-cûy, sirâc, envâr-ı şem’*,” diye geçmektedir. Dîvânda, ışığın bir nur olduğu özellikle üstünde durulan bir nokadır. Bir iki örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Pervâne-vâr dönmez idi üstüne felek
Bezm-i hüdaya nûr-ı ruhun olmasa **sirâc***

(G 20/85-3)

*Ey âyîne-i kalbin iden jeng-i riyâ
Çün çehre-i seng-i hâre **bî-nûr u ziyâ**
Vir saykala-i mecâzî mir’ât-ı dile
Ruhsâr-ı hakîkât ola tâ cîlve-nümâ*

(R 3/211)

2.1.2.1.6. Pîr, Pîr-i mugân, Mürîd, Şeyh, Dede

Özellikle tasavvufta *Pîr*; *şeyh*, *mürşid*, *Pîr-i mûgân* ise; *aşk şarâbını sunan hakiki ve kâmil mürşid, kutb-ı âlem, rehber* (Uludağ, 2012: 286). Şeklinde tasavvuf terimlerinde yer alır. Dîvânda, özellikle “*Der-i kûy-ı mugan, kûy-ı mugân, mihnet-geh-i pîrân, pîr-i mugân, pîr, nefes-i pîr, pîr-i mugân*” gibi adlandırmalarla şiirlerde yer edinir. Ve şâir hasta ve gamlı olduğu için daima pîrin dergâhına gitme ve elinden bâde içme arzusundadır. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

Var der-i kûy-ı mugâna taleb-i bâde ile

Yüri ey haste-i gam derdüne dermân idegör

(G 40/96-2)

Kûy-ı mugâna eyleme âmed-şüidin ‘aceb

Neylî degül o der-gehe dünyâ gelür

(G 67/112-5)

Olmayan dâğ-ı gam u mihnet ile zâr u nizâr

Ney gibi kâbil-i feyz-i nefes-i pîr olmaz

(G 83/121-2)

İdeli pîr-i mugân sâgara destinde nazar

Ayağı şevk ile meyhârelerin yer mi basar

(MF 52/348)

2.1.2.1.7. Dergâh, Hânîkâh, Harâbât, Savma’a, Tekye

Tekke; *dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp şeyh veya halîfesinin yönetimi altında zikir, âyin ve ibâdet ettikleri, seyr ve sülûkla meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ahlaken eğitilip olgun ve yetkin kişiler haline geldikleri yer* (Uludağ, 2012: 350). Dergâh, hânîkâh, harâbât, bunların hepsi tekke ile aynı anlamı taşımaktadır. Neylî dîvânı’nda “*âsitân, gubâr-ı der-geh, der-gâh,istirşâd, dergeh, hân-kâh, ‘ışkı tekye, hidmet-i der-geh, âsitân, harâ-âbâd-ı ‘ışk, der-gâh-ı Hudâ, der-gâh-ı cebîn-fersâ, hânkâhlar, tekye-i Firdevs-âsâ, tekye-i ‘ışk u mahabbet, külbe-i sohbet-i dervîşân*” diye geçip ve bu yerlerin; ibâdet, zikir, sohbet, muhabbet yeri olduğu belirtilir. Aşağıya bazı örnekleri alınmıştır.

*Hep 'ışkı tekyesine bırakmazdı postını
Kurbân-ı çeşm-i olmasa ol meh-veşün gazâl*

(G 116/140-2)

*Şeh-i Îrân dahi **der-gâh-ı câha** eyledi i'lâm
Ki nâ-hâk mezheb-i bâtıldan idüip rûy-gerdânî*

(K 8/51-12)

*Anlar ki bu vîrâneyi ma'mûr sanurlar
Mâtem-kedeyi **hân-kâh-ı** sûr sanurlar*

(G 63/110-1)

*Dil-i vîrânımı dest-i keremle yapma sultânım
Harâb-âbâd-ı 'ışkı eyleyüp âbâd n'eylersin*

(G 142/158-2)

*Ve lâkin **hânkâhlar** anda nedret üzre olmağla
Bu emrün sırrı pes gence-i hafâda der-kemîn oldı*

(TR 63/300-7)

2.1.2.1.8. Hırka

Hırka; yamalı elbise, çeşitli kumaş parçaları birbirine dikilerek yapılan elbise, murakkaa; dervişlerin toplu zikir yaptıkları esnada giydikleri yelek (Uludâğ, 2012: 166). Neylî Dîvânı'nda “*Hırka-i pûşân, küleh-pûşân, hırkâ-i şerîf, hil'at-i hâssı-i 'izz-i sermed, hırka, kisve-i pâk-i resûl*” diye geçer. Dervişlerin giyiği hırkadan ziyade peygamberin de giydiği hırka dile getirilmiştir ayrıca bu hırkanın Sultân Ahmed tarafından saklanıp korunduğu da belirtilmiştir. Bu hırkaların maddi anlamda ucuz ve değeri olmazken manevi anlamda pahabiçilmez bir servettir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Tâc-ı hûrşîde ider nâz **küleh-pûşânı**
Hırka-pûşânı virür atlas-ı çarhı erzân*

(G 134/153-3)

*Dûş-ı iclâlinün olmuş ezeli
Hil'at-i hâssı-i 'izz-i sermed*

(TR28/269-6)

*Kisve-i pâk-i resûlî kodı bu
Sîm sandûkaya Sultân Ahmed*

(TR 28/270-19)

2.1.2.2. Tecellî

Tecelli; âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek zuhur etmek. Tasavvufta ise, gaybden gelen ve kalpte zahir olan nurlar. Görünmeyenin(guyûb) kalplerde görünür hale gelmesi (Uludâğ, 2012: 346). Neylî Dîvânı'nda ise, “*tecellî, Tûr-ı tecellî, tecellî-i feyzi*” diye geçmektedir. Özellikle âyetlerin gelişi ve yazılışı için kullanılan söz olmuştur. İlâhî kudretin nurlu sözleri tecelli edip kalem bunu yazma şerefine nail olmuştur. Bir diğer beyitte ise Allâh'ın Hz. Mûsâ'ya Tûr Dâğı'nda verdileri ve konuşmaları bir tecelli örneği oluşturmıştır.

*Becâ degül mi **tecellî** iderse nûr-ı sühân
Kelîm-i hâmeye oldu sahîfe Tûr-ı sühân*

(MK 31/336-1)

*'Aceb mi Tûr-ı **tecellî-i feyz** dirsem eger
Ki oldu hem-dem-i Mûsâya cây-ı 'adn-âsâ*

(MK 36/337-2)

2.1.2.3. Cezbe, Hâl

Hâl; durum. Tasavvufta; insanın iradesi ve çabası olmadan sırf Allâh'ın bir lütfu olmak üzere kalbe gelen manalar (feyz, bereket, marîfet, his ve heyecân) (Uludâğ, 2012: 154). Neylî Dîvânı'nda özellikle sonbaharda gül bahçelerinde otların ve bitkilerin sararması bununda orların dile geldiği ve ömrünün son bulma aşamasını yansıttığını söyler.

*Her nev-bahâr-ı 'ömre hazân der-pey olduğın
Söyler **zebân-ı hâl** ile gül-şende her giyâh*

(G 168/175-3)

*Bana bu hâlden gelüp hâyret
Sırrını fehme eyledüm rağbet*

(MS 4/361-4)

Bir sırrın var olduğunu bunu hâl ile anladığını ve buna hayret kaldığını söylemektedir.

2.1.2.4. Halvet

Halvet; uzlet, inzivâ, yalnızlık. Tasavvufta, ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren (manen) konuşmak, ruhen sohbet etmek. Masivâdan ilgiyi kesip tamamen Allâh’a yönelmek ve kendini ibadete vermek (Uludâğ, 2012: 156). Neylî Dîvânı’nda “*Halvet*” diye geçer. Yalnızlık ve kimsenin olmadığı zamanda çoklukta tekliği yani Allâh’ı bulduğunu ve bu yüzden de feyiz hücrelerinde izdiham yaşandığını belirtir. Örneği hemen aşağıda gösterilmiştir.

*Virüp kesretde vahdet halvet ender-encümen hükmin
Füyûzât ile her bir hücre cây-ı izdihâm oldı*

(TR 62/299-9)

2.1.2.5. Kanâat, Sabır

Sabır; dayanma, dayanıklılık. Tasavvufta, başa gelen musibetlerden dolayı Allâh’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak. Kul, karşılaştığı sıkıntı ve belaların verdiği üzüntüyü yalnızca Allâh’a arz eder ve onun inayetini ister (Uludâğ, 2012: 302). Neylî Dîvânı’nda sabır özellikle giyilen bir elbise olarak nitelendirilmiştir. Sabrın sonu her zaman iyi şeylere işâret etmektedir. Ayrıca düşmana karşı da sabırlı olunması gerektiğini ifade etmektedir. Dîvânda şu şekilde “câme-i sabrum, metâ’-ı sabr, sabr-ı mihnet-i ‘ışk, sabr” geçmektedir. Aşağıda iki örneği verilmiştir.

Deride olmağa dâmân-ı câme-i sabrum
Derûn-i dilde olan hârhârdur bâ'is

(G 18/83-2)

Sabr idüp zahmetine ihvânun
Ser virürsin işinde yârânun

(MS 5/368-10)

2.1.2.6. Keşf ü Kerâmet

Keşf-i kerâmet; Kerametlerin bilinmesi (Devellioğlu, 1993: 511). Kerâmet; şeref. Tsavvufta ise, peygamberlik iddiasıyla ilgisi olmaksızın bir kişide harikulade bir halin zuhur etmesi (Uludâğ, 2012: 211). Neylî dîvânı'nda “kerâmet” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

Zuhûrî hârik-ı 'âde ricâl-i 'asra göre
*Kerem zemâneye nibet 'aceb **kerâmetdür***

(G 42/98-4)

2.1.2.7. Vilâyet

Vilâyet; velilik, ermişlik, Hakk'ın kulunu, kulun Mevlâ'sını dost edinmesi, Allâh ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk; Allâh'ın kulun (ibadet, tâat, gibi) işleri kendi üzerine alması; Allâh'ın kulun, kulun da Allâh'ın velisi (vekili) olması (Uludâğ, 2012: 378). Dîvânda özellikle dönemin velisi, hayırlı du'âsı olan kimse, dotluk ve muhâbbet ehli, iyi yaradılışlı kimse olarak geçmekte olup “velî, veliyy-i nak, veliyy-i ni'met-i 'asr” şeklinde ele alınmıştır.

Enâma sarf ider dâ'im metâ'-ı lutf u ihsânı
***Veliyy-i nakd** du'â-yı hayrdur ol masrafâ îrâd*

(K 15/67-20)

Sipihürin gerçi var iki çerâğı mihr ile mehden
***Velî** bu üç fenefle oldı andan lâ-cerem müzdâd*

(TR 66/304-8)

*İtmege nakş anun gibi Mânî
Yoğıldı n'eylesün **velî** cânı*

(MS 4/362-26)

Beyitte resim üstadı Mânî, bir resim çizmekte ancak ona verilecek bir dost ve sevgi cânının olmadığını izah eder.

2.1.2.8. Hayret

Hayret; şâşmak, şâşırmak. Tasavvufta ise, kalbe gelen bir tecelli (vârit) sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi (Uludâğ, 2012: 163). Dîvânda kişi bir sır karşısında hayrete düşmektedir ve bu sırrın, bu gizin ne olduğunu anlama gayretine giriştiği anlaşıyor. Örneği hemen aşağıda beyit halinde verilmiştir.

*Bana bu hâlden gelüp **hâyret**
Sırrını fehme eyledüm rağbet*

(MS 4/361-4)

2.1.2.9. Gayb

Gayb; görünmeyen, örtülü, gizli. Tasavvufta, duyu organları ve akılla bilinmeyen, görülmeyen varlıklar ve bunların bulundukları âleme gayb ‘âlemi veya manevi ve ruhânî ‘âlem denir. Hakk’ın kendisinden değil kuldan gizlediği şeyler (Uludâğ, 2012: 144). Dîvânda “‘âlem-i pehnâ-yı gayb” şeklinde geçmektedir.

*Mâh-i nev-i ‘âlem-i pehnâ-yı **gayb**
Mâhi-i sâhil-res-i deryâ-yı **gayb***

(MS 1/357-8)

2.1.2.10. Ezel

Ezel; Allâh’ın başlangıcı olmamasına ezel, sonu olmamasına ebed denir (Uludâğ, 2012: 130). Dîvânda başlangıç meclisi ve geçmişi olmayan zaman manasıyla geçmektedir. Peygambere ithafen; onun vasfının tâ ilk zamanlarda belli

olduğu bu vasfin da nebîlerin muhabbet dostu ve Allâh'ın sevgilisi olduğu söyleektir. Dîvânda “*Dem-i ezel, bezm-i ezel*” şekliyle kaleme alınmıştır. Örnekleri hemen altta mevcuttur.

*‘Unvân-ı vasf-ı şân-ı şerîfün **dem-i ezel**
Mahbûb-ı enbiyâ vü habîb-i Cenâb-ı Rab*

(G 12/80-4)

*Dest-i dile peymâne-i **bezm-i ezel** aldum
Bu meclis-i ‘ışk içre mey-i bî-kesel aldum*

(MF 50/348)

Yukarıdaki beyitte şâir, ezel meclisine şarâb kadehini eline aldığını ve bu aşk meclisinde ağır olmayan, etkisiz bir şarâb aldığını belirtmektedir.

2.1.2.11. Bezm-i Elest

Bezm-i elest; *meclis, mahabet ve sohbet toplantısı. Tasavvufta ise, Hakk’ın “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim,” diye sorduğu, ruhların da “Evet öyledir,” şeklinde cevap verdikleri meclis* (Uludâğ, 2012: 75). Dîvânda ise, “*Dîvân-ı elest, bezm-i hüdâ, peymân-ı bezim-gâh-ı elest, rûz-ı elest*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Nâmuma yazıldı mensûr-ı sühân Neylî benüm
Rûz-ı **dîvân-ı elest** oldukça tevcîh-i hicâb*

(G 11/79-5)

*Pervâne-vâr dönmez idi üstine felek
Bezm-i hüdâya nûr-ı ruhun olmasa sirâc*

(G 20/85-3)

2.1.2.12. Cevher, Araz

Cevher, Araz; İlâhi (rahmanî) nefes, küllî heyula ve bundan belirip ilahi kelimeyle varlık kazanan mevcut (Uludâğ, 2012: 88). Neylî dîvânı’nda isteyen ilahi

kudret, nefesi veya gevheri kendisinde bulacağını söylemektedir. Dîvânda “*Gevher-i maksûd, gevher, cevher, ‘araz, cevher, cevher-i fâyik, cevher-i idrâk*” şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Birkaç kullanım örneği aşağıya alınmıştır.

İsteyen la’lini genc-i dil ü cânında bulur
*Arayan **gevher-i maksûdını** kânında bulur*

(G 32/91-2)

Yâ Rab bana reh-ber eyle ‘ışkun
*Kân-ı dile **gevher** eyle ‘ışkun*

(TRB 2/208-7B-1)

Hâsılı bu sırr-ı mübhemden garaz
*Oldı gâhî **cevher** ü gâhî ‘araz*

(L 2/312-3)

Yukarıdaki beyitte asıl olan amacın belirsiz olan sırrı bulmak ve bazen cevheri bazen de arazı amaç edinmektedir. Yani şair ilâhi nefesi arzulamaktadır. Ve bunun sırrına erme çabası içindedir.

2.1.2.13. İstiğnâ

Zengin olmak, zenginlik istemek, ihtiyâç duymamak, tenezzül etmemek. Tasavvufta; sâlik’in Allâh’ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyâç duymaması ve tenezzül etmemesi (Uludâğ, 2012 192,193). Neylî Dîvânı’nda ise, yüksek makamlara gönül meyl etmekte olup ancak bu makamlar Allâh’a yaklaşma makamlarıdır ve Allâh’tan başka kimseden yardım dilenmemesi gerektiğini, Allâh’tan başka kimseyi düşünülmeceğini belirtiyor. Dîvânda “*dâmân-ı istiğnâ*” şeklinde geçipörneği aşağıda gösterilmiştir.

Dâr u gîr-i ehl-i câha ey gönül kim rağbet ol
*Tut hemân **dâmân-ı istiğnâyı** dest-i himmet ol*

(G 119/142-1)

2.1.2.14. Bela

Azap, musibet, felaket, iptila, imtihan, deneme. Tasavvufta ise, *Hakk'ın kulunu denemsi, kendisine mevcut olan iyi hallerde gerçekte sahip olup olmadığını ona fîilen göstermesi; bu amaçla onu sıkıntıya sokması ve azap çektirmesi* (Uludâğ, 2012: 71). Neylî dîvânı'nda bela, genelde eziyet edicidir, sıkıntılıdır. Bu sıkıntılar genelde sevglinin saçlarından dolayı, sevgiliye kauşmak için bir engel veya aşılması gereken bir zorluktur. Bela çeken kişiler örneklenir ve bela yeri ayrı bir yer olarak zikredilir. Dîvânda şu mefhumlar “*bela, belâ-yı mihnet-i kâkül, deryâ-yı belâ, küh-sâr-ı belâ, bezm-i belâ, belâ vü kahr, berk-ı belâ, belâya uğramak, belâ-keş, künc-i belâ*” şeklinde sıralanabilir. Bela'nın geçtiği örnekler aşağıda verilmiştir.

*Serin virmekle küh-sâr-ı **belâda** tîşe-i 'ışka*

Mahabbet ehline Ferhâd anunçün server olmuşdur

(G 47/101-2)

Ne dâğ-ı hasrete tâkat ne âha kudret var

***Çemen-sitân-ı belâda** ne gül ne sünbül olur*

(G 31/91-3)

*Ya 'kûb-ı **belâ-keşleri** de yâda getirsen*

Mislün yoğdı hak bu ki ey Yûsuf-ı sâni

(G 185/186-3)

***Künc-i belâda** gelmede derd ü gamun dile*

Yârân hemîşe hânemüzde dem-be-dem gelür

(MK 14/331-2)

2.1.2.15. Can gözü

Neylî Dîvânı'nda can gözü “*Kalb ile görmek*” şeklinde zikredilmiştir. İnsanın görmek istediğini sadece bilinen gözlerle görülmediği, insan isterse kalple de görebileceğini söylemektedir. Bunu duyarak veya hissederek yapılabileceğini söylemeye çalışmıştır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

Kalb ile nevmünde görürsün anı

Gözle görür gerçi ki bîdârlar

(L 15/319-2)

2.1.2.16. Vahdet, Kesret

Vahdet; birlik. Tasavvufta ise, hakiki anlamda bir (vâhit), Hak'tır. Onun için gerçek anlamda birlik de onun için söz konusudur. Kesret ise, bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesi (Uludâğ, 2012: 212, 370). “Tevhîd, vahdet, gül-sitân-ı kesret, kesret-i dînân, yek-reng vahdet, nûr-ı tevîd)

Behîst-i ma'nevîye verd-i terdür halka-i tevîd

Mey-i tahkîka câm-ı bî-kederdür halka-i tevîd

(G 23/86-1)

Bu reng reng gül-i gül-sitân-ı kesretten

Gelen meşâmmuma her lahza bûy-ı vahdetdür

(G 42/97-2)

Virüp kesretde vahdet halvet ender-encümen hükmin

Füyûzât ile her bir hücre cây-ı izdihâm oldı

(TR 62/299-9)

2.1.2.17. Fenâ

Yokluk, hiçlik. Tasavvufta ise, kulun fîlîni görmemesi hâlî. Bu mertebede bulunanlar “ lâ fâile illâllah” derler. (Uludâğ, 2012: 134). Neylî Dîvânı'nda “bûy-ı ‘adem, ceyş-i fenâ, fenâ vücûd, dâr-ı fenâ” diye geçerken ârif olan kişi gül bahçesinden Allâh'ın kokusunu alır, yokluğu görür. Zaten lâle de ebced hesabıyla Allâh ismini verir. Neylî de bu şekilde göstererek ârif'in yokluktan varlığı gördüğünü belirtmek istemiştir.

Gül-zâr-ı dehrde ‘adem-i bûy-ı lâleden

Neylî meşâmm-ı ‘ârife bûy-ı ‘ademgelür

(G 66/112-5)

Ceyş-i fenâya pâ-zede olsun o geşt-i câh
Kim anda ehl-i dânişe hâsıl bulunmaya

(G 157/169-3)

2.1.2.18. Hakikat

Gerçek; var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet. Tasavvufta; Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması (Uludâğ, 2012: 152,153). Dîvânda Allâh'ın vasıflarının bazen gözlerde belirdiği, bazen'âlemin tümüne yayıldığı, bazen bir güneş gibi olduğu, bazende yüzlerde görüldüğü söylenmektedir. Dîvânda geçen mefhumlar şunlardır; “*çeşm-i hakikat, meydân-ı hakikat, 'âlem-i hakikat, hâkikatde, şems-i hakikat, rûhsâr-ı hakikat, râz-ı hakikat, şems-i hakikat, genc-i esrâr-ı hakikat*” diye geçmektedir. Dîvânda geçen birkaç örneği aşağıya alınmıştır.

'Âleme eylemeyüp çeşm-i hakikatle nazar
Olmaya tefrika-i sûret ü ma'nâ nice bir

(G 38/95-4)

Ter itmeden güzzer it anda dâmeni çün kim
Mecâz-ı kantara-i 'âlem-i hakikatdür

(G 42/98-3)

Hâcer nâmıyla itdi cilve çeşm-i ehl-i zâhirde
Hâkikatde sevâd-ı bîniş-i ehl-i hüddâdur bu

(G 150/165-6)

Gavs-i Ekrem Şeyh Nûre'd-dîn Efendi kutb-ı 'asr
'Ârif-i râz-ı hakikat vâkıf-ı esrâr-ı dîn

(TR 68/305-1)

Tekye-i 'ışk u mahabbetdür bu
Genc-i esrâr-ı hakikatdur bu

(MS 3/359-2)

2.1.2.19. Bâtın, Zâhir

Bâtın; iç, gizli, derûn, iç nihan, gizli 'âlem. Tasavvufta; Allâh'ın dört isminden biri: Evvel, Âhur, Zâhir, Bâtın. Bu halde zahir-bâtın, aşikâr-pinhan, açık-gizli, iyân-nihan O'dur. Ayetlerin vr hadislerin, ancak arifler ve veliler tarafından bilinen gizli anlamları. Sâlikin kalbi ve ruhu, iç 'âlemi. Zâhir ise; dış, bir şeyin görünen tarafı. Tasavvufta, şeriat, şer'i hükümler. Tecelli eden Hakk'a verilen isim. Zahir olan, Hakk'ın vücududur (Uludâğ, 2012: 68, 398). Neylî Dîvânı'nda iç gözleri ya da kalp gözü ile görmeyenin hiçbir şekilde dış görünüşle, dış görme ile ilim, irfân sahibi olmaz. Diye batın sahibi olmayanın zahirlikle bir şey elde edemeyeceğini belirtmektedir. Dîvânda şu şekilde geçmektedir; “dîde-i bâtın, dîde-i zâhir” olarak kayda alınmıştır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Dîde-i bâtın kim olmaya şahsun bînâ
Dîde-i zâhir ile sâhib-i 'irfân olmaz*

(MK 23/333-1)

2.1.2.20. Nefs

Nefs; cân, benlik, ruh; aşağı duygular. Tasavvufta ise, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latif (Uludâğ, 2012:274). Neylî Dîvânı'nda ise; insanın nefsini kırması gerektiğini ve nefsin bir bela bir musibet devi olduğunu ve dik başlı özelliğine sahip olduğunu belirtirken, aynı zamanda aşka karşı olan nefte insanın kendisine mukayyet olması ve nefis pazarına girilmemesi gerektiği, aksi tatirde insanoğlunun nefsine mağlup olacağını söylemektedir. “Riyâzet, feyz-i hevâ, gezend-i dîv-i nefis def”, tevsen-i nefsüne, hevâyı vasl, cerîde-i heves, bâzâr-ı heves, hevâ-yı ‘ışk, mağlûb-ı hevâ, esîr-i dâm-ı heves” şeklinde zikredilmiştir. Nefsle ilgili örnekler aşağıya alınmıştır.

*Gezend-i dîv-i nefis-i def’ için ashâb-ı tevhîd
Mücerreb bir tılsım-ı mu’teberdür halka-i tevhîd*

(G 23/87-2)

*Nev-beste nevâ-yı 'ışkdur bu
Bir özge hevâ-yı 'ışkdur bu*

(TRB 2/207-6B-6)

*Olmamışken esîr-i dâm-ı heves
Yok rehâmuz misâl-i murg-ı kafes*

(MS 5/373-80)

2.1.2.21. Riyâ

Riyâ; gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekârlık. Tasavvufta, Hak rızası için yapılmayan ihlâssız işler ve samimiyetsiz ibadetler (Uludâğ, 2012: 297). Neylî Dîvânı'nda kişinin yaratılışında saflık ve samimiyet olduğu, asla ikiyüzlü olmadığı, göteriştten uzak ve ne yapılmışsa Allâh'ın rızası için yapıldığını belirtmektedir. Dîvânda "rûy-ı riyâ" diye geçmektedir. Aşağıda bir örneği verilmiştir.

*Ma'nî-i hulûs oldu 'ayân fîtratımızda
Yokrûy-ı riyâ âyine-i sîretümüz*

(G 161/171-1)

2.1.2.22. Vird, Zikir

Zikir; anmak, hatırlamak, yâd etmektir. Tasavvufta ise, Allâh'ı anmak ve hatırlamak; onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak. Allâh kelimesini veya lâilahe illâllah cümlesini söylemek ve tekrarlamak (Uludâğ, 2012: 393). Dîvânda zikrin, güzelliğe ve iyiliğe bir çağrı olduğunu ayrıca Allâh'ın varlığı ve birliği sürekli tekrar etme olduğunu söylemektedir. Dîvânda "savt u zikr" şeklinde geçmekte olup örneği hemen aşağıya alınmıştır.

*Salâdur ehl-i 'ışka savt u zikri hân-ı ihsâna
Keşîde bir simât-ı mâ-hazardur halka-i tevhîd*

(G 23/87-5)

2.1.2.23. Dünya

İçinde yaşadığımız yer küresi. Tasavvufta; insanı Allâh'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret. Zâhit ve mutasavvıflar dünyayı yılana, zehire, cadıyai fahişeye benzetirler (Uludâğ, 2012: 112). Neylî Dîvânı'nda daha çok maddi 'âlem olan dünya söz konusu olmuştur. Ancak çoğu nazımlarda da manevi 'âlem kasd edilerek dünya, 'âlem, felek, çarh vs. gibi isimler kullanmıştır. Neylî'de dünyanın geçici olduğu, asıl olan gerçek 'âlem, manevi 'âlem ya da öbür dünya olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Dîvânda daha çok maddi anlamda olan dünya kast edilirken aynı zamanda manevi 'âlem olan dünya şu mefhumlar:

“Cihân, âlem, âlem-i hakikat, 'âlem-i fânî, çarh, bâğ-ı dehr, 'âlem, felek, dehr, gerdûn, cihân-ı çeşm, mir'ât-ı cihân, cezm-i 'âlem, cihân-dâr, 'âlem-ârâ, 'arsa-i devrân, 'âlem-i takvâ, atlas-ı gerdûn, hayret-efşen-i 'âlem, nizâm-ı 'âlem, dîde-i 'âlem, dünya, ser-be-ser 'âlem, 'âlem-efrûz, düstûr-ı cihân, 'âlem-i bâlâ, gerdûn, levh-i felek, sebz-i felek, mir'at-ı cihân, kürûb-ı dehr, safha-i dehr, felek-mesned, şah-ı 'âlem, cihân-ârâ, çarh-ı çâr, felekler, def'-i gam-ı dünya, felek-i şâ'beze-bâz, vaz'-ı dehr, iki cihân, gül-zâr-ı dehr, bezm-i cihân, cihân-ı bî-vefâ, mihnet-keş-i gerdûn, cihân-ı 'ışk, felek-i şâ'beze-bâz, çarh-ı nâ-sâz, eflâk, şebân-gâh-ı felek, dünyâ vü mâ-fihâ, dâm-ı dünyâ, dâr-ı dünyâ, gül-şen-i dünyâ” şeklinde geçmektedir. Bu mefhumları gösteren bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

Ter itmeden güzer it anda dâmeni çün kim

Mecâz-ı kantara-i 'âlem-i hakikatdür

(G 42/98-3)

Benân-ı 'izzet ü iclâl ile ser-safha-i dehre

Bu 'unvân ile vasf-ı vâlidin sebt eylemiş üstâd

(K 15/67-15)

Âhir olmuş güft-gûy-ı meclis-i erbâb-ı 'iş

Hâsılı bu 'âlem-i fânîde sohbet kalmamış

(G 98/130-4)

Bi-hamdi 'llâh yine şevk ile diller şâd-mân oldu
Cihân mesrûr u pür-nûr oldu 'âlem kâm-rân oldu

(G 194/192-1)

Velyi-i ni 'metinden dûr olan âvâre-i şeydâ
Ne mümkün tesliyet virmek ana dünyâ vü mâ-fihâ
'Aziz itdi Mısırdâ gerçi lîtfun bendeni amma
Lisân-ı hâlüm olurdu yine bu mısra 'ı gûyâ
Eşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdûr

(MH 1/234-B-4)

2.1.2.24. Rind, Zâhid, Sofi, Vâiz

Rind; *halkın hakkındaki söylediklerine aldırmadan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hâkim, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilahi takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insan* (Uludâğ, 2012: 297). *Sofi; sûfî, velî, ermiş. Takva sahibi, samimi dindâr, dini konularda duyarlı kişi; soft, samimi dindâr. Zâhid, dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el etek çeken. Kendini bütünüyle Hakk'a veren, mal, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünyayla ahiret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını dâima ahiretten yana koyan* (Uludâğ, 2012: 321,389). Dîvânda rinda dünyayı boşvermiş ölçülü ve aynı zamanda dünya zevkini de tadan kimse olarak zikredilir. Zâhid ise, hep ahreti düşünüp zikirlerle meşguldür. Aynı zamanda zahid olan temiz yaradılışlı bir kadından da bahsedilir. Neylî'de şu mefhumlar şeklinde geçmektedir:

“Dest-i rindân, rind-i 'ışk, rind-i dürd-âsâm, rind-i 'ışk, rind ü gedâ, rind ü mey-hâr, nasîb-i rind, rind-i tarab-cûnun, rindâne, zâhid, zühd, meşreb-i rindân, ikmet-i rind, hâtır-ı rindân, sübhâ-i zühd, rind-i 'ışk, sûfî, zâhid, rindân, sûfî, sûfî-i sûtûde cenâb.”

Yetişdür sâkiyâ câm-ı sâbûhı dest-i rindâna
Mey-i dûşineden sâgar-keşân mahmûrlardur hep

(G 13/81-4)

Ârzû-yı bûs-i la'lünle döner durmaz müdâm
***Rind-i 'ışkun** bezmde peymânenen rencîdedür*

(G 51/103-3)

Zünnâr-beste ol büt-i rakkâsı seyr idüp
***Zâhhid** çevirdi sübhâ-i **zühdün** imâmesin*

(G 136/154-3)

Hızır Çavuş Ağa ol zübde-i emsâl sulbinden
*Cihânda olmuş idi **zâhide** bir duhtere nâ'il*

(TR 48/287-1)

Vasf itmedesin ni'met-i Hakdur deyü anı
***Zâhid** yalunuz sanâ yidürmem ramazânı*

(MK 2/3272)

***Rindân** sâf-meşreb sahbâ ise keder-şûy*
*İnkâr olur mı **sûfî** el-hak safâ-yı 'işret*

(MK 18/332-2)

2.1.2.25. Bazı Mutasavvıflar

2.1.2.25.1. Mevlânâ

13. yüzyılın başarılı şairlerinden olan Mevlânâ Neylî Dîvânı'nda yer bulmuştur. Özellikle mutasavvıf olmasından dolayı kendisinden sonra gelen çoğu şairleri etkisi altına almıştır. Neylî de bazı nazımlarında Mevlevîhânelere gittiğini belirtmiştir. Dîvân'da Mevlânâ; “*Hazret-i Mevlânâ*” şeklinde zikredilmiş ve buna dair örnek aşağıda sunulmuştur.

Oldı bir başka şeref bu câya
*Nisbet-i **Hazret-i Mevlânâya***

(MS 3/360-7)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET

3.1. Şahıslar

3.1.1. Tarihî Şahsiyetler

3.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzâdeler ve Devlet Adamları

3.1.1.1.1. Sultân Mustafâ

Şâir Neylî, Sultân Mustafâ için oldukça övücü sözler sarfederek, onun bir cihan padişahı olduğu, aynı zamanda da adalet dağıtan bir kişi olduğunu şiirlerinde belirtmiştir. Onun için “şâh”, “sultân” ve “şahan” gibi sözler ile Sultân Mustafâ dillendirilmiştir. Dîvânda Sultân Mustafâ; “*Padişâh-ı Cihân, Sultân Mustafâ, Şâhân-ı Cihân, Dâver-i dâd-âver, Padişâh-ı ârif, Sâhib-i Himmet, Mustafâ Paşa, Sultân Mustafâ*” şeklinde geçmektedir. Ona dair dîvânda geçen şekli ve örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Ya ’ni **Sultân Mustafâ** hem-nâm-ı şâh-ı ıstafâ*

Sâye-i lutf-ı Hudâ mihr-i sipihr-i serveri

(K 2/38-12)

Ben revâ mı böyle pâ-der-gil kalam meddâh iken

*Sen gibi bir **pâdişâh-ı ‘ârif ü dâniş-veri***

(K2/39-30)

***Mustafâ Paşa**-yı tevkî-’î ki feyz-i kilkidür*

Cebhe-i mensûr-ı câhâ vâye-bahş-ı zîb-i tâm

(G 129/149-7)

3.1.1.1.2. Vezîr-i A’zâm İbrahim Paşa

Dönemin vezirlerinden olan Vezîr-i A’zam İbrâhim Paşa, önemli devlet adamlarından bir tanesidir. Neylî, Vezîr-i A’zam İbrâhim Paşa için, özellikle kaside

bölümünde oldukça övgü ile bahsederek aynı zamanda onun için Hüsrev-i ‘asr sözcüğü sıkça kullanılan kelimeler arasındadır. Bu kelime sadece İbrahim Paşa için değil aynı zamanda çoğu vezirler için de kullanılmıştır. Neylî Dîvânı’nda Vezîr-i A’zam İbrahim Paşa için, “*İbrâhim Paşa-yı celîl, âsaf-ı zî-şân*” şeklinde söz edilmiştir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Vezîr-i a’zam İbrâhîm Paşa-yı kerem-ver kim
Kudûmı sadr-ı câhabâ’is-i emn-i bilâd oldı*

(K 3/41-9)

*Olup hem-nâm-ı İbrâhîm vireydi isminün hükmin
Gönüller ka’besin yapmağla nâm-ı pâki yâd oldı*

(K 3/4116)

3.1.1.1.3. Vezîr-i A’zam Baltacı Muhammed Paşa

Dönemin vezirlerinden biri olan Vezîr-i A’zam Baltacı Muhammed Paşa da oldukça övülen vezirler arasında yer almıştır. Şâir, bir beyitte Vezîr-i A’zam Muhammed Paşa’yı meth ederken, onun vezirliğini Hz. Süleymân’ın veziri olan A’saf’a benzetmiş ve övgü dolu sözlerle anlatmıştır. Aynı zamanda da tevriye sanatından da yararlanarak hem vezir demek istemiş hem de şahıs olarak Hz. Süleymân’ın vezirine atıfta bulunmuştur.

*Âsaf kâmil-i Cem-rütbe Muhammed Paşa
Ki der-i devletidür ma’raz-ı hâcât-ı ümem*

(K 4/42-5)

3.1.1.1.4. Vezîr-i A’zam Dâmâd ‘Alî Paşa

Dîvân’da; Vezîr-i A’zam Dâmâd ‘Alî Paşa, “*dâver-i dânişver-i ekrem, revnâk-ı fezâ-yı mülk-i hâkânî, kişver-gîr, dâver-i dindâr*” şeklinde geçmektedir. Bu devlet adamına dair beyit aşağıda sunulmuştur.

*Şifâ-yı sadr-ı devlet pâk-fitrât Bû- ‘Âlî-hikmet
Mühim-sâz-ı şerî’at hâmi-i kânûn-ı ‘Osmânî*

(K 5/45-9)

3.1.1.1.5. Nu’mân Paşa-zâde Ahmed Paşa

Dönemin şehzâdesi olan Nu’mân Paşa için şiirler dizilmiş ve ondan bahsedilirken aynı zamanda övgü dolu sözlerle bahsedilmiştir. Bu sözler özellikle kaside kısmında sarfedilmiştir. Nu’mân Paşa için; özellikle yapı yapan, sanat yaratan şeklinde söz ediliyor. Dîvânda; “âsâr-ı Nu’mânî, sâni-i Nu’mân, Nu’mânî-mefâhir, Şehzâde Nu’mân, ism-i Nu’mân” şekline bahsedilmiştir.

*Olup şânında sirru’l-vâlidî zâhir o mîfzâlun
Nümâyân oldu etvârında hep âsâr-ı Nu’mânî*

(K 8/51-7)

Beyitte Nu’mân Paşa için faziletli, şan şeref sahibi olduğunu belirtirken aynı zamanda Nu’mân Paşa’nın birçok eser yaptırdığını ve bunun da açık bir şekilde görüldüğü söylenmiştir.

*Müftî-i zî-şânına sâni-i Nu’mânına
‘Adl ü himem kânına kıldı çü kasd-ı kerem*

(G 132/150-6)

3.1.1.1.6. Kapudân Mustafâ Paşa

Devlet adamlarından olan ve kapudan görevini üstlenen Kapudân Mustafâ Paşa da dîvândaki yerini alarak şiirlerde söz konusu olmuştur. Kapudan Mustafâ’ya hem kasideler kısmında yer verilmiş hem de diğer nazım türlerinde de yer edinilebilmiştir. Dîvânda özellikle Kapudan Mustafâ için; “Hudâvend-i mümecced, düstûr-ı emced, Gevher-i yektâ, âvize-i râ’nâ, Cenâb-ı Mustafâ Paşa-yı zî-şân, Mustafâ Paşa, semiyî-i Mustafâ, Târih-i Kapudânî Mustafâ Paşa” şeklinde Mustafa Paşa’yı hem meth edici sözler safredilmiş hem de onu belirten vasıflandırmalardan söz edilmiştir.

*Vezîr-i bî-müdânî revnâk-ı câh-ı kapudânî
Şeref-pîrâ-yı sadr-ı kâm-rânî **Mustafâ Paşa***

(K 9/53-13)

*Cenâb-ı **Mustafâ Paşa**-yı zî-şân kim vefâ itmez
Nevâ-perdâz-ı gül-zâr-ı senâsı sad hezâr olsa*

(G 170/177-12)

3.1.1.1.7. Feyzu'llâh Efendi

Feyzu'llâh Efendi, dönemin önemli bir kişisi ve şahsiyeti olarak geçmektedir. Dîvân'da özellikle onun için bir hoca olduğunu ve bütün hocaların, 'alimlerin şahı olduğunu belirten dizeler mevcuttur. *Dîvân'da "Feyzu'llâh"* olarak geçmektedir.

*Hıdîv-i 'âlem-ârâ kâm-kâr-ı mesned-i vâlâ
Sadır-pîrâ-yı fetvâ **hâce-i şâh-ı cihân**-bândur*

(K 6/47-9)

Feyzullah Efendi'ye yazılan manzumeden alınan bu beyit, Feyzullah Efendiye övücü sözler sarf ederken, yine aynı şekilde Feyzullah Efendi'nin ölümü üzerine yazdığı bir mersiye de ise onun ölümünü şöyle dile getirmiştir:

*Nedür **bu vak'a**-i tâkat-güdâz u hayret-zâ
Kim oldı vâkı'a-i Kerbelâ ile hem-tâ*

(K 7/48-1)

beyitte Kerbelâ olayı ile ilişki kurarak, aynı zamanda telmih sanatından da yararlanarak hem Kerbela olayını hatırlatmış hem de Feyzullah Efendi'nin ölümüne ne kadar üzüntü verici olduğunu belirtmiş, bu ölüm vak'asının Kerbelâ olayı gibi büyük ve acı dolu olduğunu yazmıştır.

3.1.1.1.8. Köprülü-zâde Ahmed Paşa

Dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Köprülü-zâde Ahmed Paşa da Neylî Dîvânı'nda yerini almıştır. Neylî, onun için övücü sözler safr etmiştir. Bu sözler; onun seçkin biri olduğu, devleti süsleyen bir süs olduğu ve aynı zamanda onun bir inci gibi olduğu söylenmiştir. Bunun gibi birçok övgü dolu sözler sarf edilmiş iken Dîvân'da; “*şeh-i mülk-ârâ, bihîn-kân, hûrşid-i hüdâ, güher, iftihâr-ı vüzerâ, âsaf-ı bahr-i kef, gevher-i zat*” şeklinde geçmektedir. Ona dair örnek aşağıda gösterilmiştir.

Makdem-i âsaf ile geldi rikâba zînet

*‘Adl ü sadr ile mükerrerem ola **Ahmed Paşa***

(K 11/56-29)

3.1.1.1.9. Sadra’zam ‘Alî Paşa

Devlet adamlarından biri olan ve sadra’zamlık görevini icra eden ‘Ali Paşa, dönemin önemli bir şahsı olarak göze çapaktadır. Neylî, ‘Ali Paşa için övgü dolu sözler safr etmiştir. Onun Hz. ‘Ali ile aynı isme sahip olduğu, çok temiz ve pak bir insan olduğu, şehrin erkemi ve Hz. Süleymân’ın âsafı gibi olduğunu söylemektedir. Dîvân'da “*Nâm-dâş-ı ‘Alî veliyyü’llâh, Sadr-ı a’zam nekâve-i ‘âlem, Şehr-yâr-ı ekrem, Şeh-i devrân, âsaf-ı Süleymân, hüsv-i ‘asr*” şeklinde geçerken, bu gibi övücü sözlerle ‘Âlî Paşa’yı tarif etmiştir.

Sadr-a’zâm nekâve-i ‘âlem

*Sıhr-ı şâh-ı cihân ‘**Âlî Paşa***

(K 13/61-29)

3.1.1.1.10. Seyyid ‘Abdu’llâh Efendi

Neylî, Seyyid ‘Abdu’llâh Efendi’yi nazımlarına alırken, Neylî’nin din adamlarına verdiği önemi ortaya koyarken ve ayrıca dine bağlılığını da gösteren önemli bir örnektir. Şâir Neylî, Seyyid ‘Abdullâh Efendi için; cihanın sahibi, din işlerinin başı, dönemin velisi, temiz yaratılışlı biri olduğu ve onun, seyitliğin bir gül

bağı olduğunu anlatır. Dîvân'da;“*hudâvend-i cihân, kutb-ı zemân, sâni-i Nu'mân, veliyy-i ni'met-i 'asr, pâk-fitrât, gül-i bâğ-ı siyâdet*” şeklinde geçmektedir.

*Şeref-mend-i yegâne Seyyid 'Abdullâh Efendi kim
Eserde hayru'l-esmâ deyü ismin itdiler îrâd*

(K 15/67-12)

3.1.1.1.11. Sultân Mahmûd

Dönemin padişâhı olan Sultân MahmûdNeylî tarafından övülmüş ve meth edilmiştir. Özellikle kaside bölümünde övülen Sultân Mahmûd aynı zamanda diğer nazım türlerinde de geçmektedir. Dîvân'da “*Sultân-ı Mahmûdü'l-eser, Hazret-i Mahmûd Hân, Sultân-ı Mahmûdü's-şiyem*” şeklinde geçmektedir.

*Hamdü li'llâh dest-i a'dâdan anı itmiş hâlâs
Himmet-i şâh-ı cihân Sultân-ı Mahmûdü'l-eser*

(K 16/69-9)

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, dîvânı'ndaki son kaside olan Belgrad'ın Fethi ile ilgili fikirlerini aktardığı nazımda yukarıda olduğu gibi bir beyitte Sultan Mahmûd'tan da bahsetmiştir. Bu geçen bahiste Sultan Mahmûd'un kendi nezinde bir cihân şâhı olduğunu belirtirken aynı zamanda Belgrad'ı da düşman elinden kurtardığını anlatmaktadır.

*Fahr-i mülûk-i cihân mefhâr-i 'O smâniyân
Hazret-i Mahmûd Hân lücce-i cûd ü himem*

(G 132/150-3)

*Ya'nî şehen-şâh-ı ümem Sultân-ı Mahmûdü's-şiyem
Kim olmuş anun dem-be-dem nâsa 'inâyet matlabı*

(TR 59/295-2)

3.1.1.1.12. Şah Süleymân

Neylî Dîvânı'nda Şâh Süleymân'a yer verilirken onun, herkese adil ve insaflı davrandığı Dârâ gibi olduğu anlatılırken aynı zamanda bunun şahlığın bir kaynağı olduğu belirtilir. Divân'da geçtiği şeklin bir örneği aşağıya alınmıştır.

*Dâver-i vâlâ-himem husrev-i Dârâ- 'alem
Menba '-ı lutf u kerem **Şâh Süleyman-hâşem***

(G 132/150-1)

3.1.1.1.13. Şehzâde İbrâhim Efendi

Neylî Divânı'nda geçen bir diğer önemli kişilerden bir tanesi de Şehzâde İbrâhim Efendi'dir. Dîvân'da “*Şehzâde İbrâhim Efendi*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Cenâb-ı hâce-i şehzâde **İbrâhim Efendi** kim
Müsellemdür o zât-ı kâm-kâra resm üstâdi*

(G 192/191-7)

3.1.1.1.14. Sultân Ahmed

Dönemin en önemli padişâhı olan Sultân Ahmed, Neylî tarafından övülmüş bir sultân olarak geçmektedir. Dîvân'da çoğu manzumelerde yer edinen Sultân Ahmed Neylî, onun bir güneş gibi, Cem gibi ve Süleymân gibi olduğu söylenerek övmüştür. Aynı şekilde dîvânda; “*Sultân Ahmed, hûrşîd-mesned, şâh-ı Cem kadr, sultân-ı hümayûn, Süleymân-âsâ, Hazret-i Hân Ahmed, Hân Ahmed, Sultân Ahmed-i Cem-câh-ı Mülk-ârâ, Sultân Ahmedîde*” şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Neylî Dîvânı'nda geçen şekillerin birkaç örneği aşağıya alınmıştır.

*Hümayûn-sâye **Sultân Ahmed-i hûrşîd-mesned** kim
Sezâdur olsa Dârâ der-geh-i câhında der-bânı*

(G 195/193-2)

Şehr-yâr-ı ‘azamet-güster-i Dârâ-mesned
*Şâh-ı Cem-kadr-i celî-menkâbe **Sultân Ahmed***

(TRB 1/202-2B-6)

*Cihân-bân-ı mu’azzam **Hân Ahmed***
Ki mislin görmedi bir âferîde

(TR 25/265-1)

Yukarıdaki beyitte Sultân Ahmed’in dünyanın hükümdarı olduğu ve onun gibi yaratılışta kimsenin olmadığı belirtilir. Onun gibi mu’azzam birinin olmadığı söylenir.

3.1.1.1.15. Sultân Murâd

Neylî Dîvânı’nda söz edilen bir diğer padişâh ise Sultân Murâd olmuştur. Divan’da genişçe yer almayan bir kişi olup ondan çok az söz edilmiştir. Onu konu alırken özellikle Revân seferi üzerinde durulmuştur. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Revân teshîrine **Sultân Murâd** erkân-ı devletle*
‘Azîmet eyleyüp bi’z-zât çekmiş renc-i esfârı

(TR 35/277-3)

Bu beyit Neylî Dîvânı’nın Târîhler kısmından alınarak Sultân Murâd’ın Revân’ı almasından bahseder. Ve Neyli, bu konudaki görüşlerini dile getirirken seferdende haber vererek tarih düşürmeyi de unutmamıştır.

3.1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

3.1.1.2.1. Şeddâd

Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen’deki Ad Kavmi’nin hükümdarı idi (Pala; 2003: 436). Yaptırdığı İrem Bağı ile ün kazanmıştır. Yaptırdığı bu bağdaki köşke girmeden Allah’ın gazabına uğrayarak helâk olmuştur. Bu konu hakkındaki örnek aşağıya alınmıştır.

*Senâ-yı cûd u in'âmıyla heft-ıklîm mâl-â-mâl
Binâ-yı kadr ü şânı berter-i seb'-i **Şeddâd** oldu*

(K 3/41-13)

3.1.1.2.2. Nizâm-ı Mülk

Osmanlı sahası dışında devlet adamlarına fazlaca yer verilmemiştir. Sadece Nizâm-ı Mülk ve bir diğer kişi olan Şeddâd'a yer verilmiştir. Dönemin devlet adamları veya vezirleri ile Nizâm-ı Mülk arasında her zaman bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Nizâm-ı Mülk'ün yaptığı başarılı işleri dönemin vezirlerinin de başarısı ile özdeşleştirilmiştir. Bu vezirlerin de Nizâm-ı Mülk gibi olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Dönemin Vezir-i A'zamı olan Dâmâd Alî Paşa ile Nizâm-ı Mülk özdeşleştirilmiştir. Bir devlet adamı olan Nizâm-ı Mülk hakkındaki beyit örneği aşağıya alınmıştır.

*Bir ism-i bî-müsemma idi şimdi sâhibin buldı
N'ola kesb-i şeref kılsa **Nizâmü'l-mülk** 'unvânı*

(K 5/45-11)

Şâir bu beyitte Vezir-i A'zam olan Dâmâd 'Alî Paşa ile Nizâm-ı mülk arasındaki ilişkiyi kurarken 'Alî Paşa'nın Nizâm-ı Mülk gibi vezirlik makamını hakketğini belirterek ona övgü dolu sözler sarfetmiştir.

3.1.1.3. Şairler

3.1.1.3.1. Bâkî

Neylî, Şâir Bâkî'ye önem verdiği için dolayı bir gazelini de tahmis etmiştir¹⁷. Ve Bâkî hakkındaki görüşlerini dile getirirken, onun dilinin ve şiirinin açık, sade oluşundan söz etmektedir. Bu açıklık ise Neylî'nin döneminde daha fazla olduğu söylenmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

¹⁷ Bkz. Sadık Erdem, *Neylî ve Dîvânı*, 2005, 238.

*Bu 'asr için dimiş gûyâ bu beyt-i pâk-mazmûnı
Hudâ şâd ide dâ'im rûh-ı **Bâkî**-i sühân-dânı*

(K 5/45-14)

Şair, Bâkî'nin vurgulamak istediği şiirlerin açık, anlaşılır ve sade oluşlarını aslında onun kendi döneminde değil de şair Neylî dönemine denk geldiğini belirtiyor.

3.1.1.3.2. Sâbit

Neylî, merhum Sâbit'i anarken ondan etkilendiğini, onu beğendiğini ve onu taklid etmek istediğini söyler ve bu taklit edilme olursa orada onu dinleyenlerin sanki Şâir Sâbit'in sözleri olduğunu sanacaklarını ve o kadar ona benzediğini belirtecekler, demeye getiriyor. Bu konu hakkındaki beyit aşağıya alınmıştır.

*Ger itsem **Sâbit**-i merhûma tarz-ı şi'rde taklîd
Hemân **Sâbit** sanur gûş eyleyenler dehrde anı*

(K 5/45-21)

3.1.1.3.3. Nefî

Neylî, Nefî'yi ele alırken, onun sivri dilli özelliğini ve eleştirel olduğunu unutmadan, kendisinin ise eline kalemini alınca şeker sözlerin döküleceğini ve Nefî'nin de bu sözlerden etkileneceğini, onun dilinin bile tatlı sözler söyleyeceğini söylemeye çalışmıştır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Neylî alınca ney-şeker-i hâmesin ele
Dâd-ı edâ-yı **Nefî**-i şîrîn-zebân virür*

(G 35/93-5)

3.1.1.3.4. Nedîm

Şâir Neylî, kendi döneminin şâiri olan Nedîm'i de zikretmeyi unutmamıştır. Aynı zamanda Şîr Nedîm'e karşı biraz da sitemkâr davranmaktadır. Nedîm'in başkalarıyla sohbet ve muhâbbet içerisinde olduğunu, Neylî ile pek ilgilenmediğini

söylemektedir. Bir başka beyitte ise Nedîm'den özür dilediğini belirtmektedir. Örnekleri aşağıdadır.

*Kimün hem-bezmisin yârân-ı 'îş ü 'işretün kimdür
Nedîmün gam-güsârun hem-demün hem-sohbetün kimdür*

(G 44/99-1)

*Pey-rev olmakda Nedîmâya 'özü-hâh oldun
Neyliyâ söyleye pâk-ı kalemün leng midür*

(G 48/101-6)

3.1.1.3.5. Nâzîm

Neylî, dîvânına aldığı şairler arasında Nazîm'e de yer vermiştir. Nazîm'i ve sözlerini övmüştür. Neylî'ye göre Nazîm daha da öndedir ve Neylî, onunla yürümek ve şiirde ona benzemek istemektedir. Ayrıca ikisinin şiiri çok değerli maden gibidir. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Peyrevligün eş 'âr-ı Nazîme yine Neylî
Kân-ı sühâna olmağa benzer güher-endâz*

(G 91/126-6)

3.1.1.3.6. Nâbî

Şâir Mirzâ-zâde Ahmed Neylî, dîvânına şairleri alırken üstünde en çok durduğu şâir ve dîvânda şairler arasında en çok geçen kişi Nâbî olmuştur. Ve Dîvân'da “Nâbî, Nâbiyâ” şeklinde geçer. Nâbî'nin ismini kullanarak onun üç gazelini tahmis etmiştir. Dîvânda Nâbî'nin himmet sahibi olduğunu bu devirde onun gibi birisinin kalmadığı söylemektedir.

*Nâbî'nün olup nefha-i âsâr-ı cihân-gîr
Ta 'tîr-i bilâd itdi iki kıt'â-i lâdan*

(G 144/159-4)

*Leşker-i endûh u gam Neylî olup âşûb-sâz
İtmede kasd-ı hücum-ı cân ile sad Türk ü Tâz
Her taraftan gelmede tîr-i cefâ-yı cân-güdâz
Ceyş-i gamdan kanda itsün ilticâ ehl-i niyâz
Kal'a-i himmetde **Nâbî**burc u bârû kalmamış*

(TH 3/241-B-5)

3.1.1.3.7. Kâmî

Dîvân'da yer alan bir diğer şâir ise, Kâmî olmuştur. Neylî, Kâmî için övgü dolu sözler etmekte olup onun şiiirlerinin çok temiz ve güzel olduğunu söylemektedir. Dîvân'da “*Kâmi sühan-dân*” şeklinde geçmekte olup örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Neyliyâ yok sözüm el-hak ki nazîr olmaz imiş
Nazm-ı pâkîze-i **Kâmî**-i sühan-dâna göre*

(G 158/170-5)

3.1.1.3.8. Bağdâtlı Rûhî

Neylî, Bağdâdlı Rûhî'yi konu edinirken onun şiiirinin ve dilinin gönül tırmaladığını, aynı zamanda da kendisi şan şeref sahibi olduğu ve nazlı bir şiiire sahip olduğunu belirtir. Dîvân'da “*Rûhî-i Bağdâdî*” şeklinde zikredilmiştir. Örneği hemen aşağıda gösterilmiştir.

*Edâ-yı nazm-ı rûh-efzâsına nisbet o zî-şânun
Hırâş-ı cândur ancak lehçe-i **Rûhî-i Bağdâdî***

(G 192/191-9)

3.1.1.3.9. Tuğrâyî

Şâir Tuğrâyî'yi alırken onun öğreticiliğine değinmiştir. Tuğrâyî'nin ilim irfan sahibi olduğu ve onun öğretici olduğunu belirtiyor. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Hemîşe lâm-ı zülfi meşk ider tuğrâ-yı garrâyı
Sebak virmiş meger Lâmmiyesinden ana **Tuğrâyî***

(G 193/191-1)

3.1.1.3.10. Ömer Hayyâm

Neylî, özellikle ‘Ömer Hayyâm için çok ilginç bir şey yapmıştır. Ona has bir bölümde değinmiştir. Bu bölüm özellikle Hayyâm’ım başarılı olduğu ve ileri olduğu konu rubâilerdir. Herkes, Ömer Hayyâm’ın rubâiyyâta en iyisi olduğunu bilmektedir. Ancak Neylî burada kendini meth ederek ‘Ömer Hayyâm’dan üstün olduğunu dile getirmiştir. Bu konu hakkında ‘Ömer Hayyâm’ın endişe duyduğunu belirtmiştir. Dîvân’da “*Hayyâm, ser-i Hayyâm*” şeklinde anılmaktadır. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Her ma'n-i beyt-i Neyli-i nükte-güzîn
Kim hüsn-i edâsına hezârân tâhsîn
Endîşe-i **Hayyâm** nice benzer ana
Bu dil-ber-i hâne-zâd ol hayme-nişîn*

(R 24/217)

3.1.1.3.11. Riyâzî

Neylî’nin Dîvân’da yer verdiği ve onun gazelini tahmis ettiği bir diğer şâir ise Riyâzî olmuştur. Neylî’nin Riyâzî gazeline tahmîs yapması, onun şiirlerini sevdiği, manasını çıkarabiliriz. Dîvân’da “*Riyâzî*” şeklinde alınmıştır. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Gil-i Âdem gibi ol nefha-i tekrîme sezâ
Kalma ayakda olup dest-huş-ı feyz-i Hudâ
'İşk-ı bî-cân gibi Neylî ola kadrün vâlâ
Feyz-i 'ışkıyla **Riyâzî** gibi bul neşv ü nemâ
Çâr-terkîb-i vücûda cüz'-i a'zam olagör*

(TH 1/238-B-5)

3.1.1.3.12. Dürri

Şair Neylî Dîvânı’nda yer edinen bir diğer önemli kişi ise Dürri’dir. Neylî diğer şairlerden farklı olarak Dürri’nin ölümüne tarih düşürmüştür. Neylî, Dürri’nin

öldüğünü, onun hüneri ve sanatının yetim kaldığını söylemektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Çıkıdı bir ta'miye ile târîh
Göçdi **Dürrî**hüneri kıldı yetîm*

(TR 31/273-3)

3.1.1.4. Sanatkârlar

3.1.1.4.1. Bihzâd, Mânî

Bihzâd; büyük bir Türk minyatür ressamıdır. Herât'ta yaşamış... Mânî ise; meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır(Pala, 2003: 82, 309). Bu iki ressam dîvânın çoğu yerinde söz konusu olmaktadır. Bu kişiler maharet ve yetenek sahibi olarak geçmektedir. Aslında hiçbir sanatçının şairi geçemeyeceği belirtilir. Ne Bihzâd ne de Mânî bu yarışta şansları yok. Ve aynı şekilde bu ressamlar sevgilin de tasvirini yapmaya güçleri ve hayalleri yetmemektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Ne mümkün eylemek **Bihzâd ü Mânî**
Bunun serm-i dil-âvîzin hüveydâ*

(K 12/58-6)

*N'ola nakş-ı hayâlün reşk-i **Mânî** olsa ey Neylî
Viren ma'nâya sûret hâme-i mu'ciz-nigârundur*

(G 46/100-5)

*Var idi bir **musâvvîr-i üstâd**
Ana şâgird olamaz **Bihzâd***

(MS 4/362-25)

*İtmege nakş anun gibi **Mânî**
Yoğıdı n'eylesün velî cânı*

(MS 4/362-26)

3.1.2. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler

3.1.2.1. Cem

Şarâb ve içkinin icatçısı olarak bilinir. İktidar ve ululuk ile özdeşleşmiş, zevk ve eğlence sembolü ve efsanevi bir hükümdar olarak bilinir. Neylî Dîvânî'nda özellikle dönemin padişahını övmek için veya devlet adamlarını meth etmek için Cem'in kudretli ve ihtişamlı duruşu ile özdeşleştirilmiştir. Kadeh ile Cem çoğu yerde birlikte verilmiştir. Dîvânda; “*Cem, Sultan-ı Cem, Cem-rütbe, câm-ı Cem, mânend-i Cem, câm-ı hemân Cem, Cem-câh-ı mülk-ârâ Cem-mesned, şeh-i Cem-câh*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Senün **câm-ı Cemün** varısa cânâ la'l-i nâbunla
Benüm de hûn-ı dilden bezm-i 'ışkunda mülüm vardır*

(G 52/104-4)

*Şehr-yâr-ı 'azamet-güster-i Dârâ-mesned
Şâh-ı Cem-kadr-i celî-menkâbe Sultân Ahmed*

(TRB 1/202-2B-6)

3.1.2.2. Rüstem

Doğu edebiyatında cesaret ve kudretin sembolü olarak bilinir. İranlı meşhur bir kahramandır. Şehnâme'de ismi geçmektedir. Aynı zamanda güç ve yenilmezliğin timsali olarak görülmüştür. Neylî Dîvânî'nda da aynı şekilde güçlü, cengâver olarak nitelenir. Dîvânda “*Rüstem-i Cengâver, Rüstem-esvâf, Rüstem-âsâ*” şeklinde geçmektedir. Dîvânda geçen birkaç örnekten bazıları aşağıya alınmıştır.

*Dil-i 'âşık gibi **Rüstem** cefâ-yı ebru-vân çekmez
Bu menzil-gehde birden ol dahı iki kemân çekmez*

(G 86/123-1)

3.1.2.3. İskender

Bir Makedonya kralı olarak geçer. Yirmi yaşında kral olmuş ve Aristo'dan ders almıştır. Dîvân edebiyatı'nda daha çok Zü-l-kareyn olarak geçmektedir. Neylî

Dîvânı'nda onun'azimet ve güç sahibi olduğu ama sevgili karşısında ancak kul olmaya layık görüleceği belirtilir. Dîvân'da “İskender, İskender-zafer” şeklinde geçmektedir.

*Aristo-dâniş **İskender**-‘azîmet Bermekî-himmet
Ki ‘ahd-i devlet ü câh-ı zemân-ı ‘adl ü dâd oldu*

(K 3/41-7)

*Cihânda yalunuz bir ben dimem ‘âlem bunı söyler
Metâ’-ı fazl u ‘irfâna kapundur dâverâ bender*

*Hüner kadrin bilür sensin cihânda ey kerem-perver
Dir idi der-geh-i iclâlüne gelseydi **İskender***

Eşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür

(MH 1234-B-6)

3.1.2.4. Dârâ

Îrân’ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbad... Dârâ Büyük İskender ile yaptığı savaşta ölmüştür... İhtişam ve ululuk sembolü...(Pala, 2003: 116). Neylî Dîvânı’nda özellikle devlet adamını veya bir padişahı övmek için Darâ’dan yararlanılmıştır. Devlet adamı ve padişah, Dârâ’nın özellikleriyle özdeşleştirilir. Dîvân’da “Dârâ, Dârâ-sipehâ, dâver-i Dârâ, hüsrev-i Dârâ, Dârâ-mesned, rû-mâlidür Dârâ, Dârâ-şükûh, Dârâ-şevket, Hüsrev vü Dârâ” şeklinde zikredilmiştir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Âsafâ bahr-i kefâ dâver-i **Dârâ**-sipehâ
Ey meh-i burc-ı şeref mihr-i dirahşân-ı kerem*

(K 4/43-12)

*Dâver-i vâlâ-himem **husrev-i Dârâ**- ‘alem
Menba’-ı lutf u kerem Şâh Süleyman-hâşem*

(G 132/150-1)

*Şehr-yâr-ı ‘azamet-güster-i **Dârâ**-şevket
Mazhar-ı ‘âtîfet-i feyz-i Hudâvend-i Vedûd*

(TR 64/300-1)

3.1.2.5. Husrev

Hüsrev, Hüsrev ü Şirîn adlı mesnevilerdeki erkek kahramanlardan biri... Nuşirevân'ın torunudur. Sasaniyân sülalesinden bir padişâh olup “Pervîz” lakabıyla bilinir (Pala, 2003: 232). Dîvân'da “Husrev-i ‘asr, Hüsrev-i sahîb-i ‘alem, Hüsrev vü Dârâ” şeklinde zikredilir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Husrev-i ‘asr u âsaf-ı ‘ahde
Farzdur beş vakitte hayr-du’â*

(K 13/62-41)

*Ol şeh-i hüsnün bakan rûy-ı cihân-ârâsına
İltifât itmez cihânun Hüsrev vü Dârâsına*

(MF 28/345)

3.1.2.6. Behrâm

Eski zamanlarda bir İrân hükümdar olarak bilinir. Aynı zamanda bir pehlivân olarak da geçmektedir. Neylî Dîvânı'nda aşağıya alınan beyitte geçtiği şekilde geçmektedir. Behrâm, yaban eşeği pususuna düşürülen veya hileye düşürülen bir kişi olarak geçmektedir.

*İder üftâde Gûra gösterip gûr-i temennâsın
Felek her bir kemin-i mekri bir **Behrâm** için saklar*

(G 64/111-4)

3.1.2.7. Efrâsiyâb

Büyük Tûran Kralı olarak bilinir. Asıl ismi Alpertunga'dır. Aynı zamanda Büyük İskender'den önce yaşamış olup Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür. Dîvân'da geçtiği şekliyle bir örneği aşağıya alınmıştır. Dîvân'da “Dahme-i Efrâsiyâb” şeklinde geçmektedir.

*Dahme-i **Efrâsiyâb**ı feth idüp şemşîr ile
Bî- ‘âzîmet nâmı teshîr itdi genc-i Genceyi*

(TR 38/280-4)

3.2. Aşk Kahramanları

3.2.1. Ferhâd-Şirîn

Ferhâd ve Şirîn Hikâyesinin ana kahramanları olarak bilinir. Ferhâd sevgilisi olan Şirîn için Bî-sütun dağına delme mecburiyetinde kalmıştır. Dîvân şiirinde sıkça geçen kahramanlardan ikisidir. Aşkı ve zorlu aşamalardan geçmeyi sembolize eder. Bu iki kahraman çoğu yerde birlikte kullanılırken bazen de tek tek kullanılırlar. Neylî Dîvânı'nda da aynı şekilde Ferhâd, Şirîn ve zorlu bir engel olan dâğ nazımların içinde yer edinmiştir. Dîvân'da “*Ferhâd, leb-i rengîn-i Şîrîne, dil-i hûnîn-i Ferhâda, Ferhâd gibi kûh-efgen, Bisütûn*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Kûh-i ‘ışkı nûk-i müjgân ile yıkmakdur hüner
Tîşe-i ser-tîz-i **Ferhâd-ı dil-âver** elde bir

(G 37/94-2)

*Sâhibi ger olsa erlerden
Ola **Ferhâd** gibi **kûh-efgen***

(L 10/317-4)

*İder te’sîr senge nûk-i âh-ı ‘âşık-ı nâ-şâd
Ne işler işledi gör **Bisütûna** ‘ışkla **Ferhâd***

(MF 17/343)

3.2.2. Leylâ Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi’nin iki baş kahrâmanlarıdır. Bir Arap aşk hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin baş kahrâmanlarından olan Mecnûn’nun asıl ismi Kays’tır. Kays, Leylâ’ya ‘âşık olup çöllere düşmektedir. Halk arasında deli diye bilinir. Bu delilik lakabı ona “cünûn” unvanını kazandırmıştır. Neylî Dîvânı’nda ise aynı şekilde Kays için yine delilik konu edilmiştir. Mecnûn ve Leylâ çoğu yerde zikredilerek onların aşklarına dair belirtiler mısralarda yer edinmiştir. Neylî çoğu yerde kendini Mecnûn ile karşılaştırırken kendisinin her konuda Mecnûn’dan daha üstün olduğunu söylemektedir. Dîvân’da; “*Leyl-i hüsn, misâl-i Kâys, Kâys-veş, Mecnûn, cân-ı Leylâ, vâdi-i Kays, Kays, Leylâ, Kays-ı nâ-şâd, cünûn-ı ‘ışk, mânend-i*

Kays” şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Bu konuya dair örnekler aşağıya alınmıştır.

*Kays-veş hem-râz-ı zincir-i mahabbetdür gönül
Şîr-i ‘ışkuz Neyliyâ deşt-i cunûndur bîşemüz*

(G 79/119-5)

Bu hüsn ile görse bî-muhâbâ

Mecnûnun olurdu cân-ı Leylâ

(TRB 2/206-4B-6)

Biz pâ-yı himmet ile reh-i ‘ışk almışuz

Mânend-i Kays sanma beyâbânda kalmışuz

(MF 68/351)

Beyitte, Neylî kendini Kays’tan üstün tutarak, kendisinin aşk yolunun himmetini aldığını, kalbine Allâh’ın sevgisini doldurduğunu ve kendisinin Mecnûn gibi sanılmaması gerektiğini söyleyerek, aşk (Allâh aşkı) yolunun yolcusu olduğunu ve çöllere düştüğünü söyleyerek Mecnûn gibi basit aşklar peşinde olmadığını anlatmaktadır.

3.2.3. Vâmık-Azrâ

Klasik mesnevi konularından bir tanesidir. Aşk konusu işlenmektedir. Vâmık, bu aşk konusunun erkek kahramanıdır. Azrâ ise, bu hikâyenin bayan kahramanıdır. Klasik Doğu Edebiyatı’ndaki, çoğu aşk hikâyelerinin içinde yer edinen önemli bir rivâyettir. Neylî Dîvânı’nda da bu konuya yer verilmiş olup Vâmık u Azrâ hikâyesini hatırlatmıştır. Dîvân’da “*Vâmık u Azrâ*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıdadır.

*Olup dîvâne bir şûh-ı perî-rûya dil-i şeydâ
Cünûn-ı ‘ışkuma ‘ışk itdi Kays u Vâmık u ‘Azrâ
Kıyâs idüp yine Kaysa beni ol dil-ber-i ra’nâ
Disem bir bûse vir cânâ dir ihsân itdi mi Leylâ
Cemâli bâğının şeft-âlusından Kays-ı nâ-şâda*

(TH 2/239-B-2)

3.3. Diğer Şahıslar

3.3.1. Farklı Statülerde Olan Kişiler

3.3.1.1. Aristo

Ünlü Yunan filozoflarından biridir. Felsefenin kurucularından olup bilge biri olarak bilinmektedir. Edebiyatta ilim, akıl ve mantığın sembolüdür. Neylî Dîvânı'nda da aynı şekilde bigeliği, akli ve mantığı konu edilmiştir. Dîvânda, “*Aristo, Aristolar, Aristo-fitnât*” şeklinde zikredilmiştir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Aristo-dâniş İskender- 'azîmet Bermekî-himmet
Ki 'ahd-i devlet ü câh-ı zemân-ı 'adl ü dâd oldı*

(K 3/41-7)

*Şîfâ-yı sadr-ı devlet pâk-fitrât Bû- 'Alî-hikmet
Aristo-fitnât Eflâtun-tabî'ât sadr-ı bî-hemtâ*

(TR 23/264-11)

3.3.1.2. Eflâtun (Platon)

Bir Yunan Filozofu'dur. Aristo'nun hocası olarak biliniyor. Ünlü Sokrat'ın da talebesi olarak bilinir. O da edebiyatta bilgelik ve akılla ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde Neylî Dîvânı'nda da bu şekilde geçmekte olup bilgelikte ve anlamada ileri gittiği söylenmiştir. Dîvân'da, “*Felâtun, Eflâtun, Eflâtun-ı Yunân, Felâtûn-ı zemâne, Eflâtûn-tabî'at*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Yegâne dâver-i hikmet-şi'âr-ı bî-müdânî kim
Hakîm-i re'yi fehm-âmûz-ı Eflâtûn-ı Yûnândur*

(K 6/47-14)

3.3.1.3. Bermek

Hârûn-ür-Reşîd zamanında vezirlik eden bir ailenin dört oğlunun soyadı olarak geçmektedir. Bermek cöertliğin sembolü olarak bilinmektedir. Neylî

dîvânı'nda da aynı şekilde geçmekte olup vezirliği ile ve adaleti ile de göze çerpmaktadır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Aristo-dâniş İskender- 'azîmet **Bermekî**-himmet
Ki 'ahd-i devlet ü câh-ı zemân-ı 'adl ü dâd oldı*

(K 3/41-7)

3.3.1.4. Yezîd

Emevî devletinin kurucusu ve Muaviye'nin oğlu olarak bilinir. Ve Dîvân'da bir hasımane bir tavırla gösterilir. Peygamber ve taraftarlarının zayıflığından yararlanarak, bu tür zayıflıktan sevindiğini belirtirken, buna fırsat verilmemesi gerektiğini söylemektedir. Hemen aşağıda örneği verilmiştir.

*Ne vak'adur bu ki a'dâ-yı hânedân-ı resûl
Bununla eyledi rûh-ı **Yezîde** bahş-ı safâ*

(K 7/48-3)

Kasidelerden Feyzullah Efendi üzerine yazılan bir mersiyeden alınan bu beyitte Emevî Devleti'nin kurucusu Muaviye'nin oğlu olan Yezîd konu edilirken, Feyzullah Efendi'nin ölümü Yezîd'i ve onun gibileri sevindirdiğini belirtmesinin yanında, Feyzullah Efendi de peygamber taraftarı olduğunu hissettirmeye çalışmıştır.

3.3.1.5. Haccâc

Asıl ismi Yusuf Bin Sakaf olan bu kişi, Hz. Peygamberin soyundan gelen kişilere zulüm eden bir kişi olarak bilinir. Bu şahıs, dîvân şiirinde zulmüyle bilinir. Neylî Dîvânı'nda da aynı şekilde kan dökücü özelliği ile anlatılır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Tamâm itdiler icrâ-yı resm-i **Haccâcı**
Virüp irâka-i hûnına hüccet ü fetvâ*

(K 7/49-15)

3.4. “Târîh”lerinde Yer Verdiği Kişiler, Yerler ve Eserler

Neylî Dîvânı içerisinde verilen nazım türleri arasında en çok yer kaplayan veya yer verilen bir tür de “Târîhler”dir. Bu târîhler en başta devlet adamlarını konu edinirken aynı zamanda da yapılar, ölümler, vezirlik makamına geçiş, bir yeni makamı elde etme, kitaplar, fetvalar, kadın ve erkekler şeklinde târîhler düşürülerek nazımlar olşturulmuştur. Neylî Dîvânı’nda târîh düşürme kısmının konu başlıkları aşağıya alınmıştır.

“Târîh-i Kitâb-ı Şîr’atü’l-İslâm, Târîh-i Nikâbet-i ‘Osmân Efendi, Târîh-i Cûlûs-ı Sultân Mustafâ Hân, Târîh-i Vefât-ı ‘Amuca Hasan Ağa, Târîh-i Mevlid, Târîh-i Vilâdet-i Hüseyin Paşa-zâde Muhâmmmed Big, Târîh-i Kâzî-i İsatanbul Şüden Merhûm Dede Efendi, Sekiz Vech İle Vilâdet-i Sultân Selîm, Târîh-i Medrese-i Feyziyye, Târîh-i Dîger-i Fârisî Berây-i Binâ-yı Medrese-i Mezkûre, Târîh-i Dîger-i Türkkî Berây-ı Binâ-yı Medrese-i Mezkûre, Târîh-i Pâye-i Fetvâ-yı Fethu’llâh Efendi, El-Merhûm, Târîh-i Mevlûd, Târîh-i Çeşme-i ‘Alî Paşa, Târîh-i Vefât, Târîh-i Vezâret-i Nu’mân Paşa, Târîh-i Vefât, Târîh-i Vefât, Târîh-i Vefât-ı Tabîb Ahmed Efendi, Târîh-i Fetvâ-yı İsmâ’ül Efendi, Târîh-i Kapudânî-i Mustafâ Paşa, Târîh-i Câmi’-i Kethüdâ Big Der-Ortaköy, Târîh-i Kasr-ı Sa’d-âbâd, Târîh-i Binâ-yı Sa’dâbâd, Târîh-i Kasr-ı Sa’dâbâd, Târîh-i Diğeri Berâyı Sa’dâbâd, Târîh-i Diğeri Berây-ı Sa’d-âbâd, Târîh-i Sandûka-i Hırka-i Şerîf, Târîh-i Feth-i Tiflîs, Târîh-i Vefât-ı ‘Acem Bekr Efendi Rahîmehü’llâh, Târîh-i Vefât-ı Yek-Çeşm Dürrî Efendi, Târîh-i Feth-i Hemedân, Târîh-i Kasr-ı Top-hâne, Târîh-i Çeşme-i Ahmed-Ağa, Târîh-i Feth-i Revân, Târîh-i Tecdîd-i Makâm-ı Hâlid Raziya’llâhü ‘Anh, Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde ‘Abdü’l-Hamîd, Târîh-i Feth-i Gence, Târîh-i Diğeri-Berâyı Gence, Târîh-i Feth-i Tebrîz, Târîh-i Feth-i Tebrîz, Târîh-i Mekteb-i İbrâhîm Paşa Derhâce Paşa, Târîh-i Sebîl-i İbrâhîm Paşa derhâce Paşa, Târîh-i Çeşme-i İbrâhîm Paşa Derhâce Paşa, Târîh-i Vefât-ı Duhter-i Hûd Safiyye Kadın, Târîh-i Tecdîd-i Ota-i Yigirmi Sekizinci Bölük ‘An-Yeniçeriyân, Târîh-i Vefât, Târîh-i Vefât-ı Fâtımâ Hâtûn Bint-i Hızr Çavuş Ağa, Târîh-i Tecdîd-i Ota-i Altmışinci Cemâ’at’an-Yeniçeriyân, Târîh-i Vefât-ı Kâtib-i Dîvân, Târîh-i Vefât-ı Hasan Efendi Kazî-i Akkermân, Târîh-i Fetvâ-i İshâk Efendi, Târîh-i Tecdîd-i Beyt-i Kâzî-‘Asker-Zâde Ahmed Efendi, Târîh-i Çeşme-i Kerîm-i Muhâmmmed Efendi, Târîh-i Vefât-ı Çelebi ‘Osmân Efendi, Vefât-ı Rif’ati ‘Alî Big Efendi, Târîh-i Vefât-ı Rukiyye Hâtûn Bint-i

İmâm-ı Akşemse'd-dîn, Târîh-i Berây-ı Binâ-yı Kasr-ı Hûd, Târîh-i Mekteb-i Verd-i Nâz Kadın Der-Akserây, Târîh-i Hankâh-ı Şeyhü'l-İslâm Es-Seyyid Mustafâ Efendi, Târîh-i Diğer Berây-ı Hânkâh-ı Mezkûr, Târîh-i Diğer Berây-ı Hânkâh-ı Mezkûr, Târîh-i Tecdîd-i Mahzen-i Tersâne-i 'Âmire, Târîh-i Tecdîd-i Mahzen-i Çûb Der-Tersâne-i 'Âmire, Târîh-i Fülke-i Hümâyûn, Târîh-i Diğer Berây-ı Fülke-i Hümâyûn-ı Mezkûre, Târîh-i Vefât-ı Seyyid Nûre'd-dîn Efendi Şeyh-i Hânkâh-ı Koca Mustafâ Paşa, Târîh-i Çeşme-i Pâdişâh-ı Cihân Sultân Mahmûd Hân” şeklinde târîhler geçmektedir. Aynı zamanda da her konu hakkında birer örnek aşağıya alınmıştır.

*Oldı çünkü bu **kitâb-ı fâhir**
Düre-i fâhire **ehl-i şer'a***

(TR 1/249-1)

*Çıkdı bir ta'miye ile târîh
Göçdi **Dürrîhüneri** kıldı yetîm*

(TR 31/273-3)

*Virildi şimdi **Kâğıt-hâneye** menşûr-âbâdı
Sezâdur olsa **Sa'dûbâd** o cây-ı dil-keş u zîbâ*

(TR 23/264-14)

***Revân** teshîrine Sultân Murâd erkân-ı devletle
'Azîmet eyleyüp bi'z-zât çekmiş renc-i esfârı*

(TR 35/277-3)

*Hezâr hüzn ile Neylî didüm ana târîh
Mekânın eyleye cennet **Safiyenün***

(TR 45/285-4)

***Mahzen-i çûb** dahı reşk ile olup mahzûn
Keder-i gıpta ile olmışıdı hüzn-âlûd*

(TR 65/302-6)

*Söyledi dâ'i-i dîrînesi Neylî târîh
'Âyn-ı dil-cûy-ı **şifâ çeşme-i Sultân Mahmûd***

(TR 69/307-7)

3.5. Kavimler

Kavim; belli bir topluluk arasında dil, âdet, kültür, örf ve adedlerinin aynı veya ortak olduğu cemaat olarak bilinir. Bu topluluklar arasında iletişim, kaynaşma fazla olmaktadır. Bundan dolayı her toplumun kendine has özellikleri bulunmaktadır. Neylî Dîvânı'nda; “*Tâtâr, ‘Arab, ‘Acem, Türk, Tâz, Türk ü Tâz*” şeklinde kavim isimleri geçmektedir. Kavimlerin geçtiği bazı beyitler aşağıya alınmıştır.

*Tîr-i niğeh-i hışm ile bir gamzesi **Tâtâr**
Hirmen-geh-i sâ mânuma oldu şerer-endâz*

(G 91/126-3)

*Hüsrev-i gâzî ki hep kulluğın eyler talep
Pâdişehân-ı ‘**Arab** tâc-verân-ı ‘**Acem***

(G 132/150-2)

*Eylemiş ‘arş ile hem-pâye bu kasr-ı tarabı
İntisâb-ı kadem-i pâk-i nebiyy-i ‘**Arabî***

(G 191/189-1)

*Bin kişver-i cân yolunda dâ'im
Pâ-mal-i semend-i **Türk** ü Tâzun*

(TRB 2/205-2B-5)

3.6. Ülkeler ve Şehirler

3.6.1. Ülkeler

Ülke; belli bir topluluğun ortak değerler etrafında belli bir toprak üzerinde özgürce yaşamasını sağlayan yerlerdir. Neylî Dîvânı'nda “*hutta, devlet, Mülk, mülk-i irfân, mülk-i dâ nâ, dergeh-i devlet, mülk ü millet, heft-kişver*” şeklinde zikredilmektedir. Dîvân'da geçen devletler aşağıda belirtilmiştir.

3.6.1.1. ‘Osmanlı Devleti

‘Osmânlı Devleti, Osman Bey tarafından kurulan ve sonrasında üç kıtaya hükmedece kadar büyüyen büyük bir devlettir. Bu yüzden Neylî Dîvânı’nda en çok tekrar eden ve şiirlere en çok konu olan devletlerarasında geçmektedir. Dîvân’da ‘Osmânlı kanunlarından, ‘Osmânlı neslinden ve devletin kendisinden sıkça bahsedilmiştir. Nazımlarda, “*Nesl-i ‘Osmânî, Mülk-i ‘Osmânî, kânûn-ı ‘Osmânî, ‘Osmâniyân, âl-i ‘Osmân*” şeklinde geçmektedir. Geçen bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Şifâ-yı sadr-ı devlet pâk-fitrat Bû-‘Âlî-hikmet

Mühim-sâz-ı şer’at hâmi-i kânûn-ı ‘Osmânî

(K 5/45-9)

Fahr-i mülûk-i cihân mefhâr-i ‘O smâniyân

Hazret-i Mahmûd Hân lücce-i cûd ü himem

(G 132/150-3)

Şeref-i dûde-i âl-i ‘Osmân

Vâris-i mülk-i cihân ced-ber-ced

(TR 28/269-2)

3.6.1.2. ‘Arabistân

Neylî Dîvânı’nda geçen bir diğer ülke ise ‘Arabistan’dır. Dîvân’da ‘Arap vadisi, ‘Arap ülkesi ve ‘Arap’ın nebisi olarak zikredilmiş olup bu ülke hakkında bahsedilmiştir. Dîvân’da “*Vâdî-i ‘Arab, Hıttâ-i ‘Arab, nebiyy-i ‘Arabî*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

Lisân-ı hâss-ı vâdî-i ‘Arabda şî’r-gûy olsam

Cevâdd-ı hâmem eyler esb-i tâzî gibi cevânî

(K 5/45-20)

Eylemiş ‘arş ile hem-pâye bu kasr-ı tarabı

İntisâb-ı kadem-i pâk-i nebiyy-i ‘Arabî

(G 191/189-1)

3.6.1.3. Yunanistân

Neylî Dîvânı'nda çokça bahsi geçmeyen bir ükedir. Bilgi ve hikmette ileride olduğu için şiiirlerde bu yönü ile dikkat çekmektedir. Dîvân'da ayrıca bir Yunan bilgini olan Platon ile zikredilmiştir. Platon'un bu ülkede olduğunu belirtmiştir. Dîvân'da, “*hikmet-i Yunân, Eflâtûn-ı Yunân*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıdadır.

*Yegâne dâver-i hikmet-şi'âr-ı bî-müdânî kim
Hakîm-i re'yi fehm-âmûz-ı Eflâtûn-ı **Yûnândur***

(K 6/47-14)

3.6.1.4. İrân

Neylî Dîvânı'na konu olan bir diğer ülke ise İrân'dır. Dîvân'da İrân'dan bahsederken İrân ehli, İrân şâhı ve bir diğer deyiş olan ‘Acem diye zikredilmiştir. Aynı zamanda Dîvân'da, “Ehl-i İrân, Şeh-i İrân, İrân ehli, ‘Acem” şeklinde geçmektedir. Bir örneği aşağıdadır.

*Ne te'sîr-i diyânetdür ki yümn-i 'ahd-i ikbâli
İdüp ilhâd ü rafzâcümle tâ'ib ehl-i **İrânî***

(K 8/51-11)

3.6.1.5. Venedik

Neylî Dîvânı'nda geçen bir diğer ülke Venedik'tir. ‘Osmanlı ile savaşta olan Venedik bu yönüyle şiire konu olmuştur. Örneği hemen aşağıda gösterilmiştir.

*Mülk-i İslâmdan elin kesdün
Venedik itmişiken istîlâ*

(K 13/59-7)

Şâir Mora Adası'nın fethini anlatırken, Osmanlı Devleti'nin İslâm coğrafyasından vazgeçip Batı'ya yöneldiğini, oraları almaya çalıştığını belirtmektedir.

3.6.1.6. Mora

Dîvân'a konu olan bir diğer yer olan Mora Adası'dır. Bir ada ülkesi olan Mora bir devletten ziyade özgür bir yerdir. Bağımsız ve kendi başına hareket eden bir yerdi. Ve bu yer de 'Osmânlı ile savaş halindeydi ve 'Osmânlı Devleti bu adayı feth etmiştir. Dîvân'da “*Memâlik-i Mora*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*Aldı cümle memâlik-i **Morayı***

Cûd u ikbâlle 'Âlî Paşa

(K 13/63-47)

Mora Adası'nın fethi için uzunca bir kaside yazan Şair Neylî, Sadra'zam 'Âlî Paşa'nın etkisiyle bunun gerçekleştiğini ve bu başarının düşmanları korkuttuğunu aynı zamanda Osmanlı halkını da cesaretlendirdiğini uzun uzun anlatmaktadır.

3.6.1.7. Çin

Neylî Divânı'na konu olan ülkeler içerisinde uzak doğuda yer alan bir ülke olarak Çin de nazımlarda yer edinmiştir. Çin; hem güzel koku saklayan ceylanlarıyla, putlarıyla ve hakanlarıyla şiire konu olmuştur. Dîvân'da “*Gazâl-i çîn, büt-i Çîn, hâkân-ı Çîn*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Merdüm-i çeşm-i **gazâl-i Çîn** hâl olmuş sana*

'Aks-i gül mir'âta düşmüş rûy-ı âl olmuş sana

(G 1/73-1)

Neylî, sevgiliye hitap ederken onun gözlerinin güzelliğini övücü sözlerle belirtmiş olup bir Çin ceylanının gözlerine benzeterek güzel ve parlak olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca gülün aksinin aynaya yansımış gibi, sanki sevgilinin yanağına kırmızılık oluşturduğunu yazmaktadır.

*Kapunda hidmetün bir kişvere hân olmadan yegdür
Husûl-i kâm ile gurbetde handân olmadan yegdür
Nigâh-ı iltifâtun mîr-i mîrân olmadan yegdür
Deründe rîze-i çînî **Çîne hâkân** olmadan yegdür
Eşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür*

(MH 1/233-B-1)

*Öginmiş hâline müşg ey **büt-i Çîn**
Hatâdan geldi çok 'özü itdi miskîn*

(MF 59/349)

3.6.1.8. Yemen

Neylî Dîvânı'nda geçen bir başka ülke Yemen'dir. Dîvân'da, Yemen'in çok değerli bir madene sahip olduğu belirtilir. Bu değerli maden sadece Yemen'de bulunmaktadır. Bu değerli maden bir taştır ve bu taşın adı âkiktir. Dîvân'da Yemen'in dillendirmesine neden olan “*âkîk-i Yemen*” taşı şöyle geçmektedir:

*Yâkût-ı la'l-i dil-beri gördükçe Neyliyâ
Reşk ile oldı hâl-i '**âkîk-i Yemen** yaman*

(G 133/152-5)

3.6.1.9. 'Irâk

Neylî Dîvânı'nda yer bulan bir diğer ülke Irâk'tır. Dîvân'da, bu ülke uzaklığı anlatmak için kullanılmıştır. Aynı şekilde Dîvân'da “*Tâ 'Irâk u 'Acem*” biçiminde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Dest-zen şevk-i kudûmünle büzürg ü kûçek
Tâ '**Irâk** u 'Âceme velvele-güstersin sen*

(G 141/157-6)

3.6.1.10. Mısır

Neylî Dîvânı'nda geçen ülkeler arasında en çok geçen ve en çok zikredilen ülkelerden bir tanesidir. Nazımlarda Mısır'ın kendisi, beldesi ve içinde geçen Nil

Nehri geçmektedir. Dîvân'da, “*Mısr, belde-i Mısr, Mısra, Mısrun Nîl-i ihsânı, Mısırdâ*” şekliyle geçip zikredilmiştir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Mısra bin sâl mukaddem cereyânı Nîlün
Kadem-i ‘izzete yüz sürmek imiş hem sebebi*

(G 191/190-4)

*Yoğiken lücce-i eltâfinun bir demde noksânı
Nice teşbîh olınsun ana **Mısrun Nîl-i ihsânı**
O halka gösterür parmak hisâbın ey kerem kânı
Budur ben bildüğüm ancak hemân bilmem bunu anı
Eşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür*

(MH 1/233-B-3)

3.6.1.11. Avusturya, İsveç, Fransa

Neylî Dîvânı’nda Batı ülkeleri olarak geçen ülkeler Avusturya “Nemçe” olarak zikredilmesinin yanında Fransa ise, “FERENCE” şeklinde geçmektedir. İsveç kendi ismiyle anılmıştır. Dîvân’da “*Nemçe, İsvec, Efrence*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Zamm ide Hak kışver-i iclâline Hân Ahmedün
Kışver-i **Nemçeyle** mülk-i **İsvec ü Frenceyi***

(TR 38/280-1)

3.6.1.12. Habeşistân

Dîvân’da yer alan ülkeler arasında Habeşistan da nasibini almıştır. Habeşistan bir güzelle dillendirilmiştir. Dîvân’da “*Habeş*” şeklinde geçmektedir. Örneği hemen aşağıdadır.

*Zîr-i la’linde o hâl-i müşgîn
Bir **Habeş** dil-beridür câna yakın*

(MF 58/349)

3.6.2. Şehirler

3.6.2.1. Şâm

Neylî Dîvânı'nda birçok şehir geçmektedir. Bu şehirler arasında Şâm da geçmektedir. Bu şehir tevriye sanatıyla hem şehir olan “Şam'ı” kasdetmiş ve aynı zamanda “şam” diyerek geceyi anlatmak istemiş olabilir. Ve aynı zamanda “Şâm” paşasıyla şiirde yerini almıştır. Dîvân'da, “Şâm” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Her seher tâ kim livâ-yı mihr ile idüp zuhûr
Gâlib ola leşker-i **Şâma** sipâh-ı hâveri*

(K2/40-43)

*‘Âdd olunmaz ceyşi sâhib-ihtişâm
Vech-i var dinse ana paşa-yı **Şâm***

(L 3/312-3)

3.6.2.2. Belgrad

Bir Batı şehri olan Belgrad, Neylî Dîvânı'nda Belgrâd'ın düşman elinde kaldığı ve bu güzel şehrin kâfirin elinde esir olduğunu anlatmaktadır. Bu şehir Dîvân'da “Beligrad” şeklinde zikredilmiştir. Örneği hemen aşağıda gösterilmiştir.

*Kim **Beligradı** alup düşmen nice eyyâm u sâl
Kâfire oldı esîr ol hısn-ı pâk u mu'teber*

(K 16/69-7)

3.6.2.3. İstanbul

‘Osmanlı Ülkesi’nin en büyük şehri ve merkezi olan İstanbul, ayrıca Şâir Neylî’nin de doğup büyüdüğü yer olmuştur. Dîvân'da birçok yerde ismi geçmektedir. Bu şehir Kapus’u ile dillendirilmiş ve İstânbul’a gitme arzusuyla ve

özlemi dile getirilmiştir. Dîvân'da, “*İstanbul Kapısı, İstanbul, şehr-i Sitanbul*” şeklinde zikredilmiştir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Gerçi kim sâ'ir kapularla kapu-yoldâşıdır
Oldı **İstanbul** Kapısı cümleden mergûb-ter*

(K 16/69-11)

*Geçmeden çağı gelür mi yine **İstanbula**
Neyliyâ âh geçer mi dilün ol nâ-râma*

(G 159/170-5)

*İtdiler gâlibâ seni meşgul
Yâda gelmez dimişsiz **İstanbul***

(MS 5/372-60)

3.6.2.4. Halep

Dîvân'da geçen birçok şehirden bir tanesi de Halep olmuştur. Neylî Dîvânı'nda “*Pâye-i şâm u Haleb, Haleb*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Bu şerefdür nazar-ı ehl-i merâsimde dahi
Pest iden Mısra göre pâye-i **Şâm u Halebi***

(G 191/190-3)

***Halebün** oldı hâkimü'ş-şer'i
Müddet-i hükmi oldı çünki tamâm*

(TR 55/293-3)

3.6.2.5. Necef

Necef, Dîvân'da yer alırken şâhların şâhı ile zikredilmiştir. Neylî Dîvânı'nda “Necef” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıdadır.

*Ya 'ni hem-nâm-ı şehen-şâh-ı Necef
Peyrev-i âsâr-ı pâk-i Hayderî*

(TR 14/257-2)

3.6.2.6. İzmir

Neylî Dîvânı'nda yer verilen bir önemli diğer şehir ise İzmir'dir. Neylî İzmir'i konu edinirken, ona İzmirden bir kalem hediye geldiğini aşağıdaki beyitte belirtmiştir.

*İtdüm sevâd-ı hâmemi yârâna rû-be-râh
İzmirden hediye yeter bir kalem siyâh*

(MF 4/341)

3.6.2.7. Edirne

Şâir Neylî, Edirne şehrini konu edinirken o şehrin güzellerini anlatmaya çalışırken, şehirdeki sevgilinin tarifi üzerinde yoğunlaşmıştır. Dîvân'da geçen bir örneği aşağıya alınmıştır.

*Eylemişsiz biraz idüp tavsîf
Dil-berân-ı Edirneyi ta'rîf*

(MS 5/372-66)

Yukarıda belirtilen yerler dışında Neylî Dîvânı'nda birçok şehir ismi ise “Târihler” başlığı altında verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İÇTİMAÎ HAYAT

4.1. Rezm

4.1.1. Kan

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı'nda savaşlarla birlikte çokca kullanılan sözcüklerden bir tanesi de “kan”dır. Aynı zamanda sevgiliden ayrılık acısı çekince ve sevgili ‘âşığa bakınca, kirpiklerin bir mızrak veya ok gibi gelip ‘âşığın vücudunda yaralar açarak kan akmasına neden olur. Bundan ziyade ‘âşık sürekli aşk acısı çekerek sevgili için kan ağlamaktadır. Dîvân’da; “*hûn, hûn-rîz, kân, hûn-feşân, hûn-âlûd*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Olur sad-cân-ı ‘âşık çeşmine kurbaân o hûn-rîzûn
Ne dem ki gamzesini sala tîği hûn-feşân-âsâ

(G 4/75-4)

Bâz-ı ikbâli şu dem kim saldı dehre perr ü bâl
Dîde-i hasm oldu hûn-âlûd mânend-i hurûs

(TR 3/250-4)

4.1.2. Savaş Aleti ve Eşya

4.1.2.1. Kılıç ve diğer kesici aletler

Savaş meydanlarında kullanılan kılıç, ok, mızrak, hançer gibi aletler kesicilik özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Bu aletler keser, yaralar veya öldürür. Bu kesicilik özelliği bazen bir söz, bir bakış, bir âh şeklinde zikredilirken bazen de gerçek anlamıylakılıçların, hançerlerin kesicilik özelliği vurgulanmıştır. Çoğu yerde Hz. ‘Âlî’nin kılıcı olan “Zü’l-fekâr” da geçmektedir. Bu kılıcın kesiciliği ve keskinliği söz konusu olmuştur. Dîvân’da şu mefhumlar şeklinde:

“Zü’l-fekâr-âsâ, tîğ, pençe-i kübrâ, seyf-i meslûl, zülfekâr-ı haydar, şemşir, seyf-i kişver, nâvek-i cevri, tîr, tîğ-ı şu’le, zü’lfekâr hâme, şemşîr-i bî-dâd, tîr ü

kemân, tîşe-i ser-tîz: balta, tîğ u hancer, hancer-i sîmîn, şemşîr ü hancer, hâdeng-i âh-ı âteş, şemşîr-i mücevher, nâvek-i bî-dâd, hancer-i bürrân, gamze-i hançer, zebân-ı tîğ, tîr-i cevr, peyk-i ilhâm, tîr-sıfât, şîr-i ihsân, tîr-i cefâ, tîr ü sînân-ı yâr, kelîl, tîğ-i bürrân, sinân-ı lâle” geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Nâm-dâş-ı ‘Alî veliyyü’llâh
Seyf-i meslûl lâ-fetâ-illâ*

(K 13/61-28)

*Felek pertâbider ehl-i kemâle **nâvek**-i cevrin
Kemân-ı hâleye sanma şu’â’ın **tîr** ider mehtâb*

(G 10/79-3)

*Kûh-i ‘ışkî nûk-i müjgân ile yıkmakdur hüner
Tîşe-i ser-tîz-i Ferhâd-ı dil-âver elde bir*

(G 37/94-2)

*Oldı nitâk-ı **hancer-i sîmîne** cîlve-gâh
Gûyâ gümüş suyına olupdur kemer memer*

(G 56/106-3)

4.2. Eşya

Dîvân’da eşya malzemesi çokça geçmektedir. Bu eşyalar bazen bir ayna olup kendini süslemeye yarayan bazen de bir at gemi olup atı dizginlemek için kullanılmıştır. Aynı şekilde farklı konulardaki farklı eşyalar Dîvân’da dillendirilmiştir. Neylî’de geçen bazı eşyalar şunlardır:

“İğne, ayna, terâzi, tarak, at dizgini, fânûs-ı şem’, mînâ, licâm- rahş, ‘Înân, İğne, âyîne, mir’ât” olarak geçmektedir. Aşağıda örnekleri sunulmuştur.

4.2.1. İğne

Dîvân’da iğne konu edilirken düşman ile kullanılmıştır. Düşmanın savaş sahasındaki durumu ile alakadar bir durum sunulmuştur. ‘Osmanlı askerinin düşmanı yenerken ve düşmanı öldürürken o andaki durum gözler önüne serilmiş ve düşmanın vaziyeti belirtilmiştir. Savaş kazanılırken düşmanın tıpkı iğne yutmuş bir köpek gibi acı çekerek öldüğünü zikretmiştir. Tek örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Sûzen-i nîze-i guzâtı yedi
İgne yutmuş köpek gibi a'dâ*

(K 13/60-12)

4.2.2. At Dizgini

At dizgini, Dîvân'da "*licam, 'inân, hitam*" şeklinde geçmektedir. Bu dizgin her zaman atı dizginlemek için kullanılmamıştır. Bazen Şâir Neylî, kendi kaleminin durmaması ile dizginleme arasında bir bağ kurarak kaleminin durmadığını sürekli yazmaya çalıştığını ve bunun artık bir yerde durması gerektiğini belirtir. Böylece Neylî hem maharetini hem de çok yazdığını belirtmiş oluyor. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

Çek **licâm-ı rahş**-ı kilki çekmesün i'câzı da
Sâha-i ma'nâda Neylî hem-'**inân** lâzım sana

(G 2/74-5)

4.2.3. Ayna

Neylî Dîvânı'nda en çok geçen eşyalardan bir tanesi de ayna olmuştur. Bu ayna bazen bir padişahın elindeki ayna olurken bazen de sevgilinin kendisine baktığı bir araç olmuştur. Ayna çoğu yerde de sevgilinin yüzünü simgelemektedir. Onun gibi saf ve berraktır. Bu ayna, çoğu yerde de İskenderin aynası şeklinde geçer ve gelecekte haber veririr. Ayna bazen de güzelliği gösteren nadide bir araç olarak zikredilir. Aynı zamanda da gönülden geçenleri anlatan bir gönül yansıması şeklinde zikredilmiştir. Dîvân'da:

"*âyîne, mîr'ât, âyîne-zâr, hezâr âyîne, bir âyîne, her âyîne, mir'ât-veş, âyîne-i iskender, mir'ât-ı hüsn, âyîne-sîmân, âyîne-i derûn, âyîne-i kalb, mir'ât-ı dil, mir'ât-ı mücâzât, âyîne-i nûr-ı Hudâ, rûh-ı âyîne, dîv âyînesi, mir'ât-ı cemâl*" şeklinde geçmektedir.

Olup **âyîne** tab'-ı sâf-ı sultân-ı cihân-ârâ
Yine tab'ında bir **âyîneli** kasr eyledi ihyâ

(G 6/76-1)

*Ey âyîne-i kalbin idwn jeng-i riyâ
Çün çehre-i seng-i hâre bî-nûr u ziyâ
Vir saykala-i mecâzî **mir'ât-ı** dile
Ruhsâr-ı hakîkât ola tâ cîlve-nümâ*

(R 3/211)

*Gösterme rakîbe ruh-ı âyîne-misâlün
Dîv âyînesi eyleme **mir'ât-ı** cemâlün*

(MF 40/346)

4.2.4. Tarak

Tarak, bir saç tarama eşyası olup Dîvân'da, “meşşâta-i zînet, şâne” şekilleriyle geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Zihî **meşâta-i zîynet**-fezâ-yı tab'-ı nazm-ârâ
'Arûs-ı bîkr-i fikrümreşk-i rabbâtü'l-hicâl eyler*

(G 61/109-)

4.2.5. Cam

Küre ve silindir şeklinde olan bir çeşit camdır. Bu cam içinde mum yakılır ve aydınma sağlanır. Dîvân'da çoğu yerde zikredilmiş olup; “fânûs, mînâ, fânûs-ı şem', nüh-kubbe-i mînâ” şekliyle geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*Olap berr ü bahirde savn-ı Yezdânî nîgeh-bânı
Ola **fânûs-ı şem'**-i câhı bu **nüh-kubbe-i mînâ***

(TR 21/262-6)

4.2.6. Dürbün

Uzağı görmek için kullanılan bir araç olup insanlara yolculuk esnasında yardımcı olmuştur. Aynı zamanda tehlikelerden de kurtulmak için düşmanı uzaktan izlemeye de yarayan bir alettir. Dîvân'da, “Dûr-bîn” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Takrîb ider visâlini ‘uşşâka ol şehün
Çeşm-i emel bakılsa ‘aceb dûr-bîn imiş*

(MF 80/352)

4.3. Av

Neylî Dîvânı’nda av, “*nahçîr, şikârın şâh-bâz-ı hüsn, satd-geh-i ‘ışk*” mefhumlar şeklinde geçmektedir. Bazen bir ceylan avı, bazen bir güzellik avı ve bazen de bir ma’na avı şekliyle zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte ma’na avına çıkân Neylî, heresin bu ma’na avına çıktığını ancak sadece kendisi doğan kuşu ile mu’cizeli bir şekilde ma’naları yakaladığını belirtmiştir.

*Heves-kârân-ı nahçîr-i ma’ânî çokdur ammâ kim
Anı şeh-bâz-ı tâb’-ı Neyli-i mu’ciz-beyân tutmuş*

(G 97/130-5)

4.4. Bezm, Meclis, Meyhâne

Dîvân şiirinde meclis, daha çok ‘âşığın gönlü olarak geçmektedir. Ancak gerçek manasıyla da eğlence, içki meclisi olarak da bilinir. Neylî Dîvânı’nda meclis; çoğu zaman ‘âşığın muhâbbet için gittiği bir yer olarak zikredilir. Bazen bir kadeh için gidilir bazen de kavuşmak ve sohbet etmek için rağbet edilir. Aynı zamanda da Cem Meclisi şekliyle de zikredilmiştir. Dîvân’da:

“*Bezm-i âlem, bezm-i câh, orun, itibar, pîr-i mugân, sâkî dehân-ı sâgar, rûz-ı dîvân-ı elest, bezm-i şevkün, bezm, peymân-ı bezim-gâh, hem bezm, bezm-i halvet, bezm-i muhabbet, bezm-gâh, bezm, bezm-i emel, bezm-i cihân, bezm-i şarâb-ı nâb, bezm-i cihân, meclis, bezm-i dehr, bezm-i câh, bezm-i belâ, bezm-i safâ, meclis-i Cem, meclis-i erbâb-ı ‘îş, bezm-i hicr, bezm-i ‘irfân, meclis-i yâr, dûr-i bezm, bezm-i mey, câm-ı bezm-i ezel, bezm-i esrâr, harâbât ehli, der-i kûy-ı mugân, gamze-i meyhâre, meclis-i Cem*” şeklindeki mefhumlarıyla geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Giriftâr-ı humâr-ı hicr idelden Neyli-i zârı
‘Âceb mest-i şarâb-ı **bezm-gâh-ı vuslâtun** kimdür*

(G 44/99-5)

*Her zemân ey dil bu **bezm-i munkalib-ahvâlde**
Rûy-ı kâm olmaz nümâyân sâgar-ı âmâlde
Neşve-i câhun fenâsın yâd idüp her hâlde
Çok da mağrûr olma kim **meyhâne-i ikbâlde***

Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz

(TH 5/243-B-2)

4.4.1. Kadeh, Bâde

Neylî Dîvânı’nda en çok zikredilen kelimelerden bir tanesi de “kadeh” olmuştur. Kadeh, rengi kırmızı şarapla dolu, sarhoş eden sevgiliyi yad etmek içinde içinde içki içilen kâsedir. Bu kadeh meclislerde; aşk acısı için, sohbet etmek için ve sevgiliyi yad etmek için içinden içkiler içilmektedir. Şarâb; testide, sürahide, bardakta gösterilmiştir. Şarâbın veya kadehin rengi kırmızı olup sevgilinin dudağına da benzetilmektedir. ‘Âşık bu kadehten içerek sevgilinin aşkıyla mest olmaktadır. Kadeh, bazen de İskenderin, Cem’in kadehi şeklinde zikredilmiştir. Bu yolla telmih sanatı yaratılarak onlar da hatırlatılmıştır. Neylî Dîvânı’nda şu mefhumlar şeklinde:

“Kadeh, câm-ı subh, sebû-yı ferâh, neşve-i mül, la’l-i nâb, mül, sâgar-ı sahbâ, peymân-ı bezim-gâh, peymâne-i sahbâ, mey-i gül-gûn, günbed-i mînâ, halet-i la’l, neşve-i sahbâ-yı nâbun, hâtem-i la’l, sürâhî-veş, leb-i mey-gûn, mül, bâde peymâl, meclis, sâgar, câm-ı mey-i dü-âteş, câm-ı felek, şişe-i pür-hûn, sâgar-ı ‘işret, mey la’l-i yâr, sâgar-ı ser-şâr, mey-kede, ‘îş-i bâde, câm-ı Cem, bâde-i ‘îşk, câm-ı dil, şişe, ‘arak u bâde, rind ü meyhâr, bâde-i gül-fâm, mînâ-yı dil, şarâb-ı hoş, bâde-hâr, leb-i mey-gûn, hum-ı mey, misâl-i kâdeh, câm-ı safâ, câm-ı ‘işret, bâde-fürûş, mey-i câm-ı kerem, nüsha-i câm, sâgar-ı mül, câm-ı leb, peymâne-i la’l, şarâb- köhne,, peymâne, cür’a-peymâ-yı ‘îşk, mey-i hikmet-fürûş, hum, şu’le-i seyyâle-i sâkî, şevk-i şarâb-ı la’l, mey-perest, bâde-i ‘îşk, câm-ı dirahşân, şâhid-i mey, mey-i gül-fâm, murassa’ câme, hum-ı mey, sâgar-ı mül, kulkul-i sahbâyı kadeh, sâgar-ı sahbâ-yı neşât, turuncı câme, mey-i bî-gışde, sebû-yı bâde, bâde-i ümmîd, pür-bâde, şişe, bâde-perest, câm-ı bezm-i ezel, câm-ı hemân, câm-ı memlû, sâgar-ı âmâl, câm-ı murâd, gehî bâde, mevc-i şarâb” geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Bâde-peymâlığı ko sun kadehi ey sâkî
Kâle-i lutf u kerem kâbil-i endâze midür*

(G 54/105-4)

*Va'd itmişidün Neyliye peymâne-i la'lün
Sâkî yine ol va'di o peymânı unuttun*

(G 110/138-5)

*Bizüm de ansuz olur mı safâ-yı 'îş taleb
Ki bâde merhem-i cân dâf'-i gam oldu 'aceb*

(L 4/324)

*Dûr ise de erbâb-ı riyânun nazarında
Sâkî yine meclisde gehî bâde görilsün*

(MK 5/328-2)

4.4.2. Sâkî, Himmet-i pîr-i mugân, sâkiyâ

Sâkî; dîvân şiirinde içki sunan, içki dolduran kişi olarak geçmektedir. Bu kişi mecliste olup bazen bir pîr şeklinde olup himmet verirken bazen de bir sevgili olup içki dolduran güzel bir kız suretindedir. 'Âşık hep sâkî'nin elinde şarâb talep etmektedir. Ve sâkî ise 'âşığa içki doldurarak ona lütûfta bulunmaktadır. Sâkî, Dîvân'da:

“Sâkî, la'l-i sâkî, himmet-i pîr-i mugân, sâkîyâ, dest-i sâkî, sâkî-i 'ışk, sâkî-sıfat, rindâne, seyyâle-i sâkî, sâkî-i sîm endâm, sâkî lutf” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda belirtilmiştir.

*Bâde-peymâlığı ko sun kadehi ey sâkî
Kâle-i lutf u kerem kâbil-i endâze midür*

(G 54/105-4)

*Dûr ise de erbâb-ı riyânun nazarında
Sâkî yine meclisde gehî bâde görilsün*

(MK 5/328-2)

4.4.3. Mum

Mum, meclisin veya meyhânenin bir aydınlatıcısı olarak gösterilir. Dîvân'da bazen bir ışık bazen bir nûr, bazen de ateş olarak geçmektedir. Mum, meclisi

aydınlatırken aynı zamanda sevgilinin yüzünü de göstererek gönülleri de aydınlatmaktadır. Meclisin vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir. Dîvân'da bazen sevgilinin yüzü parlak ve güzel olunca, yüz bu yönüyle muma benzetilir ve bu yüz meclise veya meyhâneye huzur ve aydınlık vermektedir. Dîvân'da:

“şem', pertev-i şem'-i mahabbet, ab-ı tîğ-i şu'le, şem'-i ruhsâr, misâl-i şem', şem'-i şeb-ârâ, şem'-i hâsen, fîrûzân şem'-i ümmîd, şem'-i zât, şem'-i fânûs-ı şeb-istân, fetîl-i şem'-i meclis, şem'-i şeb-istân, sirâc-âsâ, micmer, şem'-i bezm-ârâ” şekilleriyle geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Yine pervâne-veşgerdân gerd-i şem'-i ruhsârın
Misâl-i şem' şevk-efzâ-yı bezm-i halvetün kimdür*

(G 44/99-2)

*N'ola bir dem duhânsuz olmasa ol şem'-i bezm-ârâ
Görilmiş mi cihânda dûdsuz şem' ey dil-i şeydâ*

(MF 70/351)

4.4.4. Mest, Hûmâr, Sergeşt, Serkeş

Sarhoşluk, mestlik ve serkeşlik Dîvân'nın birçok yerinde zikredilmiştir. Özellikle meclislerde çokça başvurulan sözcüklerdir. Şâir çoğu zaman şarab ile sarhoş olurken baze de sevgilinin güzelliğiyle, nazıyla, sitemiyle ve 'âşkıyla sarhoş olmaktadır. Meclisin vazgeçilmez bir ögesi olan şarâbın verdiği keyif ile dostlar sevgiliyi yadederek eğlenirler. Bu da onların gündelik dertlerinden uzaklaşmasına vesile olmaktadır. Dîvân'da:

“Mest, mest ü harâb, şarâb, sâgâr-keşân, nüshâi- sâgâr, mahmûr, mey-i hoş-güvâr, mest-i câh, dest-i humâr, mest-i îtem-ger, mest-i keyfiyet-i 'ışk, dil-i bî-renc-i humâr, mest-i bî-hûş, nûş itme, mest-i şarâb, mey-i nâb, mest-i mey-i hûn, mahmûr, mest-i 'ışk, humâr, mest-i hayrân, humâr-ı mey, def'-i humâr, cünbiş-i mestân, câm-ı mey-i nûş, feryâd-ı mestâne, bed-mest-i tegâfûl, ser-i humâr, ser-geşte vü âvâre, mest-i nâz u 'işve, âvâre-i şeydâ, mest-i mağrûr, hûmâr” şeklinde geçmekte olup bazı örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Giriftâr-ı humâr-ı hicr idelden Neyli-i zârı
'Âceb mest-i şarâb-ı bezm-gâh-ı vuslâtun kimdür*

(G 44/99-5)

*Her zemân ey dil bu bezm-i munkalib-ahvâlde
Rûy-ı kâm olmaz nümâyân sâgar-ı âmâlde
Neşve-i câhun fenâsın yâd idüp her hâlde
Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde*

Biz hezârân mest-i mağrûrunhumârın görmüşüz

(TH 5/243-B-2)

4.5. Musiki

Musikî, herhâangi bir üflemeli çalgı aleti veya vurmali çalgılarla yapılan ve sese dayanan bir ilim olmuştur. Meclislerin ve meyhânenin vazgeçilmezleri arasındadır. Neylî Dîvânı'nda birçok çalgı aletinden söz edilmiştir. Kimi vumalı, kimi üflemeli, kimi ise sadece ahenk sağlayan aletler olarak zikredilmiştir. Dîvân'da hangi çalgıların ne şekilde geçtiği aşağıda gösterilen:

“Nevâ, makam, âhenk, nâğme, kânun, nağme-i şeş-tâ, def, nâğme-i kulkul, ney, bâng-i kûs-ı-i 'îd, kûs-i rahîl, nevâyı kânûn, beste-i zincir, kudûm, büzürg ü küçek, evc-i şehnâz, sad-perde, âheng, terâne, negamât, nevâ-perdâz, bâng-ı kûs, tabl u sûrnâ” şeklinde belirtilmiştir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

Hat hüsn-i âteşîn-i dil-ârâya şân virür

Perde cemâl-i nâğme-i pür-sûza ân virür

(G 35/93-1)

Girmeyüp gûşuna âvâze-i bâng-ı rahîl

Gûş-dârî-i dem-i nağme-i şeş-tâ nice bir

(G 38/95-3)

Meclis içre bî-tekellüf germe göğsün def gibi

Sille urur rûyına her-dem defün deffâflar

(G 59/108-4)

Olmayan dâğ-ı gam u mihnet ile zâr u nizâr

Ney gibi kâbil-i feyz-i nefes-i pîr olmaz

(G 83/121-2)

*Bâng-i kûs-i 'îd oldı gûşına kûs-i rahîl
Kalmayup bir dem karârı itdi âheng-i kıyâm*

(G 129/148-2)

*Mekânı oldı nevbet-hâne ammâ
Diliyok görmüş anda **tabl u sûrnâ***

(L 11/318-3)

4.6. Süslenme

4.6.1. Kıymetli Madenler

Süslenme eşyası olan kıymetli madenler Dîvân'ın birçok yerinde geçmektedir. Süs eşyası olarak; altın, mücevher, taç, gümüş, elmas, inci, küpe, yakut gibi birçok değerli taş ve eşyalardan söz edilmiştir. Bu süslenme daha çok padişahların üstlerinde giydiği eşyalar olurken aynı şekilde çoğu da sevgilinin üstüne yakıştırılan ya da sevgilinin üstünde var olan süs eşyalarıdır. Aynı zamanda da padişahların kendisi veya sevgili değerli bir maden olarak gösterilir. Bazen sevgilinin dudağı, kokusu ve üstüne serptiği simler bile değerli maden olmuştur. Dîvân'da şu mefhumlar şeklinde:

“Zîver, dihim, efser, dürr, gevher, sîm, zer, zînet, zîb-i kâfur, rîze-i elmas, zîb-i ser, zer-efşân, sîmîn kenâd, rûy-gerdân, hancer-i la'l, gevher-i yek-tâ, güher, müntehab gevher-i yekdâne-i gencîne-i câh, pîrâye, zîb, hâtem, zîbende, zîbâ, pür-zîb ü fer, zîr ü zeber, ab ü tâb-ı gevher, sîm-i nâb, gevher-i la'l-i leb, lü'lû tahkîka, girdâb-ı güher, la'l-i nâb, la'l-i genc, gevher-i maksûd, gevher-i fâf, zümür-rüd zîb-i yâkût, hâtem-i la'l, gevher-i şî'r, dürr-i yetîm, hânçer-i sîm, sîmîni zeyn, cihânun genci, genc-i 'âlem, gevher-i mahzûn, dürr-i nâb, güher-endâz, dürr-i 'arak, şemşîr-i mücevher, ahen-sirişt, güher-efşân, yâkût-ı la'l, 'âkîk-i Yemen, tâc-ı hûrşîd, elmâs-ı girân-kadr, güher, tügme-i zerrîn, 'ikd-ı gevher, tâc-ı rûzgâr, gevher-i yek-tâ, dürr-i sencîde, dürr-i sîr-âb, dürr-i şemîn, sîm ü zer” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Rükn-i câh u 'izze İbrahim Paşa kim olur
Ka'be-i maksûda **zerrîn**-hâmesi **zer**-nâvdân*

(K 14/64-10)

*İsteyen la'lini genc-i dil ü cânında bulur
Arayan gevher-i maksûdını kânında bulur*

(G 32/91-2)

*Oldı nitâk-ı hancer-i sîmîne cılve-gâh
Gûyâ gümüş suyına olupdur kemer memeri*

(G 56/106-3)

*İder çü zer dil-i ahen-sirîşt-i tâze-i nerm
Şarâb-ı köhnedür 'âlemde kîmyâ diyecek*

(G 111/138-2)

*Kîse-i mekr ü hîle-yi açdı
Reh-i cânâna sîm ü zer saçdı*

(MS 4/362-20)

4.6.2. Güzel Kokular

Süslenme unsurlarından bir diğeri ise güzel kokulardır. Dîvân'da güzel koku genelde sevgiliden gelir. Sabah rüzgârları sevgilinin kokusunu gül bahçesine getirir ve bütün güller bu kokuyu kıskanır. Aynı şekilde sevgilinin kokusu tüm kokuların üstündedir. Budan ziyade sevgili hem güzel kokular sürünür hem de onun doğal kokusu 'anber gibidir ve 'âşğın aklını başından alır. Dîvân'da:

“Bûy, bûy-ı gül, mu'attar, müşg, ezfer, zîb-i kâfur, 'anber, zebâd, şemîm-i hulk, müşg-i ezfer, bûy-ı ferâh, kîl-i müşgîn, nâfice-i Çîn, mümessek, nüshâ-i müşk, bûy-ı lâle, bûy-ı 'adem, 'anber-fürûş, 'anber-sûde, bûy-ı vefâ, zîb-i kâfur, hoş-bû, bû, reng-i bûy-ı gül-şen-i devlet, 'anber-i tersâ, şemîm-i pîrâhen, bûy-ı âşinâ” şeklinde geçer ve birkaç örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Şemîm-i hulkî reşk-i müşg-i ezfer
Nesîm-i lîtfi cân-bahş u dil-ârâ*

(K 12/58-10)

*O denlû 'ahd-i 'adlinde olur ahkâm-ı şer' icrâ
Sabâdanbûyını gül ister eyler istirdâd*

(K 15/68-23)

Zînet-i hâlini seyr it gerden-i berrâkda

Zîb-i kâfur olduğın görmek dilerse 'anberi

(G 189/188-4)

*Sabâ kim hâk-i ‘anber kâmeti geşt ü güzâr eyler
Şemîm-i cân-fezâsın bergüzâr-ı zûlf-i yâr eyler
Çerâğ-ı devletündür makdemünle iftihâr eyler
Kadem-rencîde kıl devletle Sa’d-âbâda sultânüm*

(Ş 1/229-D-2)

*Nâ-gehân bûy-ı âşinâ geldi
Dîde-i câna rûşenâ geldi*

(MS 5/371-49)

4.6.3. Diğer Süs Unsurları

4.6.3.1. Sürme

Sürme, gözlere çekilen siyah bir süstür. Gözleri çekici hale getirir. Aynı zamanda da gözlerin uzağı daha iyi görmesi için ve daha güzel görmesi için de çekilir. Dîvân’da “ *Kuhl-i, çeşm-i bütânı sürme efsûn-ter*” şeklinde geçer.

4.6.3.2. Küpe

Bayan süs eşyası olan küpe, Dîvân’da fazlaca geçmez. Dîvân’da bu küpenin bir hilâl şeklinde olduğu belirtilmiş olup “*mengûş*” şeklinde zikredilmiştir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Oldı kulakdan ‘âşıkı hûrşîd ü meh anun
Mengûşı vasfun eyleyli çarha hilâl*

(G 116/140-3)

4.7. Giyim-Kuşam

Neylî Dîvânı’nın önemli konularından bir tanesi de giyim-kuşam olmuştur. Giyim, herkesin üzerine giydiği, gerek süs için gerekse korunmak için, insanın vücudunu koruma amaçlı büründüğü bez ya da diğer farklı türde yapılan elbiselerdir. Neylî Dîvânı’nda özellikle padişahların giydiği elbiseler konu olurken aynı şekilde her insanın da giydiği elbiseler şiirlere girebilmiştir. Padişahların elbiseleri genelde süslü, parlak ve nakışlı olurken dervişlerin ve ‘âşıkların elbiseleri ise, yırtık, gamlı ve

ucuz olmaktadır. Bazı yerlerde peygamber hırkası da konu edilmiştir. Neylî’de elbiseler:

“*Libâs-ı mâtem, sündüs: parlak renkli, nakışlı ipek kumaş, su dîbâsı eteklik, âvize-i ra’nâ, perend, zer kemer, dest-mâl, dâmenim gerd-i gam, ruhsâr-ı nikâb, enbân-ı kerâmet, deride dâmân, dâmen-i ‘îşün, kabâ-yı ümîd, libâs-ı gam, kümm-i bâzârı tevekkül, ceyb ü dâmân-ı kabâ, gonce-sıfat çâk-ı girîbân, pîrehensüz, dâmen-i felek, girîbân-ı kabâ-yı ‘ışk, kabâ-dûz-ı mahabbet, girîbân, küleh-pûşân, hırka-pûşân, atlas-ı çarhı erzân, ceyb ü dâmân, takbîl-i dâmân, rûfû çâkine ceyb-i dil, hırka-i şerîf, hırka, kisve-i pâk-i resûl, libâs-ı mâtem, şemîm-i pîrâhen, tâze kumâş*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Deride olmağa dâmân-ı câme-i sabrum
Derûn-i dilde olan hârhârdur bâ’is

(G 18/83-2)

Tebdîl olur kabâ-yı ümîde libâs-ı gam
Neylî yine ‘inâyet-i Perverd-gâr olur

(G 30/91-5)

Tâc-ı hûrşîde ider nâz küleh-pûşânı
Hırka-pûşânı virür atlas-ı çarhı erzân

(G 134/153-3)

Mahv olup gâhî görünmez ‘âleme
Hem girer gâhî libâs-ı mâtem

(L 3/313-9)

Kisve-i pâk-i resûlî kodı bu
Sîm sandûkaya Sultân Ahmed

(TR 28/270-19)

4.8. Sofra, Yiyecek ve İçecekler

Dîvân’da yiyecek ve içecekler fazlaca yer bulmamıştır. Bu konuda en çok zikredilen içecek; şerbet ve şarâb olmuştur. Ancak şarâb “bâde” konusunda olduğu için bu konu içerisine alınmamıştır. Neylî Dîvânı’nda yiyecek ve içecekler “*Şîr ü şeker, şerbet-i sâff-ı ni’am, nîm-pâre-i nan, şerbet, kahve, gıda*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Geldi nâ-geh hâtıra bir beyt kim mısra'ları
İmtizâc itmiş biri biriyle çün şîr ü şeker*

(K 16/70-15)

*Sad hayf bu şeb esîr-i dînân olduk
Bir kavm-i le'îme ya'ni mihmân olduk
Nâ-puhte sühanlara olup sîr-i tamâm
Hasret-keş-i nîm-pâre-i **nan** olduk*

(R 19/216)

*Ger içer **kahve** vü gâhî **sahbâ**
İdemez kimse ana çûn ü çirâ*

(L 6/315-3)

*Cem' olup nâziki-i âb u hevâ
Oldılar rûha **gıda** câna safâ*

(MS 3/360-11)

4.9. Mimari

Mimari konusu, farklı yapılar içermektedir. Dîvân'da, özellikle dini açıdan ka'be oldukça söz konusu olmuştur. Sivil yapılarda, Sa'd-âbâd Köşkü ve Kağıthâne en çok söz edilen yapılar arasındadır. Siyasi veya devlet yapılarında ise; kaleler ve hisarlar oldukça zikredilmiştir. Bunların dışında yazlıklar, sahilhaneler ve külliyeler de işlenen konular arasına girmiştir. Neylî Dîvânı'nda mimari yapılar:

“Kasr-ı dil-cû, kasr-ı dil-güşâ, kasr-ı 'izz ü câh, beyt-i ma'mur, şîrân, hışn, sâhil-hâne, serâ-yı devlet, kal'a, âyîneli kasr, kasr-ı vâlâ, kasr-ı zeyn, kasr-ı 'izz ü câh, kasr-ı rânâ, beyt-i ma'mûr, kâle-i lutf, kasr-ı visâl, eyvân-ı cemâl, sûr, kasr-ı tarab, ser-i büldân, Sa'd-âbâd, kâşâne, Sa'd-abâd, kal'a-i himmet, burc u bârû, hisâr, Kâğıt-hâne, Kasr-ı Havernak, Top-hâne, bi'l-küllîyye, debistân-ı kemâle, mekteb-i zîbâ, 'İsmet-serâyı, serây-ı devlet, kal'a-i zîbâ, hammâm, Çerâğan, seyr-i hisâr, Mevlevî-hâne” olarak geçmektedir. Bunlara dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Hoşâ zîbende **sâhil-hâne**-i dil-cûy-ı nev-bünyâd
Ki tasvîrinde hayrân sûret-i **dîvâr-veş** Bihzâd*

(K 15/66-1)

*Mısra’-ı evvel olup târîh-i feth-i kal’anun
Mısra’-ı sâni virür târîh-i ta’mîrin haber*

(K 16/70-1)

Yukarıdaki beyit Neylî Dîvânı’nın kaside bölümünden alınmış ve Belgrad’ın fethi üzerine yazılan bir nazımdan kısa bir beyit olup aynı zamanda dönemin tarihini de düşürdüğünü belirtmektedir.

*Tutardum **Beyt-i Ma’mûra** nazîre anı ma’nâda
O da âyînelerle kılsa cem’-i sûret ü ma’nâ*

(G 6/76-3)

*Anlar ki bu vîrâne-yi ma’mûr sanurlar
Mâtem-kedeyi **hân-kâh-ı sûr** sanurlar*

(G 63/110-1)

*Eylemiş ‘arş ile hem-pâye bu **kasr-ı tarabı**
İntisâb-ı kadem-i pâk-i nebiyy-i ‘Arabî*

(G 191/189-1)

*Câme sebz ile bak cilvesine şimşâdun
Nev-be-nev hüsnî füzûn olmada **Sa’dâbâdun***

(TRB 1/201-1)

*Virildi şimdi **Kâğıt-hâne**ye menşûr-âbâdı
Sezâdur olsa **Sa’dâbâd** o cây-ı dil-keş u zîbâ*

(TR 23/264-14)

*Hem-reh olup bir iki yârâna
Kasd olunur mı **Mevlevî-hâne***

(MS 5/369-29)

4.10. Tabâbet

Hastalık, genelde âşığa ait bir durumdur. ‘Aşığın gönlü hep yaralı olarak zikredilir. Sevgili ise bunun çaresini bilmekte ve onun tek tabibi ve iyileştirici olmaktadır. ‘Âşık, genelde aşk derdinin hastasıdır ve tek ilacı sevgilide bulunmaktadır. Bu konu hakkında genelde “tabîb, fen, ilaç, hâkim, hikmet, şifa” gibi sağlık ve hastalıkla ilişkili kelimeler üzerinden geçmektedir. Dîvân’da konu ile ilgili:

“Tabâbet, Fünûn-ı ‘ışk, tabîb-i cân u dil, derdüne dermân, eczâ-yı kevn, ‘ilâc-ı derd-i mahabbet, haste-i ‘ışk, tabîbüm, dermân-de-i ‘ışk, tabîb-i müşfik, nizâm-ı eczâ, marîz-ı pister-i ‘ışk, devâ, kimyâ, fenn-i cefâ, dârû-yı derd-i ‘ışk, manend-i kuhl-i ‘anber, şifâ, derd-i cürm, devâ, hakîmân, eczâ-yı cihân, nîgeh-dâr-ı şifâ, tabîb-i cân, istişfâ’, derdüne dermân, tâbîb-i rûzgâr, dârû, hakîm, kânûn-ı fünûn-ı hikmet, tıbb, habb, sıhhât-yâb, tâbîbüm, ilâç, dil-i bîmâr, sıhhat-veş” şeklindeki cümleler sarf edilmiş olup örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Ol **tabîb-i cân u dil** bir çâre eylerdi ana
N’eylesün ammâ degül derd-i dil-i **bîmâr** bir*

(G 36/94-2)

*Var der-i kûy-ı mugâna taleb-i bâde ile
Yüri ey haste-i gam derdüne **dermân** idegör*

(G 40/96-2)

*İder çü zer dil-i ahen-sirişt-i tâze-i nerm
Şarâb-ı köhnedür ‘âlemde **kîmyâ** diyecek*

(G 111/138-2)

***Şifâ** kasdıyla nûş it şerbet-âsâ zemzem-i pâkin
Giriftârân-ı **derd-i cürm** ü ‘isyâna **devâdur** bu*

(G 150/165-7)

*Bû ‘Alî-pîşe**Hakîm**Ahmed Efendi ya’nî
O nevâzende-i **kânûn-ı fünûn-ı hikmet***

(TR 19/260-1)

*Oldı günden güne şikeste-mizâc
İtmedi sûd hergiz ana ‘**ilâc***

(MS 4/364-43)

4.11. Alış-Veriş

Alış-veriş, Neylî Dîvânı’nda genelde mecâzi bir Pazar olarak geçmektedir. Bu Pazar aşk pazarıdır. ‘Âşık genelde gönlünü ve canını pazarda satmaya çalışır. Bunu sevgili için yapmaktadır ve bu can çok ucuza satılır. Ve ‘âşığın canı değersizdir. Aynı şekilde Pazar gerçek anlamıyla da kullanılmıştır. Bu pazarda alış verişler yapılır. Ama çoğu yerde aşk pazarı, muhabbet pazarı, emel pazarı olarak da

zikredilmiştir. Yani gerçek anlamından ziyade onun mecâzi anlamı üzerinde yoğunlaşmıştır. Dîvân'da şu mefhumlar şeklinde:

“Bâzâr-ı ‘ışk, bazar-ı germ, çâr-sû, bâzâr-ı mahabbet, bâzâr-ı tevekkül, bâzâr-ı heves, bâzâr-ı fazl, bâzâr, bender-i ‘ışk, bâzâr-ı dil ü cân, bender-i sûret, çâr-sû-yı kâbiliyetde terâzû, kâr-ı dil, bâzâr-ı emel, bâzâr-ı dîn, hûbân-ı küçe vü bâzâr” geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Ola bâzâr-ı mahabbetde bu nakd-i dil ü cân
Kıymet-i ‘ışkı bilen yâr-ı vefâ-dâra fedâ*

(G 5/75-4)

*Kümm-i bâzâr-ı tevekkül kılan esbâb-ı dili
Nakd-ı kâmin felegün ceyb-i zamânında bulur*

(G 32/913)

*Ne feyz-i ebr çemen zib-i gül-istân-ı emânı kim
Behişt-âsâ müzeyyen kıldı bâzâr-ı dil ü cânı*

(G 190/189-2)

4.12. Yazı ile İlgili Hususlar

Yazı ile ilgili mefhumlar; kalem, kalemlik, yazar, mürekkebi, defter, tuğra, sayfa, mektup gibi şeklinde zikredilmiştir. Aynı zamanda yazıyı ve mektubu taşıyan kuşlar da söz konusu edilmiştir. Şâirin kalemi genelde siyah yazar ve sevgiliye mektupları düzmeye çalışır. Bu mektupları da kuşlarla gönderir. Aynı zamanda da şair kendi maharetini anlatmak için kendi kaleminin durmadığı sürekli yazdığı da belirtilmiştir. Bazen kalem şaire yoldaşlık ve dostluk ederek onun derdini de paylaşan bir araç durumunda gösterilmiştir. Dîvân'da:

“yazı şikeste-hat, kâğaz, murg-ı nâme-ber, nâme, tahrîr, hâtem, resm, kilik, devât: kalemlik, hâme, kalemin sürh-midâd: yazı mürekkebi, ney-şeker-i hâme, hâme-i mu’ciz, şâhid-i hâmem, midâd-ı kilik, nûk-i kalem, hâme-sifât, kâlem, levh-i ezel kalem, beñç beyt, kilik-i şeref, safhâ-i ikbâl, nâme, defter-i dîvân, kilik-i ‘afv, tuğrâ-yı garrâ, tîr-i hâme, kalem-rev-i, cerîde-i eyyâm, ser-nâme, tuğrâ-keş-i ahkâm, defter-i hayrât, hat-keşîde, nokta-i harf-i sakîmüm, kalem siyâh, sevâd-ı hâme, beyit, ebyât, beyt-i diger, hâme-i garîb-nevâz, mektûb, hâme-isühân-perdâz, hırlı silme, tuğrâ” şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Yümn-i tuğrâsı nişân virür hümâdan cân gibi
Olalı nâm-ı hümâyûn-ı içinde cilve-ger*

(K 16/69-3)

Murg-ı cânnâme-beri olsa anun degmez mi
Yârayazarsa eger ‘âşık-ı kem-terkâğaz

(G 29/90-2)

*Nüshâ-i mâtem dilümde şerhâ vü dâğ-ı emel
Hat-keşîdenokta-i harf-i sakîmümdür benüm*

(MK 9/329-2)

*İtdüm sevâd-ı hâmemi yârâna rû-be-râh
İzmirden hediyeye yeter bir kalem siyâh*

(MF 4/341)

*Zîr-i ebyâta eyledüm çü nazar
Dahı gördüm bir iki beyt-i diger*

(MS 4/366-65)

4.12.1. Harfler

Neylî Dîvânı’nda birçok harf geçmektedir. Bu harfler “*cîm-i cemâl, dâl, nûn-ı devât, lâmiyye, lâm, lâmiyye, elif, râ,*” şeklindedir. Bu harfler genelde bir anlam manasıyla yazılmıştır. Bazıları yüze benzetilmiş, bazıları boy ve endam için, bazıları ise farklı anlamlar yüklenerek şiire yeni manalar yüklemiştir. Bu harfler içerisinde en çok geçen harf “*Lâm*” olmuştur. Harflerden yararlanılan bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

*Noktadur cîm-i cemâle dâne-i hâlün degül
Virmez Âdem cennete hâlün ruh-ı âlun degül*

(G 115/140-1)

*Kâmetün şevk ile dâl itdi berây-ı ikrâm
Husrev-i ‘îdi meh-i rûze idüp istikbâl*

(G 117/141-2)

*Olmış idi nüvişte-i levh-ı ezel kalem
Nûn-ı devâta dahı komamışdı el kalem*

(G 125/146-1)

*Gelse Tuğrâyî harîm-i fazlına şâyestedür
Ketm idüp **Lâmiyyesini** kâmetin eylerse **lâm***

(G 129/149-8)

Bundan ziyade bir beyitte de “Lâm” harfî insan boyu ile özdeşleştirilerek dümdüz olmasıyla bir bağlantı yapılmaya çalışılmıştır.

*Mektebe varmii **elif** yutmuşdur
Anı erbâb-ı hüner tutmuşdur*

(L 6/315-2)

*Eylemiş hat mürde şem’-i hüsn-i bezm-ârâsını
Râ kaşı tutmuş siyeh câmeyle anun yasını*

(MF 35/346)

4.13. Sihir, Efsûn, Tılsım

Dîvân’da; Sihir, efsun ve tılsım; ‘âşığı büyülemekte ve ‘âşığın kendisinden geçirmektedir. Bu büyü sevgilinin câdû gözleridir. Sevgili ‘âşığa bakar bakmaz ‘âşık büyülenmekte ve kendisinden geçmektedir. ‘Âşık, sevgiliyi görünce onun saçlarının sihrine tutulur ve onun bakışlarına aldanarak hileye kapılır. Neylî’de sihir:

“*Sihir-âver, teshîr, mâye-i iksîr, felek-i şa’beze-bâz: el çabukluğu, hokkabaz, sâhr-i gamze, nîreng, sihr, berhemen: efsun okuyucu, füsûn-ger, iksîr, bezm-i esrâr, sır, sırr-ı dil, sihr, çeşm-i câdû*” olarak geçer ve örnekleri aşağıda verilmiştir.

*Degüldür hâle düşmüş ol perîyi **kayd-ı teshîre**
Der-âgûş itdügüm ol ‘âfeti tasvîr ider mah-tâb*

(G 10/79-2)

*Târ-ı zülfinde olan ‘ukdeler aldı hûşum
Sâhir-i gamzesi bend itdügi **nîreng** midür*

(G 48/101-5)

*İtdi dîvâne dil-i zâr-ı perî-rûlarına
Aldılar **sihr** ile ‘aklum çeşmi **câdûlarına***

(MF 5/341)

4.14. Oyunlar

Oyunlar, çocukların oyunlarından tutun da büyüklerin oyunlarına kadar çoğu oyun Neylî Dîvânı'nda yer edinmiştir. Çocukların oynadığı çâlik çomak ve kaydırak söz konusu olurken aynı zamanda büyüklerin de oynadığı eğlenceli oyunlardan da söz edilmiştir. Çoğu raks oyunları olurken, bu oyunlarda oynayan genelde mutrip güzelleri olmuştur. Bir diğer önemli oyun şeklinde aldığımız da ayin şeklinde düzenlenen semâ gösterisidir. Sema yapılırken de izlenilen bir şeydir. Onuniçin oyunlara arasına almış bulunmaktayız. Dîvân'da; “rakkâs, raks, raksân, çâlîk çomak, sürûr eyyâmı, sûr eyyâmı, âyîn-i semâ” şeklinde zikredilen oyunların örnekleride aşağıya alınmıştır.

*Zerre-sân eyledi eczâ-yı cihânı **raksân**
Mîhr-veş hüsnün olup cîlve-nümâ her sûda*

(G 160/171-2)

*Biri oynar tıfl-veş **çâlîk çomak**
Oynamakda biri dahı **kaydırak***

(L 5/314-3)

*Ey dil **sürûr eyyâmı**dur bu mevsim-i pür-zîb ü fer
Şâd ol ki **sûr eyyâmı**dur gitsün gönüllerden keder*

(MK 27/335-1)

*İdüp **âyîn-i semâ**'ı icrâ
Oldu fevvâreleri şevk-efzâ*

(MS 3/360-10)

4.15. Âdet ve Gelenekler

4.15.1. Bayramlar

Gelenek ve âdetler içerisinde en çok konu olan ve en çok zikredilen konulardan bir tanaesi de bayramlar olmuştur. Bayramlar genelde mutluluğun ve sevincin bir simgesi olmuştur. Hem şeker bayramı hem de kurban bayramı bu ‘îd konusuna örnek teşkil etmektedir. Şeker bayramı, Ramazan ayından sonra kavuşulan mübârek bir ay olarak zikredilir. Neylî’de bazen mutluluk verici bir şey olduğunda

da şair bunu bayram ilan etmekte ve keyfiyet sürülmektedir. Bu durumdaki heyecan sevgili ile kavuşma olunca olmaktadır. Dîvân'da bayramlar; “*a’yâd, ‘îd, bayrâm, sükker-i bayrâm, ‘îd-i sa’îd*” şeklinde zikredilmiştir. Buna dair bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

Sıhhat-i şeh **‘îd**-i rûze **sûr**dur esnâ-yı **‘îd**
‘îd ber-bâlâ-yı **‘îd** ü **‘îd** ber-bâlâ-yı **‘îd**

(G 22/89-1)

Bu ref’etle sezâdurol veliyy-i ni’met-i ‘asrun
*Zemân-ı lutfına reşk eylese cümle **a’yâd***

(K 15/67-18)

Hat gelüp ruhsârına vasla medâr olmaz mı hîç
‘Âşık-ı şeydâya **‘îd** ü hem bahâr olmaz mı hîç

(G 19/84-1)

4.15.2. Sûrlar

Sûr; düğün, şenlik ve ziyafet anlamı taşımasından ziyade aynı zamanda sünnet düğünleri olarak geçmektedir. Keyfîn, ziyafetin ve şenliğin olduğu eğlenceler olarak geçmektedir. Bu eğlenceler de birer Türk geleneği haline gelmiştir. Sûr’lar hem bayram hem de sünnet düğünü anlamı taşımaktadır. Dîvân’da: “*‘îd-i rûze-i sûr, sūrûr eyyâmı, sûr eyyâmı*” şeklinde geçmiş olup örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Sıhhat-i şeh **‘îd**-i rûze **sûr**dur esnâ-yı **‘îd**
‘îd ber-bâlâ-yı **‘îd** ü **‘îd** ber-bâlâ-yı **‘îd**

(G 22/89-1)

*Ey dil **sūrûr eyyâmı**dur bu mevsim-i pür-zîb ü fer*
*Şâd ol ki **sûr eyyâmı**dur gitsün gönüllerden keder*

(MK 27/335-1)

4.15.3. Cûlûs Dağıtımları

Gelenek ve âdetlerin bir diğeri örneği ise cûlûs dağıtımları olmuştur. Cûlûs dağıtımları Fatih Sultan Mehmed tarafından başlatılmış ve ondan sonra tahta çıkan her padişah tarafından askerlere dağıtılarak bir gelenek haline getirilmiştir. Neylî de kendi döneminin padişahı olan Sultân Mustafâ'nın cûlûs dağıtımına şahit olurken aynı zamanda da târîh düşürme çabası içinde girmiştir. Dîvân'da “*Cûlûs*” şeklinde geçerken örneği aşağıda gösterilmiştir.

Hâtif-i kudsî didi bu mısra'ı târîh için

*'Adlile dâdile Sultân Mustafâ itdi **cûlûs***

(TR 3/250-5)

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNSAN

Neylî Dîvânı'nda insan unsuru üçlü bir koza halinde verilmiştir. Bu koza; sevgili, 'âşık ve rakip üzerinden geçmektedir. Sevgili daima 'âşığı peşinden koşturur ve ona yüz vermez. Bunun aksine rakibe yanaşmakta ve sevgili de bunu görüp kahr olmaktadır.

5.1. Güzellik

Güzellik; genelde sevgilide bulunan, onda var olan bir şeydir. Sevgili bir put kadar güzel ve alımlıdır. Ancak sevgili puttan üstündür çünkü sevgilide ruh vardır ve bu ruhu süsleyen bir cana sahiptir. Aynı şekilde sevgili çoğu zaman kâfir ve gayr-i müslimdir. Bu yüzden çok güzel ve çekicidir. Bundan ziyade 'âşık, sevgiliyi sevince küfre bile bulaşır. Sevgili; hûb, şûh, melâhât, hûri ve evc-i behcet gibi güzel ve güzelliğin en yüksek derecesinde gösterilerek benzetme yapılmaya çalışılmıştır. Dîvân'da güzellik:

“Hüsn, hüsnün, şerm-i hüsn, hubân, kâfir-i hüsn, Leyli-i hüsn, gevher-i hüsn, hûr-veş, melâhat, emvâc-ı hüsn, ecv-i behcet: güzellik ve sevincin en yüksek derecesi, kevkeb-i hüsn, büt-i deyr-i melâhat, hûba, mihr-veş hüsn, zümre-i hûbân, hüsn-i serâmed, şeh-levend, çerâğ-ı hüsnî, şâh-ı hüsn, benefşe hat-ı 'izâr, şeh-süvâr-ı melâhat, hüsn-i âfâk, nihâl-i hüsn, hûr-veş, hûr, vasf-ı hüsn, pençe-i melâhat, hüsn-i bütân-ı şûh, berât-ı hüsn, pâdişeh-i serîr-i hûbî, hüsn-i cân, hüsn-i edâ, hûbân-ı cihân, delîl-i hüsn, gonce-i hüsn, hüsn-i cihân-ârâ, sûret-i hüsn, ebedî hüsn, hüsn-i hulk u edeble, hüsn-i hitâmu, hüsn-i hâl, hüsn-i reftâr” şeklinde geçmektedir. Ve bu konuya dair örnekler aşağıda verilmiştir.

*Felekde mihr yüzün sanma kim sehâba çeker
Ki şerm-i hüsnün anı perde-i hicâba çeker*

(G 71/114-1)

*Sen pâdişeh-i serîr-i hûb-î
Ben bende-i kûçe-i mezellet*

(TRB 2/205-3B-2)

*Kıl temâşâ ol şehün hüsn-i cihân-ârâsını
Pençe-i hûrşîddür tutmuş cihân-ârâsını*

(MF 27/345)

*Hüsn-i reftârı olup kendüye hâs
Olsa dil-dâdesi şâyeste havâs*

(T 1/377-2)

5.2. Sevgili

İnsan bölümünün en önemli yapı taşlarından bir tanesi olarak sevgiliyi gösterebiliriz. Sevgili, beklide bu dîvânın yazılmasına neden olan öğedir. Çünkü bütün konular bu şahıs etrafında dönmektedir. Dîvân'da sevgili; en çok şûh, dilber, dost, hûb, hûban, cânâ, yâr, peri, büt, güneş, ay, hûri vb. vasıflarla vasıflandırılarak zikredilmiştir. Sevgili; gönül çalan 'âşığı peşinden koşturan, 'âşığa merhamet etmeyen taş kalpli olarak geçmektedir. O, çok güzel ve alımlıdır. Gözleri fitne çıkarmakta ve 'âşığı yaralamaktadır. O, öyle güzeldir ki periler, hûriler, güller, güneş ve ay onu kıskanmaktadır. O, aynı zamanda 'âşığa nâz yapıp sitem ettirmektedir. Bundan ziyade 'âşığın baş düşmanı olan râkib'e yanaşarak, 'âşığı daha çok üzmektedir. Sevgili, Dîvân'da şu vasıflar şeklinde:

“Dil-ber, dil-âvîz, dil-keş, dil-ârâ, 'aks-i gül, merdüm, cânâ, dil-sitân, dost, tıfl-ı şeh-râşûb, afet, dil-dâr, yâr, yâr-ı vefâ-dâr, şûha, mahûb, hûb, fettân, sanem, şeh-i hüsn, gönül neşvedârı, gül-i hüsn, cânâne, perî, cânâ, şûh-ı fitne-cû, yârân, mi'mâr-ı gamze, tûde-i hüsn,, meşreb-i nâz, sipeh-i fitne, şûh, dil-rübâ, fitne vü âşûbdan, fitne-i zemâne, cânâne, meh, teşrîf-i yâr, kûy-ı dil-ber, hat-ı yâr, hûbân, hûr, mutrib-i dil-keş, büt-i şûh, perî-peyker, büt-i şûh, merdümân-ı şûh, meh-hilâl, dermân-de-i 'ışk, şûh-ı sitem-kâr, seng-dil, pür-cefâ şûh, şûh-ı mihr-bân, hûr-veş, cân-bahşân, şûh-ı dil-rübâ, mâh-veşân, şûh-ı cihân, şu'le-i melâhat, büt-i tâze-res-i fitne-nişân, dil-nevâz, dil-i teng, nâ-mihr-bân, bî-vefâ, fettân, sâkî-i sîm-endâm, nâ-râm, büt-i tannâz, mutribâ, şûh-ı nev-hâtun, nigâr, şeh-levend, dil-ârâ, dil-şikâr, dil-nevâz, benefşe hat-ı 'izâr, hûr-veş, büt-i bî-gâne, şûh-ı bî-vefâ, şûh-ı perî-rûy, hûb-şiyem, ahab, şûh-ı şeh-levend, nigâr-ı şive-kâr, dil-ber-i âyîne-rû, büt-i çîn, bî-vefâ, şûh-ı nüktân, perî, cânân, duhter-i tersâ, 'anber-i tersâ, cevân-ı şûh, duhter-i felâket-bîn, perî-zâd, hûbân-ı kûçe-i bâzâr” şeklindeki vasıflandırmalar halinde geçmektedir ve örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Berk-i nigâhı itdi hebâ hirmen-i dili
Ol şûh-ı fîtne-cû ‘aceb âfet degül midür*

(G 43/99-7)

*Olup dîvâne bir şûh-ı perî-rûya dil-i şeydâ
Cünûn-ı ‘ışkuma ‘ışk itdi Kays u Vâmık u ‘Azrâ
Kıyâs idüp yine Kaysa beni ol dil-ber-i ra’nâ
Disem bir bûse vir cânâ dir ihsân itdi mi Leylâ
Cemâli bâğının şeft-âlusından Kays-ı nâ-şâda*

(TH 2/239-B-2)

*Küleher kec cebhe pür-çîn deşne der-dest ü nigeş ser-mest
O şûh-ı şeh-levend el-hakk ‘aceb rindâna olmaz mı*

(MK 12/330-2)

*Vardı bir şûh duhter-i tersâ
Zülfî gül üzre ‘anber-i tersâ*

(MS 4/361-14)

5.3. Sevgilide Güzellik Unsurları

5.3.1. Saç

Sevgilinin güzellik unsurları arasında saç önemli bir yer tutmaktadır. Dîvân’da sevgilinin saçı siyah ve güzel kokulu olarak belirtilir. Sevgilinin saçı hep misk ve ‘anber kokmakta olup ‘âşık bu güzel kokulu saçta tutkundur. ‘Âşıktaki bu heves ‘âşığı tutkun hale getirir ve ‘âşık bu tuzaktan kurtulamaz. Sevgilinin saçı genelde bukleli ve siyah olur. Bu yönüyle yılanı benzetilir ve sevgilinin yüzünde hazine durumundadır. Yılan bu hazineyi korumakla mükellef olur. Bunun için bu iki durum hem dîvân şiirinde hem de Neylî Dîvânı’nda geçmektedir. Dîvân’da saç:

“Zülf-i dil-ber, turre-i dil-cûş, zülf-i havrâ, zülf-i müşgîn, turre-i tarrâr, zülf-i hûbân, turre-i dil-cû, zülfün hevâsı, kemned-i zülf, mu’anber turre-i müşgin, mûy-ı müşgîn, târ-ı zülf, beste-i fitrâk-ı kâkûl, zülf-i pür hâm-ı cânâne, zülfün perîşân, halka-i zülf, gîsû-yı yâr, gîsû-dâr, zülf ü binâgûş, hevâ-yı zülf, mûy, zülf-i’anber-fam, sevdâ-yı zülf, mihnet-i kâkûl, esîr-i zülf-i ham, zülf ü rûhsâr, zülf-i müşg-sâ, esîr-i ‘ukde-i zülf, sevdâ-yı kâkûl, silsile-i zülf-i bûtân, turre-i müşgîn, kâkûl-i cânân, mûy-ı müşgîn, ham-ı ser-i zülfîn, zülf-i perîşân, kâkûl ü zülfî, siyeh-zülf-i perîşân,

lâm-ı zülf, turre, zülf ü kâkül, zülf-i yâr, ser-i zülf-i siyeh-kârâ,” şeklinde geçmektedir. Birkaç örneği aşağıya alınmıştır.

*Misâl-i **zûlf-i dil-ber** turre-i dil-cûsına yek-ser
Cihân dil-beste cân meftun nazar vâlih hired*

(K 9/53-6)

*Muhakkak hân-kâh-ı gül-şenîdür gül-şen-i cennet
Ki **gîsû**larla ol şûh-ı ser-âmed anda Tûbâdur*

(G 53/104-4)

*Nâ-çâr dili ben çü ruh-ı yâra düşürdüm
Tekrâr **ser-i zûlf-i siyeh-kâra** düşürdüm*

(L 5/324)

5.3.2. Alın

Neylî Dîvânı’nda, sevgilinin güzellik unsurlarından olan alın, çokça işlenmeyen bir durumdur. Sevgilinin diğer güzellik unsurları fazlaca yer bulmasına karşın, alın o kadar da işlenmeyen güzellik unsurudur. Dîvân’da genelde sevgilinin alını nurludur ve ‘âşık buna hayret ile hayran olmuştur. Sevgilide alın, çok güzel ve olması gerektiği gibi parlak ve nurlu olarak gösterilmiştir. Dîvân’da alın; “nâsiye-sâ, zîr-i cebin, cebîn-sây, Çin-i cebîn-i yâr, meh-cebîn, levh-i cebîn” şekilleriyle geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Sanur üstâd-ı kudret tâk-ı hüsne iki yay asmış
Gören ebrûların **zîr-i cebîn**inde kemân-âsâ*

(G 4/75-2)

***Cebîn-i yâra** bakub kaldı dîde hayret ile
Garîk-ı lücce-i nûr eyledün nigâhumuzı*

(G 182/184-2)

*O felek-kevkebe düstûr-ı melek-menkabe kim
Mihr ü meh rûz u şeb olur derine **nâsiye-sâ***

(K 11/56-17)

Yukarıdaki beyit, Neylî'nin Köprülü-zâde Ahmed Paşa için yazdığı kasideden alınmıştır. Neylî, Ahmed Paşa'ya yönelik sergilediği bu tavır, onun Neylî'nin gözündeki yüceliğini ve değerini göstermiştir.

5.3.3. Kaş

Sevgilide güzellik unsuru olan kaş, daha çok benzetme yönüyle göze çarpmaktadır. Genel de kaşlar; kavisli yay ve râ harfine benzetilmektedir. Kaşlar yay'a benzetilirken kirpikler de ok ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda bu iki unsur çoğu yerde bir tenasüp sanatına yol açmıştır. Dîvân'da, şair sevgilinin görünüşünü tasvir ederken Allâh'ın sevgiliyi özene bözene yarattığını ve sanki alınının üstüne iki kavisli yay yaptığını söylemiştir. Dîvân'da kaşlar:

“Ebrû hilâl, tâk-ı hüsne iki yay, ebrûlar, kemân, ebrûlar, tâk-ı ebrû, cefâ-yı ebru-vân, iki kemân, kaşlar, kaş-ı kemân, seyr-i kemân-keş, cümbiş-i ebrû, gûşe-i ebrû, râ kaşı” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Sanur üstâd-ı kudret tâk-ı hüsne **iki yay** asmış
Gören **ebrû**ların zîr-i cebînde **kemân**-âsâ*

(G 4/75-2)

*Eylemiş hat mürde şem'-i hüsn-i bezm-ârâsını
Râ kaşı tutmuş siyeh câmeyle anun yasını*

(MF 35/346)

5.3.4. Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından en önemlilerinden bir tanesi de hiç şüphesiz gözlerdir. Genelde kaş, kirpik, göz ve gamze birlikte kullanılmaktadır. Sevgilinin gözleri çok güzel ve berrak olarak zikredilmiştir. Onun gözleri; ceylanın, ahunun ve doğan kuşunun gözlerine benzetilerek anlatılmıştır. Bazı yerde gözler baygın baygın bakarken bazı yerlerde ise fitne çıkaran bakışlardan söz edilmiştir. Ayrıca nergis gibi mağrurlu sevgili gözlerinden de bahsedilmiştir. ‘Âşığın tüm ümidi bu gözlerin bakışındadır. Hayatı bu gözlere kalmıştır ya yaşayır ya öldürür. Dîvân'da gözler:

“Çeşm, dîde, çeşm-i a'yân, dîde-havrâ, dîde-i ahvel, çeşm-i gazâl, çeşm-i yâr, çeşme-i siyâh-tâb, târ-ı cem-i yâr, dîde nergis, gûşe-i çeşm, dü-çeşm, dîde-i hûrşîd, dîde-dûz, cünbiş-i müjgân-ı çeşm, sâha-i çeşm, çeşm-i füsûn, çeşm-i kemâl, çeşm-i bütân, siyeh-çeşm, çeşm-i şeh-bâz, çeşm-i yâr, çeşm-i firâk, Rüstem-i çeşm, 'ayn-ı kemâl, gül-i bâdâm, çeşm-i gunûde, sevâd-ı dîde-i hûr, dîde-i mihr-i ikbâl” şeklinde zikredilir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

Hoşâ ferhunde-manzar kasr-ı dîl-cû gurfe-i garrâ

Kalur görse temâşâsında hayrân dîde-i havrâ

(K 9/52-1)

5.3.5. Gamze

Sevgilinin bakışı veya gamzesi çokça işlenen bir konudur. Bu bakış süzgün ve tehlikelidir. Aynı zamanda sevgilinin bakışı öldürücü de olabiliyor. Sevgili ‘âşığa bakınca; onun kirpikleri ok gibi fırlar ve ‘âşığın sinesinde yaralar açar. Onun bakışı, ortalığı karıştıran ve fitne çıkaran bir bakıştır. Sevgilinin bakışları aynı zamanda şimşek gibidir öldürücü özelliğe sahiptir. Bundan ziyade sevgilinin nergis gibi süzgün ve mağrurulu bakışı ‘âşığı perişan etmektedir. Bunlardan ziyade, peygamber için de “nigâh-ı merhâmet” sözü kullanılarak, onun bize merhamet etmesi ve hidayete ulaşmada aracı olması için merhametine ihtiyaç duyulduğu anlatılmıştır. Dîvân’da bakış:

“Tîğ-i gamze, şûhun gamzesi, gamze, gamze sûsen, gamze-i meyhâre, nigâh, berk-ı nigâh, dîde-dûz, mi'mâr-ı gamze, nâvek-endâz-ı nigâh, sâhir-i gamze, gûşe-i çeşm, nergis-i gûyâ, gamze, nigâh-ı iltifât, nigâh-ı meh ü hûrşîd, tîr-i nigâh, nazar, nazar-endâz, tîr-i nigh, nergis ü 'abher, târ-ı nighün, temâşâ, seyr-i nazar, çeşm-i nergis, esîr-i gâmze-i Tâtâr, gamze-i hancer, tâb-ı nigâh-ı lutf, gamze gammâz, nigâh-ı nâz, nazâr, nigh-i himmet, sinân-ı gamze, bed-nigh, seyr-i kemân-keşde, nigh-dâr-ı şifâ, nûkte-i gâmze, cellâd-nigâh-ı, nigâh-ı merhamet, gamze-i bî-rahm, gamze-i hûnrîz-i fettân” şeklinde zikredilerek ele alınmıştır. Örnekleri aşağıda verilmiştir.

Berk-i nigâhı itdi hebâ hürmen-i dili

Ol şûh-ı fitne-cû 'aceb âfet degül midür

(G 43/99-7)

Olur sad-cân-ı 'âşık çeşmine kurbaân o hûn-rîzûn

*Ne dem ki **gamzesini** sala tîğî hûn-feşân-âsâ*

(G 4/75-4)

Âyîne-i vasl itdüğünü bilmesün ey dil

***Cellâd-nigâhı**o şehün bilmez amânı*

(G 185/186-2)

*Meded-kârında olsun **gamze-i hûn-rîz-i fettânun***

Dirîğ itme rakîbün başı için tîğ-i bürrânun

(MF 23/344)

5.3.6. Kirpik

Dîvân'da kirpikler; gözler ve kaşlar ile kllanılır. Kirpikler aynı zamanda, 'âşık için acı çektiren birer ok haline gelmiştir. Sevgili 'âşığa bakar bakmaz bu kirpikler birer ok kaşlar ise yay durumuna gelmektedir. Kirpikler; oktan ziyade bazen bir mızrak bazen de okun ucundaki sivri demir olarak geçmektedir. Dîvân'da 'âşık sürekli sevgilinin yanağına meyl etmektedir ancak onun kirpikleri 'âşığa birer ok birer mızrak gibi gelmektedir. O kirpikler her daim 'âşığın kalbine denk gelerek 'âşığa acı çektirmektedir. Dîvân'da kirpikler:

“Tîr ü kemân, müjgân, nâvek-i cevri, cünbiş-i müjgân-ı çeşm, müjeler, tîr-i du'â, hâdeng-i âh-ı âteş, tîğ-i firâk, tîr-i nîgeh, hadeng-i müje, nâvek-i bî-dâd, peykân-ı yâr, müjgân-ı dîde, nîze-i gül-gûn, zahm-ı nûk-i müjgân” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

'Âşık kad-i hamidevü âhın ki 'arz ider

*Ol şeh-süvâr-ı 'işveye **tîr** ü kemân virür*

(G 35/93-2)

*Kûh-i 'ışkı nûk-i **müjgân** ile yıkmakdur hüner*

Tîşe-i ser-tîz-i Ferhâd-ı dil-âver elde bir

(G 37/94-2)

*Yer itmişdür dil-i şeydâda zahm-ı nûk-ı müjgânun
Gönülden çıkmaz ey şâh-ı cihânum lutfu ihsânun*

(MF 42/347)

5.3.7. Yüz ve Yanak

Dîvân'da sevgilinin güzelliğini ortaya çıkaran bir önemli unsur da hiç şüphesiz yüzüdür. 'Âşığın gözünde sevgili, herkesten ve her şeyden çok daha güzeldir. Sevgilinin yüzü, bu güzellik unsurlarından en önemlisidir. Onun yüzü, özellikle yanakları kırmızılı al rengindendir ve gül rengine benzemektedir. Bazen yüzü güneşe bazen de aya benzemektedir. Yüzü temiz ve hep parlak olarak tasvir edilmektedir. 'Âşık bu yüze vurgun ve sevdalıdır. Dîvân'da, 'âşık sevgilinin yüzünü görünce ona düğün bayram olarak geçmektedir. Bundan ziyade, güneş nasıl geçeyi aydınlatarak güne çıkarıyorsa sevgili de 'âşığın yüzüne aydınlık ve renk vermektedir. Dîvân'da sevgilinin yüzü:

"Rûy-ı âl, hüsn ü cemâl, rûy, ruh-ı yâr, meh ruhsâr, vech, hatt-ı rûy, vech-i tahrîr, 'ârız-ı rengîn, 'ârız-ı cânâne, şem'-i ruhsâr, 'ârız-ı ül-reng, rûy-ı zerd, cemâl, ruhsâr-ı yâr, cemâl-i vâsf, mihr yüz, rûy-ı kâm, semen-sîmâ, 'ârız-ı pâk, reng-i ruh-ı hûbân, ruhsâr-ı gûk-gûn, âyîne-ruhsâr lâle-ruhsâr, gül-i ahmer, safvet-i rûy, ruh-ı âl, meh-tal'atüm, tal'at-ı cânân, nikâb-ı cemâl-i zuhûr, rûy-ı nigâr, ruhsârı fîrûzen, gül-ruhsâr, benefşe hat-ı 'zâr, cemâl-i yâr, sûret-nümâ-yı feth ü nusret, rûh-efzâ, safha-i mâh, mihr-i cemâl, hûrşîd-i cemâl, sûret-i hüsn" şeklindeki mefhumlar halinde geçmektedir. Yüz ile ilgili örnekler aşağıya alınmıştır.

*Hat gelüp ruhsârınavasla medâr olmaz mı hîç
'Âşık-ı şeydâyâ 'îd ü hem bahâr olmaz mı hîç*

(G 19/84-1)

Cemâlün âfitâb-ı nîm-rûz-ı evc-i behcetdür

Düşürmez sâyenî bün-hâke ey serv-i hırâmânun

(G 128/148-3)

Hûrşîd-i cemâle hat-ı şeb-reng ider âhir

Şâd eyler isen eyle beni gün gicelidür

(MK 11/330-2)

*Dil heyûlâ-yı ‘ışkı oldu ezel
Sûret-i hüsnine degül mi mahal*

(MS 4/363-32)

5.3.8. Ben

Ben, sevgilinin yüzünde siyah ve bir nokta halindedir. Hâl, Dîvân’da sevgiliyi çekici ve güzel gösteren bir nokta halindedir. Bir beyitte, sevgilinin yüzündeki ben, Çîn ülkesinde yaşayan bir ceylanın kara gözlerine benzetilmiştir. Ayrıca derli ve toplu olduğu için Cîm harfine de benzetildiği de olmuştur. Dîvân’da; “*hâl, hâl-i dilber, hat-ı hâl, dâne-i hâl, hâl-i ‘ârız, hâl-i siyeh, hubb-i hâlün, kelef*” şekliyle geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Merdüm-i çeşm-i gazâl-i Çîn**hâl** olmuş sana
‘Aks-i gül mir’âta düşmüş rûy-ı âl olmuş sana*

(G 1/73-1)

*Noktadur cîm-i cemâle **dâne-i hâlün** degül
Virmez Âdem cennete **hâlün** ruh-ı âlun degül*

(G 115/140-1)

5.3.9. Hatt

Dîvân şiirinde hep sevgilinin yüzündeki ayva tüyü denilen tüylerdir. Hiç kimse bu ayva tüylerini göremez ve tanımlayamaz. Onları gören kişi sevgiliye o kadar yaklaşıp demek oluyor. Bazen ‘âşık bu ayva tüylerini görmektedir ve bu da vuslata bir işaret olmaktadır. Dîvân’da; “*hatt-ı rûy, hatt-ı yâr, hatt-ı ‘izâr, hat-ı nevle, hat, hat-ı nev sûret, hatt-ı ‘anber, hat-ı hâl*” şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

***Hatt-ı** rûyı komado nakd-i sirişke hâcet
Vech-i tahrîr iledür şimdi metâ’-ı vuslat*

(G 15/81-1)

5.3.10. Ağz

Dîvân şiirinde ağız, çok küçük olarak tasvir edilir ve her zaman yokluğu ifade etmektedir. Neylî Dîvân'ında ise, yine ağız çok küçük ifade edilmiş olup, küçüklüğünden ve dar olmasından dolayı özellikle goncaya benzetilmiştir. Bundan ziyade özellikle dar olması her defasında tekrarlanmıştır. Ve aynı şekilde sohbet ağzı olarak da zikredilmiştir. 'Âşık, o ağzın sohbeti için hep heveslenmektedir. Dîvân'da; "dehân-ı sâgar-ı sohbet, gonce, dehen-i yâr, dehân, dehen-i teng, gonce-i fem, dehân-ı şeker-bâr, gonce-i ter, dehân-ı yâr, dehân-ı dil-ber, gonce-i hande, dehân-ı yâr" şeklindeki mefhumlarla geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Vasf-ı dendân-ı musâffasın iden ey Neylî
Dürlü mazmûn-ı safâ-bahş **dehânında** bulur*

(G 32/92-7)

*İder sâd-perde-i nâz içre **gonce** handesin pinhân
Nice zâr olmasun bâğun hezâr-ı zâr u nâlânı*

(G 183/185-5)

*Dil virüp gamze-i bî-rahm u emân-ı yâra
Eyleyüp sîne-siper tîr ü sinân-ı yâra
Tolaşup hem-çü kemer mûy-ı miyân-ı yâra
Ey düşen dâ'îye-i vasf-ı **dehân-ı yâra**
'Acebâ hâtırına râh-ı 'adem gelez mi*

(TH 4/242-B-2)

5.3.11. Boy

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu, hep uzun ve endamlı tasvir edilmiştir. Neylî Dîvânı'nda ise; aynı şekilde sevgilinin boyu hep uzun olarak zikredilir. Özellikle servi ve çam fıstığına benzetilir. Bundan ziyade narin ve ince olmasından dolayı da nihale yani taze fidana benzetilmiştir. Dîvân'da sevgilinin boyu, özellikle en çok servi ağacına benzetilmiştir. Neylî'de boy:

*"Serv, kâmet-i dil-dâr, kadd, kad serv, kaddün kabâ-yı sürh, nihâl-i kâmetün,
serv-i ser-efrâz, kâmet, vasf-ı kadd, kâmet-i hûbân, servi ü sanavber, kadd-i kıyâmet-*

hîzin, nihâl-i kadd-i bûtân, endâm-ı mihr, serv-kad-i gül-‘izâr, nahl-i kaddi enâm, kâmet, serv-i ra’nâ”şekilleriyle geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Dîde nergis gamze sûsen **kad serv** gerden semen
Sahn-ı bâğ-ı bir ser-âmed gül-‘izâr olsun da gör*

(G 39/96-4)

*Cemâlün âfitâb-ı nîm-rûz-ı evc-i behcetdür
Düşürmez sâyenî bün-hâke ey **serv-i hurâmânûm***

(G 128/148-3)

*Gönülde **kâmeti** fikri o **serv-i ra’nânun**
‘Aceb düşer mi ayağına yüz sürem anun*

(MM 2/323)

5.3.12. Diş

Dîvân’da diş; hep ağız le birlikte kullanılır. Sevgilinin dişi hep saf, temiz ve beyaz olarak zikredilir. Bundan ziyade dişler, özellikle çok değerli olan inciye benzetilmektedir. Dîvân’da dişler; “*dendân, dür-i dendân*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Vasf-ı **dendân-ı** musâffasın iden ey Neylî
Dürlü mazmûn-ı safâ-bahş dehânında bulur*

(G 32/92-7)

*Seyr it **dür-i dendân-ı** safâ-bahşını yârun
Kim hokka-i la’lin yine ol handeler açmış*

(G 99/130-2)

5.3.13. Kulak

Dîvân’da kulaktan fazlaca söz edilmemiştir. Özellikle duyma, işitme ile beraber kullanılır. Dîvân’da özellikle “*gûş, kulak, kulak tut, gûş it*” şeklinde geçmektedir. Dîvân’da kullanım şekliyle ilgili örneği aşağıya alınmıştır.

*Girmeyüp **gûşuna** âvâze-i bâng-ı rahîl
Gûş-dârî-i dem-i nağme-i şeş-tâ nice bir*

(G 38/95-3)

5.3.14. Burun

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan burun dîvân’da fazlaca yer verilmeyen bir unsurdur. Dîvân’da Şâir, biraz tasavvufî olarak Allâh’ın kokusunu aldığını belirtmiştir. Dîvân’da, “*meşamm, meş m-ı ‘ rif*” olarak zikredilmiştir.

*Bu reng reng g l-i gül-sitân-ı kesretten
Gelen **meş mmuma** her lahza bûy-ı vahdetd r*

(G 42/97-2)

5.3.15. S ne, Gerdan

Dîvân’da sevgilinin güzellik unsurlarından olan sîne ve gerden, sevgilide daima parlak ve güzel olmaktadır. Sevgilinin sînesi, simli olup parlamaktadır. Boynu hep beyaz ve berrâk olarak zikredilmiştir. Dîvân’da, “*gerden-i berrâk, sîne, sadr, gerden-i a’d , s m-endâm, beyâz-ı gerdeni, zahm-ı sîne-r ş n*” şeklinde geçmektedir.  rnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*D de nergis gamze s sen kad serv **gerden semen**
Sahn-ı bâğ-ı bir ser-âmed g l- ‘izâr olsun da g r*

(G 39/96-4)

*Zînet-i hâlini seyr it **gerden-i berr kda**
Z b-i k f r olduğın görmek dilersen ‘anberi*

(G 189/188-4)

5.3.16. Bel

Dîvân şiirinde sevgilinin beli hep ince ve kül gibi tarif edilir. Dîvân’da ise; aynı şekilde sevgilinin beli ince ve zarif olarak geçmektedir. Neylî D v n ’nda bel, özellikle kemerle birlikte kullanılarak tenasüp sanatına örnek oluşturulmuştur.

Dîvân'da; “*miyân-ı dil-rübâ, miyân, miyân-ı ehl-i dil, miyân-ı yâr*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda belirtilmiştir.

*Hidmet-i yârda kaddin hâm iden âgûşın
Yümn-i 'ışk ile kemer gibi miyânında bulur*

(G 32/92-6)

*Dil virüp gamze-i bî-rahm u emân-ı yâra
Eyleyüp sîne-siper tîr ü sinân-ı yâra
Tolaşup hem-çü kemer mûy-ı miyân-ı yâra
Ey düşen dâ'îye-i vasf-ı dehân-ı yâra
'Acebâ hâtırına râh-ı 'adem gelez mi*

(TH 4/242-B-2)

5.3.17. Cisim, Ten, Beden

Sevgili güzellik unsurlarından olan ten, Dîvân'da parlak ve güzel olarak tasvir edilir. Sevgilinin teni, hep sîmli ve 'âşığın hayran olduğu bir ten olmuştur. Bir beyitte; 'âşık hep sevgilinin sîmli teni için ağladığını belirtmektedir. Dîvân'da; “*ten-i mahrûr, sîm-ten*” şeklinde zikredilmiştir. Örneği aşağıda verilmiştir.

*Sîm-tenler bilmedi kadr-i sirişk-i dîdemi
İtmez oldı şimdi temyîz-i sere sarrâflar*

(G 59/108-2)

5.3.18. Baş, El, Dil, Koku

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan; baş, el, dil, koku, olarak gösterilen bu bölümde en çok geçen unsur dil olmuştur. Bunula birlikte güzellik unsuru olan el de çokça zikredilmiştir. El genelde; sevgilinin adaletsiz, eziyet eden ve zulüm eden bir unsur olarak işlenmiştir. Ayrıca sevgilinin kokusu ise; en güzel kokan kokulardan oluşan misk ve anber gibi kokulardan oluşmaktadır. Sevgilinin saçları hep misk ve anber kokmaktadır. Dîvân'da:

*“Dil: zebân, zebânın, zîr-i dest, dest, dest-i lütf-i ihsân, dest-i cevri-cânân,
va'd-i zebân, zebân-ı hâl, ter-zebân-ı beyân, dest-gîr, zebân-ı tîğ, dest-i bî-dâd,*

kokusu: müşgîn-çîn, bûy, zülf-i müşgîn, mu'anber turre-i müşg, 'anberî, müşg"unsurlar şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösteilmiştir.

*Çeşme-i siyâh-tâbın alur **zîr-i destine***

Hükm-i sevâd-ı 'işve vü nâzı güzel virür

(G 34/93-2)

***Zebânın** geh lebin bir gün dile dil-ber virür*

Vakti geldükçe o nahl-i 'işve berg ü bâr viür

(G 33/92-1)

O denlü 'ahd-i 'adlinde olur ahkâm-ı şer' icrâ

*Sabâdan **bûyını** gül ister eyler istirdâd*

(K 15/68-23)

Leb-i cânâns 'aceb la'l mi yâ gül mi disem

*'**Anberîn** hâline hem **müşg** mi kulkul mı disem*

(G 123/145-1)

*Yok **dili** ağızı anun ammâ*

Söylese dilli düdüktür güyâ

(L 6/315-8)

5.4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar

5.4.1. Bûse, Leb

Dîvân'da sevgilinin güzellik unsurlarından en çok zikredilen unsur olarak dudak ve öpücük çokça zikredilmiştir. Sevgilide dudak, hep kırmızı ve al renginde zikredilmiştir. Ayrıca her zaman değerli kırmızı taşlar olarak geçmektedir. Sevgilinin dudağı, 'âşık için can bahşeden bir unsur olarak ele alınmıştır. Sevgilide dudâk; tatlı ve şerbet tadında anlatılmıştır. 'Âşık, sevgilinin dudağına susamış ve onu oldukça arzulamaktadır. Dîvân'da dudak:

"La'lin em, leb-teşne, cân-bahş- leb, leb-i bâm, hayal-i la'l, leb, la'l-i şîrî, lebün şükker, la'l, hâlet-i la'l, hâtem-i la'l, la'l-i leb, bûs-ı leb, la'l-i şirin, leb-i şekvâ, bûs-i la'l, bûs-ı la'li, leb-i dil-ber, zebân zebân, hayâl-i la'l, mey la'l-i yâr, müştâk-ı bûs-ı la'l-i leb, leb-rîz, şerbet-i la'l, leb-â-leb, merdümân-ı şûh lâl, hokka-i la'l, leb-teşnegâna Selsebîl, şevk-i leb, leb-i cânân, güher-i la'l-i leb-i yâr, yâkût-ı

la’l-i dil-ber, leb-i nûş-handı, câm-ı la’l, şarâb-ı la’l, şerbet-i la’l, câm be-kef la’l, gül-i la’l, la’l-i hayret, leb-i hâhiş-geri, bûs-ı leb-i yâr, hayâl-i la’l-i cânân” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Gâh lutf u gâh cefâ eylerse ‘uşşâka n’ola
Eksük olmaz gevher-i **la’l-i lebinde** âb ü tâb*

(G 11/79-3)

***La’l-i şîrînün** hayâli söyledür ehl-i dili
Tûti-i endîşeye fikr-i **lebün** sükker verür*

(G 33/92-3)

*Tâbîbüm **şerbet-i la’lünü** sunsan câna olmaz mı
Müdâva eylesen dil-haste-i hicrâna olmaz mı*

(MK 12/330-1)

***Goncenün** böyle dehen-çîdeligin itme ‘aceb
Olmış âmâde ider **bûs-ı leb-i yârı** taleb*

(MF 54/349)

5.4.2. Göz

Dîvân’da sevgilinin gözü, çokca geçmeyen bir unsurdur. ‘Âşık için sevgilinin gözleri; hep baygın ve ‘âşığın hayatına mal olan birer unsurdur. Sevgili hasta hasta bakmaktadır. Ve bu bakışlar hep can alıcıdır. Dîvân’da gözler; “*dîde, nigâh, dîde-i ikbâl, dü-çeşm, sâha-i çeşm, bîmârî-i çeşm, göz âşinâlığı, dîde-i cân*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Hemîşe gerçi ki bî-gâneyüz visâlün ile
Göz âşinâlığumuz var hele hayâlün ile*

(G 152/166-1)

5.4.3. Kûy-i Yâr

Kûy-ı Yâr; ‘âşığın hep varmak istediği, oraya ulaşmak istediği sevgilinin bulunduğu yerdir. ‘Âşık, sevgilinin bulunduğu yerin toprağına dahi razı gelmektedir. Ayrıca bu yerin ‘âşığa cefa ve çile çektirdiği de zikredilmiştir. Dîvân’da; mehtabın bile sevgilinin bulunduğu yerin toprağını kendine iksir etmekte ve bununla kendini

güzelleştirmektedir. Neylî’de kûy-ı yâr; “*gubâr-ı kûy-ı yâr, ser-i kûy, kûy-ı dil-ber, gubbâr-ı kûyına, bâğ-ı kûy, kûy-ı cefâ*” şekilleriyle geçmektedir. Örneği aşağıda verilmiştir.

*Cihânı bir nazârla sîm-i nâb eyler meger Neylî
Gubâr-ı kûy-ı yârı mâye-i iksîr ider meh-tâb*

(G 10/79-5)

5.4.4. Eşik, Kapı

Sevgilinin kapısının eşiği, ‘âşığın ulaşmak istediği ve varmak istediği tek yer olmuştur. ‘Âşık sevgilinin kapısının toprağına dahi yüz sürmeye razı olmaktadır. Bu ‘âşık için ulaşılmaz bir ni’met olarak belirtilir. ‘Âşığa sevgilinin bulunduğu yer, gül bahçesi olarak hep güzel ve ferah yerler olarak geçmektedir. ‘Âşık sevgilinin kapısına hizmetçi, kul, köle olmaya razıdır. Dîvân’da; “*Gubâr-ı der-geh, der-gâh, der-i lutf, gül-şen-i kûy, gubâr-ı âsitân,, deründe rîze-i çîn, eşigünde kul, kapunda hidmetün*” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Kapunda hidmetün bir kişvere hân olmadan yegdür
Husûl-i kâm ile gurbetde handân olmadan yegdür
Nigâh-ı iltifâtun mîr-i mîrân olmadan yegdür
Deründe rîze-i çînî Çîne hâkân olmadan yegdür
Eşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür*

(MH 1/233-B-1)

5.4.5. Sevgilinin Ayağı Toprağı

Sevgilinin ayağının toprağı, bir beyitte özellikle peygamber için ayağının toprağına yüz sürmek gerektiğini belirtmiştir. Herkesin sevgilinin ayağının toprağını özlediğini ve buna özlem duyduğunu aktarmıştır. Dîvân’da; “*hâk-i pây, hâk-i pâk-i kadem, ayağın tozın*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda belirtilmiştir.

*Çemen pâ-bûsuna bin cân ile âmâde sultânûm
Kıyâm itdürdi şevk-i makdemün şimşâda sultânûm
Ayağun tozun özler bende vü âzâde sultânûm
Kadem-rencîde kıl devletle Sa'd-abâda sultânûm*

(Ş 1/229-D-1)

5.4.6. Naz

Nâz; sevgilinin 'âşığa yüz vermeyip ona çile, cefa, eziyet ettiren bir unsurdur. Özellikle sevgilinin nazı; yakıcı, yakıcı ve bir hançer gibi sevgilinin bağrına vurulmaktadır. Bir beyitte, 'âşığın kalbine naz hançerinin değmemesi temennisinde bulunmaktadır. Dîvân'da naz:

“Ab ü tâb-ı nâz, nâz, efgan-i nâz: yere düşüren, yıkıcı naz, ‘işve vü nâz, Çîn-i nâz, meşreb-i nâz, mest-i nâz, nigehe-i nâz, hancer-i nâz, gunc u delâl, hüsn-i edâ, şîve, cilde-i nâz, nahvet ü nâz, nâzenîn, mevzûn-hırâm, nâz-perver, eşheb-i nâz, sâd-perde-nâz, tabîb-i nâz, edâ-yı nazm, nâz u ‘işve, hancer-i nâz, hoş-edâ” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Çeşme-i siyâh-ı tâbın alur zîr-i destine
Hükm-i sevâd-ı ‘işve vü nâzı güzel virür*

(G 34/93-2)

*Sen gonce-i bâğ-ı nâz u ‘işve
Ben bülbül-i gül-şen-i mahabbet*

(TRB 2/205-3B-3)

*Kalb-i niyâz-ı ‘âşıka hancer-i nâz değmesün
Hancer-i nâza âteş-i ehl-i niyâz degmesün*

(MF 48/348)

*Habbezâ manzûme-i ‘ibret-nümâ
Nâzımı kavlince nâmı hoş-edâ*

(T 2/378-1)

5.5. Seven (Âşık)

5.5.1. Âşık

‘Âşık; sevgiliyi çok seven, onun aşkından deliye dönen onun için inleyip nalân olan kimsedir. Sevgiliden yüz bulamayan ‘âşık, sevgilinin fitnesine, onun büyüüne tutulmuştur. ‘Âşık, sevgiliye gönül vermiş bu yüzden inleyip ağlamaktadır. Sevgiliden yüz görmez ve ondan vefa görmez. ‘Âşık sevgilinin zülfüne esir durumdadır, ‘âşık hasta ve avaredir. Aynı zamanda ‘âşık, her ne kadar sevgiliden eziyet, cefa ve zulüm görse de onun aşkına sadıktır. Dîvân’da ‘âşık:

“Meftun, meftun nazar, şeydâ, âşık-ı dil-dâde, âşık-ı dil haste, sad-cân-ı ‘âşık, ‘uşşâk, ‘âşık-ı sâdık, ‘âşık, dil-dâr, ‘uşşâk-ı nâlân, ‘âşık-ı kemter, hezâr âşık, âşık, âşık-ı güm-şüde: telef olmuş âşık, fütâde, tîşe-i ‘ışk, ehl-i ‘ışk, âşüfte-kâr: çıldırırcasına sevmeye, şeydâlıg, eh- ‘ışk, dil-haste-i ‘ışk, âşık-ı şeydâ, ‘âşık-ı bî-çâre, ‘âşık-ı bîmâr, ‘uşşâk, esîr-i zülf-i ham, cünûn-ı ‘ışk, haste-i ‘ışk, bîmâr-ı ‘ışk, ikrâr-ı mahabbet, ‘âşık-ı âvâre, ‘âşık-ı haste-dil, ‘âşık-ı şûrîde, bende, âşık-ı ten-i zerd, sultân-ı gam, bedr-veş, ‘âşık-ı kâmil, haste-i zahm-ı renc-i gayret, dil-dâde, ‘âşık-ı sâdık, ‘âşık-ı nâ-şâd” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Hat gelüp ruhsârına vasla medâr olmaz mı hîç
‘Âşık-ı şeydâyâ ‘îd ü hem bahâr olmaz mı hîç*

(G 19/84-1)

Sen çâre-resân-ı derd-i ağyâr

Ben haste-i zahm-ı renc-i gayret

(TRB 2/205-3B-3)

Bir Mevlevî-i şûha olup ‘âşık-ı sâdık

Hâlüm diyicek döndi didi öyle mi ‘âşık

(MF 9/342)

Yukarıdaki beyitte, ‘âşığın bir Mevlevî’ye ‘âşık olduğunu ve ona sadık olduğunu belirtmektedir. Ve halini görünce ‘âşıklığın böyle mi? Olduğunu söylemiştir.

5.5.2. Gönül

Gönül; ‘âşığın en çok çile çekmesine neden olan ve cefa çekmesine sebebiyet veren organıdır. Çünkü gönül sevgiliyi sevmiş ve ona ‘âşık olmuştur. Sevgili de’âşığa karşılık vermeyince, ‘âşık çile çekmekte, yanmakta ve hasta olmaktadır. Dîvân’da gönül; deli, dertli, hasta, kırık, yanmış, gamlı vb. mefhumlar şeklinde geçmektedir. Dîvân’da gönül, hep can ve kanla kullanılmıştır. Dîvân’da gönül:

“Dil-i şeydâ, gönül, derd-i dil-i şeydâ, fu’âd, dil, dil-i derd-âşinâ, dil-i nâ-dîde, dil-i hûrşîd, haste-diller, dil u cân, dil-cû, dil-güşâ, dil-keş, dil-ber, dil-beste, dil-ârâ, dil-sitân, erbâb-ı dil, dil-rübâ, cây-ı dil-ârâ, dil-pezîr, dil-nişin, dil-şâd, dil-dâde, dil-sitan, dil, dil-haste, efsûrde-dil, dil u cân, maksûd-i dil, ehl-i dil, derûn-i dil, dil-şikest, sûz-ı dil, fûlk-i dil, kitâb-ı safha-i dil, esbâb-ı dil, dil hâlet, ehl-i dil, göül neşve-dârı, gam-ı ‘ışk-ı gönül, derd-i dil-i bîmâr, cân u dil, nevâziş dil, güm-şüde dil, kûy-ı dil-ârâ, rûy-ı dil, hûn-ı dil, hürmen-i dil, dil-i vîrâne, târ-ı dil, dil-i zâr++, dil-i ‘uşşâk, gönül sermest, rencîde, hûn-ı dil, dil-i zülfe bend, dil-i belâ-keş, dil-i şikeste, dil-haste-i ‘ışk, künc-i dil, dil-i nâlân, mutrib-i dil-keş, bülbül-i dil, ‘arsa-i dil, dil-hûn, rûy-ı dil, dâm-ı dil, âh-ı âteş-nâk-ı dil, dil-i bî-çâre, dil-i ‘âşık, hûn-dil, haste-dil, dil-i bî-tâbân, ‘arz-ı dil-i hûn-geşte, dil-i sad-pâre, dil-hûn, nûş-i hûn-ı dil, dil-nevâz, dil-i pür-dâğ, girift-i dil, dil-i vîrân, dil-teng, kâşâne-i dil, dil-i sevdâ-zeden, dil-nevâz, dil-firib, tekâpû-yi dil, dil-keşde, dil-i etfâl, bâzâr-ı dil ü cân, bezm-i dil, dil fûlk, sehm-i dil, dil-i pür-sûz, hâne-i kalb, dil sûziş-i cân, dil-i âvâre, dil-fîgâr, sıdk-ı kalb, dil-dâde, dil-haste-i hicrân, hûn-ı dil, kalb-i niyâz-ı ‘âşıka, dil-keş, dil-i bîmâr” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda geçmektedir.

*Ol tabîb-i cân u dilbir çâre eylerdi ana
N’eylesün ammâ degül derd-i **dil-i bîmâr** bir*

(G 36/94-2)

*Vahîd olsa dür-i yek-tâ gibi hüsn-i ser-âmedle
Dil-ârâdil-firib ü dil-nevâz u dil-şikâr olsa*

(G 170/177-3)

Tâbîbüm şerbet-i la'lüni sunsan cânâ olmaz mı
*Müdâva eylesen **dil-haste-i hicrâna** olmaz mı*

(MK 12/330-1)

*Gelüp ol hûb-nâme-i **dil-keş***
***Dil-i bîmâra** irdi sıhhât-veş*

(MS 5/370-45)

5.6. Âşığa Ait Vücut Aksâmı ve İlgili Unsurlar

5.6.1.Vücut

Dîvân'da 'âşığın vücudu hep yaralı olarak geçmektedir. 'Âşığın dudakları kuru, sinesi yaralı, kemikleri zayıf, teni cansız, sarılaşmış ve hasta olarak geçmektedir. Dîvân'da vücut; "leb-teşne, sînede dâğ-ı gam, bâzu-yı bâht-ı zebûn, ten-i bî-cân, ten-i zerd, bâzû, miyân, ten-i dâğ-dâr, fenâ vücûdum, ten-i bîmâr" şeklinde zikredilmiştir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Küşti-gir-i gussâ-i devrân ile söyleşmege
***Bâzu-yı baht-ı zebûn-ı dilde** ol kuvvet mi var*

(G 68/113-2)

*'Âşık **ten-i zerd** ile **miyânına** sarılsa*
*Fark olmaya **bâzûları** zerrîn-kemerden*

(G 135/153-2)

Ey pâdişeh-i kişver-i mülk ü melekût
Sultân-ı serîr-i kibriyâ vü ceberût
İtdükde ecelnâme-i enfâsumı tay

*Ur nâmun ile **dehânuma mühr-i sükût***

(R 8/212-213)

Gönlümi aldun İlâhî beni de al bâri
*Koyma gurbetde gönülsüz bu **ten-i bîmârı***

(MF 3/341)

***Cân u ten** beynine düşüp fûrkât*
Dâr-ı 'ukbâya eyledi rihlet

(MS 4/364-44)

5.6.2. Can

Neylî Dîvânı'nda 'âşığın segili için seve seve verdiği, ondan vaz geçtiği bir unsurdur. 'Âşık, sevgilinin dudakları için can vermeye hazırdır. Can, 'âşıkta nakit bir şekilde hazır bulunmaktadır. Sevgili ne zaman isterse, 'âşık canını vermeye hazır durumdadır. Dîvân'da, yüz 'âşık canının yârin kan döken gözlerine kurban omasını da belirtmiştir. Can ve gönül hep birlikte kullanılarak tenasüp sanatına uygun bir sanat da yapılmaya çalışılmıştır. Dîvân'da can:

“Cân, cân-bahş-ı leb, sad-cân-ı 'âşık, dil u cân, nakd-i cân, dimâğ-ı cân, dil ü cân, nakd-i cân be-kef, cân virme, cânâ gümân, cânum, murg-ı cân, nakd-i cân, cân-ı âşık-ı şeydâ, nâle-i cân, ten-i bî-cân, ta'vîze-i cân, mâye-i cân, cevher-i cân, rişte-i cânum, murg-ı cân, cânun kârı, tabîb-i cân, derd-i cân rencûr, bâzâr-ı dil ü cân, hırâş-ı cân, cân-bahş, cân-ı nâlân, hüsn-i cân-güdâz, merhem-i cân, cân mülki, sad-cân, dil-sûziş-i cân, tîr-i cefâ-yı cân-güdâz, kasd-ı hücum u cân, cân-sipar, cân haste-i gam, hırz-ı cân, merhem-i cân” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Olursad-cân-ı 'âşık çeşmine kurbân o hûn-rîzûn
Ne dem ki gamzesini sala tîğî hûn-feşân-âsâ*

(G 4/75-4)

*Ol tabîb-i cân kadem-rencîde kılmaz Neyliyâ
Hasret-i teşrîfî her-dem derd-nâk eyler beni*

(G 184/186-4)

*Bizüm de ansuz olur mı safâ-yı 'îş taleb
Ki bâde merhem-i cân dâf'-i gam oldu 'aceb*

(L 4/324)

*Cem' olup nâziki-i âb u hevâ
Oldılar rûha gıda cânâ safâ*

(MS 3/360-11)

5.6.3. Yüz, Yanak

Neylî Dîvânı'nda 'âşığın vücut unsurlarından olan ve onun halini, durumunu anlatan yüzü manzumalarda şu şekilde; *“rûy emel, hüsn-i, ferhunde-sîmâ, cemâl, seyr-*

i cemâl, rûy-ı ferâh, rûy-mâl, ten-i zerd, rûy-ı riyâ, rûy-ı zerd” geçmektedir. ‘Âşığın yüzü her zaman sarılaşmış benzi solgun olarak tarif edilir. ‘Âşık ancak sevgiliden bir lütuf gelince sevinmektedir ve yüzü gülmektedir. Sevgiliden de bu lütuf gelmeyince yüzü sararmakta ve solmaktadır. Ayrıca ‘âşık, sevgilinin köyünün toprağına yüz sürmek istemektedir. Yüz ve yanak ile ilgili bazı beyitler aşağıya alınmıştır.

*Hüsn-i tedbîr ile bir an içre revnâk-yâb olup
Sulh ile virdi cemâl-i ‘zz ü câha hüsn ü ân*

(K 14/64-14)

*Gubbâr-ı kûynadur rûy-mâl-i hulyâmuz
Çü sâye hâk-i reh-i yâra düşdi sevdâmuz*

(G 89/124-1)

5.6.4. Göz

Dîvân’da ‘âşık sürekli sevgiliden bir şeyler beklemekte, ondan lütuflar, ihsanlar ummaktadır. Ancak sevgili ‘âşığa yüz vermeyince ‘âşık sürekli ağlamakta ve gözlerinden kanlı gözyaşları süzölmektedir. ‘Âşık sürekli kara bahtlı olduğunu, ağlaya ağlaya göz hastalığına tutulduğunu belirtmektedir. Gözlerin kirpikleri sürekli ıslak ve nemli olarak zikredilir. Bu da ‘âşığın sevgili için ne kadar ağladığını, ne kadar gözyaşı döktüğünü belirtmektedir. Neylî Dîvânı’nda göz:

“çeşm, dîde-i ikbâl, dîde-i baht, baht-ı girân, dîde-i pür-nem, sirişk-i dîdem, gözüm nûr, gürsine-çeşm, hasret-i dîde, çeşm-i ibret, nazar-ı ‘ibretümüz, tûtiyâ-yı çeşm-i cân, dü-çeşm, hâne-i dîdem, çeşm-âşinâ, göz hasbi, remmed: göz hastalığı, dîde-i hayret, dîde-i hasret, çeşm-i eşk-bâr” şeklinde geçmektedir ve göz ile ilgili bazı beyitler aşağıya alınmıştır.

*Sîm-tenler bilmedi kadr-i sirişk-i dîdemi
İtmez oldu şimdi temyîz-i sere sarrâflar*

(G 59/108-2)

*Cebîn-i yâra bakub kaldı dîde hayret ile
Garîk-ı lücce-i nûr eyledün nigâhumuzı*

(G 182/184-2)

5.6.5. Gözbebeği

Göz bebeği Dîvân'da fazlaca dillendirilmemekle birlikte çok az işlenen bir unsurdur. Dîvân'da; “*merdümek*” şeklinde zikredilmiştir. Beyitte; sevgilinin hayali ‘âşığın göz bebeklerine geldiği ve o çocuk yüzlü güzelin yüzü hayalde küçültülür, bebek halinde o güzellikte hatırlanır. Gözbebeği ile ilgili beyit örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Hâlün hayâli dîdede kim merdümeklenür
Turmaz o tıfl-ı mehd-i melâhat bebeklenür*

(G 65/111-1)

5.6.6. Gözyaşı

Dîvân'da ‘âşık sevgiliye kavuşmaya ona ulaşmaya çalışır. Ancak bu bir türlü gerçekleşmez ve ‘âşık bu durumdan acı duyarak sürekli ağlayıp inlemektedir. ‘Âşık sevgiliye ulaşamadığı için o denli ağlamaktadır ki gözlerinden kanlı yaşlar dökülmektedir. ‘Âşığın gözyaşları her daim sular, seller gibi akmakta olup çokça yağmur ile benzeşmektedir. ‘Âşığın gözyaşları en çok yağmura, sele ve kan kırmızısına benzemektedir. ‘Âşık sevgili için bunca ağlayıp kanlı gözyaşlarını dökerken sevgili de gidip ağyar ile birlikte olmakta bundan dolayı ‘âşık bu duruma da sitem etmektedir. Dîvân'da gözyaşı:

“*eşk-i ter, sirişküm, sirişk, nakd-i sirişk, sirişk-i ehl-i dil, gözyaşı, eşk-i revân, bâran-ı eşk, sirişk-i dîdem, katre-i eşk, gül-gûn sirişk, cûy-ı sirişk, eşki nisâr, seyl-i eşk, eşk-i ter, nukre-i eşki ter, çeşm-i pür-nem, hûn-ı eşk*” şeklinde geçmekte olup bu konu ile ilgili birkaç beyit aşağıya alınmıştır.

*Olsa nakd-i cân ile 'âşık harîdâr-ı lebi
Derhem-i eşk-i revân la'line serper virür*

(G 33/92-4)

*Ya'ni bir iki beyt-i hâlet-zâ
Hûn-ı eşk ile eylemiş imlâ*

(MS 4/365-53)

5.6.7. Kirpik

Neylî Dîvânı'nda 'âşığın gözleri sürekli ağlamaklı ve kanlı gözyaşıyla sulandığı için kirpikler de hep nemli ve ıslak olarak belirtilir. 'Âşık, sevgiliye kavuşma arzusunda ile yanmakta, ancak sevgili buna yanaşamadığından sürekli ağlamaklı gözler olunca kirpikler de hep nemli ve ıslak olarak zikredilmiştir. Dîvân'da “*sîr-âb-ı müjgân*” şeklinde geçmektedir. Kirpikler ile ilgili beyit aşağıya alınmıştır.

Bilür ter dâmen-i ser-mâye-i kâm olduğın Neylî

*Gören pür-dürr ü gevher dâmen-i sîr-âb-ı **müjgân**um*

(G 128/148-5)

5.6.8. Boy

Neylî Dîvânı'nda sevgilinin boyu uzun, ince ve dik olurken 'âşığın boyu eğik, kamburlaşmış sırt, iki büküm olmuş bir vücut ve bükülmüş bel şeklinde zikredilmiştir. Bu da sevgilinin peşinden koştuğu ve ona kavuşma arzusuyla yandığı, çile, dert ve elemelerle boğuştuğundan bu hale gelmektedir. 'Âşık sevgilinin kapısında asla dik durmayıp iki büküm halde ve mahcup bir birçimde belirtilmiştir. Dîvân'da 'âşığın bel; “*hamîde-kadd, bükmüş bel*” şeklinde geçmektedir. Bel ile ilgili beyit aşağıya alınmıştır.

*Gussa-i dîrî-i bezm-i dâveri **bükmiş belin***

*Subh-dem gördük **hamîde-kadd** ile eyler hırâm*

(G 129/148-5)

5.6.9. Sîne

Neylî Dîvânı'nda belirtildiği kadarıyla 'âşığın en çok yara aldığı yer sîne olmuştur. Sîne, 'âşığın bağı veya göğsü olarak zikredilir. Sevgili, 'âşığa bakar bakmaz onun öldürücü gözlerinin kirpikleri birer ok, birer mızrak haline gelip 'âşığın bağına, sînesine değmektedir. Bu ok ve mızraklar, 'âşığın göğsünü delmekte ve yaralar açıp kanlar akıtmaktadır. Bundan ziyade 'âşığın sînesi sevgiliden ayrı olduğu

için hep gamlı ve kederlidir. ‘Âşık, sînesini hep sevgili için oklara ve mızraklara siper etmektedir. Dîvân’da sîne:

“sîne-dâğ, sîne, sînedede dâğ-ı gam, sînem, sînemde dâğ, sîne-ber-sîne, göğüs, harem-i sîne, sînedeki dâğlar, sîne-çâk, sîne-siper, zemîn-i sîne” şeklinde geçmektedir. Bu konuya dair bazı beyitler aşağıya alınmıştır.

*Ahsente lutf-ı çarha ki sad dâğ-ı hasreti
Sînemde bana bir gül-i hüsne bedel virür*

(G 34/93-5)

*Meclis içre bî-tekellûf germe göğsün def gibi
Sille urur rûyına her-dem defün deffâflar*

(G 59/108-4)

*Zemîn-i sîneyi bir nev-cevândan dâğ-dâr itdün
Yine bir vâdî-i mahabbet ihtiyâr itdün*

(MK 7/328-1)

5.6.10. Ciğer

Neylî Dîvânı’nda ‘âşığın ızdırabını ve acısını çokça çektiği unsurlardan bir tanesi de ciğerdir. ‘Âşığın ciğeri, hep kanayan, yara alan bir organ olmuştur. ‘Âşık, sevgilinin aşkından yanıp kül olunca ciğerleri de yaralanıp yanmakta ve kan akıtmaktadır. Dîvân’da; ‘âşık, mecliste sâkîye içki için minnet eylemediğini anlatmaktadır. Çünkü onun zaten kanayan bir ciğeri var ve bu kanı şarâb yerine içmektedir. Dîvân’da ciğer: “hûn-dil ü ciger, kâse-i hûn-ı ciger” şeklinde geçmektedir. Ve ciğer ile ilgili bir iki beyit aşağıya alınmıştır.

*Sâkîye Neyliyâ mey içün minnet eylemem
Hûn-ı dil ü ciger çekerem ‘işret istemem*

(G 121/144-5)

*Yeter hûn-ı ciger nûş eyledün bir nice demlerle
Sür ey sâkî ayağı bezme gel demler kademlerle*

(MK 20/332-1)

5.6.11. Baş

Dîvân'da 'âşığın başı, hep dertli, ateşli ve sarhoş olarak zikredilir. Üstelik 'âşığın başı dertten ve beladan kurtulamaz. Dîvân'da “*ser-i âteş, ser-i humâr, ser-i ârâm, başum, ser virme*” şeklinde geçmekte olup bu konuya dair birkaç örneği aşağıya alınmıştır.

*Hat geldi tâb-ı 'âriz-ı dil-keşdeyem dahı
İrdi bahâr bün-i **ser-i âteşdeyem** dahı*

(G 172/178-1)

*Yâl ü bâlı yerinde bir mahbûb
Ser-i ârâmda anun merğûb*

(L 4/313-3)

*Gamdan anunla oldu **ser-i** ehl-i dil-berî
Tutsam 'aceb mi sâgarı **başum** berâberi*

(MF 47/348)

*Sabr idüp zahmetine ihvânun
Ser virürsin işinde yârânun*

(MS 5/368-10)

5.7. Maddî ve Manevî Haller

5.7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

'Âşık, sevgilinin çektirdiği dertlerden, çilelerden, elem ve kederlerden o kadar yanmaktadır ki sürekli feryâd etmekte ve âh ile inlemektedir. 'Âşık, sürekli âh edip inleyince feryatlarını herkes duyar da sevgili bunu duymazdan gelir ve 'âşık daha da perişan hale gelir. 'Âşığın âhı kıvılcıma benzetilir o derece yanıcı ve yakıcıdır ki göklere kadar çıkmaktadır. Dîvân'da âh:

“Feryâd u zâr, nâle, bâd-ı âh, âh, nâle, 'uşşâk-ı nâlân, figân, nâle-i cân, dil-i nâlâ, âh-ı şeb-dîz, nâllehâ-yı germ, âh-ı pür-şerer, zâ u nizâr, âh-ı şerer-âlûd, âh-ı âteş-pâre, âh-ı hezâr, nâle vü şîvende, nâliš ü zâr, âh-ı hazînüm, enînüm, zâr u zebûn, melâl, hûn u nâle, kemend-i âh, feryâd u figân, âhumla varur göğe şerâre,

şerer-i âh, efgân u feryâd” şeklinde geçmektedir. Bu konuya dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Bâd-ı âhum seyr idüp meyl-i kenâr itmez mi yâr
Keşt-i kâma muvâfık rûzgâr olmaz mı hîç*

(G 19/84-2)

*Figân u nâleyi ‘âşık zemân zemân eyler
Tef-i derûn-ı dilinden figân figân eyler*

(G 62/109-1)

5.7.2. Yara

Neylî Dîvânı’nda ‘âşığa acı çektiren ona yüz vermeyen sevgili; bakış kılıçlarıyla, kirpik oklarıyla, ayrılığıyla, ‘âşıktan uzak kalma ile, ve en zoru da ağyara yanaşma ile ‘âşığın vücudunda çeşitli yerlerde yaralar açar. Bu yaralar; ‘âşığa çokça acı ve ızdırap çektirmektedir. Yaralar hep gönülde, sînede ve tende olmaktadır. Ayrıca ‘âşıқта oluşan bazı yaralar gizlidir. ‘Âşığın yüreği, hem yaralı hem gamlı hem de hasret yarası ile inlemektedir. Bu yaralara ilaç sürecekle ve merhem olacak tek kişi vardır o da hiç şüphesiz sevgilidir. Dîvân’da ‘âşığın yarası:

“Dağ-ı dil, dâğ-ı hasret, sîne-dâğ, dâğ, sad dâğ-ı hasret, dâğ-güster, dâğ-ı gam, dâğ-dâr, sînemde dâğ, dâğ-ı gam hasret, dâğ-ı siyeh, sînedeki dâğlar, dil-i pür-dâğ, dâğ ber-dil, dâğ-ı mahabbet, dâğ-ı kebûd, ten-i dâğ-dâr, dâğ-ı ‘ışk-ı dil-ber, dâğ-ı gam-ı pinhân” şeklinde geçmektedir. Bu konuya dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

Gelmez idi ‘akla tahlîs-i o zîbâ-ma’kılun
Ehl-i İslâma ‘aceb **dâğ-ı dil** idi ser-tâ-ser

(K 16/69-8)

*Hât-âver oldı ten-i **dâğ-dâra** gelmez mi
Bahâr geldi o gül lâle-zâra gelmez mi*

(G 180/183-1)

5.7.3. Gam, Gussa, Dert, Belâ, Elem, Hüzün,

Neylî Dîvânî'nda en çok geçen ve 'âşık ile ilgili yapılan vasıflandırmaların en başında gam, keder, elem, hüzn, dert ve belâ gelmektedir. Çünkü 'âşık demek bunlara sahip olmak demektir. Dîvân'da 'âşık sevgiliye karşı hep büyük bir aşk beslemektedir. Segili ise bunu hiç umursamamaktadır ve 'âşığı peşinden hep sürüklemektedir. 'Âşık ise, bu çektiği aşk acısından derlenir, kederlenir, gamlanır ve hüzünlenir. 'Âşık, sevgilinin yaptığı hareketlerden, ona yanaşamaktan hep derlenir, hüzünlenir ve çaresiz bir şekilde derdine ve kederine alışmak zorunda kalır. Dîvân'da bu konu ile ilgili mefhumlar:

“Gussâ, gussâ-i devrân, müstmend, gam, derd-i dil-i şeydâ, gam u derd ü belâ, bî-kes ü zâr, girdâb-ı elem, 'acizâne, dil-i derd-âşînâ, derdmendân, renciş, hûn-ı dil, dilde firâvân-ı keder, henn ü gam, renc-i humma, gam-ı eyyâm, nâ-şâd, bin gam-gîn, rûy-ı keder, vâlih hîred şeydâ, derd-i 'ışk, rencûr, güzâr-ı hasret, hârhâr, mihnet-i gussa, sermâ-yı gâm, gam-ı 'ışk-ı gönül, derd-i dil-i bîmâr, sînede dâğ-ı gam, haste-i gam, derd ü elem, keder, gam, kûçe-i gam, derd, dâğ-ı gam u hâsret, gubbâr-ı gam, künc-i gam, gam-nâk, ehl-i gam, endûh-ı gam, gam-ı hicrân, gam-gîn, dârû-yı derd-i 'ışk, ceyş-i gam u endûh, hâlet-i gam, şeş-der-i gâm, zindân-ı gam, jeng-i gam u mihnet, hayrânî-i gam, târîk-i gam, kayd-ı gam, gam-ı isyân, derd-mendân, derd-mend-i zâr, sahbâ-yı gam-fersa, gam-kede, ceyş-i gam, leşker-i endûh u gam, hüzn, mahzen-i çûb, mahzûn, keder-i gıpta, hüzn-âlûd, künc-i gam, sümûm-ı gam, me'lûf-ı gam” şeklinde geçmektedir. Bu konuya dair bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

Renc-i hummâ-yı gâm-ı eyyâmdan buldı rehâ
Eyleyenler nüshâ-i vasfı cemîlin hızn-ı cân

(K 14/64-13)

Ser-nüviştin görelî künc-i gam u mihnetde
Olduğın bildi gönül ehl-i gama ser-defter

(G 74/116-3)

Çü sensin **derd-mendâna** meded-kâr

Koma bu **derd-mend-i zâr-ı nâ-çâr**

Sezâ-yı lutfun olsun **Neyli-i zâr**

Şefâ'at yâ Resûla 'llâh şefâ'at

(M 2/225-D-5)

Mahzen-i çûb dahı reşk ile olup **mahzûn**

Keder-i gıpta ile olmışdı **hüzn-âlûd**

(TR 65/302-6)

5.7.4. Cevr, Cefâ, Kahr, Sîtem

‘Âşığın sevgilide gördüğü veya sevgiliden çektiği bazı unsurlar da hiç şüphesiz, sîtam, cefâ, eziyet ve kahrıdır. Dîvân’da sevgili, bazen ‘âşığa dert, elem, cefa çektirirken bazen de ona gülümseyip lütuflarda bulunabilmiştir. Ama çoğu zaman sevgili, ‘âşığa zulüm edip, dert, keder ve eziyet çektirmektedir. Dîvân’da özellikle ‘âşık, sevgili için onun ne kadar adaletsiz olduğunu, hep onun elinden cefâ çektiğini ve onun aynı zamanda sitemkâr biri olduğunu belirtmiştir. Dîvân’da bu konu ile ilgili mefhumlar:

“Gâh lutf u gâh cefâ, cevır ü sitem, nâvek-i cevır, cefâ, kûy-ı cefâ, mükedder, cefâ-yı tâ'n-ı ağyâr, sitem ü cevır, sen-i cefâ, sîlî-i cefâ, sitem-kâr” şeklinde geçmektedir. Konu ile ilgili bazı beyitler aşağıya alınmıştır.

Gâh lutf u gâh **cefâ** eylerse ‘uşşâka n’ola

Eksük olmaz gevher-i la’l-i lebinde âb ü tâb

(G 11/79-3)

Ferâhan-ı **sitem ü cevır** için ider i’dâd

Felek iderse berâverde seng-i râhumuzı

(G 182/184-4)

Sîlî-i cefâ görmedeyüz yârın elinden

Dâd ol **şeh-i bî-dâd-ı sitem-kârın** elinden

(MF 38/346)

5.7.5. Ayrılık

Neylî Dîvânı'nda 'âşığın hiç istemediği ancak hep maruz kaldığı durumdur. 'Âşık, sürekli sevgili ile olmak istemektedir. Ancak sevgili; 'âşığa dert, çile ve keder çektirmek için sürekli ayrı kalmayı ondan uzak kalmaya çalıştığı anlaşıyor. Dîvân'da 'âşığın en çok yakındığı konu olmuştur. 'Âşık; bazen bu ayrılık acısıyla yanmakta ve bu ayrılık deizinde boğulmaktadır. Sürekli ayrılık enişesi içinde perişan olmaktadır. Ancak sevgili bir türlü 'âşığa yanaşmamakta tam aksine rakibe yaklaşmaktadır. 'Âşık ise; bu ayrılık acısıyla yanıp kül olmaktadır. Dîvân'da ayrılık:

“*Humâr-ı hicr, zemîn-i fûrkât, gönül hicrinde, garka-i girdâb-ı hicr, künc-i fûrkat, fûrkat, tîğ-i firâk, çeşm-i firâk, mahzûnn-ı firâk, gâm-ı hicrân, şekve-i hicrân, sad bâb-ı hicr, endişe-firâk, zevk-i gam-ı hicrân, renc-i firâk, eyyâm-ı firâk, künc-i hicrân, risâle-i hicrân, melâl-i hicr, hicr, rûze-i hicr, dest-i hicr, fûrkat-âşinâ, girdâb-ı hicr, zehr-i fûrkât, şekve-i hicrân, dil-haste-i hicrân*” şeklinde geçmektedir. Buna dair örnekler aşağıda gösterilmiştir.

*Giriftâr-ı humâr-ı hicr idelden Neyli-i zârı
'Âceb mest-i şarâb-ı bezm-gâh-ı vuslâtun kimdür*

(G 44/99-5)

*Göreydün eyler idün medd-i âh ile telmîh
Dirâzi-i şeb-i hicrâna subh-gâhumuzı*

(G 182/184-3)

*Müstâğni-i mahabbet olan fûrkât-âşinâ
Girdâb-ı hicro düşse de olmaz kenâra cûy*

(G 188/188-2)

*Tâbîbüm şerbet-i la'lüni sunsan câna olmaz mı
Müdâva eylesen dil-haste-i hicrâna olmaz mı*

(MK 12/330-1)

5.7.6. Kan

Kan; 'âşıқта sürekli görünen ve 'âşığın bu duruma maruz kalan bir unsurdur. Sevgili, ayyarlarla sürekli gülüp eğlenirken 'âşığın yüreği ve gözleri kan ağlamaktadır. Dîvân'da özellikle 'âşık için; sürekli ağlamaklı, kan kusan, gözlerinden ve gönlünden

hep kan damlayan olarak bahsedilir. Sevgili ise; bu akan kanları kana kana içmektedir. Dîvân'da kan: “*hûn, hûn-rîz, hûn-rîz-i eşk, hûn-ı dil ü ciger, nûş-i hûn-ı dil, hûn u nâle, kâse-i hûn-ı ciger, hûn-âbe, hûn-ı ciğer*” şeklinde geçmekte olup aşağıya birkaç örneği sunulmuştur.

*Hûn-rîz-i eşk olup iderüz nâlehâ-yı germ
Neylî hemîşe ‘âlem-i sûz u dem isterüz*

(G 77/118-5)

*Yâ Rab bana reh-ber eyle ‘ışkun
Kân-ı dile gevher eyle ‘ışkun*

(TRB 2/208-7B-1)

*Yeter hûn-ı ciger nûş eyledün bir nice demlerle
Sür ey sâkî ayağı bezme gel demler kademlerle*

(MK 20/332-1)

5.7.7. Aşk

Dîvân'da ‘âşğın tutulduğu, bir türlü kurtulamadığı ve bazen de kurtulmak istemediği bela veya illettir. ‘Âşık, sevgiliye âşıktır. Bu aşka tutkun olup sürekli sevgilinin peşinde koşuşturmaktadır. Ancak sevgili buna yüzvermeyip peşinden koşuşturmaktadır. Aşk, çoğu zaman bir meyhane ortamında, bir bağda, bir gecede veya bir içki masasında zikredilmiştir. ‘Âşık, sevgilinin, saçlarına, gözlerine, ellerine, dudağına vs. gibi her şeyine âşık olup tutkun hale gelerek deli olmuştur. Dîvân'da aşk kelimesinin mefhumları şu şekilde:

“Mahabbet, ‘ışk, giriftâr-ı derd-i ‘ışk, mahabbet ehli, fûnûn-ı ‘ışk, ‘ışk-ı hâsen, ‘ışk-ı yâr, yümn-i ‘ışk, gam-ı ‘ışk-ı gönül, ‘ışk-ı nümâyân, sohbet, bezm-i muhâbbet, râh-ı ‘ışk, mihnet-i ‘ışk, mahabbet ehli, ‘ışk mir’atı, bâğ-ı ‘ışk, bezm-i ‘ışk, sohbeti ‘âşık, mekteb-i ‘ışk, kûh-ı mahâbbet, kitâb-ı ‘ışk, gül-i sohbet, sohbet-i şeb, muhâbbet-i ‘ışk, mest-i ‘ışk, yem-i ‘ışk, derd-i mahabbet, zincîr-i mahabbet, haste-i ‘ışk, şeh-i ‘ışk, cihân-ı ‘ışk, sevdâ, sohbet, sayd-geh-i ‘ışk, sevdâ-yı kâkûl, ‘ışk-ı mecâz, ehl-i mahabbet, giriftâr-ı mahabbet, cür’a peymâ-yı ‘ışk, keyf-i ‘ışk, nâr-ı ‘ışk, safvet-i ‘ışk, dârû-yı derd-i ‘ışk, harâb-âbâd-ı ‘ışk, ‘ışk-bâz, bülbulân-ı ‘ışk, sabr-ı mihnet-i ‘ışk, musâhabet, pervâne-i ‘ışk, hem-derd-i ‘ışk, vâdî-i cünûn-ı ‘ışk, ‘ayâr-ı ‘ışk, ‘ışkı fâş, âgûş-ı âşık, resm-i mahabbet, reh-i ‘ışk, müstâğni-i mahabbet,

göl-şen-i mahabbet, nevâ-yı 'ışk, hevâ-yı 'ışk, dâğ-ı 'ışk, yem-i 'ışk, meydân-ı mahabbet sevdâ-yı hatun, dâver-i 'ışk, da'vi-i 'ışk-ı cânân, hat-ı 'ışk, 'ışk-ı bî-cân, cünûn-ı 'ışkuma, zincir-i sevdâ, rind-i 'ışka, sohbet, vâdî-i mahabbet, sohbet-i yârân, reh-i 'ışk" geçmiştir. Bu konu ile ilgili bazı beyitler aşağıda sunulmuştur.

*Gûş iden nüshâ-i şeh-nâme-i 'ışk-ı yârı
Rüstem-esvâfını hep gâmzesi şânında bulur*

(G 32/92-4)

*Sen gonce-i bâğ-ı nâz u 'ışve
Ben bülbül-i gül-şen-i mahabbet*

(TRB 2/205-3B-3)

*Zemîn-i sîneyi bir nev-cevândan dâğ-dâr itdün
Yine bir vâdî-i mahabbet ihtiyâr itdün*

(MK 7/328-1)

5.8. Rakîb

Dîvân'da sevgilinin bazen yanaştığı, ona yüzverdiği ve onunla ilgilendiği bundan ziyade 'âşığın baş düşmanı olarak zikredilir. Sevgili bazen 'âşığı kışkırtmak için rakip ile birlikte görünmektedir ve bu 'âşık için çok zor bir durumdur. 'Âşığın içi kan ağlar ve rakibi öldürmeye bile kalkar ayrıca Dîvân'da rakibin başının kesilmesini bile dilemektedir. Çünkü o sevgiliye kavuşmada bir engel durumundadır. Dîvân'da ağyâr; uğursuz, bereketsiz, kavgacı, dev ve yabancı olarak geçmektedir. Neylî Dîvânı'nda rakîb:

"A'dâ, a'dû, düşmen, muhâlif, dil-i ağyâr, zümre-i ağyâr, düşmen-i bed-kâr, rakîb, bî-gâne, gayr, ağyâr, rakîb-i har, dîv-i rakîb, sohbet-i ağyâr, cefâ-yı ta'n-ı ağyâr, derd-i ağyâr, bî-gâne-nevâz, rakîbün başı" şeklinde zikredilmiştir. Bu konuya dair bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

*Nîk-dil 'âşık-ı sâdık katı nâdir bulunur
Reme-i züre-i ağyârdadır bed-bereket*

(G 15/82-2)

*Viridi güç ile 'âşıka cânâneyi **rakîb**
Hîleyle iş gören kişi mihnetle cân virür*

(G 35-93-3)

*Sen çâre-resân-ı derd-i **ağyâr**
Ben haste-i zahm-ı renc-i gayret*

(TRB 2/205-3B-3)

*Meded-kârında olsun gamze-i hûn-rîz-i fettânun
Dirîğ itme **rakîbün başı içün** tîğ-i bürrânun*

(MF 23/344)

ALTINCI BÖLÜM

TABIAT

6.1. Kozmik Âlem

6.1.1. Gökyüzü

Kozmik âlem içerisinde en geniş hatta sonsuz, ucu bucağı görünmeyen boşluk olarak bilinir. Bu bolukta, dünya ile birlikte bulunan dokuz büyük gezegen ya da felek bulunmaktadır. Aynı zamanda milyonlarca yıldız buna eşlik etmektedir. Neylî Dîvânı'nda çokca zikredilen âlem, hem dünya hem gökyüzü hem de dünyadaki insanlar kastedilmiştir. Dîvân'da gökyüzü; *âlem*, *ferş*, *'arş*, *feza*, *âsumân* ve *şemsiye* ya da *çadır* şeklinde zikredilmektedir. Bundan ziyade âlem veya gökyüzünün kurulmasını büyük bir kudretin ipi ile olduğu ve bunu bir çadır gibi yaptığı belirtilir. Dîvân'da gökyüzü:

“Âlem, saha-i âlem, ‘alem âsûde, bâğ-ı ‘âlem, ‘arş, fezâ, ‘arş-ı bâlâ, fezâ-yı ‘âlem, sâk-ı ‘ârş, nekâve-i ‘âlem, ‘arş-ı kemâl, âsumân, ‘arş-ı bâlâ, sipihr-i heftümîn, bâm-ı felek, zîb-i âsumân, baht-ı kâ'inât, zemîn ü âsumân, çetr-i kebûd” şeklinde zikredilmiştir. Gökyüzü ile ilgili bazı beyitler aşağıda gösterilmiştir.

Kurıldulça fezâ-yı ‘âlem üzre
Tınâb-ı kudret ile çetr-i hazrâ

(K 12/59-12)

Hemîşe gevher-i zâtı ola pîrâye-i fetvâ
Dinildükçe yine hûrşid-i zîb-i âsumân oldu

(G 194/193-6)

Kurılaldan beri bu çetr-i kebûd
Olmamışdı bu resme dûd-âlûd

(MS 4/364-47)

Bir gök ata binmiş ol ezrâk-süvâr
Sanma câdûdur anı yâ cânı var

(L 3/312-2)

6.1.2.Yıldızlar

Kozmik âlemde yıldızlar genellikle; ışıık, parlaklık, küçüklük, çokluk gibi hususlar nedeniyle ele alınır. Ve çoğunlukla gökyüzünde; güneş, ay veya bazı gezegenlerle verilir. Bazen sevgilinin veya herhangi bir şahsın güzelliğini belirtmek için ya da bir talih veya ikbali anlatmak için belirtilir. Yıldızlar Dîvân'da; “*ahter, ferkâdân-âsâ, kevkeb, kevkeb-i ikbâl, hükm-i kevkeb, kevkeb-i hüsn, Ferkadân-âsâ, kevkeb-i baht*” şeklinde geçmektedir. Bunlara dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Ol şehen-şâh-ı felek-mesned ki reşk eyler müdam
Âsumânda kevkeb-i ikbâline şems ü kamer*

(K 16/69-2)

*Sa'âdetle olup teşrîf-sâz-ı mesned-i fetvâ
Kemîne pâye-i iclâl-i fark-ı Ferkadân oldu*

(TR 20/261-4)

6.1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

6.1.3.1. Pervin

Türkçe'de Ülker denilen Pervin (veya Süreyyâ), Boğa (Sevr) burcunun hörgücündeki yedi yıldızın adıdır (Kurnaz, 1996: 449). Divân'da daha çok gezegenlerle birlikte verilip sadece güzel bir süs manasıyla kullanılmıştır. Nazımlarda “Süreyyâ” diye geçmekte olup örneği aşağıda verilmiştir.

*'Utârid müşteri çıkdı virüp nakd-ı Süreyyâyı
Kumâş-ı nazmı kim tamgâ-yı vasfunla mezâd oldu*

(K 3/42-19)

6.1.3.2. Samanyolu

Samanyolu; gece vakti gökyüzünde yıldızlarla çevrili uzunca bir yol manasında kullanılır. Dîvân'da; çokça geçmeyen ancak sevgilinin belindeki kemerle bağ kurulmuş halde sunulmuştur. Yani kemerin rengi ve beli kavraması açısından ele

alınmıştır. Bu nedenle bu yıldız yolu olan Samanyolu aslında sevgilinin belinin hizmetkârı olduğunu ona hizmet edecek bir alet gibi tasavvur edilmiştir. Dîvân'da “*kâh-keşân*” olarak geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

Görinen kâh-keşân sanma şebân-gâh-ı felek
Hidmet-i der-gehine oldı kemer-bend-i miyân

(G 134/153-5)

6.1.3.3. Zühre (Venüs, Nâhîde)

Yıldızlar içerisinde çokça söz edilen yıldızlardan bir tanesidir. Gökyüzünde parlak olan yıldızlardandır. Sabahları görülmesinden dolayı “*Sabah Yıldızı*” diye de bilinir. Dîvân'da, al el acele çıkan ve güneşten haber getiren bir yıldız olarak zikredilmiştir. Neylî'de “*Nâhîde*” diye geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

Degül Kavs-i Kuzah bir medh-i zerrîn eylemiş i'dâd
Olup Zühreo mâhun dâye-i pâkize-elhânı

(G 195/194-7)

Bî-hûde sanma pür-şitâb pertâb idüp gitdi şihâb
Nâhîde mihr-i mâh-tâb gelsün diyü saldı haber

(MK 27/335-2)

6.1.3.4. Burçlar

Burçlar, Dîvân'da genellikle iki anlamlı bir şekilde sunulmuştur. Bu iki anlam hem kale burcu hem de göteki yıldız burcundan söz edilmiştir. Çoğu yerde sevgiliyi yüceltmek ve onun vasıflarını artırmak için kullanılır.

6.1.3.4.1. Cevzâ

Astronomi bilminde ikizler burcu olarak bilinir. Gökyüzünün kuzey yarım küresinde görünen iki parlak yıldızlı burçtur. Dîvân'da, gökyüzünde parlak bir ip olarak gösterilir. Bu burç güneşin sanki bir ipi veya bir kemeriymiş gibi zikredilir. Dîvân'da “*cevzâ*” diye geçmekte olup örneği aşağıya alınmıştır.

Tınâb-ı rişte-i hûrşîd-i enver
Sütûnı zer-kemerle oldı Cevzâ

(K 12/58-5)

6.1.3.4.2. Burc-ı Hamel

Dîvân'da "Burc-ı Hamel" şeklinde zikredilmiştir. Bu burç mart ayının yirmi biri'nde gece ile gündüzün eşit olduğu zamanda gerçekleşir. Burç kuzuya benzediği "Kuzu Burcu" ismiyle de anılmıştır. Dîvân'da aynı şekilde gökyüzünde ve güneş ile birlikte kullanılmıştır.

Âyâ ola mı yine virüp tâli'üm el
Nevrûz-ı neşât âhîr-i şâm-ı kesel
Kâşânemi teşrîf idüp ol mihr-i cemâl
Burc-ı emel** ola gayret **burc-ı Hamel

(R 21/216)

6.1.4. Seyyâreler

6.1.4.1. Güneş

Seyyâreler içinde en çok tekrarlanan ve sıkça kullanılan seyyâre veya felek güneş olmuştur. Güneş rengi, şekli, parlaklığı, yüksekliği ve hareketleri hususunda herkesçe ışığının her yere yansması ve her tarafı aydınlatması dolayısıyla çeşitli tasavvurlara ve benzetmelere konu olmuştur. Dîvân'da gerek devlet adamları gerekse sevgili için kullanılmıştır. Devlet adamlarına güneşin her yere adaletli bir şekilde nasıl ışık saçtıysa devlet adamlarının da öyle adaletli olması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda devlet adamlarını övmek için de güneşten yararlanılmıştır. Sevgili için de çokça güneş benzetmesi yapılmıştır. Sevgili tıpkı bir güneş gibi güzeldir. Güneş çıkınca nasıl yıldızlar kayboluyorsa sevgili gelince de ya tüm çiçekler saklanır ya da solar. Güneş yüz, taç ve gönül için de kullanılmıştır. Yüzler parlak ve nurlu, taçlar parlak ve ıslıl ıslıl, gönüller güneşin verdiği o parlak nur ile aydınlanır. Aynı zamanda güneş, ay ve yıldızlarla birlikte kullanılmıştır. Dîvân'da güneş:

“Mihr, hûrşîd, mihr-i dırahşân, hûrşîd-i rahşân, dil-i hûrşîd, mihr-i tâb, hûrşîd-i hüddâ, mihr ü meh, hûrşîd-i enver, hûrşîd-i münevvir, sâlisü'n-neyyir, şerefü'ş-şems, âfitâb-ı mekremet, şems ü kamer, mihr ü vefâ, mihr-itab'-ı pür-envâr, tâb-ı hûrşî-i mahabbet, mihr ü mâh, mihr-i mahabbet, nâ-çîz-i âfitâb, pertev-i mihr, endâm-ı mihri, tâc-ı hûrşîd, mihr-i giyâ, şems-i hakikat, mihr-i cemâl, pençe-i hûrşîd, ruh-ı mihr, âfitâb-ı ma'delet, mihr-'unvân, hûrşîd-i cemâl” şeklinde kullanılmıştır. Bu konuya dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

Fürûğ-ı re'yi hûrşîd-i münevvir

Zamîr-pâki mir'ât-ı mücellâ

(K 12/58-11)

Reşk-i mihr olsa 'aceb mi necm-i baht-ı kâ'inât

Tâli' oldı matla'-ı devletden ol şemsü'ş-şümûs

(TR 3/250-2)

Hem girer hammâma çün bedr-i tamâm

Hem güneş gibi çıkar andan müdâm

(L 7/315-3)

6.1.4.2. Utârid (Merkür)

Kozmik âlem içerisinde gezegen olarak bilinen ve güneşe yakınlık açısından ilk felek ya da gezegen olarak bilinir. Dîvân'da daha çok gökyüzünde, yıldızlar, gezegenler, seyyareler ve burçlar ile birlikte kullanılmıştır. Daha çok övgüler için zikredilmiştir. Dîvân'da “‘Utârid, Utârid müşteri, ‘Utârid-menkâbe” şeklinde geçmektedir. Bu seyyâreye dair bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

Utârid müşteri çıktı virüp nakd-i Süreyyâyı

Kumâş-ı nazmı kim tamgâ-yı vasfunla mezâd oldu

(K 3/42-19)

Kelef sanma ‘Utârid safha-i mâh üzre ey Neylî

Misâlin meşk idüp resm eylemiş tuğrâ-yı paşayı

(G 193/192-5)

6.1.4.3. Ay

Seyyâreler içerisinde güneşten sonra en çok tekrar eden ve en çok kullanılan seyyâre olmuştur. Ay; rengi, parlaklığı, uzaklığı, yuvarlaklığı ve yüksekliğin nedeniyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Gece olunca çıkması ve güneş doğunca batması çeşitli nazımların mısralarına konu olmuştur. Dîvân'da en çok da segili benzetmesi yapılan seyyâre olmuştur. Sevgilinin yüzü ay gibi beyaz, parlak, nurlu ve güzel olarak zikredilmiştir. Dîvân'da hep güneş, yıldızlar ve seyyareler ile birlikre kullanımıdır. Neylî'de ay:

“*meh-i burc-ı şeref, mâh, mâh-ı ‘âlem, meh-i nev, mihr ü meh, sadr-ı meh-keveb, mâh-i celâl, sâlisü’n-neyyir, şems ü kamer, meh-i nev, kâmer, mihr ü mâh, kamer, meh, meh-cebîn, rûy-ı meh, mâh-ı nev*” şeklinde kullanılmıştır. Ay ile ilgili mefhumların kullanılış şekli aşağıda gösterilmiştir.

*Gurre-i sa’d-fâl-i **mâh-i celâl***

Kurre-i çeşm-i nâkîd-ı dünyâ

(K 13/61-26)

*Sandum görünce **hâleyi** itmiş **kamer** makar*

*Âgûşa almış ol **meh-i sîmîn-kemer** meger*

(G 56/106-1)

Almış encüm gibi etrâfı kusûr-ı eşrâf

***Mâh-ı pür-nûr** u ziyâ kasr-ı şehen-şâh-ı ümem*

(TRB 1/202-2B-2)

6.1.4.3.1. Hilâl

Hilâl, ayın farklı bir evresi olarak bilinir. Ayın belirli günlerinin dolmasıyla oluşup ve şekil olarak bir yaya benzetilir. Dîvân'da hilâl herak şekil gerekse rengi dolayısıyla birçok şeye benzetilmiştir. Bazen sevgilinin kaşları hilal şeklinde yaya benzetilerek sevgilinin kirpikleri de birer ok olarak zikredilir. Hilâl'in rengi ve parlaklığı da oldukça işlenen bir diğer yönüdür. Dîvân'da hilâl:

“*Gurre-i garrâ, hilâl-i nev, mânend-i hilâl, câm-ı hilâl-i şevvâl, hilâl-i âsumân*” şeklinde geçip bu konuya dair beyit örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Rağbet-i üstâd ile oldu müşârûin bi'l-benân
Neyliyâ bu nev-gazel çün **gurre-i garrâ**-yı 'îd*

(G 22/86-7)

6.1.4.3.2. Dolunay

Ayın en parlak olduğu hal olarak bilinir. Aynı zamanda da bedr olarak da geçmektedir. Dîvân'da “bedr, bedr-veş” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Rûzenün za'fını inkâra dahı var mı mecâl
Bedr iken oldu meh-i rûzede mânend-i hilâli*

(G 117/141-1)

6.1.5. Işık

Işık; renk, parkalık ve şekil itibarıyla çeşitli mefhumlara ve benzetmelere konu olmuştur. En başta güneş, yıldız ve ateş ile ilişkilendirilirken aynı zamanda da kıvılcım, nur, parlaklık ile ilgili mehumlarla da kullanıldığı olmuştur. Dîvân'da güneş ışığı, mum ışığı, nur ışığı olarak ziredilir. Bazen sevgilinin parlak yüzünden bazen de ışık saçan diğer mefhumlardan ortaya çıkmaktadır. Dîvân'da ışık:

”Tab, tâbân, efrûz, münevver, dırahşân, şem'-i fîrûzân, fîrûzân şem', hûşîd-i rahşân, revnâk, garrâ, gurre, neyyir-i iclâl, revnâk-ı câh, âb-ı tâb, fîrûğ, kurre, enveri, beyza, sirâc, envâr-ı şem', mihr-i tab'-ı ğ-pür-envâr, dilber-i ra'nâ, ziyâ” şeklinde geçmektedir ve ışık ile ilgili beyit aşağıda sunulmuştur.

*Almış encüm gibi etrâfı kusûr-ı eşrâf
Mâh-ı **pür-nûr u ziyâ** kasr-ı şehen-şâh-ı ümem*

(TRB 1/202-2B-2)

6.1.6. Karanlık

Karanlık, çoğu yerde gece ve ışıkla kullanılmış ve aynı zamanda birbirine zıtlık oluşturarak tezat sanatına da etki edilmiştir. Karanlık özellikle sevgilinin saç

için kullanılarak bir karanlıklar ülkesi imajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Dîvân'da; “şeb-i târ, leyâl, zulûmât” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Çeşm-i firâk-dîde-i Neylî ye gün mi var
Sevdâ-yı kâkülün şeb-i târ itmedük senün*

(G 106/135)

6.1.7. Gölge

Gölge, güneşe bağlı olduğundan çoğu yerde aynı nazımın mısralarında kullanılmıştır. Dîvân'da gölge, çoğu zaman himaye amacıyla zikredilir ve bir padişahın veya devlet adamının gölgesi altına alınma durumu çokça zikredilir. Aynı şekilde de manevi olarak bir ilâhın bir lutfun himayesine girme diye de geçmektedir. Dîvân'da gölge:

“Zıll-ı ‘arş, zıll-ı zalil, zıll-i himâye, bî-sâye, sâye-i himmet, sâye-endâz, sâye-bahş, ma’delet-sâye, hümayûn-sâye, sâye-i lutf, sâye-i rahmet, sâye, zılâl-i re’fet, ferş-i zılâl, sâye-bân, sâye-i Ma’bûd, zıll-ı zalil, zıll-ı ihsân” şeklinde zikredilir. Örnekleri aşağıda sergilenmiştir.

*Du’â-yı devlet ü ikbâline sarf eyle evkâtun
Du’â kim cive-gâh-ı ola zıll-ı ‘arş-ı Rahmânî*

(K 8/52-16)

*Zıll-i himâyetünde cihân cümle sûretâ
Bî-sâye olsa nahl-i kadûn olmaya ‘aceb*

(G /12-3)

Yukarıdaki beyitteki “Bî-sâye” kelimesi özellikle peygâmbere efendimiz (S.a.v) için kullanılan bir tabirdir. Peygamberin bir mu’cizesi olarak bilinir ve o’nun gölgesinin yere düşmemesi “Bî-sâye” tabiriyle kullanılmakta olup şiirlerde veya farklı yazı türlerinde, geçmektedir.

‘Ömr ü ikbâli olup rûz-be-rûz efzûn-ter
Zıll-ı ihsânı ola fark-ı enâma memdûd

(TR 67/305-9)

6.1.8. Diğer Kozmik Unsurlar

6.1.8.1. Hâle, Mehtâb, Kavs-i Kûzâh

Hâle, bazı gecelerde ay ağırlığı veya ayın etrafında hakla gibi görünen beyazlık olarak bilinir. Mehtab ise ayın kendi ışığı olarak bilinir. Kavs-i Kûzâh; *şekil yönünden kepâdeye benzetilmektedir. Kepâde, talim için kullanılan yay demek olup, dilimizde “kepâze” söyleyişi ile itibârsız, rezil mânasında kullanılmaktadır* (Kurnaz, 1996: 482). Dîvân’da bu mefûmlar; “meh-tâb, dâm-ı hâle, hâle-i meh, mâh-tâb-ı çihâr-deh, Kavs-i Kuzâh” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Derûn-ı hâledebî-hûde sanma yir ider meh-tâb
Çeküp bir dâ’ire etrâfına ider meh-tâb*

(G 10/78-1)

*Sandum görünce hâleyi itmiş kamer makar
Âgûşa almış ol meh-i sîmîn-kemer meger*

(G 56/106-1)

*Degül Kavs-i Kuzah bir medh-i zerrîn eylemiş i’dâd
Olap Zühre o mâhun dâye-i pâkize-elhânı*

(G 195/194-7)

6.1.8.2. Berk, Evc, Kıvılcım, Ufuk, Ukde

Şimşek, berk olarak geçer. Yakıcı ve hızlı olduğundan Dîvân’da sevgilinin bakışlarına benzetilmiştir. Sevgili ‘âşığa bakar bakmaz onun gönlünü yakıp yıkmıştır. Ve bu olaya ‘âfet demiştir.

Evc, güneşin en uzakta bulunduğu nokta diye bilinir. Dîvân’da ise; aşkın ulaşılmaz en uç noktası olarak zikredilir.

Ufuk, gökle yerin birleştiği yerler. Dîvân’da bunun çoğulu kullanılmıştır.

Şerer, kıvılcım olarak geçer ve genelde ateşin olduğu yerde kullanılır. Çoğu yerde ise ‘âşığın âhı ile benzetme yapılarak göklere çıkmaktadır.

Ukde, karışık iş düğüm olarak zikredilir. Bu mefhumlar Dîvân’da;
“Ukde, berk, şerrer, evc-i ‘ışk, âh-ı pür şerer, âh-ı şerer-âlûd, berk-i belâ, âfâk” şeklinde geçer. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Berk-i nigâhı itdi hebâ hurmen-i dili
Ol şûh-ı fitne-cû ‘aceb âfet degül midür

(G 43/99-7)

Korkaram sûz-ı gamunla dil-i şeydâ tutuşur
Muhtemeldür şerer-i ‘ışk ile deryâ tutuşur

(G 60/108-1)

Sadâ-yı dil-keş-i mutrib ne denlû tutsa âfâkı
Tesellî eylemez Neylî dil-i mahzûn-ı müştâk-ı
Koyup bir dem nevâ-yı nâle-i pür-sûz-ı ‘uşşâkı
Sözüm dinle mugannî nağmesin gûş itme ey Bâkî
Garaz sana nasîhatdür kulak tut kavlı-üstâda

(TH 2/239-240-B-5)

6.2. Zaman ve Zaman ile İlgili Mefhumlar

6.2.1. Zaman

Dîvân’da çokça geçen mefhumlardan bir tanesidir. Belirli bir süre belirten ve devamlılık gösteren sürekli ondan şikâyetle bulunan vakittir. Bazen çok hızlı geçmekte bazen de çok yavaş olarak zikredilir. Geçmiş ve gelecekle alakalıdır. Dîvân’da zaman şu mefhumlarla:

“Dem, dem-i ferhunde-kadem, her dem, zeman bu zeman, dem bu dem, devrân bu devrân, devrân, bu dem, zaman-ı ‘adl ü dâd, ‘arsa-i devrân, vakt-i safa, dem, ol dem, demidür, evkâtun, ‘asr, dem-be-dem, çil-sâl, çend-rûz, zemâne, zemânında, tarfetü’l-‘ayn, beş vakit, hâtem-i tayy-i zemân, hâtem-i sâd-sâle, lahza, bir an, dem-â-dem, bir dem, nâ-geh, va’de-i vasl, vaktine vâ-beste, dem-i ezel, bir gün, vakit, zemâne, ‘asr, her lahza, hem dem, fitne-i zemâne, hengâm, atvel-i eyyâm, bir gün evvel, iftihâr-ı rûzgâr, hâzin-i devrân, dem-i visâl, günden güne, vakt, eyyâm,

devr-i zemân, nakd-i vakt, mâzî, geçmişe mâzî” geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Her ne emr itse âsaf-ı ‘ahdi
Tarfetü’l-‘aynda ider icrâ*

(K 13/62-40)

*Çıkmada **günden güne** elden çü **eyyâm-ı** bahâr
Geçmede **her gün** çü nakd-i **vakt-i** ‘ömrüm pâresi*

(G 179/183-4)

*Tîr-i cevrün didüm itdüklerini câna güzer
Didi ol kaşları yâ **geçmişe mâzî** dirler*

(MF 89/354)

6.2.2. Yıl

Yıl, on iki aylık bir dönemi kapsayıp geçen zaman olarak bilinir. Dîvân’da çokça geçeyip bir yıl, kırk yıl olarak belirtilir. Bir yerde de bin yıllık zaman olan “dehr” kelimesiyle belirtilmiştir. Dîvân’da; “*sâl, dehr, çil-sâl, eyyâm u sâl, sâl-i ni’am, yek-sâle, ‘âm-ı pür kerem*” şeklinde geçmekte olup örneği aşağıya alınmıştır.

*Kim Beligradı alup düşmen nice **eyyâm u sâl**
Kâfire oldu esîr ol hısn-ı pâk u mu’teber*

(K 16/69-7)

6.2.3. Mevsimler

6.2.3.1. Bahar

Dîvân’da mevsimler arasında en çok geçen mevsim olmuştur. Bu mevsimde güller, benefşeler ve çiçeklerin açtığı zevk ve işretin yoğun olduğu önemli bir dönemdir. Bu mevsim sohbet ve içki zamanıdır. Gönüller şenlenir keyifler yerine gelir. Dîvân’da özellikle bu mevsim ile bayramlar arasında ilişki kurulmuştur. Metluluk ve keyif ile de ilişkilendirilen bir mevsim olmuştur. Dîvân’da bahar:

“Bahâr, bahar-ı ‘âlem, nev-bahâr, şâh-ı bahâr, bahâr faslı, nev-bahâr-ı ‘ömr, fasl-ı bahâr mevsimi, bahâr u lâle, gül-geşt-i bahâr, bahâr-ı saltanat, fasl-ı bahâr” şeklinde geçmekte olup bu konuya dair birkaç örnek aşağıya alınmıştır.

*Riyâz-ı ‘izz ü ikbâlin Hudâ ser-sebz ide tâ kim
Kudûm-ı **nev-bahâr**un eyledükçe ‘âlemi dil-şâd*

(K 15/67-14)

*Hat gelüp ruhsârına vasla medâr olmaz mı hîç
‘Âşık-ı şeydâya ‘îd ü hem **bahâr** olmaz mı hîç*

(G 19/84-1)

*Gelmede gün yüzine hatt-ı siyeh leyl ü nehâr
Giceyi gündüze katmış geliyor **fasl-ı bahâr***

(MF 55/349)

6.2.3.2.Yaz

Yaz mevsimine Dîvân’da fazlaca yer bulamayan az şiire konu olmuştur. Yazları gezip dolaşma vakti olduğunu bir yerde de yaz ile kış bir arada kullanmış ve böylece tezat sanatına da zemin oluşturulmuştur. Dîvân’da yaz mevsimi; “sayf, yaz, germ, ‘ahd-i germ” şeklinde geçmektedir. Bunlara dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Füzûn oldukça tâ **sayf** u şitâda rûz u şeb dâ’im
İde fazl ile Mevlâ ‘ömr ü câh u devletin müzdâd*

(K 15/67-13)

***Yaz** olur seyre giderler üç kişi
Kim götürmezse anı biter işi*

(L 5/314-7)

*İrdi yine ‘**ahd-i germ** oldu gönüller behre-yâb
Aldı nasîb kâmdan herkes bu mevsimde nisâb*

(MF 91/354)

6.2.3.3. Sonbahar

Sonbahar, genelde *hazân* olarak geçmektedir. Dîvân'da genellikle ilkbahar ile birlikte kullanılarak tezat sanatına yol açılmıştır. Ömrün geçiciliğini simgelemektedir. Ömrünün son aşamasını ve olgunlaşmayı belirten özelliklere sahiptir. İlkbahar mevsiminin gelmesi kadar istenilmez. Dîvân'da; “*hazân, bâd-ı hazân*” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Her nev-bahâr-ı 'ömre **hazân** der-pey olduğın
Söyler zebân-ı hâl ile gül-şende her giyâh*

(G 168/175-3)

*Geh bu bezmün câm-ı vasl-ı hoş-güvârın görmüşüz
Mübtelâ-yı hicr olup gâhî humârın görmüşüz
Rûzgârın hâsılı her gûne kârın görmüşüz
Bâğ-ı dehrün hem **hazânın** hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtun da gamun da rûzgârın görmüşüz*

(TH 5/243-B-1)

6.2.3.4. Kış

Soğuk kış aylarını barındıran dönemdir. Zorluğu, çetinliği ve soğukluğu nedeniyle istenmeyen bir mevsimdir. Genellikle bu aylarda baharın gelişi hayal edilir. Baharın gelişi ile zorluklar ve kötü günler geride kalır. Kış, bahar ve yaz ayı ile karşılaştırılarak tezat sanatı oluşturulmuştur. Dîvân'da kış; “*şitâ, sermâ-yı gâm, erba'în, zühd-i bârid, bâr-ı berf, sermâ, fasl-ı zemistân*” şeklinde geçmekte olup örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

*Füzûn oldukça tâ sayf u **şitâ**da rûz u şeb dâ'im
İde fazl ile Mevlâ 'ömr ü câh u devletin müzdâd*

(K 15/67-13)

***Sermâ**-yı gâm temâma irüp nev-bahâr olur
Nahl-i ümîdümüz yine pür-berg übâr olur*

(G 30/90-1)

*Cevâd u mümsik-i eyyâm rehî-destîde yek-sândur
Nihâl-i huş ü ter birdür **şitâda** ber husûsında*

(G 164/173-4)

6.2.4. Aylar

6.2.4.1. Ramazan

Yılın on iki ayından da dolaşan ve üç yılda bir ayda kalan ve aynı zamanda oruç tutulan bir aydır. Oruçla aç kalanlar ibadetlerini eda edip ayın sonunda da bayram heyecanına kavuşmaktadır. Dîvân'da bu ayda yeme içme yasak olduğu için şâir, ramazanın geldiğini haber verilmemesini içkiye, şaraba devam etmek istediğini beyan etmektedir. Aynı şekilde şair, zahid ile çatışarak ramazan ayının bereketini, ibadetini yalnız ona bırakmayacağını söylemektedir. Dîvân'da:

“*Ramazan, mâh-ı sıyâm: oruç ayı, gurre-i Ramazân, meh-i rûze, hürmet-i Ramazân, yek-mâhe, ramazân hürmetine, ramazân*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Toldı peymânesi âhir deme irdi **Ramazân**
Devridür kim görile câm-ı hilâl-i Şevvâl*

(G 117/141-4)

*Vasf itmedesin ni'met-i Hakdur deyü anı
Zâhid yalunuz sanâ yidürmem **ramazânı***

(MK 2/3272)

6.2.4.2. Şevvâl

Arabî aylardan onuncu ay olarak zikredilmektedir. Ramazan ayının sonuna denk geldiği için ilk birkaç günü bayramdır. Dîvân'da Şevvâl Ayı'nın geldiğini bunun da kutlanması gerektiği belirtilir. Dîvân'da şevvâl; “*câm-ı hilâl-i şevvâl, gurre-i şevvâle, gurre-i şevvâl*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda belirtilmiştir.

*Toldı peymânesi âhir deme irdi Ramazân
Devridür kim görile câm-ı hilâl-i Şevvâl*

(G 117/141-4)

*Olup mübârek-i tâl'-i zemâneye dâl
Görindi cebhe-i gerdûnda gurre-i şevvâl*

(MF 26/344)

6.2.4.3. Muharrem

Arabî ayların başı olarak bilinir. Eskiden bu ayda Müslümanlar arasında, savaş, kargaşa, çatışma yasaklanmıştı. İsmi de buradan gelmektedir. Dîvân'da; “hilâl-i muharrem” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*Felekde sanma hilâl-i muharrem oldu bedîd
Yapıldı kûdek-i sâl-i nevine edh-i cedîd*

(MF 79/352)

6.2.4.4. Temmuz

Yılın on iki aylarından olan yedinci aydır. Dîvân'da sıcaklığı üzerinden ele alınmıştır. Adalet şemsiyesinin gölgesi altına girenlerin temmuz ayının sıcaklığı gibi bu zulümden bu ızdıraptan kurtulur, diye beyan etmiştir. Dîvân'da; “tâb-ı temmûz” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda verilmiştir.

*Çetr-i ikbâli olaldan sâye-bân-ı 'adl ü dâd
Tâb-ı temmûz-ı sitemden oldu halk âsûde-hâl*

(TR 29/271-5)

6.2.5. Gün

Gün, genellikle sabah, öğle ve akşamı kapsayan bir zaman dilimi olarak zikredilir. Bazı zamanlarda her iki unsuru kullanarak zıtlıklar oluşturulmaya çalışılmıştır. Dîvân'da “rûz, rûz-be-rûz, rûz u şeb, çend rûz, subh u mesâ, subh u şâm, bir gün” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Gelmede **gün** yüzine hatt-ı siyeh leyl ü **nehâr**
Giceyi **gündüze** katmış geliyor fasl-ı bahâr

(MF 55/349)

*Günigünden yeg ola devlet ile ‘izzet ile
İde **her rûzını nev-rûz** şerefle Mevlâ*

(TRB 1/203-5B-4)

*‘Ömr ü ikbâli olup **rûz-be-rûz** efzûn-ter
Zıll-ı ihsânı ola fark-ı enâma memdûd*

(TR 67/305-9)

6.2.5.1. Sabah

Neylî Dîvânî’nda sabahın erken saatleri ve öğleye kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Özellikle Dîvân’da sabahın hayrından, sabahın rüzgârından, sabahın nurundan söz edilmiştir. Aynı zamanda gece ile de zıtlıklar oluşturularak tezat sanatına da örnek teşkil etmiştir. Dîvân’da sabah:

“seher, subh, nûr-ı bâmbâd, sabâhü’l hayr, rûz-be-rûz, rûz u şeb, çend rûz, subh u mesâ, subh u şâm, bir gün, şafak, seher-geh, subh-gâh, rûz u şeb, nîm-rûz, rûz, seher, seherî peyk-i sabâ, subh-gâhumuz, her rûz, nev-rûz, gün, rûz-efzûn, rûz-be-rûz” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Hezârân şevk ile her şâh-ı verd-i dil-pezîrinde
Neşîd-i medhidür **subh** u mesâ bülbüllere evrâd*

(K 15/66-7)

*Cemâlün âfitâb-ı **nîm-rûz**-ı evc-i behcetdür
Düşürmez sâyenî bün-hâke ey serv-i hırâmânum*

(G 128/148-3)

Gelmede **gün** yüzine hatt-ı siyeh leyl ü **nehâr**
Giceyi **gündüze** katmış geliyor fasl-ı bahâr

(MF 55/349)

6.2.5.2. Akşam, Gece

Gece, genellikle sabahla birlikte kullanılarak zıtlık oluşturulmuştur. Gece daha çok karanlığıyla ön plana alınmıştır. ‘Âşık için bazı gamlı gecelerin zor geçtiği, o gecelerin bitmediği anlatılmıştır. Özellikle sevgilinin hatt’ı genelde geceye benzetilmiştir. Bazı yerlerde saçın da geceye benzetildiği olmuştur. Dîvân’da gece:

“Şeb, şeb, rûz u şeb, subh u mesâ, subh u şâm, her gice, gice, şeb-i târîk-i gam, şeb-i târ, leyâl, şeb-istân, şebân-gâh-ı felek, şem’-i şeb-istân, şem’-i şeb-efrûz, diyâr-ı şâm, târik-i şeb, şeb-i deycûr, şeb-reng, gice, ahşam, şebân-geh” şeklinde geçmektedir. Geceye dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

Füzûn oldukça tâ sayf u şitâda rûz u şeb dâ'im

İde fazl ile Mevlâ 'ömr ü câh u devletin müzdâd

(K 15/67-13)

Gitmiş ol şem'i şeb-efrûzdiyâr-ı şâme

Seherî peyk-i sabâya virelüm bir nâme

(G 159/170-1)

Hûrşîd-i cemâle hat-ı şeb-reng ider âhir

Şâd eyler isen eyle beni gün gicelidür

(MK 11/330-2)

Gelmede gün yüzine **hatt-ı siyehlejl** ü nehâr

Giceyi gündüze katmış geliyor fasl-ı bahâr

(MF 55/349)

6.3. Dört Unsur

6.3.1. Su

6.3.1.1. Umumi Olarak Su

Dört ana unsurdan bir tanesidir. Su, hayati bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Dîvân’da çoğu yerde “Âb-ı Hayat” olarak belirtilmiş ve bu su hayat suyu görevini görür ve ‘âşık bunun peşindedir. Âb-ı Hayat’ı arama hususunda

İskender ile başlamakta olup ‘âşık da bu yolda gayret sarf etmektedir. Su bazen tatlı bazen de kekremsi olarak ele alınmıştır. Bundan ziyade, suyu oluşturan diğer unsurlar; okyanular, denizler, göller, nehirler ve ırmaklar şiirlere konu olmuştur. Dîvân’da en çok nehirler ve diğer akarsular konu olmuştur. Bu nehirlerden “*Nil Nehri*” çokça zikredilmiştir. Ayrıca su konusuyla ilişkili olarak cennetteki çeşme olan Kevser suyu da dîvân’da bu konuda ele alınabilecek bir diğer unsur olarak söylenebilir. Dîvân’da su:

“*Ab-ı hayvan, âb-ı tâb, Âb-ı hayât, cûy-bâr, âb-dâr, âbı çirk-i şirk, çirk-âb, çekîde, telh-âb, âb-ı ihsân, katre-i yem-hurûş, âb-ı ruh-ı cevher-i ‘âlem, reşha, su gibi, âb-ı safâ-bahş, çeşme-i Kevser-âsâ*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

*‘İbâdet âbı çirk-i şirk ile kılmagla âzîmiş
Hulûs ehli riyâ murdârına çirk-âbdur dirler*

(G 45/100-4)

*Geldi cârî oldı bu âb-ı hayât
İtdi Hızır himmeti çün reh-beri*

(TR 14/258-5)

6.3.1.2. Deniz

Deniz büyüklük, renk, ebat, şekil ve engin özelliğiyle Dîvân’da birçok benzetmeye örnek oluşturmıştır. Deniz içinde inciye veya gevheri barındırdığı için bu konuda çokça zikredilir. Deniz büyük, engin, dalgalı ve coşkulu olarak zikredilir. Bazen âşığın aşkı o kadar coşkulu ki denizlerin korkulu dalgası bile bunun yanında az kalır. Bazen de denizler ‘âşığın gamla dolu gönlüne benzetilmiştir. Çoğu yerde deniz ve kara birlikte kullanılarak zıtlıklar oluşturulmuştur. Dîvân’da deniz:

“*Deryâ, bahr, mevcini bahrın meselâ, yumm-i hurûş, lücce, bahr-i mekârim-gevherâ, bahr u ber, yem-i ‘irfân, yem-i sirişk, mevc-i deryâ, katre-i yem-hurûş, yem-i mecd, iki yem, bahr-i bî-kerân, cûş-ı yem-i ‘ışk, Bahr-i Muhît, bahr-i bî-kerân, ber ü bahir hâkân-ı deryâ, deryâ-yı re’y, husrev-i deryâ, miyân-ı bahr, deryâ-yı gayb, mevc-i yem-i ‘izz, bahr-i gam*” diye geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Defter-i himmetinün bilmeyenler icmâlin
*Remle zarb eyleseler mevcini **bahrun** meselâ*

(K 11/56-15)

*Cûş-ı **yem-i** 'ışkı talmayanlar bilmez*
*Dil fülkkin o **bahra** salmayanlar bilmez*
Kadrini ziyâ-yı neyyir-i şâdînün
Târîk-i gamda kalmayanlar bilmez

(R 14/214)

Bu bahrun ol ki resm-şinâs-ı şinâsıdur
***Deryâ-yı bî-kerân-ı** gamun âşinâsıdur*

(MF 83/353)

6.3.1.3. Dalga

Dalga, denizlerde veya göllerde oluşan su hareketi olarak bilinir. Dîvân'da gerek oluşum şekli gerekse denizde veya farklı durumlarına benzetmeler için kullanılan bir unsur haline dönüşmüştür. Dîvân'da denizlerden ziyade mihnet dalgası, bel dalgası ve sahil dalgası şeklinde ele alınmıştır. Neylî'de dalga; “*mevc, lücce, miyân-ı lücce, mevc-i deryâ, lücce-i pür-cûş, yem-i eltâf, deryâ, emvâc ile sâhil-resân*” şeklinde zikredilerek örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Kalmaz miyân-ı **lücce-i mihnetde** fülk-i dil*
Elbette bir müsâ'ade-i rûzgâr olur

(G 30/903)

Matâfinda pey-â-pey tâifân emvâc-ı râhmetdür
***Yem-i eltâf-ı** bî-pâyân u **deryâ-yı** 'atâdur bu*

(G 150/165-2)

6.3.1.4. Akarsu

Akarsu, Dîvân'da genelde bahâr, bahçe, gözyaşı ile birlikte kullanılmıştır. Dîvân'da akarsular refah sağlayan, hızlı ve coşkulu akan birer nehir veya ırmak olarak zikredilir. Bazen gözyaşı ile ilişkilendirilerek gözyaşının bir ırmak kadar çok

aktığı söylenmiştir. Dîvân'da, cennet ırmağı olan “cûy-ı tesnîm”den de bahsedilmiş olup daha çok Nil nehrinden söz açılmıştır. Neylî Dîvânı'nda:

“Cûy-ı gülşen, cûşân u hurûşân, lücce, cûy-ı tesnîm: cennetten bir ırmak, cûy-bâr, cûy-ı ferâh, cûy-veş, mânend-i Nil, cây, cûy-ı revân, Şatt u Nîl” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Hatt-ı ‘izârını sebz eyleyen sirişkündür
Tarâvet-i çemene **cûy-bârdur** bâ'is

(G 18-83-3)

Mânend-i **Nîl** bidirür encâm-ı kârda
Mikyâs-ı dehr haddini tuğyân idenlerin

(G 107/135-2)

Üftâdedür o serv-kad-i gül-‘izâra **cûy**
‘Âşık sıfat düşerse n’ola reg-güzâra **cûy**

(G 188/188-1)

Tab’-ı sâf u pâki bir **cûy-ı revândur** kim ana
Reşk ile eşkin revân eyler hemîşe **Şatt u Nîl**

(TR 52/290-6)

6.3.1.5. Bulut

Su konusunda olup aslında bir doğa olayı olan bulut Dîvân'da; “*sehâb, ebr-veş, ebr*” şeklinde geçmektedir. Yağmurun yağmasına sebebiyet vermektedir. Dîvân'da sevgili ile güneş arasında bir ilişki yapılarak bulutların güneşi kapatması güzel bir nedene bağlanmış ve aslında bu doğa olayını güneşin, sevgilinin güzelliğinden dolayı utanıp kendi yüzüne perde çektiğini, utandığını belirtmiştir. Bulut bir perde görevi görmüştür. Bulut ile ilgili bir beyit aşağıda sunulmuştur.

Felekde mihr yüzün sanma kim **sehâba** çeker
Ki şerm-i hüsnün anı perde-i hicâba çeker

(G 71/114-1)

6.3.1.6. Yağmur

Bir doğa olayı olan yağmur, Dîvân'da daha çok gökyüzü, bulut ve gözyaşı ile kullanılmıştır. Dîvân'da genelde gözyaşlarının çok aktığını anlatmak için *yağmurgibi* kullanımı yaygın olmuştur. Aynı şekilde Dîvân'da yağmur; “bârân, bârân sirişk” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*Eyledi bârân sirişk-i düşmeni
Sahti-i ikbâli çün seng-i yede*

(TR 34/275-4)

6.3.1.7. Çiğ

Bir doğa olayı olan ve sabah vakti otların üzerinde oluşan damla veya şebnem olarak bilinir. Dîvân'da daha çok gül, çiçek, gonca, lale ile birlikte kullanılır. Neylî'de “şebnem, jâle, şeb-nem” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda belirtilmiştir.

*Güftâra gelüp olsa dehânun güher-endâz
Hacletle olur gonca-i pür-jâle ser-endâz*

(G 91/126-1)

6.3.2. Toprak

Neylî Dîvânı'nda dört unsur arasında en çok kullanılan, en çok zikredilen unsur olmuştur. Dîvân'da daha çok ayak, köy, yol, mihnet, gam ile kullanılmıştır. Toprak, bazen toz bazen kum olarak da belirtilmiştir. Aynı şekilde toprak, bazen sivilinin ayağının toprağı bazen köyünün yolundaki toz olarak belirtilmiştir. Aynı şekilde peygamber için de ayağının toprağına yüz sürme diye bir ifade kullanılmıştır. Ayrıca Dîvân'da; soyut olarak gam tozu, gürültü tozu ve zelillik tozu diye de anılmıştır. Dîvân'da toprak;

“Kumlar, hâk, gerd-i vega, gubâr, hâk-i mezellet, gubâr-ı reh, gubbâr-ı mihnet, gubbâr-ı kûy, hâk-i reh, ayağı tozu, bün-hâke, hâk-i niyâz, gubâr-ı âsitân,

hâk-i pâk-i kadem, gerd ü gubbâr, gerd-i reh, gubâr-ı gam” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Gubbâr-ı kûyınadur rûy-mâl-i hulyâmuz
Çü sâye **hâk-i reh-i** yâra düşdi sevdâmuz*

(G 89/124-1)

*Cevfi **gerd** ü **gubârdan** ‘ârî
Var derûnında nâle vü zârı*

(L 4/313-2)

***Gerd-i rehün** ey eşk-i pudun çeşme-i terümden
Terk-i edeb itdün n’ola düşsen nazarumdan*

(MF 43/347)

6.3.3. Ateş

Dört unsurdan biri olan ateş, yakıcı, kızılık, kıvılcımlık özelliği ile göze çarpmaktadır. Su ile daima zıtlıklar oluşturulmuş olup tezat sanatına zemin oluşturulmuştur. ‘Âşık bazen âh ederken bile o âhı göklere ateş şeklinde ulaşmaktadır. Ateş, bazen bir mumda, bazen bir gönülde bazen de cehennemde tasvir edilmiştir. Ateş aynı şekilde ateşli gam, ateşli dua, ateşli güzellik ve ateşli sîne olarak da da zikredilmiştir. Dîvân’da ateş;

“Nar, ahger, hüsn-i âteş, pür-sûz, şu’le-i cevâle, sûz-ı gam, âteş, hâr, şu’le-i güster, tîr-i du’â sûziş, âh-ı âteş-nâk-ı dil, âh-ı âteş-pâre, ahgerden, sûz-ı nagam, sûz-ı pinhân, ahger-i sûz, sîne-i sûzân, âteşîn-şi’âr, âteş” şeklinde geçmektedir. Ateş ile ilgili beyitler aşağıya alınmıştır.

*Hat hüsn-i **âteşîn**-i dil-ârâya şân virür
Perde cemâl-i nâğme-i **pür-sûza** ân virür*

(G 35/93-1)

*Düşde gördüm **âteşe** ‘âşık olursın didiler
Şimdi ‘âşık oldum ammâ böyle **âteş** görmedim*

(MF 64/350)

6.3.4. Hava

Dört unsurdan bir diğeri de hava olarak bilinmektedir. Hava bir doğa olayı olup, esici özelliği ile ele alınmaktadır. Bazen rüzgâr, bazen hafif meltemler şeklinde belirtilmiştir.

6.3.4.1. Rüzgâr

Rüzgâr, bir doğa olayı olup hava hareketi ve oluşumu sonucu meydana gelmektedir. Dîvân'da esici özelliği ile göze çarpmaktadır. Genelde sabahları ortaya çıkmakta ve aynı zamanda da günün her saatinde de meydana gelebilmektedir. Dîvân'da daha çok baharda çiçeklerin, güllerin ve baharın o güzel kokularını getirmekle mükellef olup aynı şekilde sevgilinin kokusunu da taşımaktadır. Hava bazen hata rüzgârı olur bazen âh ve bazen de heves veya nesf rüzgârı durumunda anlatılmaktadır. Dîvân'da rüzgâr:

“*Bâd, bâd-ı hata, rûzgâr, bâd-ı âh, pür-berg übâr, bâd-ı âh, rûzgâr, ber-hevâ, germî-i hevâ, rûzgâr*” şeklinde zikredilmiştir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*İtdi âhum mevce-i çîn-i cebînin âşikâr
Keşt-i ümmîdümi girdâba saldı rûzgâr*

(MF 73/351)

6.3.4.2. Bazı Rüzgâr Çeşitleri

6.3.4.2.1. Sabâ

Rüzgârın oluşumlarından biri olup genelde sabahları meydana gelmektedir. Sabah rüzgârı genelde gül bahçeleri, sevgilinin kokusu ve güller ile zikredilmiş olup güzel koku taşıma görevi görmektedir. Dîvân'da bir beyitte gülün sevgilinin kokusunu arzuladığı ve bu kokuyu da taşıması için sabah rüzgârına söylediği belirtilmiştir. Dîvân'da sabâ; “*bad-ı sabâ, gül-şende sabâ, sabâ, bâd-ı seher, seheî peyk-i sabâ*” şeklinde zikredilmektedir. Bu konuya dair örnek aşağıda sunulmuştur.

O denl  ‘ahd-i ‘adlinde olur ahkâm-ı Şer’ icrâ
Sabâdan b y n  g l ister eyler istirdâd

(K 15/68-23)

6.3.4.2.2. Nesîm

Bir r zg r çeşidi olup o da bazen sabah bazen de farklı zamanlarda esen hafif ve hoŐa giden bir çeşit hava olayıdır. Dîvân’da nesîm de genellikle sabah vakitlerinde esmekte ve güzel kokular taşıma görevi görmektedir. Bu güzel kokuların başında sevgilinin kokusu yer almaktadır. Nesîm çoğu zaman keyifli anların r zg r  olmuştur. Ruhu dinlendirir, cana keyif verir ve aynı zamanda Şevk, heyecan meydana getirir. Dîvân’da nesîm:

“*Nesîm, b d-ı nesîm, nesîm-i Şevk, nesîm-i cân-fezâ, nesîm-i feyz, nesîm-i seher, nesîm-i subh, nesîm-i sun’, nesîm-i himemi, nesîm-i subh reftâr*” Şeklinde geçmektedir. Nesîm ile ilgili beyitler aşağıda verilmiştir.

Nesîm-i cân-fez s n g rmiŐ olsa h zin-i cennet
Hevâ-yı ‘adne tercih eyler idi her  i b d  b 

(K 15/66-6)

O g lde bûy-ı vef dan eser mi yok yohsa
Nesîm-i subh-ı emel bu diy ra gelmez mi

(G 180/183-3)

Nesîm-i subh reft ra getürdi serv-i gül-z r 
Dem-i ‘ s  gibi ihyâ idüp emvât-ı eŐc r 

(MF 15/343)

6.3.4.2.3. Hazan Yeli

Bir sonbahar r zg r  olup Dîvân’da fazlaca yer edinmemiŐtir. Bu r zg r, sonbaharda meydana gelmesi aynı zamanda da ömrün son demlerini hatırlatmakta, yaprakların veya doğanın sararması da buna örnek teşkil etmektedir. Dîvân’da da sonbahar rüzgârının yıkıcılığı konu olmuş, g l n yapraklarını d kt r r ve bülbülün

de yuvasını yıkmaktadır. Nazımlarda Hazan Yeli; “*bâd-ı hazân*” şeklinde zikredilir ve buna dair örnek aşağıya alınmıştır.

Gülün evrâkını bâd-ı hazân idüp nisâr âhir
Tağıtdı âşiyân-ı ‘andelîbi rüzgâr âhir

(MK 14/331-1)

6.3.4.2.4. Sam Yeli

Bir rüzgâr çeşidi olup genellikle sıcak memleketlerin rüzgârı olarak bilinir. Dîvân’da fazlaca yer verilmez. Sam Yeli nazımlarda “*Semûm-ı hevâ*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıya alınmıştır.

Sana da kâr idüp semûm-ı hevâ
Hâsıl idüp yübûset-i sevdâ

(MS 5/367-7)

Bu beyit “Mesneviler” kısmından “manzûm Mektup” şeklinde yazılan bir nazımdan alınmıştır.

6.3.4.2.5. Bâd-ı Garb

Dîvân’da bu rüzgâr çok az geçmektedir. Doğu rüzârı olarak bilinir. Dîvân’da “*Bâd-ı garbî*” şeklinde zikredilmiştir. Ayrıca bir beyitte gönül, sevgilinin saç dalgasını görünce heveslendiğini ve bu bâd-ı garb’in da bu saç dalgasını daha da coşturduğunu dillendirmiştir. Örneği aşağıda verilmiştir.

Dil hevâlandı fesinden görelî perçemini
Bâd-ı garbî nitekim lücceyi eyler pür-cûş

(G 100/131-4)

6.4. Hayvanlar

6.4.1. Kuşlar

6.4.1.1. Umumi Olarak Kuş

Neylî Dîvânı'nda bahsedilen hayvanlar arasında, kuşlardan fazlaca söz edilmemiştir. Ancak bahsedilen kuşlar arasında bülbül, tavus, anka, güvercin, tûtî, doğan ve hüdhüd kuşu olmuştur. Bu kuşlardan bazıları renklerinden bazıları konumlarından bazıları durumlarından dolayı nazımlara konu olmuştur. Bu kuşlar arasında en çok işlenilen ve şiirlere konu olan kuş türü *bülbül*'dür. Kuşlar Dîvân'da kullanım şekli olarak "*murg, murg-ı şeydâ, murg-ı ikbâl, murg-ı dil*" diye anılmıştır. Kuş türleri aşağıda işlenmiştir.

6.4.1.2. Kuş Çeşitleri

6.4.1.2.1. Bülbül

Dîvân şiirinde ve Neylî Dîvânı'nda bahsedilen hayvanlar arasında en çok işlenen kuş türü olmuştur. Bülbül her zaman gül ile birlikte anılmıştır. Klasik edebiyatta bülbül, her zaman gülün aşkıdan yanan bir mazmun olarak bilinmektedir. Bu mazmun bülbül, gül ve dikenden meydana gelmektedir. Bülbül her zaman güle âşıktır ancak diken bülbülü yaralamakta ve gülün üstüne kanı dökülmektedir. Gülün kırmızı renginin buradan geldiği rivayer edilir. Dîvân'da bülbül, hep güle 'âşık ancak güle bir türlü kavuşamamaktadır. Bundan dolayı feryad edip inlemektedir. Bundan ziyade bülbül sürekli nağmeler okuyup gül için ağlamaktadır. Dîvân'da bülbül:

"*Bülbül, hezâr, bülbüller, feryâd-ı hezâr, bülbüli gül hâr, bülbül-sıfat, 'andelîb-zâr, bülbül nağme-sâz, bülbül-âsâ, bülbülüm, bülbül-gülşen, nevâ-yı bülbül, nâle-i bülbül, 'andelîbâ, hezâr-ı şeydâ, bülbül-i âşüfte, hevâ-yı bülbül, hezâr-ı bî-nevâ, âşiyân-ı 'andelîb*" şeklinde geçmektedir. Bülbül ile ilgili beyitler aşağıya alınmıştır.

*Olup evrâk-ı gül-zârı ser-â-pâ nüshâ-i hikmet
Riyâziyyât dersin eylemiş **bûlbûlleri** mu'tâd*

(K 15/66-5)

*Oldılar hâr ile gerçi gonçe-i gül-zâr bir
Olmada nâleyle ammâ '**andelîb-i zâr** bir*

(G 36/94-1)

*Sen gonçe-i bâğ-ı nâz u 'işve
Ben **bûlbûl-i** gül-şen-i mahabbet*

(TRB 2/205-3B-3)

6.4.1.2.2. Tâvus

Dîvân'da işlenen hayvanlar arasında tavus kuşu rengiyle ve ihtişamıyla ele alınmıştır. Dîvân'da “*tâvus-ı kutsî, tâvus-ı bâğ-ı cennet*” şeklinde ele alınmıştır.

*Nukûş-ı şeh-per-i **tâvusı kudsî**
Hümâ-yı evci 'izzet kendi gûyâ*

(K 12/58-3)

Dîvân'nın kaside bölümünde alınan yukarıdaki bu beyit, Otâğ-ı Meth-i 'Alî kısmında geçmektedir. Şair bu kişiyi, kuşların şahı olan tâvus kuşu ile ilişkilendirirken 'izet ve heybetli yönüyle benzetmeyi kurmaya çalışmış vene kadar yüksek bir mertebeye yaraştığını anlatma çabası içine girmiştir.

*Nâme-i hüdhüd-i hidâyet mi
Yohsa **tâvus-ı bâğ-ı cennet** mi*

(MS 5/370-43)

6.4.1.2.3. 'Ankâ

Dîvân şiirinin efsanevi kuşu olarak bilinir. Hep “*Kaf Dağı*” ile birlikte kullanılmış olup dağın başında yer almaktadır. Sonsuz yaşamı simgelemekte olup sürekli küllerinden yeniden doğmaktadır. Dîvân'da anılan devlet adamının anka kuşu

gibi adaletle hükmettiği balirtilir. Nazımlarda “‘*Ânkâ-yı Kâf*, ‘*ankâ-yı bahr*” şeklinde geçmektedir. Örnekleri aşağıya alınmıştır.

*Şekli bir ‘ankâ-yı Kâf-ı mâ’deletdür kim ider
Beyzasıyla beyzatü’l-İslâm def’-i şûr u şer*

(K 16/69-4)

*Kürekler bâl ü perr-i murgânı ferhunde-peykerdür
Sezâdur olsa ger ‘ankâ-yı bahr-i nâmı ile yâd*

(TR 66/303-5)

6.4.1.2.4. Güvercin

Dîvân’da ele alınan kuşlar arasında haber getirme özelliği ile göze çarpmaktadır. Nazımlarda “*murg-ı cân nâme-ber, hamâme, kebûter*” şekilleriyle ele alınmıştır. Dîvân’da ‘âşık, sevgiliye bir kâğıttan mektup yazar ve güvercin ise bu mektubu sevgiliye ulaştırma çabası içinde olsa buna değmez mi? Diye güvercin konusunu ele almıştır. Buna dair örnek aşağıda sunulmuştur.

*Murg-ı cânnâme-beri olsa anun degmez mi
Yâra yazarsa eger ‘âşık-ı kem-ter kâğaz*

(G 29/90-2)

6.4.1.2.5. Tûti (Papağan)

Kuş türü içinde konuşan ve konuşmaları taklid eden bir kuştur. Dîvân şiirinde daha çok tatlı dilli olarak zikredilmesinin yanında özellikle karga ile çokça karşılaştırılır. Karganın kötü sesi ve papağanın güzel sesi tezatlık için örnek teşkil etmektedir. Neylî Dîvânı’nda da papağanın tatlı dilli özelliği ile göze çarpmaktadır. Dîvân’da; “*tûti-i endişe, tûtîya, tûti-i endiş, tûti-i pâkize-gû*” şeklinde zikredilir ve buna dair örnekler aşağıda gösterilmiştir.

*La’l-i şîrînünhayâli söyledür ehl-i dili
Tûti-i endîşeye fikr-i lebünsükker verür*

(G 33/92-3)

*Senün gibi banâ bir dil-ber-i âyîne-rû olmaz
Benüm gibi sana bir **tûti-i pâkîze-gû** olmaz*

(MF 7/342)

6.4.1.2.6. Doğân

Doğan kuşu; yapısıyla, gözlerinin görme özelliği ve avcılık özelliği ile dilendirilmektedir. Dîvân'da daha çok bu kuşun avcılık özelliği üzerinde durulmuş, sevgilinin gözleri doğan kuşunun gözlerine benzetilmiş 'âşığın canı ise ir av olmakta olup, gözer de avcı olarak canı avlamaktadır. Dîvân'da, "çeşm-i şeh-bâz, şeh-bâz-ı tâb, şikârın şâh-bâz-ı hüsn, şâhîn, 'ışk bazen" şeklinde geçmektedir. Örnek beyitler aşağıya alınmıştır.

*Şikâr-ı câna yetişmez mi çeşm-i **şeh-bâzı**
O zülf-i ham-be-ham-ı dil-rübâyı n'eyler imiş*

(G 96/129-3)

*Gidüp kavlden hayâli kaldı ancak dîdede anun
N'ola **şâhîn** uçarsa gözlerinden 'ışk-bâzânun*

(MF 6/342)

6.4.1.2.7. Hüdühüd

Bir haberci kuş olarak bilinir ve bir diğer ismi Çavuş kuşu veya İbibik olarak zikredilir. Aynı zamanda Hz. Süleyman'la birlikte anılır. Dîvân'da "Hüdühüd-i hidâyet" şeklinde geçerek mektup getirdiği anlatılır. Örneği aşağıda verilmiştir.

*Nâme-i **hüdühüd-i hidâyet** mi
Yohsa tâvus-ı bâğ-ı cennet mi*

(MS 5/370-43)

6.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

6.4.2.1. Seg (Köpek)

Dört ayaklı hayvanlar içerisinde köpek sadık olma ve ısırma özelliği ile bilinir. Neylî Dîvânı'nda daha çok koku bulma özelliği ve düşmana benzetilme özelliği ile göze çarpmaktadır. Dîvân'da “*Seg, Köpek*” diye geçmektedir. Bu konuya dair örnek aşağıda sunulmuştur.

*Seg ile buldılar velî yek-sân
Anı şîrân-ı gâbe-i heycâ*

(K 13/60-11)

6.4.2.2. Ceylan

Neylî Dîvânı'nda dört ayaklı hayvanlar içerisinde göz güzelliği, boynunda bulunan koku ve av olma özelliğinden dolayı birçok şiire konu olmuştur. Özellikle Neylî Dîvânı'nda *Çîn gazâhî* veya *Çîn ahûsu* olarak çokça zikredilmiştir. Daha çok orman ve aslan ile birlikte kullanılmıştır. Dîvân'da; “*gazâl, çeşm-i gazâl-i Çîn, ahû-yı Çîn, âhu-yı remîde*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Nigeh-endâz-ı şefkât olsa bir dem dest-i küh-sâra
Olur emr-i **gazâla** rıfk ile şîr-i jiyân münkâd*

(K 15/68-26)

6.4.2.3. At

Dîvân'da dört ayaklı hayvanlar içerisinde yük taşımak ve binmek için kullanılan hayvan olarak zikredilen, at olmuştur. At gerek renk gerek koşu gerekse yardımcılık konusunda nazımlara konu olmuştur. Aynı şekilde savaşlarda ve avlanmada çokça kullanılan bir hayvan olmuştur. Dîvân'da daha çok gem ve dizgin ile kullanılırken ayrıca kalemin dik başlılığı ile de bir ilişki kurulmuştur. At dik başlı olunca dizginlemenin zor olduğu belirtilmiş, şairin de aynı şekilde kalemi dik başlı olunca onu dizginlemenin zor olduğunu anlatmıştır. Dîvân'da at:

“*Licâm-ı rahş, düdül, esb-i cefâ, kümeýt-i yerâ'al, edhem-i hâme, kümeýt-i tab'-ı yârân, gök at*” şeklinde zikredilir. Bu konuya dair birkaç örnek aşağıya alınmıştır.

*Çek licâm-ı **rahş**-ı kilki çekmesün i'câzı da
Sâha-i ma'nâda Neylî hem- 'inân lâzım sana*

(G 2/74-5)

*Zemîn-i nevde eger Zü'l-fekâr hâmesini
Alursa destine Neylî benânı **düldül** olur*

(G 31/91-5)

*Bir **gökata** binmiş ol ezrâk-süvâr
Sanma câdûdur anı yâ cânı var*

(L 3/312-2)

6.4.2.4. Aslan

Dört ayaklı hayvanlar arasında hızlılığı, ormanların kralı, avlanma ve cesurluğuyla nazımlara konu olmuş bir hayvandır. Genellikle ormanlarda ceylan ve diğer yabani hayvanlarla birlikte kullanılmıştır. Dîvân'da daha çok cesurluk ve avcılık özelliği ile göze çarpmaktadır. Bir beyitte şair kendisini aşkın aslanı olarak zikretmekte ve kendi yaşadığı alan ise delilik ormanı olduğunu dile getirmiştir. Nazımlarda “*şîr-i ışk, şîrler*” şeklinde zikredilmiş olup örneği aşağıya alınmıştır.

*Kays-veş hem-râz-ı zincir-i mahabbetdür gönül
Şîr-i 'ışkuz Neyliyâ deşt-i cunûndur bîşemüz*

(G 79/119-5)

6.4.3. Sürüngenler, Balık ve Böcekler

6.4.3.1. Balık

Balık denizde yaşayan orada beslenen ve hayatını sürdüren bir hayvan türü olarak bilinir. Dîvân'da çokça yer bulamayan balık sadece bir yerde zikredilme gereği bulunulmuştur. Dîvân içerisinde daha çok yokluk denizinde bulunan bir

balığın varlığından söz edilmiştir. Beyitte “*mâhi-i sâhil-res-i deryâ-yı gayb*” şeklinde anılmıştır. Balık ile ilgili beyit aşağıya alınmıştır.

Mâh-i nev-i ‘âlem-i pehnâ-yı gayb
Mâhi-i sâhil-res-i deryâ-yı gayb

(MS 1/357-8)

6.4.3.2. Yengeç

Sürüngeçler içerisinde yer alan yengeç divanda sadece bir yerde söz konusu olmuştur. Dîvân’da yengecin yan yan yürümesi ile velî olan kişinin yürümesi arasında bir ilişki kurularak bunların düz yürümediği ve yan yan gittikleri anlatılmıştır. Yengeç, beyitte “*seretân*” şeklinde anılmış ve örneği aşağıya alınmıştır.

Seretân gibi ider kec-reftâr
Toğrıdur gerçi velî kırması var

(L 6/315-7)

6.5. Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Unsurlar

6.5.1. Bağ

Bağ, daha çok sevgilinin yanağı, yüzü, güzelliği veya ‘âşığın vücudu, sinesine benzetilmekte olup şiirlere malzeme oluşturulmuştur. Bu benzetmeler ile çeşitli hayal unsurlarına da imkân vermektedir. Bağda birçok çiçek yetişmekte ve bu çiçekler; gül, lale, sümbül, nergis vs. daha birçok çiçeğe evsahipliği yapmaktadır. Sevgilinin yüzü ve yanağına benzetilme “*bağ-ı hüsn*” ile yapılmıştır. Beyitte, sevgilinin yüzü naz ve ‘işvelerin bağı olarak zikredilir ve ‘âşık ise gül bahçesinin muhabbet bülbülü olarak anılmıştır. Dîvân’da bağ:

“*bâğ-ı ‘âlem, bâğ-ı İrem, bâğ-ı hurrem, bâğ-ı gül, bâğ-ı hüsn, bâğ-ı vasl, bâğ-ı kûy, bâğ-ı vefâ, bâğ*” şeklinde geçmektedir. Bunlara dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*İder sâd-perde-i nâz içre gonce handesin pinhân
Nice zâr olmasun bâğun hezâr-ı zâr u nâlânı*

(G 183/185-5)

*Sen gonce-i bâğ-ı nâz u işve
Ben bülbül-i gül-şen-i mahabbet*

(TRB 2/205-3B-3)

*Bâğa çık nâz ile mesrûr eyle hasret-keşlerün
Sünbül özler zülfünü ruhsâruna müştâk gül*

(MK 1/327)

6.5.2. Çemen

Çemen, ağaç ve çiçeği olan yeşil otlarla bezenmiş çayır olarak bilinir. Baharda bu çemende çiçekler açar, güller biter ve doğa güzelleşir. Nazımlarda, çemen ile gül, sünbül ve diğer farklı çiçekler birlikte kullanılır. Bu da tensüp sanatına zemin hazırlamış olmaktadır. Bir beyitte, şair çok olumsuz bir ruh haliyle çemeni tasvir ederken bu çemende ne gül ne de sünbülün bittiğini anlatmış ve tamamen bedbin bir ruh hali ortaya çıkmaktadır. Dîvân'da çemende daha çok naz, istek ve inleme ile de zikredilir. Çünkü âşık hep sevgili için bu yerlerde yanmaktadır. Dîvân'da çemen:

“Çemen, çemen-pîrâ-yı bâğ, çemen-zâr-ı murâd, çemende nâz, serv-i çemân, çemen-sitân-ı belâ, çemen mülket, çemen-zâr-ı senâ” şeklinde kullanılır. Bu konuya dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Ne dâğ-ı hasrete tâkat ne âha kudret var
Çemen-sitân-ı belâda ne gül ne sünbül olur*

(G 31/91-3)

*Gördüm açılmış çemende bî-bedel bir ak gül
Görmedim hergiz cihânda böyle bir berrâk gül*

(MK 1/327-1)

6.5.3. Şükûfezâr

Bir çiçek bahçesi, bir gül bahçesi olarak bilinir. Dîvân'da “şükûfe-zâr” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıda sunulmuştur.

*Hezâr ikbâlle olsa sezâ tâc-ı ser-i fağfûr
Şükûfe-zârına tarh olınan her çîni-i zîbâ*

(K 9/53-7)

6.5.4. Gülzâr, Gülşen, Gülistân

Gül bahçesi; gülzâr, Gülşen, gülistân olarak anılır. Bu bahçede gül, nergis, lâle, benefşe, karanfil vb. çiçekler yer alırken aynı zamanda da servi, çınar gibi ağaçlar da bulunmaktadır. Bundan ziyade bu bahçede bülbül, tûtî gibi kuşlar da vardır. Aynı şekilde bu bahçede nesîm, sabâ ve diğer rüzgârlara da yer verilmiştir. Rüzgârlar sevgilinin ve diğer çiçek çeşitlerinin kokularını bahçeye yayar ve diğer canlılar bu kokuyu koklarlar. Dîvân içerisinde kasidelerden bir tanesinin bir beyitinde baharı tasfir ederken; İrem bahçesi'nin ordaki gül bahçesini kıskandığı belirtmiştir. Dîvân'da bu mefhumlar:

“güzlâ, gül-i gülşen-i Nu'mân, gül-sitân, bûy- gülşen, gül-i gül-zâr-ı firdevs, gül-şen, gül-şen-i lutf, gül-zâr-ı cîhân, gül ile gülzâr, gül-istân, evrâk-ı güistân, gül-sitân-âsâ, gül-zâr-ı İrem, gül-şen-i 'âlem, gül-i zâr, çemenzâr-ı İrem, gül-'i zâr, gül-şen-i hüsn, gül-şen-i cennet, gül-zâr-ı dehr, gül-zâr-ı 'âlem, gül-şen-i ma'nâ, gülşen-i kûy, gül-şen-i kûy, gül-şen-i mahabbet, gül-şen-i serây, gül-istân-ı dehr” şeklinde geçmekte olup bu konuya dair örnekler aşağıya alınmıştır.

*Gevher-i zât-ı gül-i gül-şen-i Nu'mânîdür
Olsa hükmi n'ola ber-mûceb-i şer'-i garrâ*

(K 11/56-10)

Yukarıdaki beyit bir sevgili anlatmadan ziyade bir devlet adamı olan Köprülü-zâde Ahmed Paşa'yı tarif ederken kullandığı naif bir tarzdır. Köprülü-zâde Ahmed Paşa'yı övücü ve onu meth edici sözlerle anlatmaya çalışmıştır. Onun kendi

şahsının değerli bir taş olan gevherle benzetme yaparak aynı zamanda da cennet bahçesinin bir gülü olarak da tarif etmektedir.

***Gül-istânı** ol denlû dil-güşâ bir bâğ-ı hurremdür
Olmaz nâm-ı gül-zâr-ı İrem yanında anun yâd*

(K 15/66-3)

*Sen gonçe-i bâğ-ı nâz u 'işve
Ben bülbül-i **gül-şen**-i mahabbet*

(TRB 2/205-3B-3)

*Eyleyüp bâğa güzër olsa çemân **gül-şende**
Ne gezer yâr gibi serv-i revân **gül-şende***

(MK 26/334-1)

6.5.5. Lâlezâr

Lâle bahçesi olarak bilinir. Bu bahçede lâleler yetiştirilir. Lâle ile birlikte farklı ağaç ve çiçekler de zikredilir. Özellikle bahar ve gülün ile lâle birlikte kullanımına dikkat edilmiştir. Yara ve lâle ile bir arada kullanılarak aradaki ilişki sezdirilmiştir. Dîvân'da “lâle-zâr, seyr-i lâle-zâr” şeklinde anılmıştır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Hat-âver oldı ten-i dâğ-dâra gelmez mi
Bahâr geldi o gül **lâle-zâra** gelmez mi*

(G 180/183-1)

6.6. Bitkiler

6.6.1. Ağaçlar

6.6.1.1. Ağaç ve Ağaç Çeşitleri

6.6.1.1.1. Servi

Neylî Dîvânı'nda en çok zikredilen ağaç türü olmuştur. Servi genelde çemende, gül bahçesinde, bağda, bahçede ve gülistanda bulunur. Servi uzunluğu, dikliği, inceliği, başının göklere çıkması gibi özelliklerden dolayı birçok nazıma konu teşkil etmektedir. Bu özelliklerden dolayı birçok benzetmeye, birçok tasavvura neden olmuştur. Servî, uzun ve inceliğinden dolayı sevgiliye çokça benzetilir. Bazen de bir devlet adamının heybetli duruşunu simgelemektedir. Bir nazımda; veziri azam Ali Paşa'nın heybetli yürüyüşünü belirtmek için de *servi* ibaresinden yararlanılmıştır. *Serv* aynı zamanda da cömertlik manasına geldiği için Vezir-i A'zam Ali Paşa'nın ne kadar cömert biri olduğunu söylemeye vesile olmuştur. Dîvân'da servi:

“*Servi, kadd, sehî-kad, serv-i râ'nâ, ser- çemân, serv-i gül-zârı İrem, serv-i revân, servün, serv-i kad-i şûh*” şeklinde zikredilir. Servi ile ilgili örnekler aşağıya alınmıştır.

*Kaddün hayâli dîde-i pür-nemde ey perî
Bir servdür ki perverişi taraf-ı cûdadur*

(G 50/102-2)

*Çekmiş 'alem-i sipâh-ı fitne
Serv-i kad-i şûh-ı ser-firâzun*

(TRB 2/205-2B-2)

*Eyleyüp bâğa güzer olsa çemân gül-şende
Ne gezer yâr gibi serv-i revân gül-şende*

(MK 26/334-1)

6.6.1.1.2. Tûbâ

*Muhakkak hân-kâh-ı gül-şenîdür gül-şen-i cennet
Ki gîsûlarla ol şûh-ı ser-âmed anda **Tûbâdur***

(G 53/104-4)

6.6.1.1.3. Çınâr

Dîvân'da geçen dikenli ve hafif kısa kalan ağaç türü olarak bilinir. Genelde sevgili ile karşılaştırılan bu ağaç, sevgiliden daha kısa kaldığını belirtmek için çınar tabiri kullanılır. Dîvân'da ise; bu defa 'âşık için kullanılmıştır. 'Âşık sevgiliyi ve onun güzel yüzünü gördüğü için çınarın yükselip güllerden uzaklaştığı gibi kendisi de aynı çınar gibi güllerden ve güzellerden uzak durduğunu ve bundan el çektiğini belirtmiştir. Dîvân içerisinde "çenâr-âsâ" şeklinde zikredilir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Görelde 'ârz-ı rengînini ol lâle-ruhsârın
Çenâr-âsâ bu gül-şende gül-i ahmerden el çekdük*

(G 112/139-4)

6.6.1.1.4. Söğüt

Bir ağaç çeşidi olup Dîvân'da daha çok başı eğik şeklinde tasavvur edilmiştir. Üstüne yüklenilen yük gibi başı aşağıda ve başı önünde yürüyen insan ile ilişkilendirilebilir. Dîvân'da "şâh-ı bîd" şeklinde geçmektedir. Tek örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Her nihâl-i tâze-i gül-şen misâl-i şâh-ı bîd
Zîr-i bâr-ı berfde kalmış nizâr u ser-nigûn*

(G 145/159-3)

6.6.1.1.5. Şimşir

Dîvân içerisine alınan, uzunluğu ve sevgiliye benzetme yönü ile nazımlara konu olmuştur. Genellikle sevgili, gül bahçesi, bahar, çemen gibi mefhumlarla

kullanılmış olup Dîvân'da “*şimşâd*” şeklinde geçmektedir. Şimşir ağacı ile ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur.

Câme sebz ile bak cilvesine şimşâdun
Nev-be-nev hüsni füzûn olmada Sa'dâbâdun

(TRB 1/201-1B-6)

Çemen pâ-bûsuna bin cân ile âmâde sultânun
Kıyâm itdürdi şevk-i makdemün şimşâda sultânun
Ayağün tozın özler bende vü âzâde sultânun
Kadem-rencîde kıl devletle Sa'd-abâda sultânun

(Ş 1/229-D-1)

6.6.2. Çiçekler

6.6.2.1. Çiçek

Çiçek, bahçede, çemende ve doğada yetişen birçok bitki türünü kapsamaktadır. Bu türler; nihal, gül, nergis, lâle, gonca, sümbül, yasemin, menekşe, karanfil başta olmak vb. çiçekleri içerisinde barındırmaktadır. Bu çiçekler genelde bağ, bahçe ve çeitli ağaçlar ile birlikte kullanılır. Çiçek benzetimleri genelde sevgiliye olur. Dîvân'da geçen çiçek türleri aşağıda belirtilmiştir.

6.6.2.2. Çiçek Çeşitleri

6.6.2.2.1. Gül

Gül; gülşen, gülistan, çemen, bağ, bostan ve sebzezar gibi yerlerde biter. Dîvân'da en çok zikredilen çiçek çeşididir. Rengi ve kokusuyla diğer çiçeklerden daha değerli ve iyi konuma konulmuştur. Dîvân'da renk açısından en çok *kırmızı* rengi nazımlara konu olmuştur. Bundan ziyade *beyaz* renk de kullanılan bir başka gül rengidir. Bu *kırmızı* rengiden dolayı daha çok kana benzetilmiş ve sevgilinin yaralarına da örnek teşkil edilmiştir. Gül genelde bahçede, gülzarda veya gülistanda bülbül ile çoğu zaman mazmun olarak kullanılmıştır. Gül aynı zamanda yüz yapraklı, kokulu ve ateş renginde zikredilmiştir. Bazen cennet bahçesinin gülü olarak

zikredilmiş ve tasavvufi konularda da peygâmbir (S.A.V.)’e benzetilmiştir. Bundan ziyade aynı benzetme sevgili için de geçerlidir. Dîvân’da gül:

“Gül, gül ile gülzâr, gül gibi, gül-i âli, gül-i gülşen-i Nu ’mân, bûy-ı gül, gül-i gülşen, gül hâr, gül-i sad-berg, verd-i ter, ne gül ne sünbül, gonce-i gül-zâr, gül nevâziş-bîn, gül-sitân, reh-i gül, gül-i tâze, menâr-ı gül-bün, gül câm, gül-deste, gül ü bûlbûl, mevsîm-i gül hâr, gülbün, gül-âb-âsâ, gül-bün-i âzâd, hâss-ı gül, gül-geşt-i bahâr, gül-i bâdâm, lâ-bûd gül, gül-i zibâ, ak gül, berrâk gül” mefumlar şeklinde kullanılmıştır. Gül ile ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

*Bilür efzûn idügin ‘ışkı hasenden deh bâr
Eyleyenler **gül-i sad-berg** hezâr-ı nisbet*

(G 15/82-4)

*Hat-âver oldı ten-i dâğ-dâra gelmez mi
Bahâr geldi o **güllâle-zâra** gelmez mi*

(G 180/183-1)

*Gördüm açılmış çemende bî-bedel bir **ak gül**
Görmedim hergiz cihânda böyle bir **berrâk gül***

(MK 1/327-1)

6.6.2.2.2. Gonca

Gonca, gülün açılmamış hali olarak bilinir. Daha çok gül bahçesinde, lâle, sümbül, gül, nergis gibi çiçeklerle kullanılırken aynı zamanda bağ, bostan, gülistan gibi yerlerle de anılmaktadır. Şekli ve haliyle çeşitli benzetmelere neden olmuştur. Gonca, daha çok sevgilinin ağzına benzetilmiştir. Sevgilinin ağzı küçük ve dar olmaktadır bu yüzden gonca da daha açılmadan önce ağız kısmı dar ve küçüktür. Dîvân’da gonca:

“Gonca hande, gonca-igül-zâr, gül-gonca, gonca-fem, gonca-i zenbâk, gonca, gonca-fem, gonca-i hüsn” şeklinde zikredilir. Goncaya dair örnekler aşağıda sunulmuştur.

*İder sâd-perde-i nâz içre **gonca** handesin pinhân
Nice zâr olmasun bâğun hezâr-ı zâr u nâlânı*

(G 183/185-5)

*Gül-şende hâtıra kaçan ol **gonce-fem** gelür
Her bir gül-i nümûne-i hâr-ı sîtem gelür*

(MK 14/331-1)

6.6.2.2.3. Nergis

Bir çiçek çeşidi olup şekli ve rengiyle birçok nazıma konu teşkil etmiştir. Dîvân'da yaprakları sarı olarak zikredilir. Daha çok sevgilinin gözlerini simgelemektedir. Nazımlardasevilinin, mahmur ve baygın bakışını belirtip 'âşığın mest ve sarhoş olmasına sebebiyet vermektedir. Dîvân'da gül bahçesinde, gül, bülbül, servi gibi mefhumlarla kullanılır. Nazımlarda nergis:

“Zer-eşân eylesün nergisler, dîde nergis, çeşm-i nergis, nergis-i mestüne, nergis-i hûbân” şeklinde kullanılmıştır. Nergis ile ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur.

*Senden erbâb-ı dile lutf u kerem gelmez mi
Hâtıra yohsa bu cân-haste-i gam gelmez mi
Nergis-i mestünehiç eşk-i nedem gelmez mi
Beni dil-haste görüp çeşmüne nem gelmez mi
Yâ peşîmâni-i evzâ'-i sitem gelmez mi*

(TH 4/241-242-B-1)

*Merdüm-i şûh gubâr-ı gam ile lâl olmaz
Sürmeden **nergis-i hûbân** dahı gûyâ-ter olur*

(MF 92/354)

6.6.2.2.4. Sünbül

Dîvân'da yer alan çiçekler içerisinde bulunan sünbül, daha çok çemensitan, bağ ve gül ile kullanılmıştır. Nazımlarda sevgilinin saçı ile ilişkilendirilerek benzetme yapılmış ve sünbülün de aslında sevgilinin saçına susadığını, onu özlediğini belirtmiştir. Dîvân'da “sünbül” şeklinde zikredilmiş ve örnekleri aşağıda sunulmuştur.

*Ne dâğ-ı hasrete tâkat ne âha kudret var
Çemen-sitân-ı belâda ne gül ne **sünbül** olur*

(G 31/91-3)

*Bâğa çık nâz ile mesrûr eyle hasret-keşlerin
Sünbül özler zülfünü ruhsâruna müştâk gül*

(MK 1/327)

6.6.2.2.5. Yasemin

Dîvân'da geçen çiçeklerden bir tanesidir. Sevgiliyi tasvir edince onun kokusu ile yasemin arasında bir ilişki kurulmuş sevgilinin saçları ve gerdeni yasemin çiçeği gibi kokmakta olduğu belirtilmiştir. Daha çok sevgilinin özellikleri ile kullanılmış ve aynı zamanda da bân ve gül ile birlikte anılmıştır. Dîvân'da “gerden semen, semen, zülf-i semen-sâ” şeklinde zikredilir. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Dîde nergis gamze sûsen kad serv **gerden semen**
Sahn-ı bân-ı bir ser-âmed gül- 'izâr olsun da gör*

(G 39/96-4)

6.6.2.2.6. Menekşe

Mor renkte olan ve güzel kokan küçük bir çiçek çeşididir. Dîvân'da daha çok gül, sevgilinin yüz güzelliği ve onun kokusu ile birlikte kullanılmıştır. Beyitte, “*benefşe*” şeklinde geçmekte olup örneği aşağıda sunulmuştur.

*Neylî **benefşe** zîver-i gül-zâr-ı hüsnidür
Rûyında sanma kim hat-ı 'anber-şiken biter*

(G 55/106-5)

6.6.2.2.7. Lâle

Lâle, Neylî Dîvânı'nda yer alan çiçekler arasındadır. Lâle daha çok baharla, kokuyla ve sahra ile kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünü ve onun kokusunu simgelemektedir.

Neylî Dîvânı'nda bazen bu *lâle* lafzı tasavvufî anlamda da kullanılmıştır. Bu kullanım; *Lâle ile Allâh kelimelerinin ebced hesabıyla sayı değeri 66 ettiğinden, lâle, Allâh'ı ve onun birliğini ve güzelliğini simgeler. Bazen Allâh kelimesi, lâle gibi yazılır* (Uludağ, 2016: 226). Görüldüğü gibi lâle kelimesi tasavvufî anlamda da kullanılır ve aşağıdaki beyit bu manada yazılmıştır.

Dîvân'da lâle kullanımları; “*bûy-ı lâle, lâle-ruhsâr, lâle-i ruh, bahâr u lâle, lâle, lâle-i sahrâ*” şeklinde olmuştur. Örneği hemen aşağıdadır.

*Gül-zâr-ı dehrde 'adem-i bûy-ı lâleden
Neylî meşâmm-ı 'ârife bûy-ı 'adem gelir*

(G 66/112-5)

6.6.2.2.8. Karanfil

Neylî Dîvânı'nda söz edilen bir çiçek çeşididir. Koku ve yaprağı güzel olan bir çiçektir. Dîvân'da gül ile kullanılarak koku özelliği öne çıkarılmıştır. Beyitte, “*karanfûl*” şeklinde geçmektedir. Örneği aşağıya alınmıştır.

*Hasret-i haddûn ile sînedeki dâğlara
Bilmem ey lâle-ruhum gül mi **karanfûl** mi disem*

(G 123/145-3)

6.6.2.2.9. Nihal

Nihal, Neylî Dîvânı'na alınan taze ve düzgün fidan olarak bilinir. Nihal, bağ, bostan, gül, meyve ile kullanılmış olup daha çok tazeliği ve düzgün oluşu ile göze çarpmaktadır. Bazen sevgilinin daha taze oluşunu, yaşının küçüklüğünü ve güzelliğini anlatmak *Nihal* örneği kullanılmıştır. Dîvân'da nihâl:

“*Nihal-i nevber, nihâl-i devhâ, nihâl-i bâğ-ı 'işve, nihâl-i gül-bün, nihâl- i huşk ü ter, nihâl-i sidr, nihâl-i bîdün, nihâl-i hüsn, nihâl-i kadd, tâze nihâl-i 'ar'ar, nihâl-i tayyibü 'l-a 'râk*” olarak zikredilir. Ve buna dair örnekler aşağıya alınmıştır.

*Eylemez mi ‘âşık-ı efgendeye mih ü vefâ
Ol nihâl-i bâğ-ı ‘işve meyve-dâr olmaz mı hiç*
(G 19/84-3)

*Cevâd u mümsik-i eyyâm rehî-destîde yek-sândur
Nihâl-i huş ü ter birdür şitâda ber husûsında*
(G 164/173-4)

6.7. Meyveler

Dîvân’da meyve, taze ve hoş olarak geçmektedir. Olgunlaşmış ve tadı güzel olarak zikredilir. Daha çok bâğ ve bostan ile kullanılmış olup Dîvân’da daha çok:

“Meyve-dâr, lezzet-i meyveyi, meyve-i hoş-ter, meyve-i bâğ, meyve-i tâze, meyve-i huşk, meyve-i vefâsı, meyve-i bustân-ı i’câz” bu mefhumlar şeklinde geçmektedir. Bir örneği aşağıya alınmıştır.

*Eylemez mi ‘âşık-ı efgendeye mih ü vefâ
Ol nihâl-i bâğ-ı ‘işve meyve-dâr olmaz mı hiç*
(G 19/84-3)

6.7.1.1. Şeftâli

Şeftâli, bir meyve çeşidi olup Neylî Dîvânı’nda birkaç yerde geçmektedir. Dîvân’da “şeft-âlu” şeklinde zikredilerek, bu şeftalinin yârin yüzünde olduğu veya yârin yüzü gibi yumuşak ve tatlı olduğu anlatılamaya çalışılmıştır. Örneği aşağıda gösterilmiştir.

*Olup dîvâne bir şûh-ı perî-rûya dil-i şeydâ
Cünûn-ı ‘ışkuma ‘ışk itdi Kays u Vâmık u ‘Azrâ
Kıyâs idüp yine Kaysa beni ol dil-ber-i ra’nâ
Disem bir bûse vir cânâ dir ihsân itdi mi Leylâ
Cemâli bâğınun şeft-âlusından Kays-ı nâ-şâda*
(TH 2/239-B-2)

6.7.1.2. Elma, Kayısı

Dîvân'da meyve çeşitlerine fazlaca yer verilmemiştir. Ancak aşağıdaki beyitte üç tane ayrı meyveye yer verilmiş ve örneği sunulmuştur. Bunlardan bir tanesi *sîb* ile elma örneklenirken aynı şekilde *kayısı* da kullanılan bir diğer meyve olmuştur. Dîvân'da “*sîb, kayısı*” şeklinde zikredilirken elmanın bir öpücüğe benzetildiği kayısının da arada bir ‘âşığın veya şâirin canının çektiğini belirtmiştir.

Taleb-i bûse-i sîb-i zekân itdükde didi
Sana şeftâlu gerekse banâ cânum kayısı

(MK 4/328-2)

SONUÇ

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî'nin Hayatı, Sanatı ve Edebi kişiliğini ele alırken aynı zamanda da onun dîvânını da incelemiş bulunmaktayız. Asıl konu olan inceleme konusu olmuştur. Tahlil sonucunda elde edilen veriler belli kategoriler şeklinde sunulmuştur.

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî, daha çocuk yaşta babasını kaybederek yetim kalmış ancak ağabeyi olan Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin desteği ile ayakta durmaya çalışmış görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmıştır. Neylî'nin doğup büyüdüğü yer 'Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'dur. İstanbul, o dönemde en büyük ilim irfan ve kültür merkezlerinden biri durumundaydı. Neylî, bu merkezde daha küçük yaşlarda ilim, irfân tahsiline başlamış birçok ilmî rütbeye erişmiştir. Bu ilmî rütbelere neticesinde Anadolu'nun birçok yerinde görev alırken aynı zamanda da Anadolu dışına da gitme durumunda kalmıştır. İlk mesleği olan Mekke-i Mükerreme Kadılığında Mülazımlık yaparak genç yaşta önemli mevkilere erişmiştir. Son görevi, ikinci defa yaptığı Rumeli Sadâreti (Kâdî-askerliği) görevi sonrası vefat etmiştir.

Neylî'nin kendine has dili, üslubu oluşmuş özellikle nazımlarında atasözlerini ve deyimleri kullanma gereği duymuştur. Çoğu kullandığı sözler bu gün hala konuşma dilinde kullanılmaktadır. Târîhler kısmında başarı sağlayan Neylî birçok olaya da değinmiştir. Devlet görevlerinde bulunmasına karşın edebiyatla uğraşmış, şiirler yazmış mürettep bir dîvân oluşturacak kadar nazım bir araya getirmiştir. Şiirlerinde başarılı olan şair dili de etkili bir şekilde kullanma gayreti içinde olmuştur.

Dîvân tahlil edilirken dört ana konu çerçevesinde ele alınmıştır. Bu konular; **Dîn-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan** ve **Tabiat** konusu olmuştur. Böylece şiiri oluşturan unsurlar ve mefhumların tespitiyle şairin hayal gücünü, düşüncesini ve tasavvurlarını da ortaya koymaya çalıştık.

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı'nda *Dîn-Tasavvuf*; daha çocuk yaşlarda ilim irfânla içli dışlı olan Neylî, gerek inancından dolayı gerekse yaşadığı ortam onu dîne yaklaştırmış az da olsa tasavvufa yöneltmiştir. Allâh'a ve peygamber (S.A.V)'e bağlı kalarak dînini gereği gibi yaşama fırsatı bulmuştur. Bundan ziyade Dört Halife'ye de

hürmetkâr sözler sarfetmiştir. Bundan dolayı ruhundaki dîn ve tasavvufi etki az da olsa şiirlerine yansımıştır.

Neylî Dîvânı'nda *Cemiyet*, şahıs kadrosu ve içtimai hayat olarak ele alınmıştır. Kişiler genelde 'Osmanlı sahası veya dışındaki devlet adamları, şairler ve sanatkârlar ile efsânevî şahıslar şeklinde bölümler halinde incelenmiştir. Bu efsanevî kahramanların çoğu İrân Mitolojisinden olankimseler olmuştur. Leylâ-Mecnûn, Ferhât-Şirîn, Vâmık-Azra gibi anlatılan hikâyeye kahramanları çokça zikredilenler arasındadır. Bu kişilerin hayatlarına ve olaylarına çeşitli göndermeler yapılmıştır.

İçtimai Hayat, hayatın içinde gerçekleşen durumlar gözler önüne serilmiştir. Hayatın içinde gerçekleşen bu olaylar ve durumlar; savaşlar, avlar, eğlence ve mûsikî meclisleri ile bunlara ait âlet ve eşyâlar söz konusu olmuştur. Ayrıca giyim kuşam, süslenme, yiyecekler, mimari, tabâbet, alış veriş gibi hususlar nazımlara aksetmiştir.

İnsan, bu bölümde sevgili-'âşık ve rakîb üçlüsü etrafında şekillenmiştir. Neylî Dîvânı'nda sevgili daha fazla işlenmiştir. Daha sonra 'âşık gelmektedir. En az yer bulan da rakîb olmuştur. Sevgili tıpkı bir padişâh gibi herkese ve her şeye hükmetmektedir. Genellikle 'âşığa zulm eder, ızdırap çektirir ve acı yaşatır. Bununla birlikte rakibe yanaşır ve ona yüzvererek 'âşığı daha da üzmektedir. Hem sevgilinin hem de 'âşığın vücut aksâmı (saç, kaş, göz, kirpik, yüz, ağız, ten, vb.) ile birlikte ele alınmıştır. Bu hususlar kişilerin özelliklerine göre yorum bulmuştur. Rakib söz konusu olunca o, bir düşman şekline bürünür ve 'âşığın hasmı durumundadır. 'Âşık onu hiç sevmez aksine onu öldürmeye bile yeltenir.

Tabiat, kozmik unsurlar, zaman unsurları, anâsır-ı erba'a, hayvanlar ve bitkiler başlıkları altında incelenmiştir. Burada yer alan unsurlar yukarıda belirten şahıs kadronun emrinde çalışmaktadır. Burada asıl olan şahıs kadrosunun anlatılmasına yardımcı olmaktır. Kozmik unsurlaradan gökyüzü, güneş ve ay çokça zikredilmiştir. Anâsır-ı erba'adan su ve deniz çokça işlenmiş olup nazımlara konu olmuştur. Bitkiler içerisinde ağaçlardan en çok servi, çiçekler içinde de gül, lâle ve nergis, hayvanlar arasında bülbül çokça zikredilmiştir. Ve meyveler arasında da en çok zikredilen kayısı ve şeftali olmuştur.

Buraya kadar yaptıklarımız ve söylediklerimiz *Neylî Dîvânı Tahlili* sonucunda elde edilen umumî bilgilerden ibarettir. Kesin hüküm vermek gibi bir gaye olmamıştır. Kesin hüküm verebilmek ancak çok yönlü bir çalışmanın veya

benzer, farklı şairlerin karşılaştırılması sonucu oluşabilir. Bu dîvân incelemesi çoğunlukla yorumlar ve genellemeler üzerinden yapılmıştır. Yapılan bu tahlîl daha önce yapılmış tahliller de gözönünde bulundurularak yapılmıştır. Bu tahliller öncelikle Cemal KURNAZ'ın *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli* ve buna benzer birçok tahlil bâz alındıktan sonra dîvânın incelenmesi ve tahlîli sürdürülmüştür.

KAYNAKÇA

- Beliğ, İ. (Haz. Kadiroğlu, A.) (1985). *Nuhbetü'l-Âsar Li-Zeyli Zübdeti'l- Eş'âr*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Efendi, S. (Haz. İnce A.) (2005). *Tezkiretü's-su'arâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Safâyî Efendi, M. (Haz. Çapan, P.) (2005). *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme, Metin, İndeks*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Demirbâğ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşâ ve Dîvân-ı Râgıb*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kılıç, A. (1994). *Ahmed Neylî Dîvânı*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uzun, A. (1991). *Neylî Dîvânı Tenkidli Metin*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Erdem, S. (2005). *Neylî ve Dîvân'ı*, (Birinci Baskı). Ankara: Şeker Ofset Matbaacılık.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, (Birinci Basılış). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, İstanbul: M. E. B.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, (İkinci Baskı). Ankara: Akçâğ Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (1990). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli*, (Birinci Basım). Ankara: Gâye Matbaası.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (25. Baskı). Ankara. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, (12. Baskı). İstanbul: L&M Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İkinci basım). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Oncu, T. (2016). *Osmanlıca Sözlük/Lûgat* (Uyg. Sözlük), Sürüm: 1.0.2

Yükseliş Yayınları. (2018). *Osmanlıca Ansiklopedik Lügat Programı (Risale-i Nur Okuma Programındaki Lügatin Müstakil Hali)*, Sürüm: 2. 2

Türkiye Diyanet Vakfı. (2007). *İslâm Ansiklopedisi* (Cild 33), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbâcılık ve Ticaret İşletmesi

İNDEK

A

Âdem.....	60, 68, 78, 81, 83, 120, 157, 170
Adnan İNCE.....	49
Afrika	16
Ali Nihat Tarlan	51
Ali Paşa	17, 18, 48, 51, 112, 230
Allah.....	46, 57, 58, 59, 76, 115
Alpertunga.....	124
Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü.....	242
Arap.....	4, 30, 125, 132
Aristo.....	122, 123, 127, 128
Arkeoloji Müzesi.....	50, 54
Asya	16
Atabey Kılıç	35
Avrupa.....	16
Ayasofya	56
Aynî Târîhi.....	26, 55

B

Bağdâdlı Rûhî	119
Bâkî	7, 10, 116, 117, 204
Baltacı Mehmed Paşa	14, 15, 51
Batı	12, 133, 136, 137
Bedreddin el-Aynî.....	6, 55
Belgrad.....	27, 31, 51, 113, 137, 154
Beliğ	34, 35, 49, 242

C

Cemal KURNAZ.....	1, 241
Cibril	60

Ç

Çerâğân	153
Çîn.....	134, 135, 150, 170, 178, 224
Çorlulu Ali Paşa	16

D

Damad İbrahim Paşa	6, 26, 27, 29, 51
Danışman	2
Dürri.....	120, 121, 129, 130

E

Edirne	8, 14, 30, 139, 242
Edirne Olayı	14
El-Evfâ fi-tercemeti'l-Vefâ	47

El-Fazlî'l-Vehbî Fi-tercemeti'l-Cânibî'l-

Garbî.....	46
Erdem	4, 5, 6, 7, 11, 47, 48, 51, 116, 242

F

Fars	4, 30
Farsça.8, 13, 17, 30, 35, 36, 46, 48, 51, 52, 53, 54, 55	
Fatih Câmîi	56
Fatih Millet Kütüphânesi	55
Feyzu'llâh Efendi	111
Feyzullah Efendi.....	4, 13, 14, 55, 111, 128

G

Gülşeniye.....	42
----------------	----

H

Habeşistan.....	136
Habîb Beg.....	3
Halep	138
Hayâli Bey Dîvânı	1, 242
Hristiyanlık.....	64, 80
Hudâ 23, 26, 34, 43, 57, 61, 68, 70, 73, 83, 92, 108, 117, 120, 142, 206	
Hız. 'Osmân.....	70
Hız. Ebubekir.....	70
Hız. Eyyûb	66, 67
Hız. İbrâhim.....	68, 83
Hız. İsâ.....	64, 65
Hız. Muhammed	48, 51, 62, 70, 71
Hız. Musâ.....	64, 70
Hız. Süleymân	65, 66, 109, 112
Hız. Ya'kûb	69
Hız. Yûsuf.....	67

I

I. Mahmud	12
II. Ahmed.....	12, 13
II. Mustafa	12, 13, 14
III. Ahmed XVIII, 1, 12, 19, 21, 22, 26, 27, 29, 32	
IV. Mehmed.....	8, 12

İ

İrân.....	31, 123, 124, 133, 240
İslâm	3, 4, 6, 31, 41, 42, 56, 79, 80, 82, 86, 129, 133, 222, 243

İstanbul XVII, 3, 4, 6, 8, 12, 14, 19, 27, 31, 43,	
47, 48, 49, 50, 52, 137, 138, 239, 242, 243	
İsvec	136
İzmir	4, 5, 6, 26, 139, 242
İzzî Târîhi	35

K

Kâ'be	51, 52, 53, 54, 55, 83
Kağıthane	153
Kâmî	32, 119
Kapudan Mustafa Paşa	20
Kapudân Mustafâ Paşa	110
Koca Râgıb Paşâ	242
Köprülü-zâde Ahmed Paşa	51, 60, 112, 166, 228
Köprülü-zâde Nu'man Paşa	17
Kracaahmet Mezarlığı	7
Kur'an'ı Kerîm	61

L

Lâle Devri	XVIII, 1, 5, 12, 21, 26, 27
------------------	-----------------------------

M

Mâ-lâ-büdde Minhü Li'l-edîbi Mine'l-meşhûri	
Ve'l-garîb	48
Mehmed Hâmid Efendi	10
Mekke	3, 5, 6, 9, 27, 30, 43, 44, 81, 239
Meryem	65
Mevlânâ	43, 61, 89, 107
Mevlevî	43, 44, 89, 90, 153, 154, 179
Mevlevîlik	43, 45, 46
Mısır	6, 27, 30, 51, 52, 53, 54, 55, 67, 135
Millet Kütüphanesi	50
Mîrzâ Mehmed Efendi	3, 8, 9, 11
Mîrzâ-zâde Ahmet Neylî	3
Mora Adası	18, 133, 134
Muhyî'd-dîn b. El-'Arabî	46
Mustafa Safâî Efendi	49
Müslümân	79, 88

N

Nâbî	9, 31, 83, 118, 119
Nâîlî	48
Nazîm	118
Necef	16, 71, 138, 139
Nedim	XVIII, 1, 9, 31
Nedîm	21, 117
Nef'î	117
Nemçe	18, 136

Neylî	III, XVIII, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 177, 182, 183, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 200, 204, 210, 213, 214, 215, 220, 222, 224, 225, 230, 235, 236, 237, 239, 240, 242
------------	--

Nil Nehri	136, 212
Nizâm-ı Mülk	116
Nu'mân Paşa	66, 110, 129
Nu'man Paşa-zâde	51
Nuhbetü'l-Âsar Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr .	242
Nuruosmaniye Kütüphanesi	47, 48

O

Osman Gâzi	30
Osmanlı XVIII, 1, 3, 4, 6, 8, 11, 12, 14, 16, 18,	
27, 30, 115, 116, 132, 133, 134, 137, 141,	
239, 240	

Ö

Ömer Demirbaş	XIX
Ömer DEMİRBÂĞ	1, III
Ömer Hayyâm	120

P

Pasarofça Antlaşması	18, 19
Patrona Halil	5, 12, 27, 30
Patrona Halil İsyanı	5, 12, 30
Patrona İsyanı	6
Pervin	49, 196
Platon	127, 133

R

Ramazân	6, 208, 209
Ramazan ALKAN	1, III, XIX
Revân seferi	115

Riyâzî	68, 120
Rumeli	6, 7, 239

S

Sa'dâbâd Köşkü	21
Sa'd-âbâd Köşkü	153
Sâbit	17, 117
Safâyî	3, 33, 49, 242
Sahn-ı Seman	4
Sâlim Efendi	3, 34, 49
Selimiye	9
Selmân-ı Pâk	71
Seyyid 'Abdullâh Efendi	112, 113
Seyyid Vehbî	31, 32
Sultan II. Mustafa	4
Sultân Mahmûd	113, 130
Sultân Mustafâ	13, 108, 129, 161
Sutân Murâd	115
Süleymaniye Kütüphanesi	47, 48, 49, 50

Ş

Şam	8, 137
Şeddâd	115, 116
Şevvâl	6, 46, 208, 209

T

Tâtâr	131, 167
Tevrât	61

Tezkire-i safâyî	49
Tezkire-i Safâyî	242
Tezkiretü'ş-şu'arâ	49, 242
Topkapı Sarayı	47, 48, 50, 55
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi	47, 48, 50
Tuğrâyî	119, 158
Tûr Dâğı	64, 94

Ü

Üsküdar	9, 47, 49, 54
---------------	---------------

V

Venedik	133
Vezîr-i A'zam Dâmâd 'Alî Paşa	109
Vezîr-i A'zam İbrâhim Paşa	108

Y

Yavuz Sultan Selim	46
Yed-i beyzâ	64
Yemen	34, 115, 135, 149
Yezîd	128
Yunanistân	133

Z

Zebur	61
Zühre	197, 203

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Ramazan ALKAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 22.03.1992 / Van
Telefon : 0543 545 75 95
Faks :
E-mail : al.kan65baskale@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans Lisans	Van YYÜ Türk Dili ve EdebiyatıAnabilim Dalı	2019
Lisans	Van YYÜ Türk Dili ve Edebiyatı	2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017-2018	Şehriban Sami İ.Ö.O	Sınıf Öğretmeni

YabancıDil

İngilizce

Hobiler

Roman ve Şiir Okumak.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

08/08/2019

Tez Başlığı / Konusu:

“Neylî Divânı’nın Tahlîli”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam **246** sayfalık kısmına ilişkin, 08/08/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **Turnitin** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %7 (yüzde yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

08/08/2019
Ramazan ALKAN

Adı Soyadı : Ramazan ALKAN

Öğrenci No : 169201152

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Tezli Yüksek Lisans

Statüsü : Y.Lisans ☒

Doktora ☐

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBÂĞ

08.../08.../2020

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

.../.../20...

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü